M. Scott Peck

Psihologia minciunii

BIBLIOTERAPIA

MORGAN SCOTT PECK

Psihologia minciunii

Speranţa de a vindeca răul omenesc

Traducere de LUCIAN POPESCU

virtual-project.eu

Curtea veche

BUCUREŞTI, 2004

Dr. **M. Scott Peck** este psihiatru şi autorul mai multor cărţi de mare succes (în limba română, a apărut *Drumul către tine însuţi,* Curtea Veche Publishing, 2001; în curs de apariţie, *Drumul către tine însuţi şi mai departe).*

Licenţiat al Universităţii Harvard, şi-a luat doctoratul în medicină la Case Western Reserve. Dr. M. Scott Peck a ocupat mai multe posturi administrative guvernamentale şi a practicat psihiatria atât în spital, cât şi în cadrul cabinetului său particular. În prezent, este director al Clinicii de însănătoşire Mintală, Spitalul New Milford, Connecticut.

În 1984, a înfiinţat împreună cu soţia sa, Lily, The Foundation for Community Encouragement, în care a investit foarte mult din munca, timpul şi resursele sale financiare.

Pentru Lily, care m-a ajutat de atâtea ori, mai ales atunci când m-am luptat cu demonii

INTRODUCERE

De mânuit cu grijă

Aceasta este o carte periculoasă.

Am scris-o deoarece consider că este nevoie de ea. Cred că, în ansamblu, efectul ei va fi unul vindecător.

Dar am scris-o cu tulburare. Ea conţine posibilitatea de a face rău. Unor cititori le va produce durere. Mai rău, unii ar putea folosi ceea ce este scris în rândurile de faţă pentru a-i răni pe alţii.

Înainte de a trimite cartea la tipar, am pus următoarea întrebare unor cititori pentru a căror judecată şi integritate am un deosebit respect: „Credeţi că această carte despre răul omenesc are ea însăşi ceva rău?“ Răspunsul lor a fost negativ. Unul însă a adăugat: „Unii dintre noi, cei ce slujim Biserica, avem o vorbă care spune că până şi Fecioara Maria poate fi folosită pentru fantezii sexuale.”

Deşi acest răspuns crud, dar plin de conţinut este realist, nu îl găsesc foarte încurajator. Le cer scuze cititorilor şi publicului pentru răul pe care l-ar putea cauza cartea mea şi vă sfătuiesc să o mânuiţi cu grijă.

Unul dintre înţelesurile cuvântului grijă este iubirea. Fii blând şi iubitor cu tine însuţi dacă ceea ce vei citi îţi va cauza durere. Şi te rog să fii blând şi iubitor cu aceia din jurul tău pe care vei ajunge poate să-i consideri răi. Ai grijă – ai multă grijă.

Este uşor să-i urăşti pe oamenii răi. Aminteşte-ţi însă de sfatul Sfântului Augustin, care spunea să urăşti păcatul, dar să-l iubeşti pe păcătos[1]. Atunci când vei vedea o persoană rea, aminteşte-ţi adevărul: „Doar pentru harul Domnului merg eu.“

Când etichetez o fiinţă omenească drept rea, fac în mod evident o severă judecată critică de valoare. Domnul spune: „Nu judecaţi ca să nu fiţi judecaţi.” Dar prin această frază – atât

[1] Sf. Augustin, The City of God (Cetatea lui Dumnezeu), ed. Bourke, Image Books, 1958, p. 304.

de des scoasă din context – Iisus nu afirmă că nu trebuie să-l judecăm niciodată pe aproapele nostru. Pentru că El zice mai departe: „Făţarnice, scoate întâi bârna din ochiul tău şi atunci vei vedea să scoţi paiul din ochiul fratelui tău.“ *(Matei* 7, 1-5)[2]. Ceea ce vrea El să spună este că trebuie să-i judecăm pe alţii doar cu mare grijă, iar această grijă începe cu judecarea noastră.

Nu putem începe să sperăm că vom vindeca răul omenesc până când nu vom putea să-l privim direct. Nu este o imagine plăcută. Mulţi au făcut observaţia că lucrarea mea anterioară, *Drumul către tine însuţi*[3]*,* este o carte plăcută. Aceasta de faţă nu e o carte plăcută. Ea vorbeşte despre partea întunecată din noi şi în mare parte despre cei mai întunecaţi membri ai comunităţii omeneşti – oameni pe care în mod sincer îi judec ca fiind răi. Ei nu sunt persoane plăcute. Dar judecata trebuie făcută. Teza principală a acestei lucrări este aceea că aceşti oameni – ca şi răul omenesc, în general – trebuie să fie studiaţi în mod ştiinţific. Nu abstract. Nu doar din punct de vedere filozofic, ci ştiinţific. Iar pentru acest lucru trebuie să fim dispuşi să facem judecăţi. Pericolele unor astfel de judecăţi vor fi prezentate la începutul ultimei secţiuni a cărţii. Deocamdată vă cer să reţineţi faptul că judecăţile acestea nu pot fi făcute în siguranţă până când nu vom începe să ne judecăm şi să ne vindecăm pe noi înşine. Bătălia pentru vindecarea răului omenesc începe acasă. Iar purificarea noastră va fi totdeauna cea mai bună armă.

Această carte a fost extrem de dificil de scris din mai multe motive. Cel mai important dintre ele l-a reprezentat acela că ea a fost mereu în transformare. Nu am învăţat la un moment dat despre răul omenesc, ci învăţ mereu. De fapt, abia încep să învăţ. Unul dintre capitole este intitulat „Către o psihologie a răului“ tocmai din cauză că nu avem un corp de cunoştinţe ştiinţifice despre rău suficient de mare pentru a fi onorat cu numele de psihologie. Aşa că vreau să mai adaug o notă de avertizare: Nu consideraţi nimic din ceea ce am scris în această lucrare drept ultimul cuvânt în materie. Scopul acestei cărţi este

---

[2] Trimiterile biblice din această carte sunt preluate după Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1995. (N. Trad.)

[3] Apărută la Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2001. (N. Trad.)

de a ne face să fim nemulţumiţi de ignoranţa în care ne aflăm acum în privinţa acestui subiect.

M-am referit mai înainte la Iisus ca fiind Domnul meu. După mai mulţi ani în care am fost, oarecum, adeptul misticismului budist şi islamist, în cele din urmă mi-am luat un ferm angajament creştin – semnificat de botezul meu neconfesional, pe 9 martie 1980, la vârsta de patruzeci şi trei de ani –, mult după ce începusem să scriu la această carte. Într-un manuscris pe care l-am primit odată, autorul acestuia se scuza pentru „influenţa creştină" pe care o imprimase scrierii. Nu o să mă scuz pentru acest lucru. Nu mi-aş putea lua angajamentul faţă de o aşa-numită „influenţă". Nu doresc să-mi ascund creştinismul. De fapt, nu pot. Angajamentul meu faţă de creştinism este cel mai important lucru din viaţa mea şi, sper, absolut şi total.

Dar sunt preocupat de faptul că această perspectivă, atunci când va fi mai evidentă, îi va influenţa pe unii cititori, însă nu este neapărat necesar să se întâmple astfel. Aşa că vă cer să fiţi atenţi şi în această privinţă. Marele rău a fost comis de unii creştini de-a lungul secolelor în numele lui Cristos – şi încă este comis. Biserica creştină, cea pe care o vedem cu toţii, este necesară şi mântuitoare. Dar ea greşeşte uneori, iar eu *îmi cer* scuze pentru păcatele ei, ca şi pentru ale mele.

Cruciadele şi Inchiziţia nu au nimic de-a face cu Cristos. Războiul, tortura şi persecuţia nu au nimic de-a face cu Cristos. Aroganţa şi răzbunarea nu au nimic de-a face cu Cristos. Când Şi-a ţinut prima predică consemnată, primele cuvinte pe care le-a rostit Iisus au fost: „Binecuvântaţi fie cei săraci cu duhul." Nu cei aroganţi. Iar când a murit, El a cerut ca ucigaşii Săi să fie iertaţi.

Într-o scrisoare către sora sa, Sfânta Thérèse de Lisieux scria: „Dacă vrei să porţi cu seninătate încercarea de a nu-ţi fi pe plac ţie însuţi, atunci vei fi un plăcut loc de adăpostire pentru Iisus."[4] A defini „adevăratul creştin" este un lucru riscant. Dar dacă ar trebui să-l definesc, definiţia mea ar fi aceea că un adevărat creştin este „un plăcut loc de adăpostire pentru Iisus". Există sute de mii de oameni care merg la bisericile creştine în fiecare duminică şi care nu sunt nici măcar puţin doritori de a nu-şi fi pe

[4] Collected Letters of St, Therese of Lisieux, trad. F. J. Sheed, Sheed and Ward, 1949, p. 303.

plac lor înşile, cu seninătate sau nu, şi care nu sunt, prin urmare, un loc plăcut de adăpostire pentru Iisus. Din contră, există milioane de hinduşi, budişti, musulmani, evrei, atei şi agnostici care doresc să aibă parte de această încercare. Nu există nimic în această lucrare care să-i ofenseze. Mult mai ofensaţi ar putea fi cei de dinainte.

Mă simt obligat să mai vorbesc despre o „scuză". Mulţi cititori vor fi, probabil, preocupaţi în privinţa faptului că folosesc un pronume masculin pentru Dumnezeu. Cred că înţeleg şi apreciez în egală măsură preocuparea lor. Este o chestiune la care m-am gândit destul de mult. În general, sunt un susţinător fervent al mişcării şi al acţiunii feministe, care are dreptate să combată limbajul sexist. Dar înainte de toate, Dumnezeu nu este neutru[5]. El este o explozie de viaţă şi de iubire – într-un fel, chiar de sexualitate. Aşa că a folosi genul neutru nu este potrivit. Bineînţeles, îl consider pe Dumnezeu androgin. El este blând, tandru, hrănitor şi matern, cum ar putea fi orice femeie. Totuşi, trăiesc subiectiv realitatea Lui ca fiind mai mult masculină decât feminină, chiar dacă acest lucru este, într-o anumită măsură, determinat cultural. Deşi El ne hrăneşte, El doreşte, de asemenea, să ne pătrundă, şi deşi deseori fugim de iubirea Sa ca o fecioară şovăitoare, El ne vânează cu o vigoare pe care, de obicei, o asociem cu masculinitatea. Aşa cum spune C. S. Lewis, în faţa lui Dumnezeu suntem cu toţii femele[6]. Mai mult, oricare ar fi genul nostru sau conştiinţa noastră teologică, este de datoria noastră – obligaţia noastră –, ca răspuns la iubirea Sa, să încercăm să dăm naştere lui Cristos în noi înşine şi în alţii, precum Fecioara Maria.

Mă voi rupe însă de tradiţie şi voi folosi un pronume neutru pentru Satan. Deşi ştiu că Satan vrea să pătrundă în noi cu desfrânare, nu am văzut această dorinţă totuşi ca fiind sexuală sau creativă – doar duşmănoasă şi distructivă. Este greu să determinăm sexul unui şarpe.

Am făcut mai multe schimbări de detalii în fiecare dintre cazurile prezentate în această carte. Cheia de boltă atât a psihoterapiei, cât şi a ştiinţei sunt onestitatea şi acurateţea. Totuşi, deseori valorile se află în competiţie, iar în această carte

---

[5] În limba engleză, pronumele de persoana a treia ce desemnează lucruri este neutru. (N. Trad.)

[6] That Hideous Strength (Puterea ascunsă), Macmillan, New York, 1965, p. 316.

păstrarea confidenţialităţii are întâietate faţă de o dezvăluire completă sau precisă a unor detalii irelevante. Perfecţioniştii, prin urmare, s-ar putea să n-aibă încredere în „informaţiile" mele. Pe de altă parte, dacă voi credeţi că veţi recunoaşte pe vreunul dintre pacienţii mei în această lucrare, vă înşelaţi. Veţi recunoaşte, probabil, mulţi oameni care se conformează modelelor de personalitate pe care le voi descrie. Aceasta se va întâmpla, deoarece multele schimbări ale detaliilor din descrierile de caz nu au deformat, după părerea mea, în mod semnificativ realitatea dinamicii umane implicate. Iar această carte a fost scrisă întrucât astfel de dinamici sunt comune şi este necesar ca ele să fie mai clar percepute şi înţelese de fiinţele omeneşti.

Lista oamenilor cărora trebuie să le mulţumesc pentru sprijinul acordat acestei lucrări este prea mare, dar următorii merită o menţiune specială: secretara mea credincioasă, Anne Pratt, care a dactilografiat cu bunăvoinţă şi fără ajutorul unui computer diferitele versiuni – care aproape că nu se mai sfârşeau – ale manuscriselor şi le-a revăzut de-a lungul a cinci ani; copiilor mei, Belinda, Julia şi Christopher, care au suferit din cauza dependenţei de muncă a tatălui lor; acelor colegi care m-au susţinut prin curajul lor de a înfrunta alături de mine teribila realitate a răului omenesc, în special soţiei mele, Lily, căreia îi este dedicată această lucrare, şi dragului meu prieten „ateu", Richard Slone; editorului meu, Erwin Glikes, care m-a încurajat atât de mult prin convingerea lui că este nevoie de această carte; curajoşilor mei pacienţi, care s-au supus stângaciului meu ajutor şi care astfel mi-au fost profesori; şi în cele din urmă, celor doi mari cercetători ai răului omenesc şi mentori ai mei, Erich Fromm şi Malachi Martin.

Dr. M. Scott Peck,
New Preston, Connecticut 06777

CAPITOLUL I

Bărbatul care a făcut un pact cu diavolul

George fusese dintotdeauna o persoană lipsită de griji – sau aşa credea el – până în acea după-amiază de la începutul lui octombrie. E adevărat că avea grijile obişnuite ale unui agent de vânzări, ale unui soţ, ale unui tată a trei copii şi ale unui proprietar de casă cu un acoperiş prin care uneori se scurgea apa şi cu o peluză care trebuia mereu tunsă. Este, de asemenea, adevărat că era o persoană neobişnuit de îngrijită şi de ordonată, având tendinţa să se îngrijoreze mai mult decât alţii dacă iarba de pe peluză creştea puţin mai mult sau dacă zugrăveala casei se crăpa. Şi este adevărat că seara, chiar la asfinţitul soarelui, el trecea mereu printr-un straniu amestec de tristeţe şi groază. Lui George nu îi plăcea vremea asfinţitului. Dar această stare dura doar câteva minute. Uneori, atunci când era ocupat cu vânzările sau când cerul era înnorat, nu mai observa deloc apusul.

George era un agent de vânzări de primă mână, mai exact, un om făcut pentru asta. Arătos, cu o voce clară, manierat şi cu darul de a povesti, el apăruse ca un meteor în teritoriul statelor din sud-est. Vindea capace de plastic, dintre acelea ce se potrivesc cu uşurinţă pe cănile de cafea. Piaţa era competitivă. Compania lui George era unul dintre cei cinci producători de astfel de produse la nivel naţional. În doi ani de când preluase acest teritoriu, de la un bărbat despre care nu se poate spune că era neîndemânatic, George, cu geniul său de a pune lucrurile în ordine, dublase vânzările. La treizeci şi patru de ani, ajunsese la un venit din salariu şi comisioane de aproape şaizeci de mii de dolari pe an, fără ca măcar să muncească din greu. Era un om realizat.

Necazul a început la Montreal. Compania îi sugerase să se ducă acolo la o întâlnire a fabricanţilor de plastic. Deoarece era toamnă şi nici el, nici soţia lui, Gloria, nu văzuseră pădurile din

nord în timpul acestui sezon, au decis să meargă împreună. Călătoria le-a făcut plăcere. Întâlnirea era una ca oricare alta, dar pădurile erau splendide, restaurantele excelente, iar Gloria se afla într-o dispoziţie destul de bună. În ultima după-amiază petrecută la Montreal, au mers să vadă catedrala. Dar nu pentru că ar fi fost religioşi; Gloria era, în cel mai bun caz, o protestantă lipsită de entuziasm, iar el, pentru că trebuise să-şi îndure mama care era o credincioasă fanatică, avea o antipatie clară faţă de biserici. Însă catedrala constituia un obiectiv turistic, iar lor le plăcea să viziteze astfel de locuri. El a găsit-o plicticoasă şi neinteresantă şi s-a bucurat când Gloria s-a săturat de privit. Când se îndreptau către ieşire, a observat lângă uşa masivă o cutie mică pentru donaţii. S-a oprit nehotărât. Pe de o parte, nu avea nicio dorinţă reală de a da vreun bănuţ acestei biserici sau oricărei alteia. Pe de alta, a simţit o mică frică iraţională că ar putea să pună în pericol stabilitatea vieţii sale dacă nu ar fi făcut-o. Teama l-a făcut să se simtă stânjenit; era un om raţional. Dar atunci i-a venit ideea că ar fi destul de raţional să facă o mică donaţie, aşa cum este raţional să plăteşti un bilet de intrare la muzeu sau într-un parc de distracţii. S-a hotărât să dea mărunţişul din buzunar, dacă nu ar fi fost o sumă prea mare. Nu era cazul. A numărat cincizeci şi cinci de cenţi în monede mici şi le-a aruncat în cutie.

Acesta a fost momentul în care l-a lovit primul gând. L-a izbit ca o lovitură, ca un pumn total neaşteptat, ameţindu-l şi făcându-l confuz. Era mai mult decât un gând. Era ca şi cum cuvintele i-ar fi fost înscrise brusc în minte: „AI SĂ MORI LA 55.“

George şi-a dus mâna după portofel. Cei mai mulţi bani îi avea în cecuri de călătorie. Dar a găsit o hârtie de cinci dolari şi două de un dolar. Le-a smuls din portofel şi le-a înghesuit în cutie. Apoi a luat-o pe Gloria de braţ şi aproape că a îmbrâncit-o pe uşă afară. Ea l-a întrebat ce se întâmplase. El i-a spus că s-a simţit brusc rău şi că voia să se întoarcă la hotel. Nu-şi mai amintea cum a coborât scările catedralei sau cum s-a urcat în taxi. Doar când a ajuns în camera de hotel, stând întins pe pat şi pretinzând că e bolnav, panica a început să i se domolească.

De a doua zi, de când s-au urcat în avionul spre casa lor din Carolina de Nord, George s-a simţit împăcat şi încrezător. Incidentul era uitat.

Două săptămâni mai târziu, plecând într-o călătorie de afaceri

în Kentucky, George a ajuns la un semn de circulaţie ce anunţa o curbă şi o limită de viteză de patruzeci şi cinci de mile[7] pe oră. Cum a trecut de semn, i-a apărut un alt gând, încrustat în minte ca şi mai înainte, cu litere adânc săpate: „VEI MURI LA 45.“

George nu s-a simţit prea bine în restul zilei. Totuşi, de data aceasta, a putut să se gândească la experienţa sa ceva mai obiectiv. Amândouă gândurile ce îi veniseră aveau de-a face cu numere. Numerele erau doar numere, nimic altceva, abstracţii fără înţeles. Dacă ar fi avut vreun sens, de ce se schimbau? Prima oară 55, apoi 45. Dacă ar fi existat vreo consecvenţă, atunci ar fi avut de ce să se îngrijoreze. Dar nu erau decât numere, fără nicio semnificaţie. De-a doua zi, s-a regăsit pe sine, cel de dinainte.

A trecut o săptămână. În timp ce George traversa cu maşina periferia unui mic sat, un semn l-a anunţat că intra în oraşul Upton, Carolina de Nord. I-a apărut un al treilea gând: „VEI FI UCIS DE UN OM NUMIT UPTON.” George a început să fie îngrijorat de-a binelea. Două zile mai târziu, pe când trecea pe lângă o gară abandonată, i-au apărut din nou nişte cuvinte: „ACOPERIŞUL ACESTEI CLĂDIRI SE VA PRĂBUŞI PESTE TINE ŞI TE VA UCIDE.“

După aceea, astfel de gânduri i-au apărut aproape în fiecare zi, totdeauna când mergea cu maşina, în drumurile sale legate de serviciu. George a început să fie îngrozit în dimineţile în care trebuia să plece în călătorii de afaceri. Atunci când muncea, era absorbit de gânduri şi îşi pierduse simţul umorului. Mâncarea nu mai avea gust. Îi era greu să adoarmă noaptea. Dar povara a fost încă suportabilă până într-o dimineaţă, când a trecut cu maşina peste râul Roanoke. Imediat după aceea, a avut următorul gând: „ESTE ULTIMA OARĂ CÂND TRECI ACEST POD.“

George s-a întrebat dacă să-i povestească Gloriei despre gândurile lui. Oare nu avea să-l creadă nebun? N-a putut să-i spună. Dar în acea noapte, stând în pat, cu Gloria sforăind uşor lângă el, a urât-o pentru pacea ei, în timp ce el se lupta cu dilema sa. Podul peste Roanoke era una dintre rutele cele mai circulate. Pentru a-l evita, trebuia să ocolească sute de mile în fiecare lună sau altfel ar fi pierdut mai mulţi clienţi. La naiba, era absurd! Nu putea să-şi lase viaţa să fie condusă de nişte simple gânduri, simple plăsmuiri ale unei imaginaţii perverse.

[7] 1 milă = 1,6 km. (N. Red.)

Nu exista nici cea mai mică urmă de dovadă că aceste gânduri ar avea vreo legătură cu realitatea. Pe de altă parte, cum putea să fie sigur că nu sunt reale? Asta era – trebuia să dovedească faptul că nu sunt reale. Dacă trecea podul peste Roanoke încă o dată şi nu murea, ar fi dovedit că gândul e fals. Dar dacă gândul era adevărat...

Pe la unu noaptea, George a luat hotărârea să-şi rişte viaţa. Mai bine să moară decât să trăiască aşa, chinuit. S-a îmbrăcat în linişte pe întuneric şi s-a strecurat afară din casă. Şaptezeci şi trei de mile până la râul Roanoke. A condus foarte atent. Când, în cele din urmă, podul s-a ivit în noapte în faţa sa, a simţit o apăsare pe piept, încât abia mai putea respira. Dar a mers înainte. Peste pod. Două mile de drum. Apoi s-a întors şi a mai traversat o dată podul, spre casă. Reuşise. Dovedise că gândul era fals. Prostesc, ridicol gând. A început să fluiere. Când a intrat din nou în casă, era în extaz. Pentru prima oară după două luni, se simţea bine. Teama dispăruse.

Până au trecut trei nopţi. Când se reîntorcea acasă, într-o după-amiază, după o altă călătorie de o zi, a trecut pe lângă o groapă adâncă de pe marginea drumului, făcută de un excavator, aproape de Fayetteville. ÎNAINTE CA GROPA SĂ FIE UMPLUTĂ, MAŞINA TA SE VA DUCE DREPT ÎN EA, IAR TU VEI FI UCIS. La început, George aproape că a râs de acest ultim gând. Gândurile erau doar gânduri, nu dovedise el asta? Totuşi, în acea noapte din nou n-a putut să adoarmă. Ce-i drept, dovedise faptul că gândul cu râul Roanoke era fals. Însă acesta ar fi putut fi foarte bine unul adevărat. Oare gândul despre podul Roanoke nu era menit să-i inducă un fals sentiment de siguranţă? Oare chiar îi era destinat să cadă în acea groapă de excavator? Cu cât se gândea mai mult la asta, cu atât devenea mai anxios. Îi era imposibil să adoarmă.

Poate că dacă s-ar fi dus înapoi la locul acelei excavaţii, s-ar fi simţit mai bine, ca atunci când se întorsese la pod. Fireşte, ideea nu avea prea mult sens. Chiar dacă s-ar fi reîntors la groapă şi şi-ar fi încheiat călătoria cu succes, poate că tot n-ar fi scăpat şi într-o altă zi ar fi căzut cu maşina acolo, aşa cum îi fusese prezis. Totuşi, era atât de neliniştit, încât probabil că merita să încerce. Încă o dată, George s-a îmbrăcat în miezul nopţii şi s-a strecurat afară din casă. Se simţea ca un prost însă, chiar spre surprinderea lui, după ce a ajuns la Fayetteville, a

oprit pe marginea excavaţiei şi s-a întors spre casă, a constatat că se simţea mai bine – în mod clar mai bine. Încrederea i-a revenit. Avea sentimentul că e din nou stăpân pe destinul lui. A adormit imediat cum a ajuns acasă. Pentru câteva ore, s-a bucurat de pace.

Tiparul bolii lui George devenise între timp mai stabil şi mai devastator. Aproape în fiecare zi, când se afla pe drum, avea un nou gând despre moartea sa. După fiecare gând, neliniştea devenea insuportabilă. În acest punct, se simţea obligat să se ducă înapoi, la locul unde trăise acel gând. După ce făcea acest lucru, se simţea bine până a doua zi, când apărea gândul următor, iar ciclul reîncepea.

George a rezistat şase săptămâni. În fiecare noapte, se plimba cu maşina prin statul Carolina. Dormea din ce în ce mai puţin. Slăbise opt kilograme. Era îngrozit când se afla pe drum, chemat de îndatoririle slujbei. Performanţa muncii lui scădea. Câţiva clienţi începuseră să se plângă. Copiii îl iritau. Până la urmă, într-o seară de februarie, s-a prăbuşit. Plângând de exasperare, i-a povestit Gloriei de chinurile lui. Gloria auzise de mine de la un prieten. M-a sunat a doua zi dimineaţă, iar după-amiază l-am văzut pe George prima oară.

I-am explicat lui George că suferea de o nevroză obsesiv-compulsivă clasică; „gândurile” care îl supărau erau ceea ce psihiatrii numesc obsesii, iar nevoia de a se reîntoarce la scena „gândului” reprezenta o constrângere.

— Aveţi dreptate! a exclamat el. Este o constrângere. Nu vreau să mă întorc acolo unde am avut aceste gânduri. Ştiu că e ceva prostesc. Vreau doar să uit şi să dorm. Dar nu pot. Este ca şi cum ceva mă forţează să mă gândesc la acele lucruri, să plec noaptea şi să mă întorc. Nu mă pot ajuta singur. Sunt obligat să mă întorc la locul gândului. Ştiţi, aceasta este cea mai rea parte. Dacă ar fi fost numai gândurile, cred că aş fi putut să rezist. Dar apare această pornire nestăpânită de a mă reîntoarce, care mă omoară, îmi fură somnul, mă înnebuneşte şi mă face să-mi petrec ore în şir dezbătând în minte: „Trebuie sau nu trebuie să mă întorc?” Constrângerile mele sunt chiar mai rele decât – cum le-aţi numit? – obsesiile mele. Mă înnebunesc.

Rostind acestea, George a făcut o pauză şi m-a privit cu teamă:

— Credeţi că o să înnebunesc?

— Nu, i-am răspuns. Încă nu te cunosc prea bine, dar privind lucrurile la suprafaţă, nu văd niciun semn că ai să înnebuneşti sau că ai avea altceva decât o nevroză severă.

— Vreţi să spuneţi că şi alţi oameni au acelaşi fel de „gânduri" nebuneşti şi compulsii? a întrebat repede George. Alţi oameni care nu înnebunesc?

— Corect, i-am răspuns. Obsesiile lor poate că nu sunt despre moarte, iar compulsiile[8] lor probabil că se referă la altceva. Dar tiparul gândurilor şi al acţiunilor nedorite este exact la fel.

I-am povestit lui George câteva dintre obsesiile cele mai comune de care suferă unii oameni. I-am relatat, de exemplu, despre cei cărora le este foarte greu să-şi părăsească locuinţele pentru a pleca în concediu, deoarece continuă să fie îngrijoraţi, chiar dacă îşi amintesc foarte bine că au încuiat uşa şi s-au reîntors să o verifice.

— Şi eu am făcut asta! a exclamat George. Uneori verific chiar de trei-patru ori să văd dacă nu am lăsat soba aprinsă. E nemaipomenit! Vreţi să spuneţi că sunt ca oricine altcineva?

— Nu, George, nu eşti ca oricine altcineva, am spus. Deşi mulţi oameni – deseori, oameni care se bucură de mult succes – suferă într-o oarecare măsură de nevoia de a fi siguri de ceva şi de a se afla în siguranţă, ei nu se scoală noaptea conduşi de compulsiile lor. Tu ai o nevroză puternică, care-ţi distruge viaţa. Este o nevroză ce se poate trata, dar tratarea – prin psihoterapie —va fi destul de dificilă şi va lua mult timp. Nu o să înnebuneşti, dar cred că ai o problemă majoră şi că dacă nu urmezi un tratament de lungă durată, probabil că vei continua să te distrugi.

Trei zile mai târziu, când George s-a reîntors să mă vadă pentru a doua oară, era un om diferit. În timpul primei şedinţe, se plânsese destul de mult în timp ce-mi povestea agonia lui şi arătase o dorinţă aproape patetică de a se restabili. Acum radia de încredere şi aplomb. Într-adevăr, avea o atitudine degajată, de *savoire-faire,* pe care mai târziu o vom recunoaşte ca fiind tipul de apariţie „Joe Cool". Am încercat să aflu mai multe despre împrejurările vieţii lui, dar nu prea era nimic de care să mă pot agăţa.

---

[8] Compulsiune: gen de conduită în care individul se simte constrâns să acţioneze sub impulsul unei forţe interne obsesionale, ameninţat de angoasa, de culpabilitate ş.a.m.d. (N. Red.)

— Nu prea există nimic care să mă supere, doctore Peck, cu excepţia acestor mici obsesii şi compulsii şi n-am mai avut niciuna de când v-am văzut ultima oară. Fireşte, am unele griji, dar care sunt departe de a fi îngrijorări reale. Vreau să spun că mă preocupă dacă trebuie să zugrăvim casa în vara asta sau să aşteptăm până la anul. Dar această preocupare nu înseamnă o îngrijorare. Avem o mulţime de bani în bancă. Mai sunt preocupat de felul cum se descurcă copiii la şcoală. Deborah, fiica noastră cea mare, are treisprezece ani şi probabil că va avea nevoie de sprijin. George Junior – în vârstă de unsprezece ani – nu prea are note bune la şcoală. Nu e retardat mintal sau ceva de genul ăsta, doar că este prea interesat de sport. Iar Christopher, care are şase ani, abia a început şcoala. Are o fire foarte plăcută. Cred că se poate spune că pe el îl văd cu cei mai buni ochi. Trebuie să recunosc că în inima mea îl favorizez puţin faţă de ceilalţi doi copii, dar fac un efort să nu arăt acest lucru şi cred că reuşesc – deci asta nu e o problemă. Suntem o familie stabilă. Căsnicia noastră e bună. Oh, Gloria are şi ea dispoziţiile ei. Câteodată, chiar mă gândesc că e pur şi simplu o răutate, dar probabil că toate femeile sunt aşa. Au acele perioade în care sunt mai sensibile, ştiţi dumneavoastră, şi tot felul de lucruri de genul ăsta.

Viaţa noastră sexuală? Oh, e bună. Nu e nicio problemă în acest caz. Bineînţeles, cu excepţia timpului în care Gloria este într-o dispoziţie rea, dar apoi niciunul dintre noi nu simte astfel – e o chestie de compensare, nu-i aşa?

Copilăria mea? Ei bine, nu pot spune că a fost chiar fericită. Când aveam nouă ani, tatăl meu a suferit o cădere nervoasă. A fost nevoie să fie internat într-un spital de stat. Ei au spus că-i vorba de schizofrenie. Cred că din acest motiv am fost îngrijorat data trecută, de faptul că mi-aţi putea spune că am să înnebunesc. Trebuie să admit că mi-aţi luat o greutate de pe suflet când mi-aţi zis că nu-i aşa. Tatăl meu nu şi-a mai revenit niciodată. S-a întors de câteva ori pentru scurt timp acasă, dar niciodată nu au putut să-l vindece. Da, uneori cred că era complet nebun, dar chiar nu-mi amintesc foarte multe despre asta. Ţin minte că trebuia să-l vizitez la spital. Uram acest lucru. Mă simţeam extrem de stânjenit. Era un loc tare înfiorător. Pe la jumătatea liceului, am refuzat să-l mai vizitez şi a murit când eram în facultate. Da, a murit tânăr. O binecuvântare, aş spune.

Dar nu cred că vreunul dintre aceste lucruri m-a tulburat cu adevărat. Sora mea, care era cu doi ani mai mică, şi cu mine am primit atenţie din plin. Mama era cu noi tot timpul. A fost o mamă bună. Era un pic cam religioasă pentru gustul meu. Tot trăgea de noi să mergem pe la biserici, iar eu uram asta. Dar acesta era singurul lucru de care o pot învinui şi în plus toate acestea au luat sfârşit odată ce am mers la facultate. Nu ne mergea prea bine financiar, dar aveam întotdeauna bani îndeajuns ca să putem să ne descurcăm. Bunicii mei aveau ceva bani şi ei m-au ajutat mult – e vorba de părinţii mamei mele. Nu i-am cunoscut niciodată pe părinţii tatălui meu. Oricum, eram foarte apropiaţi de bunicii din partea mamei. O perioadă, când tatăl meu se afla în spital, am locuit la ei. O iubeam mai ales pe bunica.

Îmi dau seama acum că mi-am amintit ceva după ultima noastră întâlnire. Vorbind despre compulsii, mi-a venit în minte că am mai avut o compulsie pe la treisprezece ani. Nu ştiu cum a început, dar aveam sentimentul că bunica va muri dacă nu ating o anumită piatră în fiecare zi. Nu era mare scofală. Piatra se afla pe drumul de acasă spre şcoală, aşa că tot ce aveam de făcut era să-mi amintesc s-o ating. Era o problemă doar la sfârşit de săptămână. Atunci trebuia să-mi fac timp să merg să o ating. Oricum, am depăşit acest lucru după un an sau cam aşa. Nu ştiu cum s-a întâmplat. L-am depăşit în mod natural, ca şi cum ar fi fost o etapă sau ceva asemănător.

Acest lucru mă face să mă gândesc că voi depăşi şi aceste obsesii şi compulsii. Le am de puţin timp. V-am spus. Nu le-am mai avut nici măcar o dată de când ne-am întâlnit. Mă gândesc că poate s-a sfârşit. Aveam nevoie probabil doar de această mică discuţie de la începutul săptămânii. Vă sunt recunoscător pentru asta. Vă imaginaţi ce sentiment de uşurare a fost pentru mine să aflu că nu voi înnebuni şi că şi alţi oameni au astfel de gânduri ciudate! Mă gândesc că poate acest sentiment de uşurare a fost şiretlicul. Mă îndoiesc că aş avea nevoie de – cum i-aţi spus? – psihoterapie. Sunt de acord, s-ar putea să fie prea devreme să spun asta, dar mi se pare o procedură prea lungă şi costisitoare pentru un lucru pe care probabil o să-l depăşesc eu însumi. Aşa că e posibil să nu mai fixez încă o întâlnire. Să vedem ce se întâmplă. Dacă obsesiile sau compulsiile revin, voi merge înainte cu dvs., dar pentru moment să lăsăm lucrurile în

voia sorţii.

Am încercat să-l dojenesc cu blândeţe pe George. I-am spus că nu mi se părea să se fi schimbat ceva esenţial în existenţa lui şi că aveam bănuiala că simptomele îi vor reapărea în scurt timp, într-o formă sau alta. I-am mai zis că-i pot înţelege dorinţa de a aştepta şi de a vedea ce se întâmplă şi că aş fi fericit să-l revăd oricând va dori. George era hotărât şi în mod clar nu voia să intre în terapie atâta vreme cât se simţea confortabil. Nu avea rost să insist asupra acestui lucru. Singura acţiune rezonabilă pentru mine era să stau şi să aştept.

N-aveam să aştept prea mult.

Două zile mai târziu, George m-a sunat, febril:

— Aţi avut dreptate, doctore Peck, gândurile au revenit. Ieri, când mă întorceam de la o întâlnire de afaceri, la câteva mile după ce am luat o curbă strânsă, mi-a venit brusc gândul: L-AI LOVIT ŞI L-AI UCIS PE AUTOSTOPISTUL CARE STĂTEA PE MARGINEA DRUMULUI ATUNCI CÂND AI LUAT CURBA. Ştiam că sunt doar gândurile mele nebune. Dacă aş fi lovit cu adevărat pe cineva, aş fi simţit o zdruncinătură sau aş fi auzit o bufnitură. Dar nu mi-am putut scoate gândul din minte. Continuam să văd trupul lungit în şanţ, pe marginea drumului. M-am tot gândit că s-ar putea să nu fie mort şi că probabil avea nevoie de ajutor. M-am îngrijorat că voi fi acuzat că am fugit de la locul accidentului. În cele din urmă, chiar înainte să ajung acasă, nu m-am mai putut stăpâni. Am întors şi am mers înapoi cu maşina cincizeci de mile până la acea curbă. Bineînţeles, nu era niciun trup acolo, niciun semn de accident, nicio picătură de sânge în iarbă. Aşa că m-am simţit mai bine. Dar nu mai pot continua aşa. Cred că aţi avut dreptate. Bănuiesc că am nevoie de psihanaliză.

Aşadar, George a reînceput terapia şi de data aceasta a continuat-o, pentru că obsesiile şi compulsiile au continuat şi ele. În trei luni, timp în care ne-am văzut de două ori pe săptămână, el a avut încă multe astfel de gânduri. Majoritatea erau despre propria lui moarte, dar unele se axau pe faptul că el era cauza morţii altcuiva sau că era acuzat de o anumită crimă. Şi de fiecare dată după o perioadă mai lungă sau mai scurtă de obsesii, în cele din urmă George se dădea bătut şi se reîntorcea la scena în care îi apăruse pentru prima dată gândul, pentru a se elibera. Agonia lui a continuat.

În timpul acestor prime trei luni de terapie, am aflat treptat că George avea mai multe motive de îngrijorare decât pentru ceea ce până atunci fuseseră doar nişte simptome. Viaţa lui sexuală, despre care îmi povestise că era în regulă, s-a dovedit foarte rea. Gloria şi cu el aveau relaţii sexuale o dată la şase săptămâni şi atunci era vorba de un act violent, rapid, animalic, când amândoi erau beţi. S-a dovedit că „dispoziţiile rele“ ale Gloriei durau săptămâni întregi. Am întâlnit-o şi am descoperit că era foarte deprimată, plină de duşmănie la adresa lui George, pe care îl descria ca fiind „nătâng, slab şi smiorcăit“. George, la rândul lui, a început încet să-şi exprime o enormă cantitate de resentiment faţă de Gloria, pe care o vedea ca pe o femeie egoistă, total lipsită de capacitatea de a-l sprijini şi neiubitoare. El se înstrăinase complet de cei doi copii mai mari, Deborah şi George Junior. Simţea că Gloria era responsabilă pentru faptul că aceştia se întorseseră împotriva lui. Din întreaga familie, singurul cu care avea o relaţie bună era Christopher şi admitea că probabil îl răsfăţa pe băiat „pentru a-l ţine departe de ghearele Gloriei”.

Deşi recunoscuse încă de la început faptul că nu avusese o copilărie ideală, pe măsură ce l-am încurajat să-şi amintească de ea, George a început încet să-şi dea seama că fusese mult mai înfricoşătoare şi distrugătoare decât îi plăcea să creadă. Putea să-şi amintească, de exemplu, că la a opta lui aniversare tatăl său a ucis pisoiul surorii lui. George stătea pe pat înainte de micul dejun, visând la cadourile pe care le-ar putea primi, când pisoiul a intrat rostogolindu-se în cameră. Tatăl a apărut imediat după aceea, nebun de furie, cărând după el o mătură. Pisica, se pare, făcuse mizerie pe covoraşul din camera de zi. Tatăl lui a început să bată pisoiul cu mătura într-un colţ al dormitorului până când l-a omorât, în timp ce George se ghemuise în pat, strigându-i să se oprească. Acest lucru s-a întâmplat cu un an înainte ca tatăl lui să se interneze, în cele din urmă, în spital.

George îşi aminti, de asemenea, că şi mama lui avea mintea aproape la fel de deranjată ca şi tatăl lui. Într-o noapte, pe când avea unsprezece ani, l-a ţinut treaz până în zori, forţându-l să se roage în genunchi pentru supravieţuirea pastorului lor, care avusese un atac de cord. George îl ura pe pastor şi totodată Biserica Penticostală la care mama lui îl ducea în fiecare seară

de miercuri şi de vineri şi în toate duminicile, an de an. Îşi amintea de sentimentul nealinat de jenă şi ruşine pe care îl încerca atunci când mama lui „vorbea în limbi“ şi tremura în extaz în timpul slujbelor, răcnind: „O, Iisuse!“ Nici viaţa cu bunicii nu fusese atât de idilică pe cât dorea el să şi-o amintească. Era adevărat că fusese într-o relaţie caldă, tandră şi probabil salvatoare cu bunica lui, dar această relaţie părea că se află deseori în pericol. În timpul celor doi ani în care locuise cu bunicii – după ce tatăl lui fusese spitalizat – bunicul său o bătea pe bunica aproape în fiecare săptămână. De fiecare dată lui George îi era teamă că bunică-sa va fi ucisă. Deseori, îi era frică să plece de-acasă, simţind că, într-un fel, chiar prin prezenţa lui neputincioasă ar putea să prevină uciderea ei.

Era nevoie ca aceste fragmente de informaţii împreună cu altele să fie smulse de la George. În mod repetat, el se plângea că nu vedea rostul unor discuţii atât de lungi asupra unor probleme aparent fără soluţie ale vieţii lui prezente şi asupra faptelor dureroase pe care şi le amintea din trecutul său.

— Tot ce vreau, spunea el, este să scap de aceste idei şi compulsii. Nu pot să-mi dau seama cum faptul de a discuta despre lucruri neplăcute, care au avut loc şi cu care am terminat, mă va ajuta să scap de aceste simptome.

În acelaşi timp, George vorbea aproape fără încetare despre obsesiile şi compulsiile sale. Cu ocazia fiecărui nou „gând“, el îl descria extrem de detaliat şi părea să se delecteze repovestind momentele de agonie în care hotăra dacă să se supună sau nu compulsiei sale de a se reîntoarce. În scurt timp, a devenit clar faptul că George îşi folosea, de fapt, simptomele pentru a evita să se ocupe de multe dintre realităţile vieţii lui.

— Unul dintre motivele pentru care ai aceste simptome, i-am explicat, este acela că ele acţionează ca un ecran de fum. Eşti atât de ocupat să te gândeşti la obsesiile şi compulsiile tale şi să vorbeşti despre ele, încât nu ai timp să te gândeşti la problemele mai importante care le cauzează. Până când nu vei pune punct folosirii acestui ecran de fum şi până când nu te vei ocupa în profunzime de căsnicia ta mizerabilă şi de copilăria ta îngrozitoare, vei continua să fii torturat de aceste simptome.

De asemenea, a devenit clar faptul că George era la fel de ezitant în a se confrunta cu chestiunea morţii.

— Ştiu că o să mor într-o zi, dar de ce să mă gândesc la asta?

Este morbid. În plus, nu se poate face nimic în privinţa asta. Şi dacă mă gândesc la moarte, tot nu se va schimba nimic.

Am încercat, fără prea mult succes, să-i arăt lui George că atitudinea lui era ridicolă.

— De fapt, tu te gândeşti la moarte tot timpul, i-am spus. La ce crezi că se referă obsesiile şi compulsiile tale, dacă nu la moarte? Dar anxietatea ta la vremea asfinţitului? Este clar că urăşti asfinţiturile, deoarece ele reprezintă moartea zilei, iar acest lucru îţi aminteşte de propria ta moarte. Eşti îngrozit de moarte. Este în regulă. Şi eu sunt. Dar tu încerci să eviţi spaima, în loc să te confrunţi cu ea. Problema ta nu constă în faptul că te gândeşti la moarte, ci în felul în care te gândeşti. Până când nu vei reuşi să te gândeşti la moarte – în ciuda spaimei de ea – în mod voluntar, vei continua să te gândeşti la ea involuntar, sub forma obsesiilor tale.

Dar oricât am încercat să vorbesc despre această chestiune, George nu se grăbea să se ocupe de problema fricii de moarte.

El era însă foarte grăbit să scape de simptomele pe care le avea. În ciuda faptului că prefera să vorbească despre ele, în loc să discute despre moarte sau despre înstrăinarea faţă de soţie şi de copii, nu era nicio îndoială că George suferea foarte mult din cauza obsesiilor şi a compulsiilor. Începuse să mă sune de pe drum atunci când îi reapăreau:

— Doctore Peck, spunea el, sunt în Raleigh şi iar am avut parte de unul dintre acele gânduri ale mele în urmă cu două ore. I-am promis Gloriei că mă întorc la cină. Dar nu mai pot să ajung, dacă mă întorc acolo unde am avut gândul. Nu ştiu ce să fac. Vreau să mă duc acasă, dar simt că trebuie să mă întorc. Vă rog, doctore Peck, ajutaţi-mă. Sfătuiţi-mă ce să fac. Spuneţi-mi că nu mă pot întoarce. Spuneţi-mi că nu trebuie să cedez compulsiei.

De fiecare dată îi explicam răbdător lui George că nu-i voi spune ce să facă, că nu-mi stătea în putere să-i zic cum să procedeze, că doar el avea puterea să ia decizii în ce-l priveşte şi nu era sănătos pentru el să dorească să iau eu decizii în locul lui. Dar răspunsul meu nu avea niciun sens pentru el. La fiecare şedinţă, mă dojenea:

— Doctore Peck, ştiu că dacă mi-aţi fi spus că nu mă pot întoarce, n-aş fi făcut-o. M-aş fi simţit mult mai bine. Nu înţeleg de ce nu vreţi să mă ajutaţi. Nu-mi ziceţi decât că nu e treaba

dvs. să-mi spuneţi ce să fac. De aceea tot vin să vă văd – să mă ajutaţi – şi dvs. nu o faceţi. Nu ştiu de ce sunteţi aşa de crud. Ca şi cum nici n-aţi vrea să mă ajutaţi. Îmi tot repetaţi că trebuie să-mi folosesc propria minte. Dar tocmai acest lucru nu pot să-l fac, nu înţelegeţi? Nu vedeţi durerea mea? Nu vreţi să mă ajutaţi? — se jeluia el.

Aşa au decurs lucrurile săptămână după săptămână. Iar starea lui George se deteriora vizibil. A început să aibă diaree. A pierdut şi mai mult din greutate şi arăta din ce în ce mai tras la faţă. A devenit plângăcios mai tot timpul. Se întreba dacă nu ar trebui să se ducă la un alt psihiatru. Eu însumi începusem să mă îndoiesc că tratez cazul în mod corect. Se părea că George va avea în curând nevoie să fie spitalizat. Dar apoi, brusc, ceva a părut să se schimbe. Într-o dimineaţă, la aproape patru luni după ce începuse terapia, George a venit la şedinţă fluierând şi în mod clar vesel. Imediat am comentat această schimbare.

— Da, cu siguranţă mă simt bine astăzi, a recunoscut George. Nu ştiu de ce. N-am mai avut niciunul dintre gândurile mele de patru zile şi nici nevoia de a mă întoarce în anumite locuri. Poate din această cauză. Probabil că încep să văd lumina de la capătul tunelului.

Totuşi, în ciuda faptului că nu mai era preocupat de simptomele sale, George nu părea mai dornic să se ocupe de realităţile dureroase ale vieţii de acasă sau ale copilăriei lui. Reluându-şi felul său de a fi „Joe Cool“, vorbea în mod deschis despre aceste realităţi doar la îndemnul meu, fără să aibă vreun sentiment real despre ele. Apoi, chiar înainte de sfârşitul şedinţei, m-a întrebat complet pe neaşteptate:

— Doctore Peck, credeţi în diavol?

— Aceasta este o întrebare stranie, i-am răspuns. Şi una foarte complicată. De ce întrebi?

— Oh, fără motiv. Sunt doar curios.

— Încerci să scapi, l-am înfruntat. Trebuie să existe un motiv.

— Ei bine, bănuiesc că singurul motiv este acela că se scrie mult despre acele culte stranii care-l invocă pe Satan. Ştiţi de acele grupuri ciudate din San Francisco. În ultimele zile se vorbeşte mult despre ele în ziare.

— E adevărat, am fost eu de acord. Dar cum ţi-a venit în minte acest lucru? Cum te-ai gândit brusc la asta în această dimineaţă, chiar acum, la întâlnirea noastră?

— De unde să ştiu eu? a întrebat George. (Părea încurcat.) Mi-a trecut aşa, prin minte. Dvs. m-aţi instruit să vă spun tot ce-mi trece prin minte şi aşa am făcut. N-am făcut altceva decât ceea ce se presupunea că trebuie să fac. Asta mi-a trecut prin minte şi v-am spus-o. Nu ştiu de ce mi-a trecut prin minte.

Se părea că nu mai puteam merge înainte. Am ajuns la capătul şedinţei şi chestiunea a fost abandonată. La următoarea şedinţă, George încă se simţea bine. Luase vreo două kilograme în greutate şi nu mai arăta supt la faţă.

— Am avut încă unul dintre gândurile mele în urmă cu două zile, mi-a relatat el, dar nu m-a supărat. Mi-am spus că n-o să mai las aceste gânduri prosteşti să mă supere. E clar că ele nu înseamnă nimic. Ei bine, am să mor într-o zi – şi ce? Nici măcar nu mai am dorinţa să revin la locul gândului. Abia dacă îmi mai trece prin minte. De ce trebuie să mă întorc pentru ceva atât de prostesc? Cred că, în sfârşit, am dat de capătul problemei.

Încă o dată, deoarece nu mai era obsedat de simptomele sale, am încercat să-l ajut să se concentreze mai profund asupra problemelor din căsnicie. Dar maniera sa „Joe Cool“ era impenetrabilă; toate răspunsurile lui păreau superficiale. Am avut un sentiment neliniştitor. Lui George părea să-i meargă mai bine. În mod normal, aş fi fost încântat, dar acum nu aveam nici cea mai vagă înţelegere a cauzei. Nimic din viaţa lui sau din felul în care o trata nu se schimbase. Atunci de ce se simţea mai bine? Mi-am lăsat pentru moment neliniştea la o parte.

Şedinţa următoare a avut loc seara. George a intrat arătând foarte bine şi mai „Joe Cool“ ca niciodată. Ca de obicei, l-am lăsat pe el să înceapă şedinţa. După o scurtă perioadă de linişte, parcă din întâmplare şi fără cel mai mic semn de anxietate, a anunţat:

— Cred că trebuie să fac o mărturisire.

— Da?

— Ştiţi, în ultima vreme m-am simţit mai bine, dar nu v-am spus şi de ce.

— Da?

— Vă amintiţi că acum două şedinţe v-am întrebat dacă credeţi în diavol? Iar dvs. aţi vrut să ştiţi de ce mă gândeam la asta? Ei bine, bănuiesc că nu am fost chiar sincer faţă de dvs. Ştiu de ce mi-a venit în minte acea întrebare. Dar mă simt jenat să vă spun.

— Continuă.

— Încă mă simt un pic ridicol. Dar vedeţi, dvs. nu m-aţi ajutat. N-aţi făcut nimic pentru a mă împiedica să mă reîntorc în locurile unde îmi veneau gândurile. A trebuit să fac ceva pentru a nu mai ceda compulsiilor mele. Aşa că am făcut.

— Ce anume ai făcut? l-am întrebat.

— Am făcut un pact cu diavolul. Vreau să zic că eu nu cred cu adevărat în diavol, dar trebuia să fac ceva. Aşa că am făcut această înţelegere, că dacă cedez compulsiei mele şi mă întorc, atunci diavolul va avea grijă ca gândul să devină adevărat. Înţelegeţi?

— Nu sunt sigur, i-am răspuns.

— De exemplu, ieri, când eram aproape de Chapel Hill, am avut următorul gând: DATA VIITOARE CÂND VEI VENI PE-AICI VEI TRECE PESTE DIG ŞI VEI FI UCIS. În mod normal, bineînţeles că aş fi fiert vreo două ore şi în cele din urmă m-aş fi întors la dig doar pentru a demonstra că gândul nu e adevărat. Corect, nu? Dar, făcând acest pact, mă-nţelegeţi, nu mă mai pot întoarce. Deoarece, ca parte a înţelegerii, dacă revin în acel loc, diavolul va avea grijă ca eu să trec peste dig şi să fiu omorât. Ştiind că voi fi ucis, nu mai am niciun motiv să mă întorc. De fapt, este un îndemn să nu mă întorc. Pricepeţi?

— Înţeleg mecanismul, i-am răspuns inexpresiv.

— Ei bine, se pare că funcţionează, a spus fericit George. De două ori am avut gânduri şi niciodată nu a mai fost nevoie să mă întorc. Trebuie să admit că am nişte „vinovăţii” în această privinţă.

— „Vinovăţii”?

— Ştiţi, un sentiment de culpabilitate. Vreau să spun că nu e bine ca oamenii să facă un pact cu diavolul, nu-i aşa? În plus, eu nici măcar nu cred cu adevărat în diavol. Dar dacă se pare că merge, atunci care-i problema?

Am rămas tăcut. Nu aveam nicio idee despre ce i-aş putea spune lui George. M-am simţit copleşit de complexitatea cazului şi a propriilor mele sentimente. Privind la lumina blândă a lămpii de pe masa care ne separa, în biroul meu liniştit şi aparent în siguranţă, am devenit conştient de sutele de gânduri care îmi treceau prin minte fără legătură între ele. Am simţit că nu pot să găsesc o cale de ieşire din acest labirint al gândirii obsesive, să mă lupt cu acest pact cu diavolul care nu există, dar care

anula compulsia, care anula gândurile, care ele însele nu erau reale. Dându-mi seama că nu sunt în stare să văd pădurea din cauza copacilor, am stat pur şi simplu privind la lampă şi ascultând ticăitul ceasului de pe biroul meu.

— Ei bine, care este reacţia dvs.? m-a întrebat în cele din urmă George.

— Nu ştiu, George, i-am răspuns. Nu am idee cum să reacţionez. Îmi trebuie mai mult timp să mă gândesc la asta. Încă nu ştiu ce să-ţi spun.

Am reînceput să privesc fix lumina, iar ceasul a continuat să ticăie. Au mai trecut cinci minute. George părea destul de nemulţumit de tăcere. Până la urmă, a rupt-o.

— Ei bine, cred că mai există ceva ce nu v-am mărturisit, a zis el. Şi cred că mai am un motiv pentru care mă simt puţin vinovat. Mai există o parte a înţelegerii mele cu diavolul. Deoarece nu cred cu adevărat în diavol, nu pot să cred cu adevărat că el va avea grijă ca eu să fiu ucis dacă mă întorc. Pentru ca înţelegerea să funcţioneze, trebuia să am o asigurare, ceva care să mă reţină cu adevărat de la a mă întoarce. Ce-ar putea fi? — m-am întrebat. Apoi, mi-a apărut în minte ideea că cel mai mult în lumea asta îl iubesc pe fiul meu, Christopher. Aşa că o parte din înţelegere a fost aceea că dacă cedez compulsiei şi mă întorc, diavolul va avea grijă ca băiatul meu, Christopher, să moară de o moarte prematură. Nu voi muri doar eu, ci şi Christopher. Înţelegeţi, aşadar, de ce nu mă mai pot întoarce. Chiar dacă diavolul nu este real, tot nu sunt dispus să risc viaţa lui Christopher – îl iubesc prea mult.

— Aşa că ţi-ai pus şi viaţa, şi pe Christopher în contract? am repetat aiurit.

— Da, nu sună prea bine, nu-i aşa? Aceasta este partea care chiar mă face să mă simt vinovat.

Am devenit iarăşi tăcut, începând încetul cu încetul să pun lucrurile în ordine. Şedinţa aproape se sfârşise. George se pregătea să plece.

— Nu încă, George, i-am ordonat. Şedinţa noastră este ultima pe care o am astăzi. Aş vrea să-ţi răspund şi aproape mă simt pregătit. Dacă nu ai vreo treabă urgentă, aş dori să mai stai puţin şi să aştepţi până când voi fi pregătit să-ţi spun unele lucruri.

George a aşteptat agitat. Nu aveam intenţia să-l tulbur. Ca

psihiatru, am fost antrenat – şi m-am antrenat eu însumi – să nu judec pe nimeni. Terapia poate funcţiona doar atunci când pacientul se simte acceptat de terapeut. Doar în această atmosferă de acceptare ne putem aştepta ca pacientul să-şi dezvăluie secretele şi să-şi dezvolte un simţ al propriei valori. Practicam de prea multă vreme psihiatria pentru a nu fi învăţat că deseori este necesar, dacă nu chiar esenţial, ca în unele momente de pe parcursul desfăşurării cazului terapeutul să i se opună pacientului într-o anume chestiune şi să-l critice. Dar ştiam, de asemenea, că, în mod ideal, acest moment trebuie să apară târziu în desfăşurarea cazului, după ce relaţia terapeutică ar fi stabilită ferm. George se trata cu mine doar de patru luni şi nu făcusem prea multe în sensul construirii unei relaţii. Nu doream să-mi asum riscul de a-l judeca prea devreme şi mai ales la un nivel fundamental. Acest lucru părea foarte periculos. Dar de asemenea era periculos şi să nu fac astfel.

George nu mai putea să tolereze aşteptarea tăcând. În toiul chinurilor mele de dinaintea luării deciziei, a izbucnit:

— Ei bine, ce părere aveţi?

M-am uitat la el.

— George, cred că sunt foarte bucuros pentru faptul că simţi acele „vinovăţii", cum le numeşti tu.

— Ce vreţi să ziceţi?

— Vreau să zic că *trebuie* să te simţi vinovat. Ai făcut ceva pentru care poţi să te simţi vinovat. Aş fi foarte îngrijorat în privinţa ta dacă nu te-ai simţi vinovat pentru ceea ce-ai făcut.

George a devenit imediat prudent.

— Am crezut că psihoterapia trebuie să mă elibereze de sentimentele de vinovăţie.

— Da, de acele sentimente de vinovăţie care nu sunt bune, i-am răspuns eu. Să te simţi vinovat de ceva care nu este rău e un lucru bolnăvicios şi inutil. Dar nu şi să te simţi vinovat de ceva care *este* rău.

— Credeţi că sunt rău?

— Cred că făcând un pact cu diavolul ai făcut ceva greşit. Ceva rău.

— Dar n-am făcut nimic în realitate! a exclamat George. Nu înţelegeţi? Totul s-a petrecut în mintea mea. Doar dvs. mi-aţi spus că nu există şi în realitate un gând rău, o dorinţă rea sau un sentiment rău. „Doar ceea ce face cineva este rău", aţi zis.

„Prima lege a psihiatriei”, aşa aţi numit-o. Ei bine, eu n-am făcut nimic. N-am ridicat un singur deget împotriva cuiva.

— Dar ai făcut ceva, George, i-am răspuns.

— Ce?

— Ai făcut un pact cu diavolul.

— Dar asta înseamnă că n-am făcut nimic.

— Nu?

— Nu. Chiar nu înţelegeţi? Totul este în mintea mea, în plăsmuirea imaginaţiei mele. Eu nici măcar nu cred în diavol. Nu cred în Dumnezeu deocamdată, şi atunci cum aş putea să cred în diavol? Dacă aş fi făcut un pact real, cu o persoană reală, ar fi o altă chestiune. Dar nu am făcut-o. Diavolul nu este real. Deci, cum poate fi pactul meu real? Cum pot să fac un pact real cu cineva care nu există? Nu a fost o acţiune reală.

— Vrei să spui că nu ai făcut un pact cu diavolul?

— La naiba, l-am făcut! V-am zis că l-am făcut. Dar nu este un pact real. Încercaţi să mă trageţi pe sfoară cu jocuri de cuvinte.

— Nu, George, i-am răspuns. Tu eşti cel care se joacă cu cuvintele. Nu ştiu mai multe despre diavol decât tine. Nu ştiu dacă este un el, o ea sau un lucru. Nu ştiu dacă diavolul are corp sau dacă este o forţă ori doar un concept. Dar nu contează. Rămâne faptul că, orice-ar fi, tu ai făcut un contract cu el.

George a încercat o altă cale.

— Chiar dacă l-am făcut, contractul nu e valid. Este nul şi neavenit. Orice avocat ştie că un contract sub constrângere nu este legal. Nu poţi să fii făcut responsabil că ai semnat un contract când aveai un pistol îndreptat spre tine. Aşa cum ştie şi Dumnezeu, am fost constrâns. Aţi văzut cum sufeream. Luni de zile v-am implorat să mă ajutaţi şi nu aţi mişcat un deget. Păreaţi că sunteţi interesat de mine, nu am ce să vă reproşez, dar din diferite motive nu aţi făcut nimic ca să-mi alinaţi suferinţa. Ce altceva puteam să fac când dvs. nu mă ajutaţi? Pentru mine, ultimele luni au fost o tortură. Pura tortură. Dacă aceasta nu este o constrângere, nu ştiu ce altceva ar putea fi.

M-am ridicat de pe scaunul meu şi m-am îndreptat spre fereastră. Am stat acolo un moment, privind prin întunericul gol. Venise clipa. M-am întors pentru a sta faţă în faţă cu el.

— Bine, George, am să-ţi spun câteva lucruri. Vreau să mă asculţi bine, pentru că sunt foarte importante. Nimic nu este mai important.

Mi-am reluat locul şi am continuat privindu-l:

— George, tu ai un defect – o slăbiciune de caracter, i-am spus. Este o slăbiciune fundamentală şi ea este cauza dificultăţilor despre care am discutat. Ea este cauza majoră a căsniciei tale neizbutite. Ea este cauza simptomelor pe care le ai, a obsesiilor şi a compulsiilor tale. Şi tot ea este cauza pactului pe care l-ai făcut acum cu diavolul. Ea este, de asemenea, cauza încercării tale de a găsi scuze pentru pactul făcut.

În fond, eşti un laş, George, am continuat. Dacă lucrurile devin puţin dure, te descotoroseşti de ele. Când eşti pus faţă în faţă cu ideea că ai să mori în câteva zile, fugi de ea. Nu te gândeşti la ea, deoarece este „morbidă”. Când eşti confruntat cu conştientizarea dureroasă a faptului că ai o căsnicie groaznică, fugi şi de aceasta. În loc să te confrunţi cu acest fapt, să faci ceva, tu nu te mai gândeşti deloc la el. Şi apoi, pentru că fugi de aceste lucruri de care în realitate nu poţi scăpa, ele ajung să te bântuie sub forma simptomelor tale, obsesii şi compulsii. Aceste simptome ar putea să fie salvarea ta. Ai putea afirma: „Aceste simptome înseamnă că sunt bântuit. Mai bine aflu cine sunt aceste fantome şi apoi le dau afară din casa mea.“ Dar tu nu spui asta, deoarece ar însemna să te confrunţi cu lucruri dureroase. Aşa că încerci să fugi şi de aceste simptome. În loc să te confrunţi cu ele şi cu ceea ce înseamnă ele, încerci să te descotoroseşti de ele. Iar atunci când vezi că nu e uşor să scapi de ele, fugi către altceva care să-ţi aducă alinare, nu contează cât de ciudat, de rău sau de distructiv ar fi.

Ai susţinut faptul că n-ar trebui să fii judecat pentru pactul cu diavolul, deoarece a fost făcut sub constrângere. Bineînţeles că a fost făcut sub constrângere. Cum altfel ar face cineva un contract cu diavolul, dacă nu pentru a scăpa de o anume suferinţă? Dacă diavolul dă târcoale, aşa cum sugerează unii, căutând suflete care să i se vândă, sunt sigur că el îşi concentrează toată atenţia asupra oamenilor care suferă din cauza unei constrângeri. Problema nu este constrângerea. Problema este felul în care oamenii se descurcă cu constrângerea. Unii îi rezistă şi o depăşesc înnobilaţi. Alţii se frâng şi se vând. Tu te-ai vândut şi trebuie să spun că ai făcut-o cu destulă uşurinţă.

Cu uşurinţă. Uşor. Acesta este cuvântul-cheie pentru tine,

George. Vrei să te crezi un om care se descurcă cu uşurinţă. *Joe Cool.* Şi presupun că te descurci cu uşurinţă, dar nu ştiu unde altundeva o s-ajungi cu această atitudine a ta, decât în iad. Întotdeauna cauţi calea uşoară, George. Nu calea dreaptă. Calea uşoară. Când eşti pus faţă în faţă cu alegerea între calea dreaptă şi calea uşoară, iei întotdeauna calea uşoară. Calea fără durere. De fapt, faci tot ce îţi stă în putinţă să găseşti calea uşoară, chiar dacă acest lucru înseamnă să-ţi vinzi sufletul şi să-ţi sacrifici fiul.

Aşa cum am mai afirmat, sunt bucuros că te simţi vinovat. Dacă nu te-ai simţi rău după ce decizi să alegi o cale uşoară, nu contează care, nu aş putea să te ajut. Ai aflat că psihoterapia nu este calea cea uşoară. Ci o cale pe care trebuie să te confrunţi cu lucrurile, chiar dacă acest fapt se dovedeşte dureros, chiar foarte dureros. Nu este o cale a fugii. Asta e calea dreaptă, nu calea uşoară. Dacă doreşti să te confrunţi cu realităţile dureroase ale vieţii tale – cu copilăria ta în teroare, cu căsnicia ta mizerabilă, cu frica ta de moarte, cu propria-ţi laşitate –, pot să-ţi fiu de ajutor. Şi sunt sigur că vom reuşi. Dar dacă tot ceea ce-ţi doreşti este cea mai uşoară alinare a durerii, atunci probabil că eşti un om al diavolului şi nu pot vedea nicio cale prin care să te ajute psihoterapia.

Era rândul lui George să fie tăcut. Minute întregi s-a auzit din nou doar ticăitul ceasului. Întâlnirea noastră dura deja de două ore. În cele din urmă, a vorbit:

— În cărţile cu benzi desenate, odată ce un personaj face un pact cu diavolul, nu mai poate scăpa de acest lucru. Odată ce şi-a vândut sufletul, diavolul nu i-l mai dă înapoi. Poate că e prea târziu pentru mine să mă schimb.

— Nu ştiu, George, i-am răspuns. Aşa cum ţi-am spus, nu ştiu foarte multe despre aceste lucruri. Eşti prima persoană pe care am întâlnit-o vreodată care să fi făcut un astfel de pact. Ca şi tine, nu ştiu dacă diavolul există sau nu. Dar pe baza experienţei pe care o am cu tine, cred că mă pot hazarda să fac o judecată documentată despre felul în care stau lucrurile. Cred că ai făcut într-adevăr un pact cu diavolul; şi pentru că l-ai făcut, pentru tine diavolul devine real. În dorinţa ta de a evita durerea, cred că ai chemat diavolul la existenţă. Deoarece ai puterea să-l chemi la existenţă, cred că ai şi puterea de a pune capăt existenţei lui. Intuitiv, undeva în adâncul meu, simt că

procesul este reversibil. Cred că te poţi întoarce acolo unde erai. Cred că dacă îţi schimbi felul de a fi şi te arăţi dispus să suporţi constrângerea, pactul va fi anulat, iar diavolul va trebui să-şi caute pe altcineva care să-l aducă la realitate.

George privea foarte trist.

— În ultimele zece zile, a spus el, m-am simţit mai bine decât în ultimele luni. Am mai avut vreo câteva gânduri, dar nu m-au supărat deloc. Dacă ar fi să inversez procesul, ar însemna să mă întorc acolo unde mă aflam acum două săptămâni. În agonie.

— Cred că aşa este, am fost de acord.

— Îmi cereţi să mă întorc de bună voie la starea de suferinţă.

— Este ceea ce îţi sugerez că trebuie să faci. Nu pentru mine, ci pentru tine însuţi. Dacă faptul de a-ţi cere să faci asta te va ajuta, atunci îţi cer.

— Să aleg, de fapt, durerea, a cugetat George. Nu ştiu, nu sunt sigur că pot. Nu sunt sigur că vreau.

M-am ridicat:

— O să ne întâlnim luni, George? l-am întrebat.

— Da, o să fiu aici.

George s-a ridicat. M-am dus la el şi i-am strâns mâna.

— Pe luni, atunci. Noapte bună.

Seara aceea a fost punctul de cotitură în terapia lui George. Până luni, simptomele i s-au reîntors cu toată forţa. Dar apăruse o schimbare. Nu mă mai ruga să-i spun să nu se întoarcă la locul apariţiei gândului. În plus, era ceva mai doritor să-şi examineze în profunzime teama de moarte şi enorma prăpastie de înţelegere şi de comunicare dintre el şi soţia lui. Cu timpul, această dorinţă a crescut treptat. În cele din urmă, a fost capabil să-i ceară soţiei lui, cu ajutorul meu, să intre ea însăşi în terapie. Am putut s-o recomand unui alt terapeut, cu care ea a făcut mari progrese. Căsnicia lor a început să se îmbunătăţească.

După ce Gloria a intrat şi ea în terapie, ne-am concentrat în principal asupra sentimentelor „negative” ale lui George – sentimente de furie, de frustrare, de anxietate, de deprimare şi mai ales de tristeţe şi de mâhnire. El a putut să-şi dea seama că era o persoană foarte sensibilă, care simţea profund trecerea anotimpurilor, creşterea copiilor şi caracterul tranzitoriu al existenţei. A putut să înţeleagă faptul că umanitatea sa consta în sentimentele lui negative, în sensibilitatea, în tandreţea şi în

vulnerabilitatea lui la durere. A devenit mai puţin „Joe Cool“ şi în acelaşi timp capacitatea lui de a suporta durerea a crescut. Asfinţiturile au continuat să-l rănească, dar nu-l mai nelinişteau. Simptomele lui – obsesiile şi compulsiile – au început, cu urcuşuri şi coborâşuri, să se diminueze în intensitate la câteva luni după seara în care discutaserăm despre pactul lui cu diavolul. La sfârşitul a încă unui an de terapie, dispăruseră în întregime. La doi ani după ce începuse terapia, George a încheiat-o nefiind poate cel mai puternic dintre bărbaţi, dar mai puternic decât înainte.

CAPITOLUL 2

Către o psihologie a răului

Despre modele şi mister

Există moduri diferite de a privi lucrurile.

Psihiatrii sunt obişnuiţi să înţeleagă fiinţele omeneşti în termeni de sănătate şi boală. Acest punct de vedere este cunoscut ca un model medical. Constituie un mod foarte folositor şi eficient de a privi oamenii.

Conform acestui punct de vedere, George suferea de o afecţiune foarte precisă, şi anume de o nevroză obsesiv-compulsivă. Ştim multe lucruri despre această afecţiune. Sub multe aspecte, cazul lui George era unul tipic. De exemplu, nevrozele obsesiv-compulsive îşi au originile în copilăria timpurie, debutând aproape întotdeauna în situaţia în care copilul este învăţat să se ducă la toaletă într-un mod mai puţin corect. George nu putea să-şi amintească de felul în care fusese educat să se ducă la toaletă. Dar din faptul că tatăl său a bătut o pisică până a omorât-o pentru că făcuse mizerie se poate ghici că lui George îi era clar că trebuie să-şi controleze bine intestinele. Nu este un accident faptul că George s-a maturizat devenind un adult foarte ordonat şi metodic, aşa cum sunt deseori obsesiv-compulsivii.

O altă caracteristică tipică pentru oamenii care sunt victime ale acestei nevroze este propensiunea lor pentru ceea ce psihiatrii numesc „gândire magică“. Gândirea magică poate lua o varietate de forme, dar, în principal, reprezintă credinţa că gândurile în sine şi prin sine pot determina producerea unor evenimente. Copiii mici gândesc în mod normal magic. De exemplu, un băiat de cinci ani poate avea următorul gând: „Îmi doresc ca sora mea să moară.“ Apoi, devine anxios, temându-se că ea va muri cu adevărat, *deoarece* el şi-a dorit acest lucru. Sau dacă sora lui se îmbolnăveşte, ar putea fi devorat de

vinovăţie, simţind că gândirea lui a fost cea care a *cauzat* îmbolnăvirea ei. În mod normal, depăşim această tendinţă de a gândi magic, iar când ajungem la adolescenţă suntem destul de siguri că nu avem puterea să controlăm evenimentele exterioare doar prin gândurile noastre. Deseori însă copiii care au fost traumatizaţi nejustificat într-un fel sau altul nu reuşesc să depăşească stadiul gândirii magice. Acest lucru este adevărat mai ales în privinţa oamenilor care suferă de nevroze obsesiv-compulsive. Fără îndoială, George nu reuşise să depăşească stadiul respectiv. Credinţa lui că gândurile vor deveni adevărate reprezenta o parte esenţială a nevrozei pe care o avea. Deoarece credea că gândurile lui vor deveni realitate, se simţea constrâns iarăşi şi iarăşi să se întoarcă multe mile înapoi, la scena gândurilor sale pentru a le anula sau a le nimici.

Privit în această lumină, pactul lui George cu diavolul era doar o altă manifestare a gândirii lui magice. Pactul îi părea lui George o metodă valabilă de a obţine alinarea suferinţei tocmai pentru că el credea că va deveni adevărat. Deşi pactul era „doar în minte“, George avea convingerea că el şi fiul său ar muri cu adevărat conform condiţiilor pactului. Dacă ne restrângem doar la modelul medical, am putea spune că pactul lui George cu diavolul este doar o simplă formă dintre multe altele pe care le ia gândirea magică, iar aceasta era o trăsătură tipică a bolii mentale comune de care suferea. Şi deoarece fenomenul poate fi înţeles în aceşti termeni, nu mai era nevoie ca el să fie analizat în continuare. Caz închis.

Problema este că, văzută în această lumină, relaţia dintre George şi diavol pare prozaică şi nu foarte semnificativă. Cum ar părea ea dacă ar fi văzută în termenii modelului religios creştin? Conform acestui model, omenirea (şi, probabil, întreg universul) este prinsă în strânsoarea unei bătălii titanice între forţele binelui şi ale răului, între Dumnezeu şi diavol. Câmpul de luptă al acestui război este sufletul omenesc individual. Întregul sens al vieţii omeneşti are legătură cu această bătălie. Singura problemă cu o semnificaţie absolută este dacă sufletul omului va fi câştigat de Dumnezeu sau de diavol. Stabilind prin pactul lui o relaţie cu diavolul, George şi-a pus sufletul în cel mai mare pericol cunoscut de om. În mod clar, acesta era punctul critic al vieţii lui. Şi poate chiar soarta întregii omeniri depindea de

decizia lui. Coruri de îngeri şi armate de demoni îl priveau, sorbindu-i fiecare gând, rugându-se continuu pentru un rezultat sau pentru altul. În cele din urmă, renunţând la pact şi la relaţia sa cu diavolul, George s-a salvat de iad, spre slava lui Dumnezeu şi spre nădejdea omenirii.

Care este semnificaţia pactului lui George: era doar un alt simptom nevrotic sau punctul crucial al existenţei lui, având o semnificaţie cosmică?

Nu-mi stă în intenţie ca în această carte să minimalizez valoarea modelului medical. Dintre toate modelele posibile – şi există multe – el rămâne cel mai folositor, în general, pentru a înţelege boala mintală. În anumite situaţii şi în momente precise însă, ar putea fi mai potrivit un alt model.

În astfel de momente, ni se cere să alegem cel mai avantajos punct de vedere. Când George mi-a spus despre pactul său cu diavolul, trebuia să aleg între a privi pactul ca pe un alt simptom nevrotic tipic sau ca pe un moment de criză morală. Dacă optam pentru prima posibilitate, nu eram obligat la nicio acţiune imediată. Dacă optam pentru cea de-a doua, îi datoram lui George şi lumii faptul de a mă arunca cu toată puterea de care eram în stare în conflictul moral. Ce cale să aleg? Alegând să văd pactul lui George – chiar dacă totul se petrecea în mintea lui – ca pe un fapt imoral, şi confruntându-l apoi cu imoralitatea sa, am optat, fără îndoială, pentru alternativa mai dramatică. Avem de-a face aici, cred, cu o regulă empirică. Dacă într-un anumit moment ne aflăm în poziţia în care trebuie să alegem un model anume, probabil că trebuie să-l selectăm pe cel mai dramatic – adică pe acela care îi dă evenimentului studiat cea mai mare semnificaţie posibilă.

De obicei, nu este nici necesară, nici indicată adoptarea unui singur model. Noi, nord-americanii, ne închipuim că petele de pe lună formează imaginea unui om; unii central-americani percep un iepure. Cine are dreptate? Ambele populaţii, bineînţeles, deoarece fiecare are un punct de vedere diferit, atât cultural, cât şi geografic. Ceea ce noi numim modele sunt puncte de vedere alternative. Şi dacă vrem să cunoaştem luna – sau orice alt fenomen –, trebuie să o inspectăm cât de bine putem din cât mai multe puncte de vedere posibil.

Prin urmare, abordarea expusă în această carte va fi una cu multe faţete. Cititorii care preferă drumul simplu (sau simplist)

probabil că se vor simţi inconfortabil. Dar subiectul merită o clarificare cât mai completă. Răul omenesc este prea important pentru a fi înţeles unilateral. Şi reprezintă o realitate prea largă pentru a fi pricepută printr-un singur cadru de referinţă. Constituie un lucru atât de fundamental, încât este inerent şi inevitabil misterios. Înţelegerea realităţii fundamentale este ceva ce nu vom atinge niciodată; de ea doar ne putem apropia. Şi cu cât ne apropiem, cu atât ne dăm seama că nu o înţelegem – că ne aflăm cu atât mai mult într-o stare de veneraţie în faţa misterului ei.

Atunci, de ce să încercăm să înţelegem? Până şi întrebarea este pusă într-un limbaj nihilist, care din timpuri imemoriale sună ca o voce diabolică[9]. De ce să mai facem sau să mai învăţăm ceva? Răspunsul este simplu, pentru că e mult mai bine – mai rodnic şi mai constructiv – să avem o sclipire de înţelegere asupra a ceea ce suntem decât să rătăcim în întuneric total. Nu putem nici înţelege, nici controla totul, dar aşa cum spune J. R. R. Tolkien, „Nu ne este nouă dat să stăpânim toate marginile lumii, ci să facem ceea ce este în noi în anii care ne sunt hărăziţi, retezând de la rădăcină răul din câmpurile pe care le cunoaştem, astfel încât cei ce vor trăi după noi să poată avea un pământ curat pe care să-l lucreze. Ceea ce ei vor avea nu ne este dat nouă să conducem.”[10]

Aşa că ştiinţa caută, atât cât poate, să pătrundă misterul lumii. Şi chiar şi aşa, oamenii de ştiinţă încep treptat să se simtă confortabil îmbrăţişând modele multiple. Fizicienii nu se mai simt descumpăniţi de a privi lumina atât ca particulă, cât şi ca undă. Şi pentru psihologie modelele abundă: biologic, psihologic, psihobiologic, sociologic, sociobiologic, freudian, raţional-emotiv, behaviorist, existenţialist ş.a.m.d. Şi deşi ştiinţa are nevoie de acei inovatori care dezvoltă un nou model ca reprezentând cunoaşterea cea mai avansată, pacientul ce caută să fie înţeles pe cât posibil ca întreg va fi bine sfătuit să caute un terapeut care să se apropie din toate unghiurile de misterul sufletului omenesc.

Ştiinţa nu a devenit încă atotcuprinzătoare. Acest capitol este

---

[9] în povestirile despre exorcisme, într-un fel sau altul, vocile demonice propun nihilismul.

[10] J. R. R. Tolkien, întoarcerea regelui, trad. Rom. Apărută la RAO, Bucureşti, 2002. (N. Trad.)

intitulat „Către o psihologie a răului” tocmai pentru că nu avem încă un corp de cunoaştere ştiinţifică despre răul omenesc, pe care să-l putem numi psihologie. De ce? Conceptul de rău s-a aflat în centrul gândirii religioase timp de milenii. Totuşi, este absent din ştiinţa psihologiei – despre care se crede că ar trebui să aibă un interes vital în chestiune. Principalul motiv al acestei stranii stări de lucruri este acela că modelele ştiinţifice şi religioase au fost considerate până în prezent absolut de neamestecat – la fel ca uleiul şi apa, incompatibile şi respingându-se reciproc.

La sfârşitul secolului al XVII-lea, după ce cazul Galileo Galilei s-a dovedit dureros atât pentru ştiinţă, cât şi pentru religie, cele două au ajuns la un fel de contract social nescris, de a nu îngădui vreo relaţie între ele. Lumea a fost destul de arbitrar divizată între „natural” şi „supranatural". Religia a fost de acord ca „lumea naturală" să fie singurul regat al oamenilor de ştiinţă. Iar ştiinţa a fost de acord, în schimb, să nu-şi bage nasul în domeniul spiritual – sau să nu aibă de-a face cu valorile. Într-adevăr, ştiinţa se defineşte pe sine ca fiind „în afara valorilor".

Aşa că în ultimii trei sute de ani a existat o stare de profundă separare între religie şi ştiinţă. Acest divorţ uneori caustic – iar alteori remarcabil de amiabil – a decretat ca problema răului să rămână în custodia gânditorilor religioşi. Cu câteva excepţii, oamenii de ştiinţă n-au primit nici măcar dreptul de vizitare a subiectului, dacă nu din alte motive, măcar pentru faptul că ştiinţa se presupune că este „în afara valorilor”. Chiar cuvântul „rău” necesită o judecată de valoare *a priori.* Prin urmare, acelei ştiinţe aflate strict în afara valorilor nu-i este permis să se ocupe de acest subiect. Însă toate acestea se schimbă. Rezultatul unei ştiinţe fără valori şi adevăruri religioase va apărea ca o sminteală strangeloveană[11] a rasei armelor; rezultatul unei religii fără îndoiala de sine şi cercetarea ştiinţifică ar fi o sminteală rasputiniană, ca aceea a comunităţii Jonestown[12]. Datorită unei mari varietăţi de factori, separarea dintre religie şi ştiinţă nu mai funcţionează. Astăzi există mai multe motive ce

[11] Aluzie la filmul Dr. Strangelove sau cum am învăţat să nu mă mai îngrijorez şi să iubesc bomba (Stanley Kubrick, 1964), o comedie neagră pe tema unui posibil război atomic, declanşat din greşeală de un general psihopat. (N. Trad.)

[12] Jonestown este comunitatea înfiinţată de adepţii Templului Popoarelor (Peoples Temple), al căror mentor era Jim Jones. Sinuciderea lor în masă în 1978 şi implicarea CIA în aceste evenimente este încă un subiect mult discutat. (N. Trad.)

constrâng la o reintegrare – unul dintre ele fiind chiar problema răului – până la punctul creării unei ştiinţe care să nu mai fie în afara valorilor. Această reintegrare deja a început de mai multe decenii. De fapt, este evenimentul cel mai incitant din istoria intelectuală a sfârşitului secolului al XX-lea.

Ştiinţa a evitat problema răului din cauza imensităţii misterului implicat. Nu e vorba de faptul că oamenii de ştiinţă nu gustă misterul, ci de acela că atitudinea şi metodologia lor de abordare este, în general, reducţionistă. Ei au un stil analitic, sunt axaţi pe „emisfera stângă a creierului". Procedura lor standard este de a preleva mici bucăţi una câte una şi apoi de a le examina într-o izolare relativă. Ei preferă misterele mici în locul celor mari. Teologii nu au astfel de scrupule. Apetitul lor se dovedeşte la fel de mare ca şi Dumnezeu. Faptul că Dumnezeu este invariabil mai mult decât pot ei digera nu îi descurajează deloc. Din contră, în timp ce unii caută în religie o scăpare din mister, pentru alţii religia reprezintă o cale de a-şi apropia misterul. Aceştia din urmă nu au nimic împotrivă să întrebuinţeze metodele reducţioniste ale ştiinţei, dar sunt dispuşi să se folosească şi de mijloacele de sinteză ale „emisferei drepte a creierului" pentru explorare: meditaţie, intuiţie, trăire, credinţă şi revelaţie. Pentru ei, cu cât e mai mare misterul, cu atât mai bine.

Problema răului constituie, într-adevăr, un mister foarte mare. Ea nu se supune cu uşurinţă unui reducţionism. Totuşi, vom descoperi că unele probleme ce privesc răul omenesc pot fi reduse la o dimensiune care să le facă proprii pentru o investigaţie ştiinţifică. Însă piesele jocului sunt atât de legate între ele, încât este dificil şi deformator a le cerceta separat, în plus, harta jocului e atât de imensă, încât, în realitate, nu putem spera să obţinem mai mult decât licăriri din marele tablou. Aşa cum se întâmplă cu primele încercări de explorare ştiinţifică, şi noi vom fi nevoiţi să sfârşim cu mai multe întrebări decât răspunsuri.

Problema răului, de pildă, cu greu poate fi separată de problema binelui. Dacă n-ar exista bine în lume, n-am putea să luăm în considerare problema răului.

E un lucru straniu. De zeci de ori am fost întrebat de pacienţi sau de cunoştinţe: „Doctore Peck, de ce există răul în lume?" – însă nimeni nu m-a întrebat vreodată în toţi aceşti ani: „De ce

există binele în lume?“ E ca şi cum am presupune automat că există o lume în mod natural bună, care a fost cumva contaminată de rău. În lumina cunoaşterii ştiinţifice însă, este mai uşor, de fapt, să explicăm răul. Faptul că lucrurile se degradează e explicabil în acord cu legile naturale ale fizicii. Faptul că viaţa evoluează în forme din ce în ce mai complexe nu este atât de uşor de înţeles. Faptul că, în general, copiii mint, fură şi trişează constituie o observaţie obişnuită. Faptul că uneori ei se maturizează şi ajung adulţi oneşti pare mult mai remarcabil. Regula care domină pare a fi mai degrabă lenea decât hărnicia. Dacă ne gândim serios la acest lucru, probabil că va avea mai mult sens să presupunem că lumea este în mod natural rea şi că a fost cumva, într-un fel misterios, „contaminată” de bine, mai degrabă decât invers. Misterul binelui se dovedeşte chiar mai mare decât misterul răului[13].

Iar aceste mistere sunt de nedescâlcit. Titlul acestui capitol este el însuşi o denaturare. Ar fi mai potrivit să citim „Spre o psihologie a binelui şi a răului44. Nu putem investiga în mod legitim problema răului omenesc fără a cerceta simultan problema binelui omenesc. În capitolul final voi arăta că o concentrare exclusivă pe problema răului este, de fapt, extrem de periculoasă pentru sufletul investigatorului.

Avem în minte, de asemenea, faptul că aşa cum chestiunea răului ridică inevitabil chestiunea diavolului, la fel chestiunea insolubilă a binelui ridică problema lui Dumnezeu şi a creaţiei. Muşcând mici bucăţi din mister – aşa cum, de fapt, cred că trebuie să facem – de viaţă şi de moarte, şi rumegându-le cu măselele noastre ştiinţifice, abordăm în fond chestiuni vaste şi magnifice, aflate dincolo de înţelegerea noastră. Fie că ştim, fie că nu, păşim literalmente pe pământ sfânt. Se cuvine un sentiment de veneraţie. În faţa unui astfel de mister sfânt, cel mai bine este să ne amintim să păşim cu acea grijă născută atât din teamă, cât şi din iubire.

O problemă a vieţii şi a morţii

Pentru a începe, avem nevoie măcar de o definiţie de lucru. Faptul că nu avem o definiţie general acceptată a răului se

[13] Vezi discuţia despre entropie, lene şi păcatul originar în M. Scott Peck, Drumul către tine însuti, ed. Cit.

datorează misterului enorm înglobat în această temă. Totuşi, cred că în inima noastră avem o anume înţelegere a naturii lui. Pentru moment, nu pot să fac mai mult decât să-i acord atenţie fiului meu, care, cu acel mod caracteristic de a privi lucrurile al unui copil de opt ani, a explicat simplu: „Tată, răul este «viaţa»[14] citită invers.” Răul reprezintă opusul vieţii. Este ceea ce se opune forţei vieţii. Pe scurt, el are de-a face cu uciderea. Mai exact, cu crima – cu uciderea care nu e necesară, care nu duce la supravieţuirea biologică.

Să nu uităm acest lucru. Sunt oameni care au scris despre rău la un nivel atât de intelectual, făcând să sune totul atât de abstract, încât a devenit irelevant. Crima nu este abstractă. Să nu uităm că George voia să sacrifice chiar viaţa propriului copil.

Când spun că răul are de-a face cu uciderea nu mă refer doar la omorârea trupului. Răul constituie, de asemenea, ceea ce ucide spiritul. Există mai multe atribute esenţiale ale vieţii – în special ale vieţii omeneşti –, precum facultatea de a simţi, mobilitatea, conştientizarea, creşterea, autonomia, voinţa. Este posibil să ucizi sau să încerci să ucizi unul dintre aceste atribute fără a distruge, de fapt, corpul. Astfel, putem „frânge” un cal sau chiar un copil fără a face rău nici unui fir de păr din capul lui. Erich Fromm simţea acut acest lucru atunci când a lărgit definiţia necrofiliei, incluzând dorinţa unor anumiţi oameni de a-i controla pe ceilalţi – de a-i face controlabili, de a le nutri dependenţa, de a le descuraja capacitatea de a gândi ei înşişi, de a le diminua originalitatea şi imprevizibilitatea, de a-i plafona. Distingându-i pe necrofili de persoanele „biofile”, care apreciază şi încurajează varietatea formelor de viaţă şi unicitatea fiecărui individ, Fromm arată că „un tip de caracter necrofilic” este acela al cărui scop îl reprezintă evitarea inconsecvenţei vieţii, transformându-i pe ceilalţi în automate obediente, jefuindu-i de umanitatea lor[15].

Răul reprezintă, aşadar, pentru moment, acea forţă ce rezidă în interiorul sau în exteriorul fiinţelor omeneşti, care caută să ucidă viaţa şi faptul de a trăi. Iar binele este opusul său – e ceea ce promovează viaţa şi fiinţele vii.

În ultimul timp am vorbit şi am ţinut multe conferinţe. Recent, m-am întrebat ce anume încerc, în fond, să spun. Există, oare, o

[14] Viaţă se traduce în limba engleză prin live, iar răul, prin evil. (N. Trad.)

[15] Erich Fromm, The Heart of Man: Its Genius for Good and Evit, Harper & Row, 1964.

temă, un mesaj central în toate discuţiile şi prelegerile mele?

Există. Gândindu-mă la acest lucru, mi-am dat seama că, într-un fel sau altul, indiferent de temă, încerc întotdeauna, pe orice cale, să văd dacă pot să-i ajut pe oameni să-L ia mult mai în serios pe Dumnezeu, pe Cristos şi pe ei înşişi decât în general.

De la început, ni se spune că Dumnezeu ne-a creat după propriul Său chip. Luăm noi acest lucru în serios? Acceptăm responsabilitatea faptului că suntem fiinţe după chipul lui Dumnezeu? Acceptăm responsabilitatea faptului că viaţa omenească este sacră?

Vorbind despre relaţia Sa cu fiinţele omeneşti, Iisus a spus: „Eu am venit ca viaţă să aibă şi din belşug să aibă" *(Ioan* 10, 10). Din belşug. Ce cuvânt minunat! Acest bărbat straniu, care în mod clar aprecia nunţile şi vinul, uleiurile fine şi o companie plăcută, şi care S-a lăsat omorât, nu era atât de preocupat de durata vieţii, cât de vitalitatea ei. Nu era interesat de marionetele omeneşti; legat de aceasta, el i-a spus unui om odată: „Lasă morţii să-şi îngroape morţii" *(. Matei* 8, 22). El era interesat de spiritul vieţii, de faptul de a trăi. Iar despre Satan, spiritul răului însuşi, Iisus a spus: „El, de la început, a fost ucigător de oameni" *(Ioan* 8, 44). Răul n-are nimic de-a face cu moartea naturală; el este preocupat doar de moartea nenaturală, de uciderea trupului şi a spiritului.

Scopul acestei cărţi este acela de a ne încuraja să luăm viaţa omenească în serios, într-un mod atât de serios, încât să luăm şi răul omenesc mai în serios – îndeajuns de în serios pentru a-l studia cu toate mijloacele aflate la îndemână, inclusiv cu metodele ştiinţei. Intenţia mea este aceea de a ne face curaj să recunoaştem răul drept ceea ce este, în toată realitatea lui îngrozitoare. Nu este nimic morbid în propunerea mea. Dimpotrivă, ea reprezintă un omagiu pentru o „viaţă... din belşug". Singurul motiv valid pentru a recunoaşte răul omenesc este acela de a-l vindeca aşa cum putem şi – după cum se întâmplă deseori – atunci când nu putem, să-l studiem până când vom descoperi anumite forme de vindecare, iar în cele din urmă, îi vom şterge urâţenia de pe faţa pământului.

Aşadar, e clar că prin încurajarea de a dezvolta o psihologie a răului nu vorbesc de o studiere a răului în abstract, nici de o psihologie abstractă, despărţită de valorile vieţii şi ale faptului de a trăi. Nu poţi studia o boală fără intenţia de a o vindeca,

decât dacă eşti un fel de nazist. O psihologie a răului trebuie să fie o psihologie vindecătoare.

Vindecarea constituie rezultatul iubirii. Este o funcţie a iubirii. Oriunde există iubire există vindecare. Şi oriunde nu există iubire există totuşi puţină – dar preţioasă – vindecare. În mod paradoxal, o psihologie a răului trebuie să fie o psihologie prin care se manifestă iubirea. Trebuie să fie plină de iubire de viaţă. Fiecare pas spre această cale trebuie să fie un punct de vedere metodologic, supus nu doar iubirii pentru adevăr, dar şi iubirii pentru viaţă: pentru căldură, lumină, râs, spontaneitate şi bucurie, grijă omenească şi slujire.

Poate că sunt deja contaminat de ştiinţă. Vreau să mă „contaminez" şi în continuare. Psihologia ştiinţifică pe care o sugerez – dacă este să fie altfel decât sterilă, moartă şi ea însăşi rea, dacă este să fie bogată, fertilă şi productivă pentru umanitate – trebuie să reuşească să integreze multe lucruri care, în mod curent sau în general, nu sunt considerate „ştiinţifice". De pildă, trebuie să acordăm o atenţie serioasă literaturii şi în special mitologiei. Pentru că fiinţele omeneşti, luptându-se cu răul de-a lungul secolelor, au încorporat în mod conştient sau inconştient lecţiile acestor confruntări în povestiri mitice. Mitologia reprezintă un depozit uriaş de astfel de lecţii, iar noi continuăm să adăugăm la el. De pildă, personajul Gollum din recentele cărţi ale lui Tolkien, *Hobitul* şi trilogia *Stăpânul inelelor,* reprezintă, probabil, cea mai bună descriere a răului făcută vreodată. Autorul acestora, J. R. R. Tolkien, profesor de literatură, ştie în mod clar cel puţin tot atâtea despre răul omenesc cât un psihiatru sau un psiholog.

La celălalt capăt al spectrului, în studiul răului trebuie, de asemenea, aplicate metodele ştiinţei „grele": nu doar testele *Rorschachs*, ci şi procedurile biochimice cele mai avansate şi analizele statistice cele mai sofisticate ale modelelor eredităţii. Un redactor care a citit o primă versiune a manuscrisului acestei lucrări a exclamat: „Bine, Scotty, doar nu vrei să spui că răul ar putea fi genetic, biochimic sau *fizic*!" Totuşi, acelaşi redactor ştia foarte bine că urma să vorbim despre faptul că aproape toate bolile au rădăcini fizice şi emoţionale. Ştiinţa benefică, psihologia benefică nu pot avea nişte viziuni înguste. Toate căile trebuie explorate, toate pietrele trebuie întoarse.

În cele din urmă, o psihologie a răului bineînţeles că trebuie

să fie şi o psihologie religioasă. Nu vreau să spun prin aceasta că ea ar trebui să îmbrăţişeze o anume teologie. Doresc să precizez însă că ea nu trebuie doar să îmbrăţişeze cunoştinţele valide din toate tradiţiile religioase, ci trebuie, de asemenea, să recunoască realitatea „supranaturală". Aşa cum am menţionat, trebuie să fie o ştiinţă supusă iubirii şi caracterului sacru al vieţii. Nu poate fi o psihologie pur seculară.

Există mai multe modele teologice ale răului. Probabil că ceea ce au toate în comun este neputinţa lor de a distinge în mod adecvat între răul omenesc, cum ar fi crima, pe de o parte, şi răul natural, pe de alta, cum ar fi moartea şi distrugerea ce rezultă din incendii, inundaţii sau cutremure. Ştiind că scriu o carte despre rău, un prieten mi-a spus: „Poate mă vei ajuta să înţeleg paralizia cerebrală a fiului meu." Nu pot. Cartea rabinului Harold S. Kushner, *When Bad Things Happen to Good People (Când oamenilor buni li se întâmplă lucruri rele),* se ocupă cât se poate de bine de problema răului natural. Lucrarea de faţă se va preocupa doar de subiectul răului omenesc şi, în special, de oamenii „răi".

Ea nu intenţionează să fie un studiu exhaustiv asupra subiectului. Dorinţa mea nu este să fiu savant sau înţelept, ci să ating atât cât pot inima chestiunii, astfel încât să încurajez cercetarea ştiinţifică şi înţelepciunea. Deşi alte tradiţii religioase au mult de oferit unei psihologii a răului, în drumul meu spre această psihologie voi vorbi mai ales cu vocea mea de creştin[16].

---

[16] Există trei modele teologice principale ale răului, aflate „în circulaţie". Unul este nondualismul hindus şi budist, în care răul este văzut, pur şi simplu, drept cealaltă faţă a monedei. Dacă există viaţă, trebuie să existe şi moarte. Dacă există creştere, trfebuie să existe şi descreştere. Dacă există creaţie, trebuie să existe şi distrugere. Prin urmare, distincţia dintre rău şi bine este privită de nondualism ca o iluzie. Această atitudine şi-a făcut cale în aşa-numitele secte creştine, precum Ştiinţa Creştină şi recent popularul Curs în Miracole. Dar ea este considerată de teologi şi creştini o erezie. Un al doilea model susţine că răul este distinct de bine, dar este, de asemenea, creaţia lui Dumnezeu. Pentru a ne înzestra cu liber arbitru (fapt esenţial pentru crearea noastră după chipul Lui), Dumnezeu ne-a permis opţiunea alegerii greşite şi astfel a „permis" răul. Acest model pe care îl numesc „dualism integrat" este cel pe care l-a propus Martin Buber, ce se referea la rău ca la o „ «drojdie într-un aluat», fermentul pus în suflet de Dumnezeu, fără de care aluatul omenesc nu creşte." (Good Jnd Evil [Binele şi răul], Charles Scribner's Sons, New York, 1953, p. 94). Ultimul model major este acela al creştinismului tradiţional, pe care îl etichetez drept „dualism diabolic". Aici, răul este privit nu ca o creaţie a lui Dumnezeu, ci ca un cancer îngrozitor, dincolo de controlul Său. Deşi acest model (pe care îl promovez în capitolul 6) are propriile-i neajunsuri, el este singurul dintre cele trei care se ocupă în mod adecvat de chestiunea crimei şi a ucigaşului.

În mod similar, nu-mi stă în intenţie să trec în revistă toate teoriile psihologice existente pe marginea acestui subiect. E de ajuns să recunoaştem că deşi nu avem un corp de cunoştinţe ştiinţifice despre răul omenesc care să merite să fie numit cu termenul de „psihologie”, ştiinţele comportamentului au aşezat o fundaţie care face posibilă dezvoltarea unei astfel de psihologii. Descoperirea de către Freud a inconştientului şi conceptul de umbră introdus de Jung sunt, amândouă, fundamentale.

Munca unui psiholog merită însă o atenţie specială. Fugind din calea persecuţiei evreilor, practicată de regimul lui Hitler, psihanalistul Erich Fromm şi-a petrecut mare parte din restul vieţii studiind răul nazismului. El a fost primul şi singurul om de ştiinţă care a identificat în mod clar un tip de personalitate rea, care a încercat să examineze în profunzime oamenii răi şi a sugerat că ei trebuie să fie studiaţi în continuare[17].

Munca lui Fromm se bazează pe studierea mai multor lideri nazişti ai celui de-al Treilea Reich şi ai Holocaustului. El are un avantaj faţă de mine în tratarea subiectului său, prin aceea că acesta poate fi certificat cu siguranţă drept rău de judecata istoriei. Dar munca lui este slăbită din acelaşi motiv. Deoarece nu şi-a întâlnit niciodată subiecţii, ei fiind toţi oameni aflaţi în poziţii de înaltă putere politică într-un anume regim, într-o anume cultură, într-un anumit timp, se poate rămâne cu impresia că adevăratele fiinţe omeneşti rele sunt „dincolo” şi „în trecut”. Cititorul ajunge să creadă că răul real n-are nimic de-a face cu mama celor trei copii de la uşa de-alături sau cu diaconul din biserica de peste drum. Conform propriei mele experienţe, fiinţele omeneşti rele sunt comune şi, de obicei, par oameni obişnuiţi pentru observatorul superficial.

Marele teolog evreu, Martin Buber, distinge două tipuri de mituri despre rău. Unul se referă la oamenii aflaţi într-un proces de „alunecare” în rău. Celălalt, la aceia care deja au alunecat, „au căzut victime” şi au fost stăpânite de un rău „radical”[18].

În cazul lui George, avem o povestire din viaţa reală, ce corespunde primului tip de mit. El încă nu devenise rău, dar era

---

[17] The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil -, vezi, de asemenea, lucrarea sa, The Anatomy of Human Destructivness (Anatomia spiritului distructiv al omului), Hoit, Rinehart & Winston, 1973, o lucrare mai elaborată, dar mai puţin fecundă.

[18] Good and Evil, ed. Cit., pp. 130-l40.

pe punctul să devină. Felul în care a avut de-a face cu diavolul a reprezentat punctul moral de cotitură al vieţii sale. Dacă nu renunţa la pact, ar fi devenit în cele din urmă rău. Dar el nu era încă rău şi, binecuvântat fiind cu sentimentul de vinovăţie, a reuşit să se întoarcă din drum.

Să luăm în continuare în discuţie un cuplu care, la fel ca subiecţii lui Fromm, se conformează celui de-al doilea tip de mituri – oameni care au trecut pragul şi au coborât într-un rău „radical”, din care probabil nu mai pot scăpa.

Cazul lui Bobby şi al părinţilor săi

Era în februarie, la mijlocul primului meu an de instruire psihiatrică. Lucram într-o clinică de bolnavi internaţi. Bobby, un băiat de cincisprezece ani, fusese internat cu o noapte înainte la camera de urgenţă cu diagnosticul de depresie. Înainte de a-l vedea pe Bobby pentru prima oară, am citit nota scrisă în fişa lui de psihiatrul care-l internase:

> Fratele mai mare al lui Bobby, Stuart, de şaisprezece ani, s-a sinucis în luna iunie, împuşcându-se în cap cu puşca sa de calibru 22. Bobby a părut iniţial să facă faţă destul de bine morţii fratelui său, dar de la începutul şcolii, din septembrie, rezultatele lui şcolare au fost foarte slabe. Elev de nota nouă altădată, acum nu mai face faţă la nicio materie. De Ziua Recunoştinţei, a devenit în mod clar deprimat. Părinţii lui, care păreau foarte îngrijoraţi, au încercat să-i vorbească, dar el a devenit din ce în ce mai necomunicativ până la Crăciun. Deşi mai înainte nu a avut un comportament antisocial, ieri, Bobby a furat o maşină, a lovit-o (nu mai condusese înainte) şi a fost reţinut de poliţie. Procesul lui se va judeca pe 24 martie. Din cauza vârstei, a fost eliberat şi dat în custodia părinţilor, care au fost sfătuiţi să-i facă imediat un examen psihiatric.

Asistentul l-a adus pe Bobby în biroul meu. Avea trupul tipic al unui adolescent de cincisprezece ani, care de-abia depăşise prima fază de creştere de la începutul adolescenţei: braţe şi picioare lungi şi subţiri ca nişte beţe, un bust îngust, care nu apucase să se împlinească. Hainele, care nu i se potriveau

deloc, erau de nedescris. Părul, destul de lung şi nespălat, îi cădea pe ochi, aşa că era dificil să-i vezi chipul, mai ales că-şi ţinea privirea îndreptată spre podea. Mi-a întins mâna fără vlagă şi apoi l-am condus să ia loc.

— Sunt doctorul Peck, Bobby, i-am spus. O să fiu doctorul tău. Cum te simţi?

Bobby n-a răspuns. Nu făcea altceva decât să privească podeaua.

— Ai dormit bine azi-noapte? am întrebat.

— Cred că da, a murmurat Bobby.

A început să-şi scarpine o mică rană de pe dosul mâinii. Am observat că avea mai multe astfel de răni pe mâini şi antebraţe.

— Eşti nervos pentru că te afli aici, în spital?

Niciun răspuns. Bobby începuse să-şi zgândăre şi mai tare rana. În sinea mea, m-am înfiorat de vătămarea pe care şi-o pricinuia.

— Aproape oricine este nervos când vine prima oară în spital, am comentat, dar o să-ţi dai seama că este un loc unde te afli în siguranţă. Poţi să-mi spui cum s-a întâmplat de-ai ajuns aici?

— M-au adus părinţii.

— De ce-au făcut asta?

— Pentru că am furat o maşină şi poliţiştii au zis că trebuie să vin aici.

— Nu cred că ţi-au spus să vii la spital, i-am explicat. Au vrut doar ca tu să vii să vezi un doctor. Apoi, doctorul pe care l-ai văzut azi-noapte s-a gândit că eşti atât de deprimat, încât ar fi mai bine pentru tine să stai în spital. Cum s-a întâmplat de-ai furat maşina?

— Nu ştiu.

— E destul de înfricoşător să furi o maşină, mai ales atunci când eşti singur, nu eşti obişnuit să conduci şi nici măcar nu ai carnet de conducere. La acest lucru trebuie să te fi împins ceva foarte puternic. Ai vreo idee despre ceea ce te-a determinat să faci aşa ceva?

Niciun răspuns. Nici nu mă aşteptam la vreunul. Băieţii de cincisprezece ani care au dat de necaz şi vin la psihiatru pentru prima oară nu sunt prea dispuşi să vorbească, mai ales atunci când sunt deprimaţi, iar Bobby era în mod clar foarte deprimat. Între timp, avusesem ocazia să arunc câteva priviri asupra chipului lui, atunci când din greşeală îşi ridicase privirea din

podea. Avea o faţă ştearsă, fără expresie. Nu se întrezărea pic de viaţă în ochii lui. Era acel chip care poate fi văzut în filmele despre supravieţuitorii lagărelor de concentrare sau despre victimele dezastrelor naturale, care şi-au văzut casele distruse şi familiile nimicite: confuz, apatic, fără speranţe.

— Eşti trist? l-am întrebat.

— Nu ştiu.

Probabil că nu ştie, m-am gândit. Adolescenţii abia încep să înveţe să-şi identifice sentimentele. Cu cât e mai puternic sentimentul, cu cât e mai copleşitor, cu atât sunt mai puţin capabili să-l numească.

— Cred că ai nişte motive serioase să fii trist, i-am spus. Ştiu despre fratele tău, Stuart, care s-a sinucis vara trecută. Erai apropiat de el?

— Da.

— Vorbeşte-mi despre voi doi.

— Nu-i nimic de zis.

— Moartea lui trebuie să te fi rănit şi să te fi tulburat, i-am spus.

Nicio reacţie. Poate cu excepţia faptului că a început să-şi sape şi mai adânc una dintre rănile de pe antebraţ. În mod clar, nu era capabil încă să vorbească în această primă şedinţă despre sinuciderea fratelui său. Am decis să abandonez chestiunea pentru moment.

— Dar părinţii tăi? l-am întrebat. Ce poţi să-mi spui despre ei?

— Sunt buni cu mine.

— Asta e frumos. Cum anume sunt buni cu tine?

— Mă duc cu maşina la întâlnirile cercetaşilor.

— Da, asta e bine, am comentat. Sigur, se presupune că aceste lucruri trebuie să fie făcute de părinţi atunci când pot. Cum te înţelegi cu ei?

— OK.

— Nu sunt probleme?

— Câteodată îi supăr.

— Cum adică?

— Îi fac să sufere.

— Cum îi faci să sufere, Bobby?

— Ca acum, când am furat maşina. Asta i-a făcut să sufere, a spus Bobby, nu cu mândrie, ci cu o greutate în glas, fără speranţă şi plin de tristeţe.

— Crezi că poate de aceea ai furat maşina – ca să-i răneşti?
— Nu.
— Eu bănuiesc că n-ai vrut să-i răneşti. Mai poţi să-mi descrii şi alte feluri în care i-ai făcut să sufere pe părinţii tăi?
Bobby n-a răspuns. După o pauză lungă, a spus:
— Pur şi simplu ştiu că-i rănesc.
— Dar cum de ştii asta?
— Nu ştiu.
— Te pedepsesc?
— Nu, sunt buni cu mine.
— Atunci, cum de ştii că îi răneşti?
— Strigă la mine.
— Da? Pentru ce fel de lucruri strigă la tine?
— Nu ştiu.
Bobby începuse să-şi zgândăre febril rănile, iar capul lui se înclinase nefiresc de mult. Am simţit că ar fi mai bine să-mi orientez întrebările spre subiecte neutre. Poate în acest fel s-ar fi deschis mai mult şi am fi putut să iniţiem o relaţie.
— Ai animale acasă? l-am întrebat.
— Un câine.
— Ce fel de câine?
— Un ciobănesc german.
— Care e numele lui?
— Numele ei, m-a corectat Bobby. O cheamă Inge.
— Parcă ar fi un nume german.
— Da.
— Un nume german pentru un ciobănesc german, am comentat, sperând cumva să ies din rolul meu interogator. Te joci mult cu Inge?
— Nu.
— Ai grijă de ea?
— Da.
— Dar nu eşti foarte entuziasmat în ceea ce o priveşte...
— Este câinele tatălui meu.
— Aha, şi tu trebuie să ai grijă de ea?
— Da.
— Nu mi se pare prea corect. Asta te înfurie?
— Nu.
— Ai un animal care să fie numai al tău?
— Nu.

E clar, nu înaintasem prea mult cu subiectul animalelor de casă, aşa că m-am decis să îndrept discuţia spre o altă temă, care stârneşte deseori entuziasmul tinerilor.

— N-a trecut mult de la Crăciun, am continuat. Ce-ai primit de Crăciun?

— Nu cine ştie ce.

— Părinţii tăi trebuie să-ţi fi dat ceva. Ce ţi-au dăruit?

— O armă.

— O armă? am repetat prosteşte.

— Da.

— Deci, ce fel de armă? l-am întrebat încet.

— De calibru 22.

— Un pistol de calibru 22?

— Nu, o puşcă de calibru 22.

A urmat un lung moment de linişte. Am simţit că îmi pierd minţile. Voiam să pun capăt interviului, să mă duc acasă. În cele din urmă, m-am căznit să spun ceea ce trebuia spus:

— Înţeleg că fratele tău s-a omorât cu o puşcă de calibru 22.

— Da.

— Asta ai cerut de Crăciun?

— Nu.

— Ce-ai cerut?

— O rachetă de tenis.

— Dar ai primit, în schimb, o armă.

— Da.

— Ce-ai simţit când ai primit acelaşi fel de armă cu care s-a împuşcat fratele tău?

— Nu era acelaşi fel de armă.

Am început să mă simt mai bine. Poate că fusese doar o confuzie.

— Îmi pare rău, i-am spus. Credeam că era acelaşi fel de armă.

— Nu era acelaşi fel de armă, a răspuns Bobby. Era chiar acea armă.

— Aceeaşi armă?

— Da.

— Vrei să spui că era chiar puşca fratelui tău?

De data asta chiar aveam nevoie să mă duc acasă.

— Da.

— Vrei să spui că părinţii tăi ţi-au dat de Crăciun arma fratelui

tău, aceea cu care s-a împuşcat?

— Da.

— Ce-ai simţit când ai primit de Crăciun arma fratelui tău? am întrebat.

— Nu ştiu.

Aproape că am regretat întrebarea. De unde să fi ştiut? Cum ar fi putut răspunde la o asemenea întrebare? M-am uitat la el. Pe faţa lui nu apăruse nicio schimbare, ca şi cum nici nu am fi vorbit despre armă. A continuat să-şi zgândărească rănile. De altfel, arăta ca şi cum ar fi fost deja mort – ochi înceţoşaţi, indiferent, apatic, aproape fără nicio trăire, dincolo de spaimă.

— De fapt, nu mă aşteptam să ştii, am continuat. Spune-mi, îţi vezi vreodată bunicii?

— Nu, ei trăiesc în Dakota de Sud.

— Ai vreo rudă pe care o vezi?

— Câteva.

— E cineva care îţi place?

— Îmi place de mătuşa Helen.

Mi s-a părut că am detectat un mic semn de entuziasm în răspunsul lui.

— Ţi-ar plăcea ca mătuşa Helen să vină în vizită la tine aici, la spital?

— Locuieşte departe.

— Dar dacă totuşi ar veni?

— Dacă o să vrea.

Încă o dată am simţit în el o foarte mică lucire de speranţă şi, de asemenea, în mine însumi. Voi încerca să o contactez pe mătuşa Helen. Deocamdată, trebuia să pun capăt interviului. Nu mai puteam suporta. I-am descris lui Bobby cum merg lucrurile în spital şi i-am explicat că îl voi vedea iarăşi a doua zi, iar până atunci asistentele îl vor ţine sub strictă supraveghere şi îi vor da un somnifer înainte de culcare. Apoi l-am dus înapoi în salon. După ce i-am scris reţeta, am ieşit în curtea clădirii. Ningea. Asta mi-a dat un motiv de bucurie. Am stat în ninsoare câteva minute. Apoi m-am întors în birou şi am devenit foarte ocupat cu completarea actelor de rutină plicticoase. Eram fericit să fac asta.

A doua zi, m-am întâlnit cu părinţii lui Bobby. Mi-au spus că sunt oameni care muncesc din greu. El era strungar, un specialist mecanic mândru de marea precizie a pieselor pe care

le făcea. Ea lucra ca secretară la o companie de asigurări şi era foarte încântată de ordinea din casa lor. Mergeau la biserica lutherană în fiecare duminică. El bea bere cu moderaţie la sfârşit de săptămână. Ea făcea parte din liga de bowling a femeilor, care se reunea marţi seara. De statură medie, nici arătoşi, nici urâţi, făceau parte din stratul înalt al clasei muncitorilor – liniştiţi, ordonaţi, viguroşi. Se părea că nu există nimic care să aibă vreo legătură cu tragedia care-i lovise. Mai întâi Stuart, iar acum Bobby.

— Am plâns în hohote, doctore! a exclamat mama.

— Sinuciderea lui Stuart a fost o surpriză pentru dvs.? am întrebat.

— Absolut. Un adevărat şoc. Un şoc teribil, a răspuns tatăl. Era un băiat atât de bun. Cu şcoala se descurca bine. Era la cercetaşi. Îi plăcea să vâneze pui de ciocănitoare în spatele casei. Era un băiat liniştit şi toată lumea îl plăcea.

— Părea deprimat înainte de a se sinucide?

— Nu, deloc. Părea exact aşa cum era de obicei. Bineînţeles, era tăcut şi nu ne spunea prea multe despre ceea ce avea în minte.

— A lăsat vreun bilet?

— Nu.

— A avut vreuna dintre rudele dvs. Vreo boală mintală, vreo depresie serioasă sau s-a sinucis?

— Nimeni din familia mea, a răspuns tatăl. Părinţii mei au emigrat din Germania, aşa că am puţine rude pe-aici, iar pe celelalte nu le cunosc prea bine, deci nu pot să vă spun prea multe despre ele.

— Bunica mea a devenit senilă şi a fost nevoie să fie internată în spital, dar nimeni altcineva n-a avut vreo boală mintală, a adăugat mama lui Bobby.

— Cu siguranţă, nimeni nu s-a sinucis. Oh, doctore, doar nu credeţi că există vreo şansă ca Bobby să fi... intenţionat... să-şi facă ceva, nu-i aşa?

— Ba da, am răspuns. Cred că există o şansă destul de mare.

— O, Doamne, nu cred că aş putea suporta! s-a văitat încet mama. Astfel de lucruri – a-ţi face rău singur, adică – se întâmplă des în familii?

— Cu siguranţă. Statistic, cel mai mare risc de sinucidere îl prezintă oamenii care au avut un frate sau o soră care s-au

sinucis.

— O, Doamne! s-a văitat din nou mama. Vreţi să sugeraţi că Bobby ar putea să facă şi el acelaşi lucru?

— Nu v-aţi gândit că Bobby ar putea fi în pericol?

— Nu, până acum, a răspuns tatăl.

— Dar înţeleg că Bobby este deprimat de ceva vreme, am remarcat. Acest lucru nu v-a îngrijorat?

— Sigur că am fost îngrijoraţi, a răspuns tatăl. Dar ne-am gândit că este firesc, după moartea fratelui lui. Ne-am zis că-i va trece, cu timpul.

— Nu v-a venit ideea să-l duceţi să-l vadă un psihiatru? am continuat.

— Nu, bineînţeles că nu, a răspuns din nou tatăl, de data asta cu o urmă de iritare. V-am spus că am crezut că o să-i treacă. N-am avut idee că ar putea fi ceva atât de serios.

— Am înţeles că notele lui Bobby de la şcoală au devenit foarte mici, am remarcat.

— Da, este o ruşine. Era un elev atât de bun!

— Cei de la şcoală trebuie să se fi îngrijorat puţin de această problemă, am comentat. Nu v-au căutat să vă vorbească despre această chestiune?

Mama părea puţin indispusă:

— Ba da, ne-au căutat. Şi bineînţeles că şi eu am fost îngrijorată. Mi-am rupt din timpul meu de la slujbă ca să mă duc la o şedinţă la şcoală.

— Aş vrea să am permisiunea dvs. să comunic cu cineva de la şcoală în privinţa lui Bobby, dacă acest lucru va fi necesar. S-ar putea să fie de mare folos.

— Bineînţeles.

— La întâlnirea pe care aţi avut-o, am întrebat, v-a sugerat cineva de la şcoală că Bobby ar trebui să vadă un psihiatru?

— Nu, a răspuns mama.

Părea să-şi fi regăsit imediat calmul. De fapt, nici nu eram sigur că şi-l pierduse.

— Au sugerat că s-ar putea ca băiatul să aibă nevoie de o consiliere, dar nu psihiatrică. Bineînţeles, dacă ar fi fost de părere că e nevoie de un psihiatru, am fi făcut ceva în privinţa asta.

— Da. Atunci am fi ştiut că e vorba de ceva serios, a adăugat tatăl. Dar deoarece ei au spus că e vorba de consiliere, ne-am

gândit că sunt îngrijoraţi doar de notele lui. Nu spunem că n-am fi fost şi noi îngrijoraţi de acest lucru. Dar nu i-am pedepsit niciodată pe copiii noştri, decât atunci când n-am avut încotro. Nu e prea bine să-ţi pedepseşti copiii, nu-i aşa, doctore?

— Nu sunt sigur că a-l duce pe Bobby la un consilier ar fi fost acelaşi lucru cu a-l pedepsi, am comentat.

— Asta-i altceva, doctore, a continuat mama, ceva mai ofensiv. Nu ne vine prea uşor să-l ducem pe Bobby de ici-colo în timpul săptămânii. Amândoi muncim mult, înţelegeţi. Iar aceşti oameni care oferă consiliere nu lucrează în weekenduri. Nu putem pleca de la slujbă în fiecare zi. Trebuie să ne câştigăm traiul, nu?

Nu mi se părea că ar fi fost foarte rodnic pentru mine să mă angajez într-o dispută cu părinţii lui Bobby referitor la faptul dacă ar fi putut sau nu descoperi servicii de consultanţă seara sau la sfârşit de săptămână. Am decis să ridic chestiunea mătuşii Helen.

— Ştiţi, am spus, e posibil ca şefii mei şi cu mine să decidem că Bobby are nevoie de mai mult decât o spitalizare de scurtă durată – că ar putea avea nevoie de o schimbare completă de decor, pentru un timp. Aveţi vreo rudă la care ar putea sta?

— Mi-e teamă că nu, a răspuns imediat tatăl. Cred că niciuna dintre rudele noastre n-ar vrea să aibă pe mâini un adolescent. Cu toţii au vieţile lor de trăit.

— Bobby a vorbit despre mătuşa Helen, am sugerat. Poate că ea ar fi dispusă să-l ia.

Mama a sărit de pe scaun:

— V-a zis Bobby că nu vrea să mai stea cu noi?

— Nu, încă n-am vorbit despre acest subiect, i-am răspuns. Vreau doar să văd ce opţiuni are. Cine este mătuşa Helen?

— Este sora mea, a răspuns mama. Dar ea iese din chestiune. Locuieşte la mai multe sute de kilometri de aici.

— Nu-i aşa departe, i-am răspuns. Mă gândesc la o schimbare de decor pentru Bobby. Această distanţă ar putea fi perfectă. E îndeajuns de aproape ca să poată să vă viziteze, dar suficient de departe pentru a se simţi la mare distanţă de locul unde s-a sinucis fratele lui şi, poate, departe de alte presiuni pe care le-ar putea resimţi aici.

—Nu cred că metoda asta o să funcţioneze, a replicat mama.

— Nu?

— Ei bine, Helen şi cu mine nu suntem prea apropiate. Nu suntem apropiate deloc.

— De ce?

— Nu ne-am înţeles niciodată prea bine. E cu nasul pe sus, aşa e ea. Nici nu ştiu de ce-ar fi aşa cu nasul pe sus. Nu e decât o menajeră. Ea şi soţul ei – care nu e prea strălucit, înţelegeţi – nu au altă slujbă decât aceea că fac curat prin case. Nu ştiu ce-i face să creadă că pot să privească mereu de sus.

— Înţeleg că dvs. nu vă înţelegeţi prea bine cu ea, am recunoscut. Există o altă rudă la care ar putea să locuiască Bobby?

— Nu.

— Chiar dacă nu vă place de sora dvs., Bobby pare să aibă sentimente pozitive faţă de ea şi acest lucru este important.

— Uite ce este, doctore, a ridicat tatăl glasul, nu ştiu ce insinuaţi. Puneţi toate întrebările astea de parcă aţi fi un poliţist. Nu am făcut nimic rău. Nu aveţi niciun drept să-l luaţi pe băiat de la părinţii lui, dacă la asta vă gândiţi. Am muncit din greu pentru acest băiat. Suntem nişte părinţi buni.

Îmi venea din ce în ce mai tare să vomit.

— Sunt îngrijorat de cadoul pe care i l-aţi dat de Crăciun lui Bobby, am spus.

— Cadou de Crăciun?

Părinţii păreau încurcaţi.

— Da. Am înţeles că i-aţi dat o armă.

— Aşa este.

— Asta a cerut el?

— De unde să ştiu eu ce a cerut el? a întrebat ameninţător tatăl.

Apoi imediat atitudinea lui s-a schimbat într-una plângăcioasă:

— Nu-mi amintesc ce mi-a cerut. Ni s-au întâmplat atâtea, înţelegeţi? A fost un an atât de dificil pentru noi!

— Cred că a fost, într-adevăr, aşa, am spus, dar de ce i-aţi dat o armă?

— De ce? De ce nu? Este un cadou bun pentru un băiat de vârsta lui. Majoritatea băieţilor de vârsta lui şi-ar da un dinte pentru a avea o armă.

— Mă gândeam, am spus încet, că având în vedere faptul că celălalt copil al dvs. s-a sinucis cu o armă, n-ar trebui să aveţi

un sentiment prea bun faţă de arme.

— Sunteţi una dintre acele persoane care au ceva împotriva armelor, nu-i aşa? m-a întrebat tatăl, devenind din nou puţin ameninţător. E-n regulă. Este dreptul dvs. Nu mă înnebunesc după arme, dar am impresia că nu armele reprezintă problema, ci oamenii care le folosesc.

— Într-o anumită măsură, sunt de acord cu dvs., am replicat. Stuart nu s-a sinucis doar pentru că avea o armă. Trebuie să fi existat şi alte motive mai importante. Ştiţi care ar putea fi acestea?

— Nu. Am precizat deja că nici măcar nu ştiam că Stuart ar fi deprimat.

— Aşa este. Stuart era deprimat. Oamenii nu se sinucid dacă nu sunt deprimaţi. Deoarece n-aţi ştiut că Stuart era deprimat, probabil că n-aţi avut niciun motiv să vă îngrijoraţi de faptul că avea o armă. Dar ştiaţi despre Bobby că este deprimat. Ştiaţi despre depresia lui cu mult înainte de Crăciun, cu mult înainte de a-i fi dat arma.

— Vă rog, doctore, se pare că nu înţelegeţi, a intervenit mama, mieroasă, sprijinindu-şi soţul. Chiar n-am ştiut că e ceva atât de serios. Ne-am gândit că e supărat din cauza fratelui său.

— Aşa că i-aţi dat arma cu care s-a sinucis fratele său. Nu orice armă. Chiar acea armă.

Tatăl luă din nou cârma discuţiei.

— Nu ne puteam permite să-i cumpărăm o armă nouă. Nu ştiu de ce ne zgândăriţi atât. I-am dat cel mai bun cadou pe care ni l-am permis. Banii nu cresc în copaci, după cum ştiţi. Nu suntem decât oameni obişnuiţi, care muncesc. Am fi putut să vindem arma şi să luăm bani pe ea. Dar nu am făcut acest lucru. Am ţinut-o ca să putem să-i dăm lui Bobby un cadou frumos.

— Nu v-aţi gândit cum va percepe Bobby acest cadou? am întrebat.

— Ce vreţi să spuneţi?

— Dându-i arma cu care s-a sinucis fratele lui, a fost ca şi cum i-aţi fi spus să ia locul fratelui, ca şi cum i-aţi fi spus să meargă să se sinucidă şi el.

— Nu i-am spus nimic de genul acesta.

— Bineînţeles că nu, dar nu v-aţi gândit că ar fi posibil ca aşa să înţeleagă Bobby?

— Nu, nu ne-am gândit aşa. Nu suntem oameni educaţi, ca dvs. Nu am fost la facultate şi nu am învăţat tot felul de moduri ciudate de a gândi. Nu suntem decât nişte oameni care muncesc. N-ar trebui să se aştepte cineva de la noi să gândim astfel de lucruri.

— Poate că nu, am replicat. Dar altceva mă îngrijorează. Aceste lucruri n-au nevoie să fie gândite.

Ne-am privit atent unii pe alţii o vreme. Oare ce simt ei? — m-am întrebat. Fără îndoială, nu par să se simtă vinovaţi. Furioşi? Înspăimântaţi? Victimizaţi? Nu ştiu. Nu simţeam nicio simpatie pentru ei. Ştiam doar ceea ce simţeam eu. Mă simţeam dezgustat. Şi, de asemenea, foarte obosit.

— Aş vrea să îmi semnaţi permisiunea de a discuta cu sora dvs., Helen, despre Bobby şi despre situaţia lui, am spus întorcându-mă către mamă. La fel şi dvs., întorcându-mă către tată.

— Ei bine, n-o să semnez, a spus el. Nu o să vă las să scoateţi din familie această problemă, dvs., care vorbiţi cu atâta superioritate, ca şi cum aţi fi un fel de judecător.

— Dimpotrivă, i-am explicat, rece şi raţional. Încerc să fac tot ce pot pentru a menţine problema în familie, pe cât posibil. În acest moment, dvs., Bobby şi cu mine suntem singurele persoane implicate. Cred că este nevoie să o implicăm şi pe mătuşa lui Bobby, măcar atât cât e necesar pentru a afla dacă ea poate fi de ajutor. Dacă dvs. îmi legaţi mâinile, astfel încât să nu pot face acest lucru, va trebui să discut foarte atent chestiunea cu şefii mei. Bănuiesc că vom ajunge la concluzia că avem obligaţia să trimitem cazul lui Bobby la Agenţia de Stat pentru Protecţia Copiilor. Dacă vom face acest lucru, atunci veţi avea parte de un judecător adevărat. S-ar putea să fim nevoiţi totuşi să facem acest lucru. Mi se pare însă că Helen, în situaţia în care ne va ajuta, ar putea fi soluţia pentru a evita aducerea acestui caz în atenţia statului. Însă depinde numai de dvs. Este doar alegerea dvs. Dacă îmi veţi da permisiunea de a lua legătura cu Helen.

— Oh, soţul meu este aşa de neîndemânatic, doctore! a exclamat mama lui Bobby, cu un zâmbet vesel şi fermecător. El e doar foarte supărat că trebuie să-l vadă pe fiul nostru stând într-un spital de boli mintale, iar noi nu suntem obişnuiţi cu oameni atât de educaţi ca dvs. Bineînţeles că vom semna

permisiunea. Nu am nicio obiecţie ca sora mea să fie implicată. Vrem să facem tot ce putem pentru a ajuta. Nu ne pasă decât de ceea ce e mai bine pentru Bobby.

Au semnat permisiunea şi-au plecat. Seara, soţia mea şi cu mine am mers la o petrecere între angajaţi. Am băut puţin mai mult decât de obicei.

A doua zi, am contactat-o pe mătuşa Helen. Ea şi soţul ei au venit imediat să mă vadă. Au înţeles rapid situaţia şi au părut destul de grijulii. Şi ei erau nişte oameni care munceau, dar au fost de acord ca Bobby să locuiască cu ei, atâta vreme cât asistenţa psihiatrică era plătită. Din fericire, pentru că erau angajaţi, părinţii lui Bobby aveau asigurare de sănătate, cu avantaje mari în ce priveşte tratamentul psihiatric. L-am contactat pe cel mai competent psihiatru din oraşul în care locuia Helen, iar el a fost de acord să preia cazul lui Bobby pentru o psihoterapie pe termen lung, ca pacient neintemat. Bobby nu a înţeles de ce e necesar să locuiască cu mătuşa şi cu unchiul lui, iar eu am simţit că nu este pregătit să primească o explicaţie reală. Nu i-am spus decât că ar fi mai bine pentru el în felul acesta.

În două zile, Bobby nu mai avea nicio problemă în privinţa schimbării care avea să urmeze. Starea lui s-a îmbunătăţit rapid după câteva vizite ale mătuşii Helen, în aşteptarea schimbării de domiciliu şi datorită îngrijirii pe care o primise de la asistenţi şi surori. Înainte de a fi lăsat în grija surorii mamei lui, la trei luni după ce fusese internat în spital, rănile de pe braţe şi de pe mâini se cicatrizaseră şi chiar putea să glumească cu angajaţii spitalului. Şase luni mai târziu, am auzit de la Helen că Bobby părea să se simtă bine, iar notele de la şcoală îi crescuseră din nou. De la psihiatru am înţeles că între el şi Bobby se stabilise o relaţie terapeutică bazată pe încredere, dar era doar la începutul confruntării cu realitatea psihologică în privinţa părinţilor lui şi a felului în care fusese tratat de aceştia. După aceea, n-am mai avut ştiri. Pe părinţii lui Bobby i-am revăzut doar de două ori după prima noastră întâlnire şi doar pentru două minute de fiecare dată, când Bobby era încă în spital. Mi s-a părut că e suficient atât.

Ori de câte ori un copil este adus să urmeze un tratament psihiatric, se obişnuieşte să se spună despre el sau ea că e un

„pacient identificat”. Prin acest termen, noi, psihoterapeuţii, înţelegem faptul că părinţii – sau alţi identificatori – au etichetat copilul ca fiind un pacient, adică un om care are ceva nelalocul lui şi are nevoie de tratament. Motivul pentru care folosim termenul respectiv este acela că am învăţat să devenim sceptici faţă de validitatea acestui proces de identificare. Deseori, când începem să evaluăm problema, descoperim că sursa ei nu se află la copil, ci mai degrabă la părinţii lui, în familie, în şcoală sau societate. Altfel spus, de obicei descoperim că respectivul copil este mai puţin bolnav decât părinţii lui. Deşi părinţii sunt cei care l-au identificat pe copil ca fiind un individ ce are nevoie de o corecţie, de obicei chiar ei, identificatorii, sunt aceia care au cea mai mare nevoie de corecţie. Ei sunt cei care ar trebui să fie pacienţi.

Cazul lui Bobby exemplifică această situaţie. Deşi era foarte deprimat şi avea o nevoie disperată de ajutor, sursa, cauza depresiei lui nu se găsea în el, ci în comportamentul părinţilor faţă de el. Deşi era deprimat, nu avea nimic bolnav care să stea în spatele acestei depresii. Orice băiat de cincisprezece ani ar fi fost deprimat în acele circumstanţe. Maladia esenţială în această situaţiei nu se găseşte în depresia lui, ci în mediul familial, la care depresia băiatului a reprezentat un răspuns destul de firesc.

Pentru copii – chiar adolescenţi – părinţii sunt ca nişte zei. Felul în care se comportă părinţii pare a fi felul în care şi ei *trebuie* să se comporte. Copiii rareori pot să-şi compare în mod obiectiv părinţii proprii cu alţi părinţi. Ei nu pot să facă evaluări realiste ale comportamentului părinţilor lor. Tratat rău de părinţi, copilul va presupune că el este cel rău. Dacă este tratat ca un cetăţean de rangul doi, hidos şi stupid, el va creşte având imaginea de sine a unui om de rangul doi, hidos şi stupid. Crescuţi fără iubire, copiii ajung să creadă despre sine că nu merită să fie iubiţi. Am putea spune că aceasta este legea generală a dezvoltării copiilor: *ori de câte ori există un deficit major în iubirea parentală, e foarte probabil ca respectivul copil să răspundă la acest deficit presupunând că el este cauza deficitului şi dezvoltând, prin urmare, o imagine de sine negativă nerealistă.*

Când a venit prima oară la spital, Bobby zgândărea adevărate găuri în carnea lui, distrugându-se bucată cu bucată. Era ca şi

cum ar fi crezut că este ceva rău, ceva diavolesc înăuntrul lui, dedesubtul pielii sale şi căuta acel rău săpând în propriul trup pentru a-l scoate afară. De ce?

Dacă se întâmplă să se sinucidă o persoană apropiată, primul nostru răspuns, după şocul iniţial – dacă suntem oameni normali, cu o conştiinţă umană normală –, va fi acela de a ne întreba cu ce am greşit. Aşa trebuie să fi făcut şi Bobby. În zilele imediat următoare morţii lui Stuart, el şi-a reamintit tot felul de mici incidente: faptul că doar cu o săptămână înainte îi spusese fratelui său că este un nenorocit; că în urmă cu o lună îl lovise în timpul unei încăierări; că atunci când Stuart îl necăjea, deseori îşi dorea ca fratele lui să fie şters de pe faţa pământului. Bobby se simţea responsabil cel puţin într-un anumit grad pentru moartea lui Stuart.

Ce ar fi trebuit să se întâmple în acest punct – şi ce s-ar fi întâmplat într-o familie sănătoasă? Părinţii ar fi trebuit să înceapă să-l liniştească. Ar fi trebuit să discute cu el despre sinuciderea lui Stuart. Ar fi trebuit să-i explice că, deşi ei nu şi-au dat seama, Stuart trebuie să fi fost bolnav mintal. Trebuia să-i fi zis că oamenii nu se sinucid din cauza certurilor de zi cu zi sau a rivalităţii cu fraţii lor. S-ar fi cuvenit să-i spună că nimeni nu este mai responsabil decât ei, părinţii, cei care au avut cea mai mare influenţă asupra vieţii lui Stuart. Dar, cu siguranţă, Bobby n-a avut parte de o asemenea liniştire.

Când liniştirea de care avea nevoie nu a apărut, Bobby a devenit în mod vizibil deprimat. Notele lui la şcoală au scăzut. În acest punct, părinţii ar fi trebuit să intervină sau, dacă le lipseau cunoştinţele pentru a interveni ei înşişi, ar fi trebuit să caute ajutor calificat. Dar ei nu au reuşit să facă aşa ceva, deşi acest lucru le-a fost sugerat de cei de la şcoală. Probabil că Bobby a interpretat lipsa de atenţie faţă de depresia lui ca pe o confirmare a propriei vinovăţii. Bineînţeles, dacă nimeni nu era preocupat de depresia lui, însemna că o merită. Merita să se simtă mizerabil. Era normal ca el să se simtă vinovat.

Prin urmare, în preajma Crăciunului, Bobby deja se judeca pe sine ca fiind un criminal. Apoi, fără să o ceară, i s-a dat arma „ucigaşă“ a fratelui său. Cum ar fi putut el să înţeleagă semnificaţia acestui „dar“? Să se fi gândit el oare: „Părinţii mei sunt oameni răi şi datorită răutăţii lor ei vor distrugerea mea, aşa cum, probabil, au dorit-o şi pe a fratelui meu“ ? Cu greu s-ar

putea presupune asta. Dar nici nu se poate presupune că a gândit următorul lucru, chiar dacă avea doar cincisprezece ani: „Părinţii mei mi-au dat arma din cauza unui amestec de lene, neatenţie şi zgârcenie. Ei nu mă iubesc prea tare – şi ce dacă?“ Deoarece el deja credea despre sine că este rău şi îi lipsea maturitatea de a-şi înţelege clar părinţii, Bobby nu putea interpreta darul decât într-un singur fel: că arma constituie un mesaj prin care i se spunea: „Ia arma cu care s-a sinucis fratele tău şi fă şi tu la fel. Meriţi să mori.“

Din fericire, Bobby nu a făcut imediat aşa. El a ales ceea ce constituia, probabil, singura lui alternativă psihologică: să se eticheteze pe sine în mod public drept criminal, astfel încât să poată fi pedepsit pentru răutatea lui, iar societatea să fie protejată de el, băgându-l în închisoare. A furat o maşină. În cel mai real sens al cuvântului, a furat ca să poată să trăiască.

Toate acestea au fost presupuneri. Nu am cum să cunosc precis ce s-a întâmplat în mintea lui Bobby. Înainte de toate, adolescenţii sunt cei mai retraşi indivizi. Nu sunt capabili să destăinuiască unei persoane funcţionarea internă a minţii lor şi cu atât mai puţin unui adult străin, înfricoşător, în halat alb. Dar chiar dacă ar fi fost dispus să se destăinuiască mie, Bobby tot n-ar fi fost capabil să-mi spună aceste lucruri, deoarece conştientizarea lui faţă de ele era înceţoşată. Când suntem adulţi, cea mai mare parte a „vieţii gândirii” noastre porneşte de la un nivel inconştient. Pentru copii şi adolescenţi, aproape toată activitatea mentală este inconştientă. Ei simt, decid şi acţionează cu foarte puţină conştientizare a ceea ce sunt. Aşa că trebuie să deducem ceea ce se întâmplă din comportamentul lor. Şi totuşi, am aflat destule pentru a şti că astfel de deducţii pot avea o acurateţe remarcabilă.

De la ele putem ajunge la o altă lege în procesul de dezvoltare a copilului, una care este specifică problemei răului: *Când un copil se confruntă în mod grosolan cu o răutate semnificativă a părinţilor lui, cel mai probabil el va interpreta greşit situaţia şi va crede că răul rezidă în el însuşi.*

Când este confruntat cu răutatea, cel mai înţelept şi mai sigur pe sine adult va fi, de obicei, confuz. Imaginaţi-vă atunci cum trebuie să stea lucrurile când un copil naiv se întâlneşte cu răutatea aceluia pe care îl iubeşte cel mai mult şi de care depinde. Adăugaţi la aceasta faptul că oamenii răi refuză să-şi

recunoască propriile eşecuri, dorind, de fapt, să-şi proiecteze propriul rău în alţii. Nu este de mirare faptul că acei copii vor interpreta în mod greşit acest proces, ajungând să se urască pe sine. Şi nu este de mirare faptul că Bobby îşi zgândărea acele găuri din propriul trup.

Putem înţelege atunci faptul că Bobby, pacientul identificat, nu era el însuşi atât de bolnav, ci răspundea în felul în care ar răspunde toţi copiii, într-un mod predictibil, la această ciudată răutate „bolnăvicioasă" a părinţilor lui. Deşi el era identificat drept individul cu care ceva era în neregulă, privind situaţia în întregul ei, locul răului nu se găsea în el, ci în altă parte. De aceea el avea o nevoie imediată nu atât de tratament, cât de protecţie. Tratamentul adevărat va veni mai târziu şi va fi lung şi dificil, aşa cum se întâmplă întotdeauna când e vorba de o schimbare majoră a imaginii de sine ce nu corespunde realităţii.

Să ne întoarcem de la pacientul identificat la părinţi, adevărata cauză a problemei. În mod corect, ei ar trebui identificaţi oficial ca fiind cei bolnavi. Ei ar fi trebuit să fie trataţi. Şi totuşi n-au fost. De ce nu? Există trei motive.

Primul, şi probabil cel mai constrângător, este acela că ei nu voiau acest lucru. Cineva trebuie să dorească să fie tratat. Măcar la un anumit nivel. Iar pentru a dori acest lucru, acel cineva trebuie să creadă despre sine că are nevoie de tratament. El trebuie, cel puţin la un anumit nivel, să-şi recunoască imperfecţiunea. Există un număr enorm de oameni în această lume care au probleme psihiatrice serioase şi identificabile, care din punctul de vedere al unui psihiatru au o nevoie disperată de tratament, dar ei nu-şi recunosc această nevoie. Aşa că nu au parte de tratament, chiar atunci când acesta le este oferit în cele mai bune condiţii. Nu toţi aceşti oameni sunt răi. De fapt, majoritatea nu sunt. Dar în această categorie de persoane care se opun tratamentului psihiatric se înscriu oamenii cu adevărat răi.

Părinţii lui Bobby au dat multe semne că ar respinge orice tip de terapie le-aş fi putut oferi. Nici măcar nu voiau să accepte că ar avea vreo vină în privinţa sinuciderii lui Stuart. Reacţionau doar cu răceală şi printr-o atitudine ameninţătoare la sugestia mea că ei, în realitate, îşi dovediseră nepăsarea prin faptul că nu căutaseră mai devreme un ajutor calificat pentru Bobby. Iar judecata lor în ce priveşte alegerea cadou lui de Crăciun fusese

în cel mai bun caz slabă. Deşi nu am simţit la ei vreo dorinţă veritabilă de a avea grijă de Bobby, ideea că ar fi mai bine pentru el să trăiască în altă parte era respinsă, deoarece implica o critică adusă capacităţii lor de a fi părinţi. În loc să-şi recunoască vreun defect, au refuzat să-şi asume vreo vină, pe temeiul că erau „oameni ai muncii“.

Totuşi, aş fi putut măcar să le ofer terapie. Faptul că, după toate probabilităţile, ar fi respins oferta nu era un motiv suficient pentru a nu face terapie – aş fi putut măcar să încerc să-i ajut să-şi dezvolte înţelegerea şi compasiunea. Dar am simţit că şi dacă s-ar fi produs vreun miracol şi ei ar fi fost dispuşi să urmeze o psihoterapie, aceasta ar fi eşuat.

Este o situaţie tristă, dar, de fapt, oamenii cei mai sănătoşi – cei mai oneşti, ale căror modele de gândire sunt mai puţin distorsionate – sunt şi cel mai uşor de tratat prin psihoterapie şi, probabil, ei sunt cei ce beneficiază cel mai mult de ea. Din contră, cu cât un pacient este mai bolnav – mai necinstit în comportamentul lui şi cu o gândire mai distorsionată –, cu atât suntem mai puţin în măsură să-l ajutăm cu oarecare succes. Atunci când gândirea lor este foarte distorsionată şi lipsită de onestitate, vindecarea pare imposibilă. În rândul terapeuţilor, nu de puţine ori îi vom auzi pe aceştia spunând despre psihopatologia pacientului că este „copleşitoare”. Folosim cuvântul în sensul lui propriu. Literalmente, ne simţim copleşiţi de mulţimea labirintică de minciuni, motivaţii strâmbe şi comunicare distorsionată în care vom fi atraşi dacă încercăm să lucrăm cu astfel de oameni, în relaţia psihoterapeutică intimă. De obicei, simţim nu numai că vom eşua în încercările noastre de a-i scoate din mlaştina maladiei, ci chiar că am putea fi traşi în jos, spre ei. Suntem prea slabi pentru a ajuta astfel de pacienţi – prea orbi pentru a vedea capetele coridoarelor încurcate prin care vom fi conduşi, prea mici pentru a ne menţine iubirea în faţa duşmăniei lor. Aşa s-a întâmplat când m-am ocupat de părinţii lui Bobby. M-am simţit copleşit de boala pe care am perceput-o în ei. Nu numai că ar fi respins orice ofertă le-aş fi făcut pentru a-i ajuta, dar ştiam că-mi lipseşte puterea de a reuşi în încercarea de vindecare.

Iată un alt motiv pentru care n-am încercat să lucrez cu părinţii lui Bobby. Pur şi simplu, nu i-am plăcut. A fost chiar mai mult decât atât, m-au revoltat. Pentru a ajuta oamenii, în

psihoterapie este nevoie măcar de un germene de sentimente pozitive faţă de ei, de o urmă de compasiune pentru situaţia dificilă în care se găsesc, de un grăunte de empatie pentru suferinţele lor, de o anumită consideraţie pentru persoana lor şi de speranţă în potenţialul lor de fiinţe omeneşti. N-am simţit aceste lucruri. Nu mă puteam vedea stând cu părinţii lui Bobby oră după oră, săptămână după săptămână, lună după lună, dedicându-mă îngrijirii lor. Cu greu puteam sta în aceeaşi încăpere cu ei. Mă simţeam murdar în prezenţa lor. Nu ştiam cum să-i dau mai repede afară din biroul meu. Câteodată, încerc să lucrez cu cineva al cărui caz îl suspectez ca fiind lipsit de speranţă fie pentru că există şansa ca judecata mea să fie greşită până la urmă, fie măcar pentru a învăţa ceva. Dar nu era cazul părinţilor lui Bobby. Nu numai că mi-ar fi respins terapia, eu i-am respins pe ei.

Oamenii au sentimente unul faţă de altul. Când psihoterapeuţii au sentimente faţă de pacienţii lor, ei numesc aceste sentimente „contratransfer“. Contratransferul poate parcurge întreaga gamă a emoţiilor omeneşti, de la cea mai intensă iubire la cea mai intensă duşmănie. Volume întregi au fost scrise pe subiectul contratransferului. El poate fi extrem de util sau extrem de dăunător în relaţiile terapeutice. Dacă sentimentele terapeuţilor sunt nepotrivite, contratransferul va tulbura şi va devia procesul de vindecare. Dacă însă contratransferul va fi unul potrivit, el va constitui cel mai bun instrument de a înţelege problema pacientului.

Una dintre sarcinile cruciale ale psihoterapeutului este aceea de a-şi da seama dacă acest contratransfer este sau nu potrivit. Pentru a-şi împlini această sarcină, terapeuţii trebuie să se analizeze continuu pe sine, ca şi pe pacienţii lor. În cazul în care contratransferul este nepotrivit, ţine de responsabilitatea terapeutului fie să se vindece pe sine, fie să trimită pacientul la un alt terapeut, capabil de o mai mare obiectivitate în acel caz particular.

Sentimentul pe care o persoană sănătoasă îl trăieşte în relaţia cu o persoană rea este unul de repulsie. Acest sentiment poate fi aproape instantaneu dacă răul întâlnit este ostentativ. Dacă răul este mai subtil, respingerea se poate dezvolta treptat, pe măsură ce relaţia cu persoana rea se adânceşte.

Sentimentul de repulsie îi poate fi extrem de folositor

terapeutului. El poate fi un excelent instrument de diagnosticare. Poate indica mai adevărat şi mai rapid decât orice altceva faptul că terapeutul se află în prezenţa unei fiinţe omeneşti rele. Însă, la fel ca un bisturiu ascuţit, este un instrument care trebuie folosit cu mare grijă. Dacă repulsia rezultă nu din ceva ce există în pacient, ci din vreo afecţiune a terapeutului, vor apărea, probabil, tot felul de suferinţe până când terapeutul nu va avea sinceritatea de a-şi recunoaşte propria problemă.

Dar ce face ca repulsia să fie un răspuns sănătos? De ce ar putea fi aceasta un contratransfer potrivit pentru un terapeut sănătos emoţional? Repulsia este o emoţie puternică, ce ne face să dorim imediat să evităm sau să scăpăm de o prezenţă revoltătoare. Iar acesta este cel mai potrivit lucru care trebuie făcut de o persoană sănătoasă, aflată în împrejurări normale, atunci când se confruntă cu o prezenţă rea: să fugă de aceasta. Răul este revoltător, deoarece este periculos. El va contamina sau va distruge persoana care rămâne prea mult în prezenţa lui. Cu excepţia cazului când eşti foarte sigur pe tine, cel mai bun lucru pe care poţi să-l faci atunci când te afli faţă-n faţă cu răul este să fugi. Contratransferul repulsiei este instinctiv sau, dacă vreţi, un dar de la Dumnezeu, un sistem radar care te atenţionează din vreme pentru a te salva[19]. În ciuda volumului mare al literaturii de specialitate pe acest subiect al contratransferului, n-am citit nimic specific despre repulsie. Există mai multe motive pentru această absenţă. Repulsia în contratransfer este atât de specifică răului, încât e greu să scrii despre una fără să aminteşti şi de cealaltă; deoarece răul a fost, în general, cu mult dincolo de investigarea psihiatrică, la fel s-a întâmplat şi cu şi acest sentiment specific de contratransfer[20].

---

[19] Apare în acest caz următoarea chestiune: dacă o persoană rea trăieşte sau nu experienţa repulsiei în prezenţa altei persoane. Nu ştiu. Este o problemă fascinantă pentru cercetare, deoarece răspunsul ar putea dezvălui multe despre natura şi geneza răului în fiinţele omeneşti. Teoretic, dacă o persoană devine rea, deoarece este crescută într-o casă rea, părinţii îi vor apărea copilului ca fiind normali şi nu i se va dezvolta acel sistem radar care să-l atenţioneze. De asemenea, apropierea forţată şi de lungă durată de părinţii săi răi, impusă de faptul de a fi copil, va fi suficientă pentru a distruge în timp orice mecanism preexistent de reacţie salvatoare.

[20] Respingerea poate fi trăită şi în prezenţa unei boli fizice. Ea este, de pildă, răspunsul comun la lepră şi a fost studiată în raport cu reacţiile oamenilor la vederea leproşilor cu amputări sau cu alte diformităţi. Deşi psihiatrii sunt conştienţi de astfel de relaţii, ei nu au scris despre această problemă, aşa cum apare în relaţiile terapeutice de durată.

Mai mult, psihoterapeuţii sunt, de regulă, oameni blânzi şi o astfel de reacţie negativă dramatică din partea lor ar fi ca o ameninţare pentru imaginea lor de sine. Apoi, din cauza negativităţii intense a acestei reacţii, există o tendinţă profundă a psihoterapeuţilor de a evita menţinerea relaţiilor cu clienţii răi. În cele din urmă, aşa cum am mai menţionat, foarte puţini oameni răi doresc de la început să fie clienţi ai psihoterapiei. Cu excepţia unor împrejurări extraordinare, ei vor face tot ce le stă în putinţă să fugă de iluminarea adusă de procesul terapeutic. Aşa că psihoterapeuţilor le-a fost dificil să stea prea mult timp împreună cu oamenii răi pentru a-i studia, pe aceştia sau propriile lor reacţii.

Mai există încă o reacţie pe care răul o stârneşte adesea în noi: confuzia. Descriind întâlnirea cu o persoană rea, o femeie a scris că era „ca şi cum mi-aş fi pierdut brusc capacitatea de a gândi”[21]. Încă o dată, această reacţie este una foarte potrivită. Minciuna aduce confuzie. Răul este reprezentat de „oamenii minciunii”, ei amăgindu-i pe ceilalţi şi construind înveliş după înveliş de autoamăgire. Dacă este confuz în reacţia sa faţă de un pacient, terapeutul trebuie să se întrebe dacă acesta nu este cumva rezultatul propriei ignoranţe. Dar, de asemenea, este de datoria terapeutului să-şi pună întrebarea: „Oare ceva din comportamentul pacientului îmi provoacă confuzie?” Munca pe care am depus-o în cazul descris în capitolul 4 a fost ineficientă timp de patru luni, deoarece nu am reuşit să-mi pun această întrebare.

Am afirmat că repulsia de contratransfer este o reacţie potrivită – chiar salvatoare – faţă de oamenii răi. Există o excepţie. Dacă sentimentul de confuzie poate fi stăpânit – dacă răul poate fi diagnosticat şi dacă terapeutul, ştiind cu ce se confruntă, decide să încerce să creeze o relaţie în scopul vindecării cu persoana rea –, atunci şi numai atunci respingerea de contratransfer poate şi trebuie lăsată la o parte. Există o mulţime de „dacă”. Încercarea de a vindeca răul nu trebuie privită ca un lucru uşor. Ea trebuie să fie făcută de pe poziţia unei remarcabile puteri psihologice şi spirituale.

Singurul motiv pentru care acest lucru poate fi realizat este acela că un terapeut cu o astfel de putere va şti că, deşi de oamenii răi trebuie să te temi, ei sunt, în acelaşi timp, demni de

[21] The New Yorker, 3 iulie 1978, p. 19.

milă. Fugind mereu de lumina dezvăluirii de sine şi de vocea propriei conştiinţe, acestea sunt fiinţele omeneşti cele mai înfricoşate. Îşi trăiesc viaţa într-o teroare absolută. Nu e nevoie să fie încredinţate iadului; deja trăiesc în iad[22].

Prin urmare, nu doar de dragul societăţii, ci şi pentru propriul bine, trebuie făcută încercarea de a-l salva pe cel rău din iadul în care trăieşte. Ştiind atât de puţin despre natura răului, în mod curent ne lipseşte capacitatea de a-l vindeca. Neputinţa noastră terapeutică este greu remarcabilă, având în vedere faptul că noi nici măcar nu percepem răul ca pe o boală specifică. Una dintre tezele acestei cărţi este aceea că răul poate fi definit ca o formă specifică de boală mintală şi trebuie să facă subiectul unei investigaţii ştiinţifice la fel de intense ca aceea pe care o dedicăm altor afecţiuni psihiatrice majore.

E un lucru natural şi înţelept ca în împrejurări normale să ne ferim de muşcătura viperei. Totuşi, este corect ca oamenii de ştiinţă – herpetologii experimentaţi – să se apropie de locul cu pricina pentru a învăţa, pentru a obţine venin ca să dezvolte un antidot ce va servi la protejarea fiinţelor omeneşti şi, poate, chiar să ajute evoluţia şarpelui. Şerpilor le pot creşte aripi şi pot deveni dragoni, iar dragonii pot fi îmblânziţi pentru a deveni slujitori credincioşi şi paşnici ai lui Dumnezeu. Dacă îl putem vedea pe cel rău ca fiind bolnav şi demn de milă – dar nu mai puţin periculos – şi suntem siguri pe acţiunile noastre, este potrivit să ne transformăm repulsia într-o compasiune plină de grijă pentru a-l aborda în vederea vindecării.

Revăzând cazul lui Bobby şi al părinţilor lui după un interval de douăzeci de ani, mă îndoiesc că astăzi, cu toată experienţa pe care am acumulat-o, aş trata acest caz în mod diferit. Încă mai cred că sarcina mea principală era să-l salvez pe Bobby de părinţii lui şi aş apela şi astăzi, ca şi odinioară, la puterea temporală pentru a împlini această sarcină. În aceşti douăzeci de ani, n-am aflat nimic care să sugereze că oamenii răi pot fi

[22] Dumnezeu nu ne pedepseşte; ne pedepsim singuri. Cei care sunt în iad se află acolo datorită propriei lor alegeri. Ei ar putea să iasă din el dacă ar alege acest lucru, însă valorile lor fac ca drumul de ieşire din iad să pară îngrozitor, periculos, înspăimântător de dureros şi imposibil de urmat. Aşa că ei rămân în iad, deoarece li se pare că acolo sunt în siguranţă şi că le este uşor. Ei preferă această cale. Situaţia aceasta şi psihodinamica pe care o implică au constituit subiectul cărţii lui C. S. Lewis, The Great Divorce (Marele divorţ). Ideea conform căreia oamenii se află în iad ca urmare a propriei alegeri nu este foarte familiară, dar, în fapt, reprezintă o bună psihologie şi o teologie potrivită.

influenţaţi rapid de alte mijloace decât de puterea brută. Ei nu răspund, cel puţin pe termen scurt, nici la bunătatea plină de blândeţe, nici la o altă formă de persuasiune spirituală cu care sunt obişnuit. Un lucru s-a schimbat însă în ultimii douăzeci de ani. În prezent, ştiu că părinţii lui Bobby erau răi. Atunci nu ştiam. Am simţit răutatea lor, dar nu aveam un nume pentru ea. Şefii mei nu au putut să mă ajute dând un nume acelui fapt cu care mă confruntam. Numele acesta nu există în vocabularul de specialitate. Ca oameni de ştiinţă, mai curând decât ca preoţi, de la noi nu se aşteaptă să gândim în astfel de termeni.

Când numim ceva în mod corect, acest fapt ne dă o anumită putere asupra acelui lucru[23]. Atunci când i-am văzut pe părinţii lui Bobby, nu ştiam care este natura forţei cu care aveam de-a face. Am fost revoltat, dar nu curios. Am evitat să am de-a face cu ei nu doar dintr-un respect sănătos pentru acea forţă, ci şi pentru că m-am temut de ea – nemăsurat. Astăzi încă mă tem de ea, dar nu mai am o frică oarbă. Ştiindu-i numele, cunosc ceva despre dimensiunile acelei forţe. Deoarece am un teren sigur pe care să stau, îmi pot permite să fiu curios în privinţa naturii ei. Îmi pot permite să mă îndrept către ea. Aşa că astăzi aş face ceva diferit în cazul lui Bobby. După ce aş reuşi să-l scot pe Bobby din casa părinţilor lui, aş încerca, dacă aş avea ocazia, să-i spun blând, în cei mai vagi termeni, că părinţii lui sunt posedaţi de un fel de forţă distructivă, îndreptată nu doar împotriva copiilor, ci şi împotriva lor înşile. Şi dacă s-ar întâmpla să am timpul şi energia necesare, m-aş oferi să lucrez cu ei, într-o încercare de a cuceri acea forţă. Dacă prin cine ştie ce şansă ar fi de acord, aş începe să fac terapie cu ei nu pentru că astăzi mi-ar plăcea mai mult de ei – nici măcar pentru că aş avea o încredere mai mare în puterea mea de-ai vindeca –, ci doar pentru că, ştiind numele acelei forţe, am devenit îndeajuns de puternic să învăţ şi să încerc acest demers. Şi este sarcina noastră „să lucrăm câmpurile pe care le cunoaştem”.

Răul şi păcatul

Pentru a-i înţelege mai bine pe părinţii lui Bobby şi pe alţii ca ei, care vor fi descrişi în capitolul următor, este necesar să

[23] Vezi Ursula Le Guin, A Wizard of Earthsea (Un mag din Earihsea), Pamassus Press, 1968, pentru o relatare extraordinară privind puterea numirii.

trasăm mai întâi distincţia dintre rău şi păcatul comun. Nu păcatul în sine îi caracterizează pe oamenii răi, ci mai degrabă subtilitatea, persistenţa şi consecvenţa păcatelor lor. Aceasta pentru că defectul central al răului nu este păcatul, ci refuzul de a-l recunoaşte[24].

Părinţii lui Bobby şi oamenii descrişi în capitolul următor, cu excepţia răutăţii pe care o manifestă, sunt oameni dintre cei mai obişnuiţi. Trăiesc pe aceeaşi stradă cu tine sau pe oricare alta. Pot fi bogaţi sau săraci, educaţi sau needucaţi. Personaje care nu sunt prin nimic impresionante. Nu sunt recunoscuţi drept criminali. Deseori, sunt „cetăţeni cu greutate" – profesori la şcoala de duminică, poliţişti, bancheri sau membri activi în PTA[25].

Cum se poate întâmpla aşa ceva? Cum pot să fie răi şi să nu fie recunoscuţi drept criminali? Cheia stă în cuvântul „recunoscuţi". Sunt criminali prin aceea că ei comit „crime" împotriva vieţii şi a entuziasmului vieţii. Dar cu câteva rare excepţii – cum ar fi cazul lui Hitler – atunci când dobândesc o extraordinară putere politică, ce îi plasează dincolo de constrângerile vieţii obişnuite, „crimele" lor sunt atât de subtile şi ascunse, încât nu pot fi în mod clar recunoscute drept crime. Tema ascunderii şi a acoperirii va tot apărea de-a lungul cărţii. Ea constituie fundamentul titlului *Psihologia minciunii.*

Am petrecut mult timp lucrând în închisori cu criminali recunoscuţi. Aproape niciodată nu i-am văzut ca fiind oameni răi. În mod clar ei erau distructivi şi deseori îşi repetau actele distructive. Dar exista ceva aleatoriu în distructivitatea lor.

Mai mult, deşi faţă de autorităţi ei îşi neagă, în general, responsabilitatea pentru faptele lor rele, există totuşi o anumită deschidere în ticăloşia lor. Ei înşişi sunt gata să sublinieze acest lucru, pretinzând că au fost prinşi tocmai pentru că sunt „criminali cinstiţi". Adevăratul rău, vă vor spune ei, este întotdeauna în afara închisorii. În mod clar, aceste afirmaţii sunt autojustificatoare. Dar cred că sunt, de asemenea, corecte.

Oamenilor din închisoare li se poate pune aproape întotdeauna un diagnostic psihiatric standard, de un fel sau

[24] Jung descrie răul ca fiind refuzul de a „întâlni" Umbra.

[25] PTA este cea mai extinsă organizaţie de asistentă voluntară pentru copii din SUA. Alcătuită din părinţi, educatori, studenţi şi alte persoane ce activează în şcoli şi comunităţi, principalul scop al organizaţiei este acela de a aduce în prim-plan obligaţiile naţiunii americane faţă de copii. (N. Trad.)

altul. Diagnosticele acoperă toată gama şi corespund, în termeni profani, unor trăsături precum nebunia, impulsivitatea, agresivitatea sau lipsa de discernământ. Bărbaţii şi femeile despre care voi discuta, precum părinţii lui Bobby, nu au astfel de defecte evidente şi nu se încadrează în mod clar în compartimentele rutinei noastre psihiatrice. Şi nu pentru că răul lor este clasificat drept sănătos, ci, pur şi simplu, pentru că nu am găsit încă o definiţie a bolii lor.

După ce am făcut distincţia între oamenii răi şi criminali, voi face, bineînţeles, distincţia dintre răul ca trăsătură de caracter şi faptele rele. Cu alte cuvinte, nu faptele rele sunt cele care fac o persoană să fie rea. Altfel, cu toţii am fi răi, pentru că toţi facem lucruri rele. Păcatul este definit cel mai generic drept „ratarea ţintei". Aceasta înseamnă că păcătuim de fiecare dată când nu reuşim să lovim centrul ţintei. Păcatul este, nici mai mult, nici mai puţin, decât eşecul de a fi întotdeauna perfect. Deoarece este imposibil să fim mereu perfecţi, cu toţii suntem păcătoşi. În mod obişnuit, nu reuşim să facem tot ce ne stă în putinţă şi cu fiecare eşec comitem o anume crimă împotriva lui Dumnezeu, a vecinilor noştri, a noastră, dacă nu chiar împotriva legii.

Bineînţeles, există crime de o amplitudine mai mare sau mai mică. Este însă o greşeală să ne gândim la păcat sau la rău ca fiind o chestiune de grad. Poate părea mai puţin odios să înşeli un bogat decât un sărac, dar înşelăciunea tot înşelăciune rămâne. Există diferenţe în faţa legii între o afacere frauduloasă, declararea de deduceri false din impozitul pe venit, copierea la un examen, a-i spune soţiei că ai muncit până târziu, când, de fapt, i-ai fost infidel sau a-i spune soţului (sau ţie însăţi) că pur şi simplu n-ai avut timp să-i iei hainele de la curăţătorie, când, de fapt, ai petrecut o oră la telefon cu vecina. Sigur, unele fapte sunt mai scuzabile decât altele – şi, probabil, foarte multe dintre ele beneficiază de anumite circumstanţe –, dar rămâne faptul că toate sunt minciuni şi trădări. Dacă ai fost suficient de atent, încât să nu fi făcut niciunul dintre aceste lucruri de curând, atunci întreabă-te dacă nu cumva te-ai minţit pe tine însuţi. Sau dacă nu cumva te-ai tras singur pe sfoară. Sau poate că ai făcut mai puţin decât ai fi putut – ceea ce înseamnă autotrădare. Fii perfect onest cu tine însuţi şi îţi vei da seama de păcatul tău. Dacă nu îţi dai seama de el, atunci nu

eşti perfect onest cu tine însuţi, fapt care este el însuşi un păcat. Nu avem scăpare: cu toţii suntem păcătoşi[26].

Dacă oamenii răi nu pot fi definiţi prin ilegalitatea faptelor sau prin mărimea păcatelor lor, atunci cum am putea noi să-i definim? Răspunsul constă în consistenţa păcatelor lor. Deşi, de obicei, sunt subtile, distructivitatea lor este remarcabil de puternică. Acest lucru se întâmplă deoarece aceia care „au trecut peste linie" sunt caracterizaţi prin refuzul *absolut* de a tolera ideea propriei păcătoşenii.

Am vorbit despre George, *binecuvântat cu sentimentul de vinovăţie,* care a reuşit să se întoarcă din drumul lui către rău. Deoarece era dispus – cel puţin într-un grad rudimentar – să tolereze ideea propriei păcătoşenii, el a reuşit să respingă pactul cu diavolul. Dacă nu ar fi avut durerea dată de „vinovăţiile" pe care le trăia după încheierea pactului, deteriorarea lui morală ar fi continuat. Mai mult decât orice altceva, sentimentul propriei păcătoşenii ne apără pe fiecare dintre noi de a urma o deteriorare similară. Aşa cum am scris în altă parte:

> „Fericiţi sunt cei săraci cu duhul" – a început prin a spune Iisus în momentul în care s-a adresat mulţimilor. Ce a vrut El să afirme prin acest cuvânt de început?... Ce este atât de măreţ în a te simţi mic pe tine însuţi, în a avea acest sentiment al propriului păcat? Dacă te întrebi acest lucru, poate îţi este de folos să-ţi aminteşti de farisei. Ei erau bogătaşii din vremea lui Iisus. Ei nu se simţeau săraci cu

[26] Deşi s-a abuzat frecvent şi chiar cu răutate de ea, probabil cea mai mare frumuseţe a doctrinei creştine constă în felul în care înţelege ea păcatul. Este vorba despre două abordări complementare. Pe de o parte, ea insistă asupra naturii păcătoase a omului. Prin urmare, orice creştin autentic se va considera un păcătos. Faptul că mulţi „creştini" devotaţi din diferite culte nu se consideră în sufletul lor păcătoşi nu trebuie privit ca un eşec al doctrinei, ci ca un eşec al individului de a începe să trăiască conform acelei doctrine. Vom vorbi mai târziu despre răul în viziunea creştină. Pe de altă parte, doctrina creştină insistă, de asemenea, asupra faptului că păcatele noastre ne sunt iertate – cel puţin atât timp cât ne căim pentru ele. Dându-ne seama cu adevărat de mărimea păcătoşeniei noastre, s-ar putea să ne simţim copleşiţi de deznădejde dacă nu am crede în acelaşi timp în natura iertătoare şi milostivă a Dumnezeului creştin. Prin urmare, Biserica, atunci când se găseşte pe calea corectă, va stărui la nesfârşit asupra faptului că fiecare păcat care a fost comis, oricât de mic (un proces cunoscut sub numele de „scrupulozitate excesivă"), este totuşi un păcat. Deoarece Dumnezeu ne iartă, neputinţa de a ne ierta pe noi înşine înseamnă a ne situa la un nivel mai înalt decât Dumnezeu – căzând, prin urmare, în păcatul unei mândrii pervertite.

duhul. Ei simţeau că au totul, că sunt cei care cunosc cum merg lucrurile, cei care merită să fie conducătorii culturali în Ierusalim şi Palestina. Ei au fost cei care l-au omorât pe Iisus.

Cei săraci cu duhul nu comit răul. Răul nu este comis de oameni care se simt nesiguri în privinţa dreptăţii lor, care îşi pun întrebări asupra propriilor motive, care se îngrijorează de faptul că se pot trăda pe ei înşişi. Răul în această lume este comis de bogătaşii spiritului, de fariseii din zilele noastre, de aceia ce-şi dau singuri dreptate şi cred despre sine că sunt fără păcat, deoarece nu sunt dispuşi să sufere disconfortul unei autoexaminări semnificative.

Oricât de neplăcut ar fi, sentimentul păcatului personal este ceea ce ne face să ne ţinem în frâu păcatul. Uneori, acest lucru e foarte dureros, dar el reprezintă o mare binecuvântare, deoarece este singura gardă eficientă împotriva înclinaţiei noastre spre rău. Sfânta Thérèse de Lisieux spune foarte frumos acest lucru, în felul ei blând: „Dacă vrei să porţi senin încercarea de a-ţi displăcea ţie însuţi, atunci vei fi pentru Iisus un plăcut loc de adăpostire.“[27]

Cel rău nu îşi poate purta senin încercarea de a-i fi neplăcut lui însuşi. De fapt, nu o poate purta deloc. Nu pot, de pildă, să detectez niciun pic de autoînvinovăţire la părinţii lui Bobby. Şi asta pe lângă refuzul lor de a-şi judeca răutatea.

Ticăloşia oamenilor are multe forme. Ca rezultat al refuzului de a tolera sentimentul propriei păcătoşenii, cel rău devine un sac fără fund, lacom de păcat. Am întâlnit, de pildă, în cariera mea, oameni extrem de lacomi. În astfel de cazuri, ei sunt atât de zgârciţi, încât „darurile” lor pot fi ucigătoare. În *Drumul către tine însuţi* am sugerat faptul că păcatul de bază este lenea. În următoarea secţiune, am sugerat că el ar putea fi mândria – deoarece toate păcatele pot fi îndreptate, cu excepţia păcatului de a crede că eşti fără păcat. Dar poate că această problemă – care păcat este cel mai mare – constituie, la un anumit nivel, o chestiune de discutat. Toate păcatele trădează şi ne izolează de divinitate sau de creaturile din preajma noastră. Aşa cum spunea un profund gânditor religios, orice păcat „ne poate afunda în iad“:

[27] Marylin von Waldener şi M. Scott Peck, *What Return Cart I Make*?, nepublicată încă.

... Există o stare a sufletului împotriva căreia Iubirea însăşi este neputincioasă, deoarece ea împietreşte sufletul în faţa Iubirii. Iadul este în mod esenţial o stare pe care ne-o însuşim noi înşine: o stare de separare totală de Dumnezeu, care este rezultatul nu al repudierii omului de către Dumnezeu, ci al repudierii lui Dumnezeu de către om şi este o repudiere eternă, deoarece a devenit în ea însăşi de nezdruncinat. Există analogii cu experienţele omeneşti: ura, care este atât de oarbă, atât de întunecată, încât Iubirea o face doar să fie şi mai violentă; mândria, care este atât de împietrită, încât umilinţa o face să fie şi mai dispreţuitoare; apatia – ultima, dar nu cea din urmă –, care ia în posesie personalitatea omului şi pe care nicio criză, niciun apel, niciun îndemn nu o poate urni spre activitate, ci din contră, o face să se îngroape şi mai adânc în imobilitatea sa. Aşa se întâmplă şi cu sufletul şi Dumnezeu; mândria poate să se întărească în iad, ura poate deveni mai puternică în iad, Fiecare dintre cele şapte rădăcini ale acţiunii greşite pot să se întărească în iad şi, nu în cele din urmă, lenea, care vine din plictiseala de lucrurile divine, apatia care nu poate fi tulburată de căinţă, chiar dacă sufletul înţelege abisul în care se prăbuşeşte, deoarece de prea multă vreme, poate în lucruri mici, el s-a obişnuit să refuze orice l-ar putea costa vreun efort. Fie ca Dumnezeu în mila Lui să ne salveze de aceasta.[28]

O trăsătură predominantă a comportamentului celor pe care îi numesc răi este găsirea unui ţap ispăşitor. Deoarece în inimile lor se consideră dincolo de reproş, aceşti oameni trebuie să lovească pe oricine le aduce reproşuri. Îi sacrifică pe ceilalţi pentru a-şi păstra propria imagine de perfecţiune. Să luăm exemplul simplu al unui băiat de şase ani, care-şi întreabă tatăl: „Tată, de ce-ai făcut-o pe bunica «javră»?“ „Ţi-am spus să nu mă mai superi“, se răsteşte tatăl. „Acum o să-ţi primeşti pedeapsa. Am să te învăţ să nu mai foloseşti un limbaj atât de urât, am să-ţi spăl gura cu săpun. Poate asta te va învăţa să vorbeşti cum trebuie şi să-ţi ţii gura închisă când ţi se spune.“ Îmbrâncindu-l pe copil până în baie, tatăl îi aplică pedeapsa

[28] Gerald Vann, *The Pain of Christ and the Sorrow of God* (Durerea lui Cristos şi suferinţa lui Dumnezeu), Temple Gate Publishers, Springfield, Illinois, Copyright Aquin Press, 1947, pp. 54—55.

menţionată. Răul a fost comis în numele „cuvenitei discipline”.

Găsirea ţapului ispăşitor este un mecanism pe care psihiatrii îl numesc proiecţie. Întrucât cei răi se simt în sinea lor fără greşeală, conflictul lor cu lumea este inevitabil – conflict pe care-l vor percepe invariabil ca fiind din vina lumii. Deoarece trebuie să-şi nege propria răutate, îi vor percepe pe ceilalţi ca fiind răi. Ei *proiectează* propriul rău asupra lumii. Nu gândesc niciodată despre sine că sunt răi; pe de altă parte, ei văd mult rău în ceilalţi. Tatăl percepe blasfemia şi necurăţia ca existând în fiul său şi trece la acţiune pentru a curăţa „murdăria” copilului. Tatăl proiectează propria-i murdărie asupra fiului, iar apoi îşi atacă fiul în numele faptului de a fi un bun părinte.

Deseori, răul este comis pentru a găsi un ţap ispăşitor, iar oamenii pe care îi etichetezi ca fiind răi sunt găsitori cronici de ţapi ispăşitori. În *Drumul către tine însuţi,* definesc răul ca fiind „un exerciţiu de putere politică – ca o impunere a propriei voinţe asupra celorlalţi printr-o coerciţie făţişă sau mascată – pentru a evita... dezvoltarea spirituală”[29]. Cu alte cuvinte, cei răi îi atacă pe ceilalţi în loc să se confrunte cu propriile eşecuri. Dezvoltarea spirituală necesită recunoaşterea nevoii de dezvoltare. Dacă nu reuşim să recunoaştem acest lucru, nu avem nicio altă opţiune decât aceea de a încerca să eradicăm dovada imperfecţiunii noastre[30].

Un lucru destul de straniu este acela că oamenii răi sunt deseori distructivi, deoarece încearcă să distrugă răul. Problema constă în aceea că ei reperează greşit locul răului. În loc să-i distrugă pe ceilalţi, ar trebui să desfiinţeze boala din ei înşişi.

---

[29] Ed. Cit., p. 248. (N. Trad.).

[30] Ernest Becker, în ultima sa lucrare, *Escape from Evil* (Evadarea din rău), Macmillan, 1965, sublinia rolul esenţial pe care îl are găsirea de ţapi ispăşitori în geneza răului uman. Cred că el se înşală atunci când se concentrează exclusiv asupra fricii de moarte, ca fiind singurul motiv pentru găsirea ţapilor ispăşitori. Într-adevăr, cred că frica de autocritică este un motiv mult mai puternic. Deşi Becker nu spune acest lucru, el trebuie să fi echivalat frica de autocritică cu frica de moarte. Autocritica este o chemare spre o schimbare de personalitate. Când critic o parte din mine, îmi iau obligaţia să schimb acea parte. Dar procesul schimbării personalităţii este unul dureros. Este ca moartea. Vechiul model al personalităţii trebuie să moară pentru ca noul model să-i ia locul. Omul rău este patologic ataşat de status-quo-ul personalităţii lui, pe care în narcisismul său îl vede ca fiind perfect. Cred că e destul de posibil ca oamenii răi să perceapă chiar o schimbare foarte mică în şinele lor iubit ca pe o anihilare totală. În acest sens, ameninţarea autocriticii poate fi simţită de cel rău ca fiind sinonimă cu ameninţarea sfârşitului. Pe măsură ce vom trata mai profund subiectul narcisismului, va deveni mai clar cum se întâmplă acest lucru.

Pentru că viaţa le ameninţă deseori imaginea de sine perfectă, ei sunt angajaţi în distrugerea şi ura pentru această viaţă – de obicei, în numele corectitudinii. Greşeala însă nu constă atât de mult în faptul că ei urăsc viaţa, cât în faptul că *nu* urăsc partea păcătoasă din ei înşişi. Mă îndoiesc că părinţii lui Bobby au dorit în mod conştient să-l ucidă pe Stuart sau pe Bobby. Presupun că dacă i-aş fi cunoscut mai bine, aş fi descoperit că modelul lor de comportament criminal era complet dictat de o formă extremă de autoprotejare, din cauza căreia ei îi sacrifică invariabil pe ceilalţi şi nu pe sine.

Care este cauza acestui refuz al duşmăniei de sine, a acestui refuz de a nu-ţi fi pe plac ţie însuţi, care pare să fie păcatul central aflat la rădăcina comportamentului de găsire de ţapi ispăşitori al acelora pe care îi numesc răi? Cauza nu este, cred, absenţa conştiinţei. Există oameni, atât în închisoare, cât şi în afara ei, cărora se pare că le lipseşte cu totul conştiinţa sau supraeul. Psihiatrii îi numesc psihopaţi sau sociopaţi. Fără să simtă nicio vină, ei nu numai că fac crime, dar deseori întreprind acest lucru într-o stare de abandonare nepăsătoare. Nu prea există un model sau un înţeles pentru comportamentul lor criminal; el nu este caracterizat de căutarea unui ţap ispăşitor. Lipsiţi de conştiinţă, psihopaţii par să fie supăraţi sau îngrijoraţi de foarte puţine lucruri – inclusiv de propriul comportament criminal. Ei par să fie la fel de fericiţi în închisoare sau în afara ei. Încearcă să-şi ascundă crimele, dar eforturile le sunt deseori neînsemnate, neglijente şi prost planificate. Deseori, despre ei se spune că sunt „imbecili moral“ şi aproape există un fel de inocenţă în lipsa lor de îngrijorare şi de preocupare.

Nu la fel se întâmplă cu aceia pe care îi numesc răi. Dedicaţi total păstrării propriei imagini perfecte de sine, ei sunt angajaţi neîncetat în efortul de a menţine aparenţa unei purităţi morale. Ei sunt foarte grijulii cu acest lucru. Sunt extrem de sensibili la normele sociale şi la ce ar putea gândi ceilalţi despre ei. Ca şi părinţii lui Bobby, se îmbracă bine, merg la muncă la timp, îşi plătesc impozitele şi, din exterior, par să ducă o viaţă dincolo de orice reproş.

Cuvintele „imagine”, „aparenţă” şi „din afară” sunt cruciale pentru a înţelege moralitatea celor răi. Deşi pare să le lipsească orice motivaţie de *a fi* buni, ei doresc intens să apară ca fiind buni. „Bunătatea” lor se află doar la nivelul de pretenţie. Este,

în fapt, o minciună. De aceea sunt „oameni ai minciunii”.

De fapt, minciuna nu este destinată atât de mult să-i amăgească pe ceilalţi, cât amăgirii de sine. Ei nu pot sau nu vor tolera durerea unor reproşuri aduse lor. Eticheta după care îşi conduc viaţa este menţinută ca o oglindă în care să-şi vadă reflectată o imagine corectă. Totuşi, autoamăgirea n-ar fi necesară dacă cei răi n-ar fi conştienţi de bine şi de rău. Minţim doar atunci când încercăm să acoperim ceva despre care ştim că este ilicit. Minciuna trebuie să fie precedată de o anume formă rudimentară de conştiinţă. Nu e nevoie să ascundem ceva dacă n-am şti dinainte că lucrul acela trebuie ascuns.

Ajungem astfel la un fel de paradox. Am spus că oamenii răi se percep pe sine ca fiind perfecţi. În acelaşi timp însă, cred că ei au un sentiment nemărturisit al naturii lor rele. Într-adevăr, este vorba chiar de acest sentiment de care ei încearcă din răsputeri să fugă. Elementul esenţial al răului nu îl reprezintă absenţa sentimentului păcatului sau imperfecţiunea, ci lipsa disponibilităţii de a tolera acest sentiment. În acelaşi timp, cei răi sunt conştienţi de răul lor şi se străduiesc cu disperare să evite conştientizarea acestuia. În loc de o lipsă fericită a simţului moralităţii, ca la psihopaţi, ei sunt angajaţi continuu în dosirea dovezilor răului lor sub covorul propriei conştiinţe. Pentru tot ceea ce au făcut, părinţii lui Bobby găseau un raţionament – o acoperire destul de bună pentru ei înşişi, chiar dacă nu la fel de bună şi pentru mine. Problema nu constă într-un defect al conştiinţei, ci în efortul de a-i nega conştiinţei ceea ce i se cuvine. Devenim răi încercând să ne ascundem de noi înşine. Ticăloşia celui rău nu este comisă în mod direct, ci indirect, ca parte a procesului de muşamalizare. Răul nu îşi are originea în absenţa vinovăţiei, ci în efortul de a scăpa de ea.

Deseori se întâmplă ca omul rău să poată fi recunoscut chiar prin deghizarea lui. Minciuna poate fi recunoscută înainte de a afla de fapta rea pe care ea este destinată s-o ascundă – recunoaştem acoperirea înaintea faptei. Vedem zâmbetul care ascunde duşmănia, manierele şlefuite şi alunecoase care maschează furia, mănuşa de catifea care acoperă pumnul. Deoarece astfel de oameni sunt atât de experimentaţi în deghizare, rareori este posibilă reperarea maliţiozităţii răului. Deghizarea este, de obicei, impenetrabilă. Dar putem surprinde licăriri „ale jocului nefiresc de-a v-aţi ascunselea în obscuritatea

sufletului, joc în care sufletul omenesc singur evadează, se evită pe sine, se ascunde de sine“[31].

În *Drumul către tine însuţi,* am sugerat faptul că lenea sau dorinţa de a scăpa de „suferinţa legitimă” stă la rădăcina tuturor bolilor mintale. În lucrarea de faţă discutăm, de asemenea, despre evitarea durerii şi fuga din faţa ei. Ceea ce îi distinge pe cei răi de restul păcătoşilor care sunt bolnavi mental este un tip specific de durere de care ei fug. Ei, în general, nu sunt oameni care evită durerea sau oameni leneşi. Dimpotrivă, se căznesc mai mult decât majoritatea dintre noi în efortul lor continuu de a obţine şi de a menţine o imagine de înaltă respectabilitate. Ei pot fi dispuşi, chiar tânjesc, să depună mari eforturi în căutarea unui statut social. Există un singur fel de durere pe care ei nu o pot tolera: durerea propriei conştiinţe, durerea de a-şi da seama de păcatele şi imperfecţiunea lor.

Deoarece ei vor face aproape orice pentru a evita durerea care provine din autoexaminare, în împrejurări normale cei răi sunt ultimii oameni care ar veni vreodată să facă psihoterapie. Cei răi urăsc lumina – lumina bunătăţii care li se arată, lumina privirii atente care îi expune, lumina adevărului care penetrează amăgirea lor. Psihoterapia este un proces de luminare prin excelenţă. Cu excepţia unor motivaţii extrem de încurcate, o persoană rea va alege orice alt drum ce se poate imagina decât spre canapeaua psihiatrului. Supunerea la o disciplină de autoobservaţie cerută de psihanaliză i se pare ca un fel de sinucidere. Cel mai important motiv pentru care ştim atât de puţin din punct de vedere ştiinţific despre răul omenesc este acela că răul se împotriveşte cu tărie studierii sale.

Dacă defectul central al individului rău nu ţine de conştiinţă, atunci unde se găseşte el? Problema psihologică esenţială a răului omenesc, cred eu, constă într-o varietate particulară de narcisism.

---

[31] Martin Buber, *Good and Evil*, ed. Cit., p. 111. Deoarece motivaţia principală a răului este deghizarea, unul dintre locurile în care e cel mai probabil să fie găsiţi oamenii răi este Biserica. Ce cale mai bună de a-şi ascunde propriul rău de sine şi, de asemenea, de ceilalţi există decât aceea de a fi diacon sau de a ocupa o altă funcţie creştină foarte vizibilă în cultura noastră? în India, presupun că individul rău va manifesta o tendinţă similară de a fi un „bun“ hindus sau un „bun“ musulman. Nu vreau deloc să afirm faptul că cei răi nu ar fi altceva decât o minoritate printre oamenii religioşi sau că motivaţiile religioase ale celor mai mulţi oameni ar fi în vreun fel contrafăcute. Vreau doar să precizez că oamenii răi tind să graviteze în jurul pietăţii pentru deghizarea şi ascunderea pe care le-o oferă.

Narcisismul şi voinţa

Narcisismul sau preocuparea de sine ia multe forme. Unele dintre ele sunt normale. Unele sunt normale în copilărie, dar nu şi la maturitate. Unele au un caracter mai patologic decât altele. Subiectul este tot atât de complex, pe cât de important. Nu stă în intenţia acestei cărţi să prezinte o perspectivă echilibrată asupra acestei teme, aşa că vom începe imediat cu o variantă patologică pe care Erich Fromm o numea „narcisism malign".

Narcisismul malign este caracterizat printr-o voinţă nesupusă. Toţi adulţii sănătoşi mintal se supun într-un fel sau altul unei instanţe mai înalte decât ei înşişi, Dumnezeu, Adevărul, Iubirea sau unui alt ideal. Ei fac ceea ce Dumnezeu doreşte ca ei să facă mai degrabă decât ceea ce doresc ei înşişi. „Facă-se voia Ta, nu voia mea" – spune o persoană supusă lui Dumnezeu. Ei cred în ceea ce este adevărat mai degrabă decât în ceea ce le-ar plăcea să fie adevărat. Spre deosebire de părinţii lui Bobby, pentru indivizii sănătoşi ceea ce iubesc devine mai important decât orice răsplată. Pe scurt, într-un grad mai mare sau mai mic, toţi indivizii sănătoşi mintal se supun cerinţelor propriei conştiinţe. Nu la fel se întâmplă însă cu cei răi. În conflictul dintre vinovăţia proprie şi voinţă, vinovăţia trebuie să plece, iar voinţa, să învingă.

Cititorul poate va fi izbit de extraordinara voinţă a oamenilor răi. Ei sunt bărbaţi şi femei care au în mod evident o voinţă puternică, fiind hotărâţi să-şi urmeze calea. Există o putere remarcabilă în felul în care ei încearcă să-i controleze pe ceilalţi[32].

---

[32] Controlul total pe care-l doreşte cel rău este bine exprimat de mitul mormon în care lui Cristos şi lui Satan li se cere să se prezinte la Dumnezeu cu un plan privitor la rasa umană, aflată la începuturile ei. Planul lui Satan era simplu (cam în felul în care ar gândi mulţi mari oameni de afaceri şi conducători militari): Dumnezeu are armate de îngeri la comanda sa; în felul acesta, el poate da câte un înger cu putere represivă asupra fiecărui om şi nu va avea probleme în a-i ţine sub ascultare. Planul lui Cristos era radical diferit şi mult mai imaginativ (şi biofil în acelaşi timp): „Să le acordăm oamenilor liber arbitru şi să-i lăsăm să facă ce vor", a propus el, „dar permite-mi să vieţuiesc şi să mor ca unul dintre ei, atât pentru ca ei să aibă un exemplu al felului în care să trăiască, cât şi al felului în care Tu ai grijă de ei." Dumnezeu, bineînţeles, a ales planul lui Cristos, considerându-l mai creativ, iar Satan s-a răsculat împotriva acestei alegeri. Natura celor răi, care doreşte să controleze totul este, de asemenea, tratată pe larg de Mar- guerite Shuster, în disertaţia sa nepublicată: „Power, Pathology and Paradox" („Putere, patologie şi paradox"), Fuller Theological Seminary, 1977.

Teologii vorbesc despre rău ca fiind o consecinţă a liberului arbitru. Când Dumnezeu ne-a creat după propriul său chip, dându-ne libertatea de alegere, El a fost nevoit să le lase oamenilor şi opţiunea răului. Problema poate fi văzută, de asemenea, în termenii secularizaţi ai unei teorii evoluţioniste. „Voinţa" creaturilor mai puţin evoluate pare a fi în mare parte sub controlul instinctelor lor. Când oamenii au evoluat din maimuţe, ei au depăşit în bună măsură controlul instinctelor, ajungând la liber arbitru. Această evoluţie îi pune pe oameni fie în poziţia de a face în totalitate doar ceea ce vor, fie de a căuta noi mijloace de autocontrol prin supunerea la principii mai înalte. Dar aceasta tot ne lasă cu întrebarea de ce unele fiinţe omeneşti pot să dobândească o astfel de supunere, în timp ce altele nu pot.

Într-adevăr, e foarte tentant să credem că problema răului are legătură cu voinţa însăşi. Poate că individul rău este născut cu o voinţă mai puternică, fiindu-i astfel imposibil să o supună vreodată. Cred totuşi că toţi marii oameni sunt înzestraţi cu caracteristica de a avea o voinţă extrem de puternică, indiferent dacă măreţia lor este orientată spre bine sau spre rău. Voinţa puternică a lui Iisus – puterea şi autoritatea – radiază din Evanghelii tot aşa cum voinţa lui Hitler radiază din *Mein Kampf.* Dar voinţa lui Iisus era cea a Tatălui Său, iar voinţa lui Hitler îi aparţinea doar lui însuşi. Distincţia crucială este aceea între „disponibilitate şi încăpăţânare"[33].

Acest refuz încăpăţânat de a nu se supune ce caracterizează narcisismul malign este descris în povestirea despre Satan, cât şi în cea despre Cain şi Abel. Satan a refuzat să se supună judecăţii lui Dumnezeu, conform căreia Cristos îi era superior. Faptul că Cristos era preferat însemna că Satan nu era. Satan era mai mic decât Cristos în ochii lui Dumnezeu. Pentru ca Satan să accepte judecata lui Dumnezeu el ar fi trebuit să-şi accepte propria imperfecţiune. El nu putea face asta sau nu voia. Era de negândit ca el să fie imperfect. Prin urmare, îi era imposibil să se supună, răzvrătirea şi căderea fiind inevitabile. La fel, acceptarea de către Dumnezeu a sacrificiului lui Abel implica o critică adusă lui Cain: Cain era mai mic decât Abel în ochii lui Dumnezeu. Deoarece a refuzat să-şi recunoască imperfecţiunea, la fel ca şi Satan, era inevitabil pentru Cain să

[33] Dr. Gerald G. May, Will and Spirit (Voinţă şi spirit), Harper & Row, 1982.

ia legea în propriile-i mâini şi să ucidă. Similar, într-un mod mai subtil de obicei, toţi cei răi iau, de asemenea, legea în mâinile lor pentru a distruge viaţa sau entuziasmul, de a trăi în apărarea imaginii de sine narcisice.

„Înaintea căderii stă mândria", s-a spus şi, bineînţeles, oamenii obişnuiţi numesc mândrie ceea ce noi am definit prin imaginativul termen psihiatric de „narcisism malign". Mergând la rădăcina răului, nu este o întâmplare faptul că autorităţile bisericeşti au considerat, în general, mândria ca fiind primul dintre păcate. Prin păcatul mândriei ei nu înţeleg, în genere, împlinirea legitimă de care cineva se va bucura după o treabă bine făcută. În timp ce o astfel de mândrie, la fel ca şi narcisismul normal, poate avea defectele sale, pe de altă parte ea reprezintă o încredere în sine sănătoasă, provenită dintr-un simţ real al valorii personale. Vorbesc mai degrabă de un fel de mândrie care neagă în mod nerealist natura noastră păcătoasă şi imperfecţiunea noastră inerentă – un fel de mândrie sau de aroganţă care îi împinge pe oameni să respingă şi chiar să atace judecata implicată de dovezile de zi cu zi ale propriilor greşeli. În ciuda rezultatelor, părinţii lui Bobby nu vedeau nicio greşeală în felul în care avuseseră grijă de copil. Folosind cuvintele lui Buber, cei care suferă de un narcisism malign insistă asupra „afirmării independente a fiecărei concluzii"[34].

Care este cauza acestei mândrii pline de trufie, a acestei arogante imagini de sine perfecte, a acestui tip de narcisism malign? De ce el îi afectează doar pe puţini oameni, în timp ce majoritatea par să scape din cleştii lui? Nu ştiu. În ultimii cincisprezece ani, psihiatrii au început să dea din ce în ce mai multă atenţie fenomenului narcisismului, dar înţelegerea noastră asupra subiectului este abia la început. Nu am reuşit încă, de pildă, să distrugem diferitele tipuri de preocupare de sine exagerată. Există mulţi oameni care sunt în mod clar – chiar grosolan – narcisici într-un fel sau în altul, dar nu sunt răi. Tot ce pot să afirm în această privinţă este faptul că trăsătura particulară a narcisismului ce-i caracterizează pe oamenii răi pare a fi una care afectează voinţa, în mod special. Asupra motivului pentru care o persoană este victima acestui tip de narcisism sau a altuia nu pot decât să fac o presupunere vagă.

Din experienţa mea, răul pare să existe în familie. Persoana

[34] *Good and Evil*, ed. Cit., p. 136.

descrisă în capitolul 4 avea părinţi răi. Dar tiparul familial, chiar dacă este corect descris, nu rezolvă nimic din vechea controversă „înnăscut *versus* dobândit”. Răul apare în familie, deoarece e genetic şi, prin urmare, moştenit? Sau pentru că este învăţat de copilul care-şi imită părinţii? Sau poate că reprezintă o apărare împotriva părinţilor? Şi cum putem explica faptul că mulţi dintre copiii părinţilor răi, deşi de obicei îngroziţi, nu sunt răi? Nu ştiu şi nu vom şti până când nu se va depune un efort enorm de cercetare ştiinţifică, extrem de migăloasă.

Totuşi, o teorie importantă asupra genezei narcisismului patologic susţine că acesta este un fenomen defensiv. Deoarece aproape toţi copiii demonstrează o multitudine formidabilă de caracteristici narcisice, se presupune că narcisismul reprezintă o etapă pe care, în general, „o depăşim” în cursul unei dezvoltări normale, într-o copilărie stabilă, în grija unor părinţi iubitori şi înţelegători. Dacă părinţii sunt cruzi şi neiubitori sau în cazul în care copilăria este traumatizantă în vreun fel, se crede că narcisismul infantil va fi păstrat ca un fel de fortăreaţă psihologică, menită să protejeze copilul împotriva vicisitudinilor vieţii sale intolerabile. Această teorie s-ar putea aplica foarte bine şi genezei răului omenesc. Constructorii catedralelor medievale plasau pe contraforţi figuri de garguie – ele însele simboluri ale răului – pentru a alunga spiritele unui rău mai mare. La fel, copiii ar putea deveni răi pentru a se apăra pe sine împotriva atacurilor violente ale părinţilor care sunt răi. Este posibil, prin urmare, să gândim răul omenesc – sau o parte a lui – ca fiind un fel de gargui psihologic.

Există însă şi alte feluri de a privi geneza răului omenesc. În realitate, unii dintre noi sunt foarte buni, iar alţii, foarte răi, iar majoritatea se află undeva pe la mijloc. Am putea gândi că binele şi răul omenesc sunt un fel de continuum. Ca indivizi, putem parcurge într-o direcţie sau alta acest continuum. Tot aşa cum există tendinţa ca omul bogat să devină şi mai bogat, iar cel sărac să devină şi mai sărac, există tendinţa ca omul bun să devină mai bun, iar cel rău să devină mai rău. Erich Fromm vorbeşte mai pe larg despre aceste chestiuni:

> Capacitatea noastră de a alege se schimbă în mod constant, în funcţie de acţiunile din viaţa noastră. Cu cât vom continua mai mult să luăm decizii rele, cu atât inima noastră

se va împietri; cu cât mai frecvent vom lua decizii corecte, cu atât inima noastră se va îmblânzi – sau poate, mai bine spus, va începe să trăiască... Cu fiecare pas în viaţă prin care îmi creşte încrederea în sine, integritatea, curajul, convingerea, va spori şi capacitatea mea a alege alternativa dezirabilă, până când, în cele din urmă, va deveni mai dificil pentru mine să aleg indezirabilul decât acţiunea dezirabilă. Pe de altă parte, fiecare act de renunţare şi de laşitate mă slăbeşte, deschide calea pentru mai multe concesii şi, în cele din urmă, libertatea este pierdută. Între cele două extreme, cea în care nu mai pot face un act greşit şi cea în care mi-am pierdut libertatea de a alege acţiunea corectă, există nenumărate grade ale libertăţii de alegere. În viaţă, gradul libertăţii de alegere este diferit la orice moment. Dacă gradul libertăţii de a alege binele este mare, e nevoie de mai puţin efort pentru a alege binele. Dacă este mic, va fi nevoie de un efort mai mare, de ajutorul celorlalţi şi de împrejurări favorabile... Majoritatea oamenilor nu reuşesc în arta de a trăi, dar nu pentru că ar fi în mod inerent răi sau pentru că ar fi lipsiţi de voinţa de a duce o viaţă mai bună; ei eşuează, deoarece nu s-au trezit şi nu şi-au dat seama că stau la o răscruce de drumuri şi trebuie să decidă. Nu sunt conştienţi atunci când viaţa le pune o întrebare şi încă au mai multe posibilităţi de răspuns. Apoi, cu fiecare pas făcut pe drumul greşit, devine din ce în ce mai dificil pentru ei să admită faptul că se află *pe drum*ul greşit, deseori doar pentru că trebuie să se întoarcă la prima cotitură greşită şi să accepte faptul că au risipit energie şi timp[35].

Fromm vedea geneza răului omenesc ca pe un proces în dezvoltare: noi nu suntem creaţi sau forţaţi să fim răi, ci devenim răi cu încetul, de-a lungul timpului, prin lungi serii de alegeri. Susţin perspectiva lui – în special accentul pe care-l pune pe alegere şi voinţă. Cred că ea este corectă atât cât se poate. Dar nu am convingerea că reprezintă întregul adevăr despre chestiunea respectivă. Pe de o parte, ea nu ţine cont de forţele extraordinare care tind să formeze fiinţa unui copil înainte ca el să aibă prea multe posibilităţi de a-şi exercita voinţa printr-o adevărată libertate de alegere. Pe de altă parte,

[35] *The Heart of Man: Its Genius for Good and Evil*, ed. Cit., pp. 173-l78.

poate că subestimează chiar puterea voinţei.

Am văzut cazuri în care un individ a făcut o alegere rea fără vreun motiv aparent, în afară de pura dorinţă de a-şi exercita libertatea voinţei. Este ca şi cum oamenii şi-ar spune lor înşile: „Ştiu care ar fi acţiunea corectă în această situaţie, dar nici în ruptul capului nu am să mă îngrădesc cu noţiuni de moralitate sau chiar cu propria-mi conştiinţă. Dacă am să fac lucrul cel bun, ar fi pentru că aşa e bine. Dar dacă am să fac lucrul cel rău, ar fi pentru că aşa vreau eu. Prin urmare, am să fac răul deoarece am libertatea să-l fac.“

Malachi Martin, descriind lupta unui om de a se elibera de posedare, dă cea mai bună descriere a voinţei omeneşti în acţiune:

> Dintr-o dată a ştiut ce este puterea. Era voinţa lui. Voinţa lui autonomă. El însuşi ca o fiinţă liberă să aleagă. Cu privirea profundă a minţii sale, a refuzat o dată pentru totdeauna toată acea structură de iluzii mentale despre motivaţii psihologice, stimulări comportamentale, obstacole mentale, etici conjuncturale, loialităţi sociale, lozinci comune. Totul era scrum deja nimicit şi dezintegrat în flăcările experienţei care încă-l consuma. Doar voinţa sa rămăsese. Doar libertatea spiritului de a alege îl făcea să fie ferm. Doar agonia liberului arbitru a rămas... după aceea s-a întrebat multă vreme câte alegeri reale a făcut el liber în viaţa lui înainte de acea noapte. Pentru că acum el trăia agonia alegerii libere – total libere. Doar de dragul de a alege. Fără niciun stimul din afară. Fără niciun ajutor al amintirii. Fără niciun impuls din partea gusturilor dobândite şi a persuasiunilor. Fără nicio raţiune, cauză sau motivaţie care să îi decidă alegerea. Fără nicio acuzare din dorinţa de a trăi sau a muri – deoarece în acest moment era indiferent la amândouă. Era, într-un fel, la fel ca măgarul pe care-l închipuiseră filozofii medievali, neajutorat, imobilizat şi destinat să moară de foame, din cauză că se găsea la aceeaşi distanţă faţă de două căpiţe egale de fân şi nu se putea decide de care să se apropie să mănânce. Liber arbitru absolut... Trebuia să aleagă. Libertatea de a accepta sau de a respinge. I se propunea un pas în întuneric... Totul părea să aştepte viitorul lui pas. Pasul lui însuşi. Doar al lui.[36]

[36] *Hostage to the Devil* (Ostaticul diavolului), Bantam Books, 1977, pp. 192-l93.

În perspectiva mea, chestiunea voinţei libere, la fel ca alte adevăruri, constituie un paradox. Pe de o parte, voinţa liberă este o realitate. *Putem* fi liberi să alegem fără „obstacole", condiţionări sau mulţi alţi factori. Pe de altă parte, nu putem alege liber. Există doar două feluri de a fi: supunerea faţă de Dumnezeu şi faţă de bine şi refuzul de a ne supune la orice este peste propria noastră voinţă – refuz care în mod automat ne face sclavii forţelor răului. Până la urmă, trebuie să aparţinem ori lui Dumnezeu, ori diavolului. Acest paradox a fost, bineînţeles, exprimat de Cristos atunci când a spus: „Oricine va voi să-şi salveze viaţa o va pierde şi oricine îşi va pierde viaţa de dragul Meu o va găsi" *(Matei* 10, 39; 16, 25, *Marcu* 8, 35; *Luca* 9, 24). Paradoxul a fost exprimat, de asemenea, de eroul Dysert în ultimele rânduri ale piesei de teatru *Equus,* a lui Peter Shaffer[37]: „Nu pot spune că acest lucru este lăsat de Dumnezeu – nu pot merge atât de departe. Dar îi voi aduce totuşi omagiu. Acest lanţ tăios este acum în gura mea. Şi nu mai poate ieşi."[38] Aşa cum scrie C.S. Lewis: „Nu există un teren neutru în univers. Fiecare centimetru pătrat, fiecare fracţiune de secundă este cerută de Dumnezeu sau de Satan."[39] Presupun că singura stare de libertate se găseşte exact la jumătatea distanţei între Dumnezeu şi diavol, neangajat nici faţă de bine, nici faţă de egoismul absolut. Dar această libertate se va destrăma. Este intolerabilă. Aşa cum indică Martin, trebuie să alegem. O supunere sau alta.

La sfârşitul acestei secţiuni care s-a ocupat de concepte din ştiinţa psihologiei, se cuvenea să fim lăsaţi faţă în faţă cu noţiunea de voinţă. Am luat în considerare diferiţi factori posibili în geneza răului omenesc. Nu cred că avem nevoie să îl alegem pe unul ca fiind cel corect şi să îi dăm la o parte pe ceilalţi. Există o regulă în psihiatrie conform căreia toate problemele psihologice semnificative sunt determinate de mai mulţi factori – ele au, de obicei, mai multe cauze diferite, la fel ca plantele, care deseori au multe rădăcini. Problema răului, sunt sigur, nu

---

[37] Piesa a fost pusă în scenă de regizorul Alexandru Darie la Teatrul Bulandra, Bucureşti în 1993. (N. Trad.)

[38] Avon Books, 1974.

[39] „Christianity and Culture" („Creştinism şi cultură"), din *Christian Reflections* (Reflecţii creştine), editată de Walter Hooper, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, 1967, p. 33.

face excepţie. Dar este bine să ne amintim că printre aceşti factori se află şi misterioasa libertate a voinţei omeneşti.

CAPITOLUL 3

Întâlnirea cu răul în viaţa cotidiană

În cazul lui George, am avut de-a face cu o persoană care nu era rea, ci se afla în mare pericol de a deveni astfel. Apoi, în capitolul care a urmat, pentru a ilustra câteva dintre principiile implicate, a fost descris un cuplu care, din diferite motive, a încălcat măsura. Voi continua să descriu alţi oameni, care sunt răi în mod făţiş. Voi vorbi, de asemenea, despre chestiunea vindecării celor care, la fel ca Bobby, sunt victimele lor.

Deoarece i-am întâlnit în practica mea psihiatrică pe bărbaţii, femeile şi familiile descrise în acest volum, mă îngrijorez că cititorul ar putea gândi: „Oh, da, dar acestea sunt cazuri speciale. Se prea poate ca aceşti oameni să fie răi, dar aici nu e vorba de genul de oameni pe care-i cunosc – colegii, cunoştinţele, prietenii sau rudele mele.“ Printre necunoscători, există tendinţa de a gândi că oamenii care merg la psihiatru sunt anormali, că au ceva radical diferit în comparaţie cu populaţia obişnuită. Nu e chiar aşa. Fie că vă place sau nu, psihiatrul depistează la fel de multă psihopatologie la o petrecere, la o conferinţă, într-o organizaţie, ca şi în propriul cabinet. Nu spun că nu există absolut nicio diferenţă între cei care merg la psihiatru şi cei care nu merg, dar diferenţele sunt subtile şi uneori în defavoarea populaţiei „normale”. Procesul vieţii este dificil şi complex chiar în cele mai favorabile împrejurări. Cu toţii avem probleme. Oare unii oameni merg la psihiatru, deoarece problemele lor sunt mai mari decât ale majorităţii sau pentru că au un curaj şi o înţelepciune mai mare, înfruntându-şi problemele mai direct? Câteodată este în joc prima cauză, alteori, cealaltă, iar uneori, amândouă. Deşi datele pe care le prezint sunt extrase din practica mea psihiatrică, în cea mai mare parte a timpului voi vorbi nu atât despre pacienţi aflaţi sub terapie, cât despre fiinţe omeneşti de oriunde şi oricând.

Într-adevăr, cazul lui Bobby şi al părinţilor lui a fost destul de neobişnuit sub un anume aspect: rezultatul destul de fericit. Se poate spune că Bobby a fost norocos că a furat o maşină şi a atras atenţia asupra sa înainte de a se sinucide. A fost norocos că a avut o rudă dispusă să-şi asume povara de a avea grijă de el. Şi a fost norocos pentru că, datorită asigurării de sănătate a părinţilor lui, au existat bani pentru a urma o psihoterapie. Cele mai multe victime ale răului nu sunt atât de norocoase.

Dar în alte privinţe, cazul lui Bobby nu a fost unul neobişnuit. Chiar şi în practica mea personală relativ limitată văd părinţi ca ai lui Bobby în fiecare lună sau cam aşa ceva. La fel stau lucrurile şi în cazul altor psihiatri. Ne lovim de rău nu doar o dată sau de două ori în timpul vieţii, ci acesta e aproape un fapt de rutină atunci când venim în contact cu crize omeneşti. Şi ţine de punctul meu de vedere faptul că denumirea de „rău“ trebuie să aibă un loc bine definit în vocabularul nostru. Este adevărat că există multe pericole reale într-o astfel de denumire şi ele vor fi discutate în ultimul capitol. Dar fără acest nume nu vom şti niciodată clar ce să facem în asemenea cazuri. Vom rămâne limitaţi în ce priveşte capacitatea noastră de a ajuta victimele răului. Şi nu vom avea siguranţa că ne vom putea ocupa şi de răul din noi înşine. Căci cum putem vindeca ceea ce nici măcar nu îndrăznim să studiem?

Deşi cititorul ar putea recunoaşte că exista ceva rău în părinţii lui Bobby, mulţi profani vor fi înclinaţi să simtă că acest caz este aberant. Doar pentru că afirm că ne lovim de rău în mod regulat, aceasta nu înseamnă că aşa stau lucrurile în realitate. În fond, nu sunt mulţi părinţi care le dau copiilor lor de Crăciun arme cu care să se sinucidă! Prin urmare, voi prezenta cazul unui alt băiat de cincisprezece ani, care era atât un pacient identificat, cât şi o victimă a răului. Valoarea acestui caz mult mai subtil poate consta în diferenţele pe care le prezintă faţă de cazul lui Bobby. Pentru că vom vorbi despre un băiat ai cărui părinţi erau avuţi şi care, deşi nu manifestau vreo dorinţă vizibilă de a-l ucide literalmente, dintr-un anumit motiv, păreau înclinaţi să-i ucidă spiritul.

Cazul lui Roger şi al părinţilor lui

La un anumit moment al carierei mele, am avut un post administrativ în guvern, care, în general, făcea imposibilă pentru mine practicarea unor terapii de lungă durată. Din când în când totuşi, primeam oameni pentru consultaţii scurte. Deseori, erau figuri politice de rang înalt. Aşa era şi Dl R., un avocat înstărit, care-şi părăsise firma pentru a lucra într-un post de consilier general al unui mare departament federal. Era în iunie. Dl R. mi-a cerut părerea în privinţa fiului său, Roger, care împlinise cincisprezece ani cu o lună înainte. Deşi Roger era un elev bun, frecventând una dintre şcolile publice din suburbii, notele lui scăzuseră treptat, dar constant în clasa a noua. La evaluarea de sfârşit de an, consilierul şcolii le spusese Dlui şi Dnei R. că Roger va promova în clasa a zecea, dar că sugerează o evaluare psihiatrică pentru a determina cauza declinului său şcolar.

Aşa cum îmi este obiceiul, mai întâi l-am văzut pe Roger, pacientul identificat. Arăta foarte mult ca o versiune a lui Bobby, dintr-o clasă socială superioară. Deşi purta cravată şi haine bine croite, avea totuşi un aspect şleampăt, neîndemânatic, de pubertate târzie. Era, de asemenea, tăcut şi îşi ţinea privirea aţintită în podea. Nu-şi frământa mâinile şi nu părea atât de deprimat ca Bobby. Dar ochii lui aveau aceeaşi lipsă de viaţă. În mod clar, Roger nu era un băiat fericit.

Ca şi cu Bobby, în discuţia mea cu Roger, la început n-am ajuns nicăieri. Nu ştia de ce notele lui erau atât de slabe. Nu conştientiza de faptul că era deprimat. Totul în viaţa lui, după cum spunea el, era „în regulă“. În cele din urmă, am decis să intru într-un joc pe care, de obicei, îl rezerv copiilor mici. Am luat un vas ornamental de pe biroul meu.

— Să presupunem că aceasta este o sticlă magică, am explicat, şi dacă o lustruieşti puţin, va apărea un spirit, care-ţi va împlini trei dorinţe. Oricare din lume. Ce i-ai cere?

— Cred că un casetofon stereo.

— Bine, i-am spus. Ai cerut un lucru inteligent. Mai ai două dorinţe. Vreau să te gândeşti la ceva mare. Nu-ţi fă griji că va părea imposibil. Ţine minte, spiritul poate face orice. Aşa că cere ceea ce-ţi doreşti tu cel mai mult.

— Cum ar fi o motocicletă? a întrebat Roger fără entuziasm, dar parcă mai puţin apatic decât se arătase până atunci. Se

părea jocul îi era pe plac, cel puţin ceva mai mult decât orice încercasem până în acel moment.

— Bine, i-am zis. E o alegere bună. Dar ţi-a mai rămas doar una. Aşa că aminteşte-ţi să te gândeşti la ceva mare. Gândeşte-te la ceva ce e cu adevărat important.

— Vreau să merg la o şcoală cu internat.

Luat prin surprindere, l-am fixat pe Roger cu privirea. Brusc, nivelul dorinţelor lui se mutase la ceva real şi personal. În gând, îmi ţineam pumnii strânşi.

— E o dorinţă interesantă, am comentat. Poţi să-mi spui mai multe despre acest lucru?

— N-am nimic să vă spun, a murmurat Roger.

— Poate că vrei să te duci la o astfel de şcoală, deoarece nu-ţi place aceea la care te afli acum, i-am sugerat.

— Şcoala e în regulă, a răspuns Roger.

Am încercat iarăşi:

— Poate că vrei să pleci de-acasă, atunci. E posibil ca acasă să fie ceva care te supără.

— Acasă e în regulă, a replicat Roger, dar în vocea lui se simţea o oarecare teamă.

— Le-ai spus părinţilor tăi că vrei să te duci la o şcoală cu internat?

— Toamna trecută.

Vocea lui Roger era aproape o şoaptă.

— Cred că ţi-a trebuit ceva curaj! Şi ei ce-au răspuns?

— Au spus „nu“.

— Da? De ce-au spus ei asta?

— Nu ştiu.

— Ce ai simţit atunci când ei au spus „nu“? l-am chestionat în continuare.

— Că e totul în regulă, a răspuns Roger.

Mi s-a părut că ajunsesem destul de departe pentru o singură şedinţă. Era nevoie de un timp mai lung pentru ca Roger să dezvolte o încredere suficientă în terapeut, astfel încât să devină deschis cu adevărat. I-am spus că o să vorbesc cu părinţii lui o vreme şi că după aceea voi discuta din nou cu el.

Dl şi Dna R. erau un cuplu arătos, de patruzeci şi ceva de ani – cu o vorbire cultivată, impecabil îmbrăcaţi, în mod clar oameni care proveneau din familii bogate.

— Sunteţi atât de drăguţ că vă întâlniţi cu noi, doctore! a spus Dna R., scoţându-şi cu eleganţă mănuşile albe. Aveţi o reputaţie excelentă. Sunt sigură că sunteţi un om foarte ocupat.

Le-am cerut să-mi spună cum vedeau ei problema lui Roger.

— Ei bine, tocmai de aceea am venit la dumneavoastră, doctore, a precizat Dna R., zâmbind politicos. Nu ştim cum să privim problema. Dacă am cunoaşte cauza, am fi putut lua măsurile cuvenite şi n-am mai fi avut nevoie să vă consultăm.

Destul de repede, cu uşurinţă, aproape familiar, alternându-şi fluent răspunsurile, mi-au prezentat situaţia. Roger petrecuse o vară foarte frumoasă într-o tabără de tenis, până la începutul anului şcolar. În familie nu avuseseră loc schimbări. Fusese dintotdeauna un copil normal. Perioada prenatală decursese normal. Naşterea la fel. Nu existaseră probleme cu hrănitul în timpul perioadei de alăptare. Educaţia în ce priveşte mersul la toaletă decursese normal. Relaţiile cu cei de-o seamă cu el fuseseră normale. Nu existaseră tensiuni în casă. Ei – părinţii – avuseseră o căsnicie fericită. Bineînţeles, se mai certau din când în când, dar niciodată în faţa copilului. Roger avea o soră în vârstă de zece ani, care se descurca bine la şcoală. Cei doi se ciorovăiau, bineînţeles, dar niciodată mai mult decât e normal. Sigur că pentru Roger era mai dificil să fie copilul mai mare, dar acest fapt nu explică în realitate lucrurile, nu-i aşa? Nu – scăderea notelor lui rămânea un mister.

Era o plăcere să intervievezi oameni atât de inteligenţi şi de sofisticaţi, care-mi răspundeau la întrebări înainte să le fi pus. Totuşi, mă simţeam oarecum inconfortabil.

— Deşi nu *ştiţi* ce-l supără pe Roger, am spus, sunt sigur că aţi luat în considerare mai multe explicaţii posibile.

— Ne-am întrebat, desigur, dacă şcoala este bună pentru el, a răspuns Dna R. Deoarece până acum a mers bine, am ezitat să continuu pe această cale. Dar, în fond, copiii se schimbă, nu-i aşa? Poate că nu de asta are nevoie acum.

— Da, a adăugat Dl R. Ne-am gândit să-l ducem la o şcoală parohială catolică din apropiere. Se află chiar peste drum şi e extrem de ieftină.

— Sunteţi catolici?

— Nu, anglicani, a răspuns Dl R. Dar ne-am gândit că Roger ar putea beneficia de disciplina dintr-o şcoală parohială.

— Are o reputaţie foarte bună, a adăugat Dna R.

— Spuneţi-mi, am întrebat, v-aţi gândit vreodată la posibilitatea de a-l trimite pe Roger la o şcoală cu internat?

— Nu, a răspuns Dna R. Bineînţeles, am face acest lucru dacă ne-ar fi recomandat, doctore. Dar ar fi o soluţie costisitoare, nu-i aşa? Este revoltător că în zilele noastre aceste şcoli au taxe.

A urmat un moment de tăcere.

— Roger mi-a spus că v-a întrebat toamna trecută dacă aţi putea să-l duceţi la o şcoală cu internat.

— Da?

Dl R. a privit în gol pentru o secundă.

— Nu-ţi aminteşti, dragă? a intervenit Dna R., tresărind uşor. Ne-am gândit la asta destul de serios atunci.

— Bineînţeles, aşa e, a fost de acord Dl R. Când aţi întrebat dacă ne-am gândit la asta, doctore, am presupus că v-aţi referit la ceva recent – de când Roger are probleme cu notele. Atunci, mai demult, ne-am gândit destul de mult la această variantă.

— Bănuiesc că v-aţi decis împotriva soluţiei respective?

Dna R. a prins mingea:

— Poate că avem prejudecăţi asupra subiectului, dar atât eu, cât şi soţul meu credem că ei, copiii, nu trebuie să fie trimişi de acasă la o vârstă prea mică. Atât de mulţi copii, mă gândesc, merg la şcoli cu internat doar pentru că părinţii lor nu-i doresc. Cred că ei se simt cel mai bine atunci când se află într-un cămin bun, stabil, nu credeţi, doctore?

— Dar poate că în situaţia de faţă ar trebui să reconsiderăm această idee, dragă, dacă doctorul crede că aşa este indicat, a intervenit Dl R. Ce părere aveţi, doctore? Credeţi că problema lui Roger s-ar rezolva dacă l-am trimite la o astfel de şcoală?

Eram cu inima îndoită. Am simţit că ceva este complet în neregulă cu Dl şi Dna R. Dar era ceva subtil. Cum putuseră uita că fiul lor le ceruse să meargă la o şcoală cu internat? Dar apoi au pretins că şi-au amintit. Era o minciună, am suspectat eu, o acoperire. Totuşi, nu puteam fi sigur. Şi acum ce urma? Trebuia să-mi construiesc întregul caz pe o astfel de minciună măruntă? Mi-am imaginat că în acea casă era ceva atât de rău, încât Roger avea nevoie disperată să plece de-acolo – şi de aceea voia să meargă la o şcoală cu internat. Însă toate acestea erau deocamdată doar în imaginaţia mea. Roger nu amintise nimic despre ceva rău acasă. La suprafaţă, Dl şi Dna R. păreau foarte inteligenţi, părinţi responsabili şi preocupaţi. În ce mă privea

însă, aveam presentimentul că şcoala cu internat ar fi fost cel mai sănătos loc pentru Roger. Dar nu deţineam nicio dovadă în acest sens. Cum puteam să justific acest lucru în faţa părinţilor lui, mai ales că păreau atât de preocupaţi de costuri, în ciuda averii lor? Şi de ce oare erau atât de îngrijoraţi de costuri? Fără îndoială, nu exista nicio cale să le garantez că notele lui Roger s-ar îmbunătăţi sau că ar fi mai fericit dacă ar pleca de acasă. Dar oare nu-i făceam un rău dacă nu susţineam acest lucru? Îmi doream să nu mă fi aflat în această situaţie.

— Ei bine? a întrebat Dna R., aşteptându-mi răspunsul.

— Mai întâi de toate, am răspuns, cred că Roger este deprimat. Nu cunosc cauza. Adolescenţii de cincisprezece ani, de obicei, nu sunt capabili să ne spună de ce sunt deprimaţi şi, în mod normal, ne ia multă vreme şi efort pentru a putea afla. Dar notele lui mici reprezintă un simptom al depresiei, iar depresia e un semn că ceva nu este în regulă. Trebuie făcute unele schimbări. Nu e vorba doar de plecatul de-acasă. Nu e vorba de un lucru pe care îl va depăşi de la sine. Cred că problema va continua să se înrăutăţească până nu se va face ceea ce trebuie făcut. Legat de ce-am afirmat până în acest moment, aveţi vreo întrebare?

Nu aveau niciuna.

— Apoi, cred că a-l trimite pe Roger la o şcoală cu internat ar fi un lucru bun – sau unul dintre lucrurile bune, am continuat. Dar nu am cum să fiu sigur în acest moment. Mă bazez mai ales pe simpla lui dorinţă. Totuşi, nu este puţin. Conform experienţei mele, copiii de această vârstă nu fac cu uşurinţă astfel de cereri. Mai mult, deşi nu sunt capabili să-şi exprime motivele, deseori au un instinct a ceea ce este bine pentru ei. Roger încă mai vrea să meargă la o şcoală cu internat, la şase luni după ce a vorbit prima oară cu dvs. Despre acest lucru, şi cred că dorinţa lui ar trebui luată foarte în serios şi respectată. Aveţi vreo întrebare până în acest moment? Este ceva ce nu înţelegeţi?

Au spus că au înţeles.

— Dacă ar trebui să luaţi o decizie chiar în acest moment, am conchis, v-aş sfătui să-l trimiteţi la o şcoală cu internat. Dar nu consider că trebuie să luaţi hotărârea imediat. Cred că aveţi timp să priviţi lucrurile mai în profunzime. Deoarece în acest moment nu vă pot da o garanţie fermă că Roger se va descurca

mai bine la o şcoală cu internat şi pentru că dvs. doriţi să aveţi convingerea că acesta este cel mai bun lucru ce poate fi făcut, vă sugerez să priviţi lucrurile mai în profunzime. Aşa cum v-am explicat la telefon, când aţi sunat prima oară, nu dau decât consultaţii pe termen scurt, astfel că nu aş putea să vă ajut în continuare. În plus, nu sunt cea mai indicată persoană să facă asta. Când lucrăm cu adolescenţi care nu reuşesc să-şi recunoască sentimentele, unul dintre mijloacele cele mai bune pe care le avem este testarea psihologică. Aş vrea să vă trimit împreună cu Roger la dr. Marshall Levenson. Este un psiholog care nu numai că face teste psihologice, dar e specializat şi în evaluarea şi psihoterapia adolescenţilor.

— Levenson? a întrebat Dl R. Acesta e un nume evreiesc, nu-i aşa?

M-am uitat la el surprins:

— Nu ştiu. Presupun că aşa e. Probabil că jumătate dintre cei care practică meseria mea sunt evrei. De ce întrebaţi?

— Fără vreun motiv anume, a răspuns Dl R. N-am prejudecăţi sau ceva de genul acesta. Am fost doar curios.

— Spuneţi că acest om este psiholog? a întrebat Dna R. Care-i sunt recomandările? Nu sunt sigură că l-aş încredinţa pe Roger cuiva care nu este psihiatru.

— Recomandările doctorului Levenson sunt impecabile, am precizat. Prezintă la fel de multă de încredere ca orice psihiatru. Aş fi fericit să vă trimit la un psihiatru dacă aceasta este ceea ce doriţi. Dar, sincer vă spun, nu ştiu o altă persoană în această zonă a cărei judecată să o respect mai mult cu privire la genul acesta de cazuri. În plus, probabil că orice psihiatru va dori să-l trimită pe Roger la un psiholog pentru a-l testa, deoarece numai psihologii fac teste. De asemenea, am continuat privindu-l pe Dl R., onorariile psihologilor sunt ceva mai mici decât ale psihiatrilor.

— Banii nu constituie o problemă atunci când vine vorba despre unul dintre copiii noştri, a răspuns Dl R.

— Oh, sunt sigură că dr. Levenson este potrivit, a adăugat Dna R., începând să-şi pună mănuşile.

Am scris numele lui Marshall Levenson şi numărul lui de telefon pe o reţetă albă şi i-am dat-o Dlui R.

— Dacă nu mai sunt întrebări, aş vrea să-l văd şi pe Roger.

— Roger? m-a privit alarmat Dl R. De ce vreţi să-l vedeţi pe Roger încă o dată?

— I-am spus că după ce am să stau de vorbă cu dvs. am să mă mai întâlnesc o dată cu el. Fac acest lucru în mod obişnuit cu toţi pacienţii adolescenţi. Am astfel ocazia să le precizez ceea ce am recomandat în ce-i priveşte.

Dna R. s-a ridicat:

— Mi-e teamă că trebuie să plecăm. Nu ne-am aşteptat să dureze atât de mult. Aţi fost foarte bun, doctore, că ne-aţi acordat atât de mult din timpul dvs.

Mi-a întins mâna înmănuşată.

I-am luat mâna. Dar pe când făceam acest lucru, am privit-o în ochi spunându-i:

— Trebuie să-l văd pe fiul dvs. Nu va dura mai mult de două minute.

Dl R. părea să nu se grăbească. Încă aşezat, a declarat:

— Nu înţeleg de ce trebuie să-l mai vedeţi încă o dată pe Roger. Ce treabă are el cu ceea ce ne-aţi recomandat? În fond, e decizia noastră, nu-i aşa? El este doar un copil.

— Este absolut decizia dvs., am recunoscut. Dvs. sunteţi părinţii lui şi dvs. sunteţi cei ce plătiţi facturile. Dar este vorba de viaţa lui. El este cel mai preocupat de ceea ce se întâmplă cu ea. Am să-i spun despre recomandarea mea privind şcoala cu internat, iar în ceea ce-l priveşte pe dr. Levenson, am să precizez că este doar o recomandare şi că dvs. veţi lua decizia. De fapt, am să-i spun că dvs. îl cunoaşteţi şi ştiţi mai bine decât mine ce este mai potrivit pentru el. Aţi petrecut cincisprezece ani cu el, iar eu doar ceva mai puţin de o oră. Dar are dreptul să ştie ce i se întâmplă şi, presupunând că o să-l duceţi la dr. Levenson, mi se pare corect să-i explic la ce să se aştepte. Să nu procedez astfel ar fi inuman, nu credeţi?

Dna R. s-a uitat la soţul ei:

— Lasă doctorul să facă ceea ce crede că e mai bine, dragă. Vom întârzia şi mai mult la întâlnire dacă o să stăm să discutăm chestiuni filozofice.

Aşa că am stat din nou de vorbă cu Roger şi i-am explicat pe scurt recomandările mele. I-am explicat, de asemenea, că, dacă va merge la doctorul Levenson, va trebui să facă teste psihologice. I-am spus că nu trebuie să se teamă de ele. L-am asigurat că aproape toată lumea le găseşte distractive. Roger a

spus că este „în regulă”. Nu a avut nicio întrebare. La sfârşit, instinctiv, am făcut ceva puţin neobişnuit. I-am dat cartea mea de vizită şi i-am spus că mă poate suna, dacă simte nevoia. Avea un portofel şi a pus cu grijă cartea de vizită în el.

L-am sunat în acea seară pe Marshall Levenson pentru a-l anunţa că-i îndrumasem către el pe Roger şi pe părinţii lui. I-am spus că nu sunt sigur de faptul că ei vor urma recomandarea mea.

O lună mai târziu, l-am întâlnit pe Marshall la o întrunire şi l-am întrebat despre caz. A afirmat că părinţii nu-l contactaseră. Am fost teribil de surprins. Am presupus că nu voi mai auzi niciodată de Roger.

M-am înşelat. Era la sfârşitul lui ianuarie, şase luni mai târziu, când Dl R. m-a sunat pentru o a doua consultaţie:

— Problema lui Roger s-a agravat, a spus el. De data asta, băiatul a intrat într-un necaz serios.

Mi-a relatat că directoarea şcolii lui Roger îmi scrisese o scrisoare despre „incidentul” care avusese loc, pe care aveam să o primesc în câteva zile. Am fixat o întâlnire pentru săptămâna următoare.

Scrisoarea mi-a ajuns a doua zi după-amiază. Era de la Sora Mary Rose, directoarea liceului St. Thomas Aquinas, din cartierul în care locuia familia:

Dragă doctore Peck,

Când i-am sfătuit pe Dl şi Dna R. să caute consultaţie psihiatrică pentru fiul lor, ei mi-au spus că dvs. l-aţi tratat anterior pe Roger şi m-au rugat să vă trimit acest raport.

Roger a venit la noi toamna trecută de la şcoala publică locală, unde notele lui erau din ce în ce mai mici. Nu s-a descurcat bine nici aici din punct de vedere şcolar, obţinând doar o medie de cinci în acest trimestru. Adaptarea lui socială a fost însă excelentă. Este plăcut atât de elevi, cât şi de profesori. Impresionantă a fost în special performanţa lui în programul nostru comunitar. Participând la acest program, Roger a ales ca, în timpul orelor de după şcoală, să lucreze cu copiii retardaţi din zonă. El a manifestat un entuziasm vizibil în privinţa acestei activităţi nu numai în prezenţa mea; şi supraveghetorii, în raportul lor, au accentuat neobişnuita lui empatie şi devotament în activitatea desfăşurată cu copiii. De

fapt, ei chiar au votat să-l finanţeze pentru a participa la o conferinţă despre retardarea mentală, ce urma să aibă loc în New York City, în perioada vacanţei de Crăciun. Incidentul care a dus la trimiterea acestei scrisori s-a produs pe 18 ianuarie. În acea după-amiază, Roger împreună cu un coleg au spart camera Părintelui Jerome, un bătrân preot pensionar care locuieşte în şcoală, şi i-au furat un ceas de mână şi mai multe alte obiecte personale. În mod normal, această faptă ar fi atras exmatricularea din şcoală şi, într-adevăr, celălalt băiat implicat a fost deja exmatriculat. Incidentul însă mi s-a părut că nu se potriveşte cu caracterul lui Roger. Prin urmare, în ciuda slabelor rezultate şcolare, s-a votat să-l menţinem pe Roger în şcoală, în cazul în care confirmaţi că acest lucru ar fi în interesul lui. Evident, îl plăcem foarte mult pe acest tânăr şi simţim că avem ceva să-i oferim.

Cred că încă o anume informaţie v-ar fi de folos. La întâlnirea consiliului profesoral, mai mulţi dintre profesorii lui au menţionat că Roger părea să fie chiar mai deprimat după reîntoarcerea din vacanţa de Crăciun decât înainte de incidentul în chestiune.

Aştept recomandarea dvs. Vă rog, nu ezitaţi să mă contactaţi dacă doriţi mai multe informaţii.

A dumneavoastră,
Mary Rose, OSC
Director

Când familia a venit la întâlnire, l-am văzut din nou pe Roger. Ca şi mai înainte, părea stresat. Totuşi, era diferit, avea o atitudine rigidă. Din felul lui de a fi răzbătea o notă de dezamăgire şi falsă bravadă. Nu ştia de ce spărsese camera bătrânului preot.

— Spune-mi despre părintele Jerome, am întrebat.

Roger s-a uitat la mine puţin surprins:

— Nu e nimic de spus, a zis el.

— Este un om de treabă sau nu? am insistat. Îţi place sau nu-ţi place de el?

— Cred că e în regulă, a răspuns Roger, ca şi cum nu s-ar mai fi gândit vreodată la această întrebare. Obişnuia să ne invite câteodată în camera lui pentru prăjituri şi ceai. Cred că îmi place de el.

— Mă întreb: ce motiv ai avea ca să furi de la un om care-ţi place?

— Nu ştiu, v-am spus.

— Poate căutai mai multe prăjituri, am sugerat.

— Cum? Roger părea jenat.

— Poate căutai puţină bunătate. Poate că ai nevoie de foarte multă bunătate.

— Ei, asta-i! a exclamat cu duritate Roger. Nu căutam decât ceva să furăm.

Am schimbat subiectul.

— Ultima oară când te-am văzut, Roger, ţi-am recomandat să consulţi un psiholog, dr. Levenson. Te-ai dus vreodată să-l vezi?

— Nu.

— De ce nu?

— Nu ştiu.

— Părinţii tăi au vorbit vreodată cu tine despre acest lucru?

— Nu.

— Ce crezi despre asta? Nu ţi s-a părut straniu faptul că ţi-am recomandat ceva, iar apoi tu şi părinţii tăi nu aţi mai vorbit despre acest lucru?

— Nu ştiu.

— Am vorbit, de asemenea, despre posibilitatea ca tu să mergi la o şcoală cu internat, am continuat. Ai mai discutat cu părinţii tăi despre acest lucru?

— Nu. Mi-au spus doar să mă duc la liceul St. Thomas.

— Ce-ai simţit atunci?

— A fost în regulă.

— Te-ai mai duce la şcoala cu internat, dacă ai avea posibilitatea?

— Nu. Vreau să stau la St. Thomas. Te rog, doctore, ajută-mă să stau la St. Thomas!

Am fost surprins şi emoţionat de afirmaţia spontană a lui Roger. În mod clar, şcoala devenise importantă pentru el.

— De ce vrei să rămâi?

Roger m-a privit confuz pentru moment, apoi meditativ.

— Nu ştiu, a răspuns el, după o pauză. Cei de acolo mă plac. Simt că sunt plăcut acolo.

— Cred că aşa este, Roger, am precizat. Sora Mary Rose mi-a scris şi mi-a spus foarte clar că lor le place de tine şi că vor să rămâi. Şi pentru că şi tu vrei să stai, probabil că acest lucru i-l

voi recomanda atât ei, cât şi părinţilor tăi. Apropo, Sora Mary Rose mi-a scris că ai făcut o treabă bună cu copiii retardaţi. Cum a fost călătoria la New York?

Roger m-a privit inexpresiv.

— Ce călătorie?

— Călătoria la conferinţa despre retardare mentală. Sora Mary Rose mi-a spus că ai fost finanţat să mergi acolo. Mie mi se pare aproape o onoare pentru cineva care nu a împlinit încă şaisprezece ani. Cum a fost conferinţa?

— N-am fost.

— Nu ai fost? am repetat prosteşte.

Apoi am început să mă simt îngrozit. Intuitiv, mi-am dat seama ce va urma.

— De ce n-ai fost?

— Nu m-au lăsat părinţii mei.

— Şi de ce nu te-au lăsat?

— Au spus că nu păstrez curăţenia în camera mea.

— Cum te-ai simţit atunci?

Roger părea nătâng.

— În regulă.

Mi-am permis o notă de revoltă în voce:

— În regulă? Ai câştigat o excursie incitantă la New York City pe propriile tale merite, dar nu ai fost lăsat să mergi şi îmi spui că totul este în regulă! Sunt aiureli!

Roger m-a privit foarte nefericit.

— Camera mea nu era curată, a repetat el.

— Crezi că pedeapsa a fost pe măsura faptei? Consideri că faptul că nu ţi-ai strâns lucrurile din cameră a reprezentat un motiv suficient pentru a ţi se refuza acea călătorie incitantă – o călătorie pe care ai câştigat-o, o călătorie care ar fi fost educativă pentru tine?

— Nu ştiu.

Roger stătea acolo fără să rostească un cuvânt.

— Eşti dezamăgit, furios?

— Nu ştiu.

— Crezi că se poate ca tu să fi fost atât de dezamăgit şi de furios, încât să spargi camera Părintelui Jerome?

— Nu ştiu.

Bineînţeles că nu ştia! Cum ar fi putut? Era complet inconştient.

— Eşti vreodată furios pe părinţii tăi, Roger? l-am întrebat blând.

Şi-a ţinut privirea îndreptată către podea.

— Ei sunt în regulă, mi-a spus.

Dacă depresia lui Roger era neschimbată, la fel era şi comportamentul manierat al părinţilor lui.

— Îmi pare rău că vă deranjăm din nou, doctore, m-a anunţat Dna R., în timp ce-i conduceam în biroul meu, după ce-l văzusem pe Roger.

Ea s-a aşezat şi şi-a scos mănuşile:

— Nu ne displace faptul că am venit aici, a zâmbit ea, dar, bineînţeles, noi facem asta de dragul lui Roger, în speranţa că acest lucru nu va mai fi încă o dată necesar. Aţi primit, cred, scrisoarea de la directoare?

Am confirmat.

— Soţia mea şi cu mine suntem foarte îngrijoraţi de faptul că băiatul este pe cale de a deveni un infractor de drept comun, a spus Dl R. Poate ar fi trebuit să vă urmăm sfatul şi să-l trimitem la acel doctor pe care ni l-aţi recomandat. Cum se numea el? Era un nume care-mi suna străin.

— Dr. Levenson.

— Da. Aşa cum am menţionat, poate c-ar fi trebuit să-l trimitem la dr. Levenson.

— De ce n-aţi făcut-o?

M-am aşteptat ca răspunsul lor să fie bine pregătit. Întorcându-se la mine, trebuia să-şi fi închipuit că întrebarea era inevitabilă. Într-adevăr, nu au pierdut nicio clipă pentru a ajunge ei înşişi la chestiune. Dar eram curios să le ascult răspunsul.

— Ei bine, ne-aţi lăsat impresia că această hotărâre depinde de Roger, a răspuns cu uşurinţă Dl R. Îmi amintesc că aţi spus că e vorba de viaţa lui – sau ceva de genul acesta. Apoi, ştiam că aţi discutat cu el despre acest lucru. Pentru că nu şi-a exprimat niciun entuziasm în această privinţă, am presupus că nu vrea să-l vadă pe dr. Levenson şi am decis că ar fi mai bine să nu insistăm în această chestiune.

— În plus, am mai fost preocupaţi şi de respectul de sine al lui Roger, a adăugat Dna R. Deoarece nu mergea bine cu şcoala, am fost îngrijoraţi de efectul pe care l-ar putea avea asupra încrederii lui în sine faptul de a vedea un doctor. Respectul de sine este atât de important pentru tineri, nu credeţi, doctore?...

Dar poate că ne-am înşelat, a adăugat ea, cu un zâmbet fermecător.

Era un răspuns inteligent. Din câteva cuvinte, faptul că nu-mi urmaseră recomandarea devenise o combinaţie de greşeală a mea şi a lui Roger. Părea că nu are niciun rost să mă cert cu ei în această chestiune.

— Aveţi habar de ce Roger ar fi putut să fie implicat în acest furt?

— Deloc, doctore, a răspuns Dna R. Am încercat, bineînţeles, să vorbim cu el, dar nu ne-a dat niciun indiciu. Nu, nu am aflat nimic.

— Furtul este deseori un act de furie, am explicat. Aveţi vreo idee despre motivul pentru care s-ar fi putut simţi Roger furios sau ofensat în ultima vreme? Furios pe lume, sau pe şcoală, sau pe dvs.?

— Nu cunoaştem niciun motiv, doctore, a răspuns Dna R.

— Nu vă amintiţi niciun incident pe care să-l fi avut cu Roger în luna de dinaintea furtului şi care să-l fi înfuriat sau ofensat?

— Nu, doctore, a răspuns Dna R. încă o dată. Aşa cum v-am spus, habar nu avem.

— Am înţeles că nu l-aţi lăsat pe Roger să meargă într-o călătorie la New York, la o conferinţă despre retardarea mentală, în timpul vacanţei de Crăciun.

— Oh, Roger este supărat pentru *asta*? a exclamat Dna R. Nu părea supărat când i-am spus că nu poate să meargă.

— Lui Roger îi este foarte dificil să-şi exprime furia, am continuat. Este o parte importantă a problemei pe care o are. Dar spuneţi-mi, nu v-aţi gândit că ar putea fi supărat pentru faptul că nu l-aţi lăsat să meargă în călătorie?

— Cum să ne fi dat seama? Nu putem să prezicem astfel de lucruri, a răspuns Dna R., puţin ameninţătoare. După cum ştiţi, nu suntem psihologi. N-am făcut decât ceea ce-am crezut că este bine.

Prin faţa ochilor mi-a trecut imaginea unor nesfârşite şedinţe strategice, cu Dl R. stând în consiliul în care politicienii fac şi discută tocmai astfel de predicţii. Dar, precizez încă o dată, nu era de niciun folos să mă lupt în această problemă.

— De ce aţi crezut că era bine să nu-l lăsaţi pe Roger să meargă în călătorie la New York? am întrebat.

— Deoarece nu-şi strânsese lucrurile din cameră, a răspuns Dl R. I-am spus de mai multe ori să păstreze curăţenia în cameră şi el nu vrea să asculte deloc. Aşa că i-am zis că nu poate să fie un ambasador în străinătate până când nu-şi poate ţine în ordine propria casă.

— Nu prea-mi dau seama ce legătură există între a fi ambasador în străinătate şi o călătorie de un weekend la New York, am spus, începând să devin exasperat. Mă gândesc că aşteptările dvs. în această privinţă sunt nerealiste. Foarte puţini băieţi de cincisprezece ani îşi ţin camera în ordine. De fapt, personal, m-aş îngrijora dacă şi-ar ţine-o ordonată. Nu mi se pare un motiv adecvat pentru a-i interzice unui tânăr să meargă într-o excursie incitantă şi educativă, pe care a câştigat-o prin propriile-i eforturi, într-un domeniu valoros.

— Ei bine, avem unele întrebări în această privinţă, doctore, a intervenit cu amabilitate şi drăgălăşenie Dna R. Nu sunt deloc sigură că e bine pentru Roger să lucreze cu acei copii retardaţi. În fond, unii dintre copiii aceia sunt şi ei bolnavi mintal.

M-am simţit neajutorat.

— Această conversaţie este foarte plăcută, a adăugat Dl R., dar trebuie să facem ceva. Trebuie făcut ceva sau băiatul va ajunge un infractor de drept comun. Am discutat ca în vară să-l trimitem la o şcoală cu internat. Recomandarea dvs. rămâne încă valabilă, doctore?

— Nu, am răspuns. În iunie mi-a fost destul de dificil să vă recomand ca Roger să aibă o întâlnire cu dr. Levenson înainte de a lua o decizie clară. Nu vreau să exclud şcoala cu internat, dar acum mi-e mult mai greu să o recomand. Lui Roger îi place noua şcoală. Se simte îngrijit acolo şi cred că ar fi traumatizant pentru el dacă ar trebui mutat brusc. Nu văd niciun motiv pentru o măsură luată în pripă, aşa că voi recomanda încă o dată ca Roger să aibă o discuţie cu dr. Levenson.

—Aceasta nu face decât să ne întoarcă de unde am plecat, a exclamat Dl R., evident iritat. Nu puteţi să ne faceţi o recomandare mai limpede, doctore?

— Ei bine, pot să vă fac o recomandare, am spus.

— Care-i aceasta?

— Recomand hotărât ca dvs. amândoi să intraţi în tratament. Cred că Roger are foarte mare nevoie de ajutor. Cred, de asemenea, că şi dvs. aveţi nevoie.

A urmat un moment de tăcere mormântală. Apoi, Dl R. a zâmbit, puţin amuzat.

— E foarte interesant, doctore, a rostit el calm. Aş fi foarte interesat să aflu de ce anume gândiţi că avem nevoie de tratament, aşa cum aţi afirmat.

— Mă bucur că sunteţi interesat, i-am răspuns. M-am gândit că poate veţi fi iritaţi. Cred că amândoi trebuie să urmaţi o terapie, deoarece mi-e foarte clar că vă lipseşte empatia faţă de Roger. Iar singurul lucru despre care cred că ar putea să vă facă să-l înţelegeţi mai bine pe băiat ar fi câteva ore de psihoterapie.

— Într-adevăr, doctore, a continuat la fel de calm şi politicos Dl R., recunosc că recomandarea dvs. mă intrigă. Nu vreau să mă laud, dar cred că sunt un om de succes în profesiunea mea. Şi soţia mea se bucură de succes. Nu avem probleme cu celălalt copil al nostru. Iar soţia mea e un lider al comunităţii, după cum ştiţi. Este membru în comitetul zonal şi foarte activă în problemele bisericii. Sunt intrigat de faptul că dvs. ne-aţi putea considera bolnavi mintal.

— Ceea ce susţineţi dvs., l-am parafrazat, este că Roger e cel bolnav, iar dvs. sunteţi sănătoşi. Este foarte adevărat că problemele lui Roger sunt cele mai vizibile. Dar înainte de toate, problemele lui Roger sunt, de fapt, problemele dvs. Şi din punctul meu de vedere, aţi greşit în tot ceea ce aţi făcut în ultimii ani pentru a-i rezolva problemele lui Roger. Băiatul voia să meargă la o şcoală cu internat. L-aţi refuzat, fără să vă mai gândiţi la această chestiune. V-am sfătuit să-l duceţi să stea de vorbă cu dr. Levenson. Aţi respins acest sfat. Iar acum, când a fost recompensat pentru rolul jucat în problemele comunităţii, i-aţi refuzat răsplata, fără a vă gândi ce efect ar putea avea acest lucru asupra lui. Nu spun că aţi vrut în mod conştient să-i faceţi rău lui Roger. Susţin însă că, din punct de vedere psihologic, comportamentul dvs. indică faptul că, la nivel inconştient, aveţi o mare animozitate faţă de el.

— Mă bucur că am auzit punctul dvs. de vedere, doctore, a spus Dl R., în cea mai pură manieră avocăţească. Pentru că e vorba doar de un punct de vedere, nu-i aşa? Şi bănuiesc că ar putea exista şi alte puncte de vedere. Admit că în clipa de faţă, când Roger pare să devină un infractor, încep să simt o anume animozitate faţă de el. Şi ştiu că, din punctul dvs. de vedere psihologic, noi, părinţii lui, părem responsabili pentru fiecare

prostie măruntă pe care o face. E uşor pentru dvs. să ne arătaţi cu degetul. Nu aţi transpirat ca noi pentru a-i da cea mai bună educaţie şi un cămin foarte stabil. Nu, dvs. n-aţi transpirat deloc.

— Doctore, ceea ce încearcă să afirme soţul meu, zise Dna R., intervenind în discuţie, este că ar trebui să existe şi alte explicaţii. Unchiul meu, de exemplu, era alcoolic. E oare posibil ca problemele lui Roger să fie moştenite, ca el să aibă un fel de genă defectă, care să-l facă rău indiferent de felul în care l-am trata?

M-am uitat la ei cu o groază crescândă:

— Adică vreţi să mă întrebaţi dacă e posibil ca Roger să fie un bolnav incurabil – asta vreţi să spuneţi, nu-i aşa?

— Ei bine, nu vrem să credem că este incurabil. Sper că există unele medicamente sau alte lucruri care l-ar putea ajuta, a precizat cu calm Dna R. Dar, bineînţeles, nu ne aşteptăm ca dvs., doctorii, să găsiţi un leac pentru orice, nu?

Ce puteam să spun? A fost necesar să rămân la un nivel ştiinţific, detaşat.

— Există multe condiţii psihiatrice care sunt în întregime sau parţial moştenite şi au o bază genetică. Însă nu există absolut nicio dovadă care să sugereze faptul că dificultăţile lui Roger s-ar număra printre aceste condiţii. Diagnosticul meu în cazul fiului dvs. este acela că suferă de o depresie, care nu este ereditară şi nici incurabilă. Din contră, cred că dificultăţile lui sunt complet vindecabile, dacă va fi ajutat să-şi înţeleagă sentimentele şi dacă dvs. veţi fi ajutaţi să vă schimbaţi felul în care-i răspundeţi. Nu pot garanta că diagnosticul meu e absolut corect. Este cea mai bună presupunere bazată pe experienţa şi judecata mea. Estimez că în proporţie de nouăzeci la sută diagnosticul meu e corect. Nu vă pot spune că e corect sută la sută. Dacă nu aveţi încredere în ceea ce vă spun, puteţi să-i solicitaţi încă o consultaţie unui alt psihiatru. Pot să vă recomand eu câţiva sau puteţi să căutaţi dvs. înşivă unul. Dar trebuie să vă precizez un lucru: nu cred că mai avem prea multă vreme. Deşi consider că problema fiului dvs. este vindecabilă în cazul în care i se dă ajutorul corect în acest moment, nu sunt sigur că va mai fi la fel dacă nu primeşte foarte repede sprijinul respectiv.

— Aşadar, aceasta este opinia dvs., doctore, m-a sfredelit cu privirea Dl R., în cea mai pură manieră avocăţească.

— Da, am recunoscut, aceasta este opinia mea.

— Dar nu este vorba de o dovadă ştiinţifică, nu-i aşa? Credeţi, dar nu *ştiţi* care este problema lui Roger. Am dreptate, nu-i aşa?

— Da, aşa este.

— Deci, este perfect posibil ca Roger să aibă o problemă ereditară incurabilă, pe care să nu puteţi să o diagnosticaţi în acest moment.

— Da, este posibil, dar prea puţin probabil.

Am făcut o pauză pentru a-mi aprinde o ţigară. Mâinile îmi tremurau. M-am uitat la ei:

— Ştiţi ceva, am spus, ceea ce mă uimeşte în toată această chestiune este faptul că dvs. amândoi păreţi mult mai doritori să credeţi că Roger are o boală incurabilă – doriţi mai mult să acceptaţi un eşec – decât să credeţi că dvs. înşivă aveţi nevoie de tratament.

Pentru o fracţiune de secundă, am putut vedea frica în ochii lor, o frică pur animalică. Dar şi-au redobândit într-o clipită atitudinea politicoasă.

— Tot ce încercăm să facem este să vedem faptele aşa cum sunt, doctore. Nu ne puteţi critica pentru că dorim să separăm faptele de ficţiune, nu-i aşa? a explicat Dl R.

— Multor oameni le este frică să facă psihoterapie, am comentat, simţindu-mă ca şi cum aş fi fost în pielea unuia care vinde Biblii la Kremlin. Mi se pare o ezitare naturală. Nimeni nu este nerăbdător să-şi vadă examinate gândurile şi sentimentele profunde. Dar odată ce ai început să faci psihoterapie, nu mai e atât de înspăimântătoare. Dacă v-ar fi mai uşor, aş fi dispus să lucrez cu dvs. eu însumi. Mi-aş încălca regula potrivit căreia nu dau decât consultaţii, dar aş face orice îmi stă în putere pentru ca dvs. și Roger să primiţi tot ajutorul de care aveţi nevoie.

Bineînţeles că nu m-am aşteptat să mi se răspundă pozitiv la această ofertă şi o parte din mine, fără îndoială, spera ca ei să nu accepte. Dar m-am simţit constrâns să o fac. Deşi ideea de a încerca să lucrez cu ei mi se părea neplăcută, fiind de bună credinţă, nu puteam să-i trimit automat la altcineva. Acum, la aproape şapte ani de la cazul lui Bobby, ştiu mai multe despre cum să mă împotrivesc.

— O, sunt sigur că aveţi dreptate, doctore, a spus Dna R., prietenoasă, ca şi cum am fi discutat la un ceai. Cred că este foarte plăcut să vorbeşti despre tine însuţi şi să ai pe cineva care să te asculte. Dar consumă groaznic de mult timp şi e teribil de scump, nu-i aşa? Mi-aş dori să avem un venit mare ca să ne putem permite aşa ceva. Însă avem doi copii de crescut. Mă tem că, pur şi simplu, nu dispunem de miile de dolari pe care să-i cheltuim an după an aşa, doar de amorul artei.

— Nu ştiu dacă aveţi un venit mare sau nu, i-am răspuns, dar ştiu că, după toate probabilităţile, cheltuielile vă vor fi acoperite de programul federal de asigurări, care oferă nenumărate beneficii pacienţilor neinternaţi care urmează o psihoterapie. Probabil că dvs. înşivă ar trebui să plătiţi doar o cincime din costul tratamentului. Şi dacă tot sunteţi îngrijoraţi de costul terapiei, am putea face o terapie de familie, în care terapeutul va vorbi cu dvs. și cu Roger laolaltă.

Dl R. s-a ridicat în picioare:

— A fost o conversaţie foarte interesantă, doctore. Da, foarte edificatoare. Dar v-am luat destul timp. Iar eu trebuie să mă întorc la birou.

— Dar cum rămâne cu Roger? am întrebat.

— Roger?

Dl R. M-a privit cu ochi goi.

— Da. El se face vinovat de furt şi intrare prin efracţie. Are note mici la şcoală. Este deprimat. Este înspăimântat. Are necazuri. Ce se va întâmpla cu el?

— Ei bine, o să ne gândim serios la Roger, a răspuns Dl R. Da, o să ne gândim foarte serios. Şi dvs. ne-aţi dat mult de gândit, doctore. Ne-aţi fost de foarte mare ajutor.

— Sper, am spus, ridicându-mă în picioare. Discuţia se terminase, fără îndoială, fie că-mi plăcea sau nu. Şi mai sper că veţi lua în seamă cu toată seriozitatea ceea ce v-am recomandat.

— Bineînţeles, doctore, a aprobat Dna R. Vom lua foarte în serios tot ce ne-aţi spus.

Ca şi înainte, Dl şi Dna R. au încercat să mă oprească să mai vorbesc cu Roger.

— Nu este o mobilă, am insistat. Are dreptul să ştie ce se întâmplă.

Aşa că, la sfârşit, am petrecut câteva momente cu Roger. Am înţeles că încă mai avea cartea mea de vizită în portofel. I-am spus că o voi suna pe sora Mary Rose şi că o voi sfătui ca el să continue cursurile la liceul St. Thomas. I-am mai zis că am recomandat din nou ca el să aibă o întâlnire cu dr. Levenson. I-am precizat, de asemenea, că le-am recomandat părinţilor lui să urmeze o terapie.

— Înţelegi, Roger, nu cred că este doar problema ta. Am convingerea că părinţii tăi au probleme psihologice cel puţin la fel de mari ca ale tale. Consider că nu încearcă deloc să te înţeleagă. Şi nu ştiu dacă îţi vor oferi ajutorul de care ai atâta nevoie.

Roger era, după cum mă aşteptam, la fel de impasibil atunci când a plecat.

După trei săptămâni, am primit un cec într-un plic închis, împreună cu un bilet scris de Dna R. cu stiloul ei elegant:

> Dragă doctore Peck,
>
> Aţi fost atât de amabil că aţi acceptat să ne vedem luna trecută imediat cum v-am solicitat. Soţul meu şi cu mine am apreciat cu adevărat preocuparea dvs. pentru Roger. Am vrut să vă înştiinţez că v-am urmat sfatul şi l-am trimis pe Roger la o şcoală cu internat. Este o şcoală militară din Carolina de Nord şi are o reputaţie excelentă prin faptul că lucrează cu copiii care au probleme de comportament. Sunt sigură că lucrurile se vor îmbunătăţi de acum înainte. Vă mulţumesc mult pentru tot ceea ce aţi făcut pentru noi.
>
> Cu toată sinceritatea, a dumneavoastră,
> Dna R.

Toate acestea au avut loc în urmă cu zece ani. N-am nicio idee despre ce s-a întâmplat cu Roger. Acum ar trebui să aibă douăzeci şi cinci de ani. Câteodată, mi-amintesc să mă rog pentru el.

Unul dintre motivele pentru care este dificil să scrii despre rău este subtilitatea lui. Am început cu cazul lui Bobby şi al părinţilor lui, deoarece avea o claritate evidentă. A-i face cadou unui copil arma cu care s-a sinucis fratele său este un act atât de revoltător, încât oricine ar gândi: „Da, aici e vorba despre rău.“ Dar actul comis de părinţii lui Roger nu mai pare atât de

revoltător; avem de-a face doar cu neacordarea permisiunii de a pleca într-o excursie şi cu diferite opţiuni privind şcolile – genuri de decizii pe care părinţii le iau în mod obişnuit. Faptul că judecata părinţilor lui Roger în aceste chestiuni diferă de a mea nu este un motiv suficient pentru a-i eticheta pe aceştia drept oameni răi. Oare nu mă fac eu însumi vinovat de răutate prin faptul că-i etichetez drept răi pe clienţii care nu sunt în acord cu opinia mea şi nu reuşesc să-mi ia în seamă sfatul? Oare nu folosesc greşit conceptul de rău, aplicându-l făţiş oricui se opune judecăţii mele?

Problema unei posibile aplicări greşite a conceptului de rău este foarte reală şi îi vom acorda un spaţiu în capitolul final. Cu siguranţă, e obligaţia mea să justific concluzia că Roger era o victimă a răului. Acest lucru este important pentru mine, deoarece, dintre cele două cazuri, cel al lui Bobby şi cel al lui Roger, ultimul este mai tipic. Deşi răul se poate manifesta clar, ca în cazul lui Bobby, rareori se întâmplă astfel. De cele mai multe ori, manifestările lui par comune, normale la suprafaţă şi chiar aparent raţionale. Aşa cum am menţionat, cei răi sunt maeştri ai deghizării. Ei nu sunt în stare să-şi arate făţiş adevăratele culori. Şarpele este recunoscut pentru felul în care se furişează, şi asta nu fără motiv.

Prin urmare, extrem de rar putem considera că o persoană este rea din observarea unui singur act; judecata noastră trebuie făcută pe baza unui ansamblu de acte, ţinând în acelaşi timp cont de manierele şi stilul lor. Nu este vorba doar de faptul că părinţii lui Roger au ales o şcoală împotriva dorinţelor lui Roger sau contrar sfatului meu; într-un an, ei au făcut trei astfel de alegeri consecutive. Nu este vorba de faptul că n-au luat în seamă sentimentele lui Roger într-o anumită ocazie; ei au procedat astfel ori de câte ori li s-a ivit ocazia. Lipsa lor de preocupare pentru el ca persoană a fost de o consecvenţă absolută.

Dar oare putem numi aceasta rău? Nu am putea spune oare că Dl şi Dna R. erau extrem de insensibili şi să ne oprim aici? Dar, de fapt, nu erau oameni insensibili. Fiind foarte inteligenţi, prindeau foarte fin nuanţele sociale. În acest caz nu vorbim de fermieri săraci şi murdari din Appalachia, ci de un cuplu bine educat, graţios, cu maniere elegante, expert în evenimente sociale, întruniri şi petreceri. N-ar fi putut fi ceea ce erau dacă

le-ar fi lipsit sensibilitatea. Dl R. nu lua decizii legale negândite, iar Dna R. îşi amintea totdeauna să trimită flori cu ocazia potrivită. Dar de Roger nu-şi aminteau sau nu-l luau în considerare. De fapt, insensibilitatea lor faţă de el era selectivă. Conştient sau inconştient, aceasta reprezenta o alegere.

De ce? De ce erau ei nevoiţi să facă o astfel de alegere? Era oare vorba doar de faptul că nu voiau să fie deranjaţi de Roger şi că toate reacţiile faţă de el se bazau mai degrabă pe ceea ce era mai ieftin sau mai uşor de făcut, decât pe nevoile reale ale băiatului? Sau oare voiau ca, în cine ştie ce fel întunecat, să-l distrugă? Nu ştiu. Nu voi şti niciodată. Bănuiesc că există ceva de neînţeles în privinţa răului. Sau dacă nu de neînţeles, este ceva ce pur şi simplu nu poate fi cercetat. Cei răi îşi ascund întotdeauna motivaţiile sub minciuni.

Dacă cititorul revede relatarea mea privind interacţiunile mele cu Dl şi Dna R., va descoperi undeva între zece şi douăzeci de minciuni. Încă o dată, constatăm această consecvenţă izbitoare. Nu e vorba de o minciună sau două. Părinţii lui Roger m-au minţit în mod repetat şi cu dibăcie. Ei erau oameni ai minciunii. Minciunile lor nu erau grosolane. Nici unele care ar fi meritat aduse în faţa unui tribunal. Totuşi, minţeau metodic. Chiar şi faptul că au venit să mă vadă era, în fond, o minciună.

De ce mi-au solicitat serviciile, când, de fapt, nu erau preocupaţi în mod real de Roger şi nu-i interesa deloc sfatul meu? Răspunsul este că acest lucru făcea parte din felul cum pretindeau ei că sunt. Voiau să *pară* că încercau să-l ajute pe Roger. Primind sfaturi de la şcoală de fiecare dată când era sesizat comportamentul lui Roger, ar fi părut indolenţi dacă nu le-ar fi dat atenţie. În cazul în care ar fi fost întrebaţi: „L-aţi dus la psihiatru, nu-i aşa?“, Dl şi Dna R. ar fi putut răspunde: „O, da, de mai multe ori. Dar se pare că niciodată nu i-a fost de ajutor.“

O vreme, m-am întrebat de ce l-au adus pe Roger pentru a doua oară la mine, când prima noastră întâlnire nu fusese tocmai plăcută pentru ei şi ştiau că vor fi nevoiţi să-şi înfrunte eşecul în ce priveşte respectarea recomandărilor mele. Mi s-a părut o opţiune bizară. Dar apoi mi-am amintit că fusesem foarte clar când le-am spus că nu dau decât consultaţii foarte scurte. Acest lucru însemna că nu erau presaţi să-mi urmeze recomandările. Găsiseră o cale de scăpare. Programul meu se potrivea cu prefăcătoria lor.

Fireşte, deoarece are ca scop ascunderea părţii negative, rolul pe care alege să-l joace cel rău este, de obicei, opusul acelei laturi, adică iubirea prefăcută. Mesajul pe care Dl şi Dna R. încercau să-l transmită era următorul: „Deoarece suntem părinţi buni şi iubitori, ne preocupă foarte mult problema lui Roger.“ Aşa cum am arătat în capitolul anterior, prefăcătoria celui rău are drept scop propria înşelare şi, în aceeaşi măsură, înşelarea celorlalţi. Sunt sigur că Dl şi Dna R. credeau cu adevărat că fac tot ce le stă în putinţă pentru Roger. Iar atunci când ar fi spus – şi sunt sigur că aşa s-a întâmplat – „L-am dus la psihiatru de mai multe ori, dar nimeni nu-l poate ajuta“, în momentul respectiv ar fi uitat detaliile ce compun adevărul.

Orice psihoterapeut cu experienţă ştie că există din belşug părinţi lipsiţi de iubire şi că marea majoritate a unor astfel de părinţi pretind într-un anume grad că sunt iubitori. Bineînţeles, nu toţi merită să fie numiţi răi! Sigur că nu este aşa. Presupun că este o chestiune de grad – ţinând seama de cele două tipuri de mituri ale lui Martin Buber – şi că există „cădere” şi „căzuţi”. Însă nu ştiu exact unde să trag linia între cele două categorii. Nu ştiu dacă Dl şi Dna R. au trecut această linie.

Mai întâi, este vorba despre gradul în care erau ei dispuşi să-l sacrifice pe Roger pentru a-şi păstra imaginea de sine narcisistă. Păreau dispuşi să facă orice pentru acest lucru. Nu-i supăra deloc să se gândească la fiul lor ca la un „infractor genetic” – să-l dezmierde numindu-l incurabil, fără speranţă, malformat, ca apărare împotriva sugestiei mele că ei înşişi ar avea nevoie de terapie. Am simţit că nu există nicio limită în disponibilitatea lor de a-l folosi ca ţap ispăşitor. Apoi, este vorba de gradul minciunilor – de profunzimea şi distorsionarea lor. Dna R. a scris: „Am vrut să vă înştiinţez că v-am urmat sfatul şi l-am trimis pe Roger la o şcoală cu internat.” Ce afirmaţie extraordinară! Ea spune că am sfătuit-o să-l ia pe Roger de la St. Thomas, când, de fapt, o sfătuisem tocmai să nu facă acest lucru. În această frază afirmă că ei mi-au urmat sfatul, când, în realitate, nu era aşa. Sfatul meu principal a fost ca ei înşişi să facă terapie. În sfârşit, afirmaţia implică faptul că ei au făcut ceea ce au făcut *pentru că* eu îi sfătuisem să facă astfel, când, de fapt, ei consideraseră sfatul meu ca lipsit de importanţă. Nu o minciună, nu două minciuni, ci trei, împletite într-o singură frază scurtă. Este, cred, o formă de geniu care aproape ar putea

fi admirată pentru perversitatea sa. Presupun, de asemenea, că Dna R. chiar credea în ceea ce spunea când a scris „am urmat sfatul dvs.“. Buber are dreptate atunci când scrie despre, jocul nefiresc de-a v-aţi ascunselea” în obscuritatea sufletului, în care sufletul omenesc singur evadează, se evită pe sine, se ascunde de sine[40].

Cea mai obişnuită victimă a celui rău este, de regulă, copilul. E de aşteptat să fie aşa, nu numai din cauza faptului că cei mici sunt cei mai slabi şi mai vulnerabili membri ai societăţii noastre, ci şi pentru că părinţii exercită o putere absolută asupra vieţilor copiilor lor. Dominaţia stăpânului asupra sclavului nu este prea diferită de dominaţia părintelui asupra copilului. Imaturitatea copilului şi dependenţa care rezultă de aici îi dă părintelui o mare putere, dar nu neagă faptul că această putere, la fel ca orice putere, e supusă abuzului răutăţii în diferite grade. Mai mult, relaţia dintre părinte şi copil presupune o intimitate obligatorie. Un stăpân de sclavi poate oricând să-şi vândă sclavul dacă i se pare că relaţia dintre ei este intolerabilă. Dar la fel cum copilul nu este independent de părinţi, nici părinţilor nu le este prea uşor să scape de copiii lor şi de presiunea pe care o exercită aceştia[41].

Analizând cazurile lui Bobby şi Roger, o altă trăsătură tipică, şi intrigantă în acelaşi timp, este extraordinara unitate a părinţilor. Fiecare cuplu de părinţi funcţiona ca o entitate. Nu putem spune că tatăl lui Bobby era rău, iar mama lui, complet diferită, şi nici că mama lui era rea, iar tatăl, doar luat de val. Din câte pot afirma, amândoi erau răi. La fel Dl şi Dna R. ambii păreau la fel de nesinceri; ambii păreau să participe la luarea de hotărâri distructive; ambii păreau la fel de disponibili să-l descrie pe Roger ca pe un caz incurabil, când, în fapt, amândoi purtau vina pentru această problemă[42].

---

[40] *Good and Evil*, Charles Scribner’s Sons, 1953, p. 111.

[41] Dacă cineva i-ar căuta pe oamenii răi, cea mai simplă cale de a-i afla ar fi să le ia urma pornind de la victimele lor. Cel mai bun loc pentru a căuta ar fi printre părinţii copiilor sau ai adolescenţilor tulburaţi din punct de vedere emoţional. Nu vreau să spun că toţi copiii tulburaţi emoţional sunt victime ale celor răi sau că toţi părinţii unor astfel de copiii sunt persoane malefice. Configuraţia răului este prezentă doar la o minoritate de astfel de cazuri. Reprezintă însă o minoritate substanţială.

[42] Această unitate a părinţilor nu este surprinzătoare pentru psihiatri. Când examinăm cazuri de copii maltrataţi, descoperim, de obicei, că ambii părinţi au fost implicaţi în această faptă. Chiar în cazurile de incest repetat tată-fiică, descoperim, de obicei, o anume complicitate din partea mamei, încă o dată, nu vreau să spun că toţi părinţii

Victimele răului întâlnite în practica psihiatrică de zi cu zi nu sunt însă întotdeauna copii. Să ne întoarcem privirea către cazul lui Hartley şi al lui Sarah, un cuplu fără copii, trecut bine de patruzeci de ani. Voi descrie o singură convorbire, pe care am purtat-o cu amândoi. Discuţia respectivă va demonstra victimizarea unui adult de către un altul – cel rău, o victimizare diferită radical, în unele feluri, de cea a unui copil. Ne va furniza, de asemenea, un indiciu pentru o înţelegere mai bună a fenomenului „cuplului rău“, despre care am discutat. În acelaşi timp, cazul va scoate în evidenţă o dimensiune nouă şi sinuoasă a problemei clasificării psihiatrice a răului omenesc.

Cazul Hartley şi Sarah

Prima oară i-am văzut la o săptămână după ce Hartley fusese externat dintr-un spital de stat. Cu o lună înainte, într-o dimineaţă de sâmbătă, Hartley se tăiase de o parte şi de alta a gâtului cu un brici. Cu bustul dezgolit, a ieşit din baie şi a intrat în sufragerie, unde Sara ţinea evidenţa banilor din cont: „Am încercat să mă sinucid”, a anunţat el.

Sarah s-a întors şi a văzut sângele curgându-i pe piept. A chemat poliţia, care, la rându-i, a chemat o ambulanţă. Hartley a fost dus la camera de urgenţă. Tăieturile erau destul de superficiale; nu reuşise să-şi secţioneze nici carotida, nici jugulara. După ce tăieturile au fost cusute, a fost transferat la un spital de stat. Era a treia încercare de sinucidere şi a treia internare într-un spital în ultimii cinci ani.

Deoarece se mutaseră recent în zonă, Hartley a fost trimis să fie îngrijit de clinica noastră, după ce fusese externat. Diagnosticul său de externare era „Reacţie depresivă involutivă“. Lua doze mari de antidepresive şi tranchilizante.

Când am intrat în camera de aşteptare pentru a-l întâmpina, Hartley stătea tăcut lângă soţia sa, privind în gol – un om de înălţime medie, grizonat, care părea mai mic decât era în realitate, ca şi cum ar fi fost îndesat într-un spaţiu foarte mic. M-am simţit obosit uitându-mă la el. Doamne, m-am gândit, mi-aş dori ca spitalul de stat să facă ceva pentru ca oamenii aceştia

---

incestuoşi sau care-şi maltratează copiii sunt răi. Citez acest fenomen doar pentru a ilustra faptul că ambii părinți sunt aproape la fel de vinovaţi de apariţia unei boli psihice la copiii lor. Cei care au citit cartea *Sybil*, scrisă de Flora Schreiber (Warner Books, 1974), îşi vor aminti de adevărul acestui principiu.

să se simtă puţin mai bine înainte de a-i da afară de-acolo. E atât de deprimant, ca Black Hole din Calcutta[43]. Dar am încercat să-l întâmpin binevoitor.

— Sunt doctorul Peck, i-am spus. Veniţi la mine în birou.

— Poate să vină şi soţia mea? a murmurat Hartley pe un ton rugător.

M-am uitat la Sarah, o femeie slabă, cu trăsături aspre, mai scundă decât soţul ei, părând totuşi considerabil mai voluminoasă.

— Dacă se poate, doctore..., a răspuns ea zâmbind dulce.

Zâmbetul ei nu m-a făcut să mă simt mai fericit. Într-un fel, nu se potrivea cu expresia amară, conferită de ridurile subţiri din jurul gurii ei. Purta ochelari cu ramă de oţel şi-mi amintea de femeile misionare.

I-am condus pe amândoi în biroul meu. După ce ne-am aşezat cu toţii, l-am privit pe Hartley.

— De ce aţi vrut ca soţia dvs. Să vină şi ea? am întrebat.

— Mă simt mai bine când este aproape de mine, mi-a răspuns el, hotărât.

Nu exista niciun fel de căldură în spusele lui. Era doar o declaraţie de fapt.

Probabil că arătam doritor să pun o întrebare.

— Hartley e aşa de multă vreme, doctore, a anunţat Sarah, zâmbind veselă. Nu-i place să mă piardă din vedere nicio secundă.

— Pentru că sunteţi gelos? l-am întrebat pe Hartley.

— Nu, a spus el posomorât.

— Atunci de ce?

— Sunt speriat.

— Speriat de ce? l-am întrebat.

— Nu ştiu. Sunt doar speriat.

— Cred că e din cauza gândurilor lui, doctore, a intervenit Sarah. Haide, Hartley, poţi să-i povesteşti despre gândurile tale, l-a instruit ea.

Hartley nu spunea nimic.

---

[43] Black Hole (Gaura Neagră) reprezintă o cameră de detenţie de şapte metri pătraţi în Fortul William (Calcutta), In care, la 20 iunie 1956, au fost ţinuţi peste noapte o sută patruzeci şi şase de britanici, prizonieri ai nababului din Bengal, Siraj-ud-Dowla. Dintre cei o sută patruzeci şi şase de britanici înghesuiţi în celulă, au supravieţuit doar douăzeci şi trei. Incidentul a devenit un mit în idealizarea imperialismului britanic în India. (N. Trad.)

— Despre ce gânduri vorbeşte soţia? l-am întrebat.

— Gândurile mele despre „ucide“, a răspuns Hartley în felul lui monoton.

— „Ucide“? am repetat. Vreţi să spuneţi că aveţi gânduri despre ucidere.

— Nu, doar „ucide”.

— Mă tem că nu înţeleg, am afirmat neajutorat.

— Mă gândesc doar la cuvânt, a explicat Hartley fără vreo emoţie. Îmi vine în minte cuvântul „ucide”. Ca şi cum mi l-ar rosti cineva. Îmi vine totdeauna. Dar mai ales dimineaţa. Când mă scol, merg să mă bărbieresc şi mă uit în oglindă, atunci apare. „Ucide”. Aproape în fiecare dimineaţă.

— Vreţi să spuneţi, ca o halucinaţie? am întrebat. Auziţi o voce care vă îndeamnă să ucideţi?

— Nu, a răspuns Hartley. Nu e o voce. Îmi apare doar cuvântul în minte.

— Când vă bărbieriţi?

— Da. Totdeauna mă simt rău dimineaţa.

— Vă bărbieriţi cu un brici? am întrebat cu o intuiţie subită.

Hartley a dat din cap.

— Sună ca şi cum ai vrea să omori pe cineva cu briciul, am continuat.

Hartley părea înfricoşat. Era primul semn de emoţie pe care l-am văzut pe faţa lui.

— Nu, a spus el apăsat. Nu vreau să ucid pe nimeni. Nu este un sentiment. Doar un cuvânt.

— Totuşi, se pare că aţi vrut să vă sinucideţi. De ce oare?

— Mă simt îngrozitor. Nu sunt bun pentru nimeni. Nu sunt decât o povară pentru Sarah.

Greutatea vocii lui mă apăsa. Fără îndoială, nu era o bucurie să-l ai prin preajmă.

— Este o povară pentru dvs.? am întrebat-o pe Sarah.

— O, nu mă plâng, a răspuns ea bucuroasă. Dar mi-ar plăcea să am mai mult timp pentru mine însămi şi, bineînţeles, să avem ceva mai mulţi bani.

— Deci, credeţi că el este o povară, nu-i aşa?

— Dumnezeu mă ajută, a răspuns Sarah.

— De ce nu aveţi bani destui?

— Hartley nu mai munceşte de opt ani, este prea deprimat, sărăcuţul. Dar ne descurcăm cu slujba mea de la compania de telefoane.

— Eram agent de vânzări, a intervenit plângăcios Hartley.

— A reuşit să lucreze zece ani după ce ne-am căsătorit, a încuviinţat Sarah. Dar n-a fost niciodată foarte întreprinzător – nu-i aşa, dragă?

— Câştigam peste douăzeci de mii de dolari doar din comisioane în anul în care ne-am căsătorit, a obiectat Hartley.

— Da, dar asta se întâmpla în ’56. Atunci a fost un an exploziv pentru ceasurile electronice de mână, a explicat răbdătoare Sarah. Oricine ar fi vândut ceasuri de mână în ’56 ar fi câştigat banii ăştia.

Hartley era tăcut.

— De ce n-aţi mai lucrat?

— Din cauza depresiei mele. Mă simţeam atât de rău dimineaţa! Pur şi simplu, nu mă mai puteam duce la muncă.

— Ce vă făcea să fiţi atât de deprimat?

Hartley arăta încurcat, ca şi cum n-ar fi putut să-şi amintească ceva.

— Trebuie să fi fost cuvintele mele, a precizat el în cele din urmă.

— Vreţi să spuneţi cuvintele din mintea dvs., precum „ucide“?

El a dat afirmativ din cap.

— Aţi spus „cuvinte”, la plural. Mai sunt şi alte cuvinte?

Hartley a rămas tăcut.

— Haide, dragă, spune-i doctorului despre celelalte cuvinte.

— Uneori, sunt şi alte cuvinte, a recunoscut el ezitant, precum „taie” sau „ciocan”.

— Şi altele?

— Uneori, „sânge”.

— Toate sunt cuvinte pline de mânie, am comentat. Nu cred că v-ar fi venit în cap dacă nu aţi fi fost foarte furios.

— Nu sunt furios, a insistat Hartley posomorât.

— Dvs. ce credeţi? am întrebat, întorcându-mă către Sarah. Credeţi că este furios?

— Oh, bănuiesc că Hartley mă urăşte, a răspuns cu zâmbetul ei vesel, ca şi cum ar fi vorbit despre o glumă drăguţă, făcută de copilul vecinilor.

Am privit-o cu uimire. Am început să bănuiesc că era adevărat ceea ce zicea, dar cu greu m-aş fi aşteptat ca ea să fie atât de calmă şi de conştientă de acest lucru.

— Nu vă e frică de faptul că v-ar putea face rău?

— O, nu, Hartley n-ar face rău nici unei muşte, nu-i aşa, dragă?

Hartley n-a răspuns.

— Serios, am spus către Sarah, el se gândeşte la „a ucide", „sânge" şi „ciocan". Cred că, dacă aş fi în locul dvs., aş fi destul de înspăimântat să trăiesc alături de cineva care mă urăşte şi se gândeşte la astfel de lucruri.

— Dar nu înţelegeţi, doctore! mi-a explicat Sarah placid. Nu poate să-mi facă rău. E atât de neputincios!

I-am aruncat o privire rapidă lui Hartley. Nu avea absolut nicio expresie pe chip. Am stat timp de aproape un minut într-o tăcere încremenită, încercând să mă concentrez asupra felului în care trebuia să procedez. În cele din urmă, l-am întrebat:

— Ce simţiţi auzind că soţia dvs. vă numeşte neputincios?

— Are dreptate, sunt slab, a murmurat el.

— Dacă are dreptate, am continuat, ce vă face să simţiţi *acest* lucru?

— Mi-ar plăcea să fiu mai puternic, mi-a răspuns el fără entuziasm.

— Hartley nu e în stare nici măcar să conducă o maşină. Nu poate ieşi din casă fără mine. Nici să meargă la supermarket sau într-un loc aglomerat – nu-i aşa, dragă?

Hartley a dat din cap, aprobând mut.

— Se pare că sunteţi întotdeauna de acord cu soţia dvs., am subliniat.

— Are dreptate. Nu pot să merg nicăieri fără ea.

— De ce nu puteţi?

— Sunt speriat.

— De ce naiba sunteţi speriat? am întrebat, încercând să-l impulsionez.

— Nu ştiu, a răspuns el umil. Nu pot să spun decât că devin înspăimântat ori de câte ori trebuie să fac ceva eu însumi. Sunt înspăimântat când Sarah nu este primprejur să mă ajute.

— Parcă aţi fi un copil mic, am comentat.

Sarah a zâmbit complice.

— Hartley este un copil în unele feluri, a zis ea. Nu te-ai maturizat prea mult, nu-i aşa, dragă?

— Poate că dvs. nu vreţi ca el să se maturizeze, am rostit repede, întorcându-mă către ea.

Sarah mi-a aruncat o privire de ură subită.

— Să vreau eu? a strigat ea. Dar când au fost luate în considerare dorinţele mele? Dorinţele mele nu contează. N-au contat niciodată pentru nimeni. Nu este o problemă legată de ceea ce vreau sau nu vreau. Fac doar ceea ce trebuie să fac, ceea ce Dumnezeu vrea să fac. Oh, nimeni nu vorbeşte despre ce aş vrea eu. Cui îi pasă că Hartley este o povară? Cui îi pasă că eu fac toată munca, că întotdeauna eu conduc maşina, că fac toate cumpărăturile? Dar nu mă plâng. Nu. Ce drept am eu? Nu, Sarah nu are drepturi. Sarah nu se plânge. Hartley este deprimat. Eu nu trebuie să mă plâng. Hartley este un vierme, nu un bărbat. Dar nimănui nu-i pasă de Sarah. Eu trebuie doar să duc poverile pe care Dumnezeu mi le-a dat. Sarah face ceea ce trebuie să facă.

Am fost luat prin surprindere de acest atac virulent şi nu eram sigur că mai vreau să intru în dispută cu ea. Dar am continuat mai mult din curiozitate, decât crezând că aş putea să dau un ajutor în această situaţie.

— Înţeleg că nu aveţi copii, am spus. E vorba de o alegere pe care aţi făcut-o dvs.?

— Hartley este incapabil să facă copii, a anunţat Sarah.

— Da? De unde ştiţi asta?

Sarah mi-a aruncat o privire care sugera că sunt neştiutor în ale vieţii.

— Deoarece am fost examinată de un ginecolog, a explicat ea. A spus că sunt în perfectă stare. Nu este nimic în neregulă în ceea ce mă priveşte.

— Şi dvs. aţi fost examinat? l-am întrebat pe Hartley.

A clătinat din cap că nu.

— De ce nu?

— De ce aş mai fi fost examinat? m-a contrazis Hartley, ca şi cum aş fi fost incapabil să văd ceea ce era evident. Nu e nimic în neregulă cu Sarah, deci trebuie să fie vina mea.

— Domnule Hartley, sunteţi cel mai pasiv om pe care l-am întâlnit, i-am spus. Acceptaţi, pur şi simplu, că soţia dvs. spune adevărul despre examinarea ei. La fel de pasiv, presupuneţi că,

deoarece rezultatul examinării a fost normal, dvs. trebuie să fiţi anormal. Există o mulţime de cazuri în care atât soţul, cât şi soţia sunt normali, dar nu pot avea copii. S-ar putea să fiţi perfect în regulă. De ce nu verificaţi?

— N-are niciun rost, doctore, a răspuns Sarah în locul lui. Suntem prea bătrâni ca să mai avem copii. Şi nu avem bani pentru mai multe testări. Uitaţi că eu sunt singura care aduce bani în casă. În plus, a adăugat ea zâmbind, vi-l puteţi imagina pe Hartley tată? El nu poate să-şi aibă grijă nici măcar de viaţa lui.

— Dar nu credeţi că ar fi de folos pentru Hartley să afle că nu este incapabil din punct de vedere fizic să fie tată?

— Sarah are dreptate, a intervenit Hartley, venind, de fapt, în apărarea afirmaţiei soţiei sale cu privire la nepotrivirea lui cu rolul de tată. Nu ar avea niciun rost.

Începusem să mă simt foarte obosit. Mai aveam douăzeci de minute până să vină următorul pacient, dar eram foarte tentat să închei pe loc interviul. Nu exista vreo speranţă de a schimba lucrurile. Nu se întrevedea vreo posibilitate de a-l ajuta pe Hartley. Era prea departe. Dar de ce? M-am întrebat cum şi de ce, pentru numele lui Dumnezeu, se ajunsese la această mizerie?

— Povestiţi-mi despre copilăria dvs., i-am cerut lui Hartley.

— Nu e nimic de spus, a murmurat el.

— Ei bine, cât de departe aţi ajuns cu şcoala? am întrebat.

— Hartley a mers la Yale, a răspuns din nou Sarah în locul lui. Dar apoi a picat la examene, nu-i aşa, dragă?

Hartley a dat din cap.

M-am simţit rău gândindu-mă că acest „vierme“, cum îl numise Sarah în mod aspru, fusese odată un student cu ochi strălucitori.

— Cum s-a întâmplat de aţi ajuns la Yale?

— Familia mea era avută.

— Dar trebuie să fi fost, de asemenea, şi un tânăr minunat, am comentat.

— Nu e de-ajuns să fii minunat dacă nu munceşti, a intervenit încă o dată Sarah. Eşti frumos pe cât te faci de frumos, asta am susţinut întotdeauna.

M-am întors către ea:

— Sunteţi conştientă că ori de câte ori încerc să mă concentrez pe orice calitate ar putea avea soţul dvs., imediat săriţi şi îl „castraţi”?

Ea a ţipat la mine:

— Să-l castrez? Îl castrez, asta fac eu? Toţi doctorii sunt la fel. „Poate că tu îl castrezi”, îmi spun ei. Este doar vina mea, nu-i aşa? Da, întotdeauna Sarah e de vină. El nu munceşte, nu conduce maşina, nu face nimic, dar Sarah e mereu de vină. Ei bine, vreau să vă spun că el a fost castrat înainte să-l întâlnesc eu. Mama lui era o alcoolică nenorocită. Tatăl lui era la fel de slab ca şi el. N-a putut nici măcar să-şi termine facultatea. Apoi, m-au acuzat pe mine că m-am căsătorit cu el pentru bani. Hm, ce bani? Nenorocita de maică-sa a cheltuit toţi banii, dându-i pe pileală. N-am văzut niciun ban. Nu m-a ajutat nimeni niciodată. Nimeni nu o ajută pe Sarah. Sarah le face pe toate. Dar ea îl castrează, o acuză ei. Credeţi că a fost vreodată vreunul dintre doctori interesat de mine? Nu. Niciunul. Ei doar mă acuză.

— Eu aş fi interesat de dvs., Sarah, am rostit blând şi am adăugat: dacă m-aţi lăsa. De ce nu-mi spuneţi ceva despre familia dvs. Şi despre felul cum aţi crescut?

— O, deci acum eu sunt pacientul, nu-i aşa? m-a întrebat ea cu amărăciune. Ei bine, îmi pare rău. Nu o să fiu un cobai. Nu am nevoie de ajutorul dvs. Nu e nimic în neregulă cu mine. Primesc tot ajutorul de care am nevoie de la pastorul meu. El mă înţelege. Ştie prin ce trec. Dumnezeu îmi dă toată puterea de care am nevoie. L-am adus pe Hartley aici pentru a fi ajutat. El este cel care are nevoie de ajutor. Ajutaţi-l pe el – dacă puteţi.

— Vorbesc foarte serios, Sarah, am continuat. Aveţi multă dreptate spunând că Hartley are nevoie de ajutor şi îi vom da tot sprijinul pe care i-l putem da. Dar cred că şi dvs. aveţi nevoie de ajutor. Situaţia în care vă găsiţi este teribil de dificilă şi văd cât de supărată sunteţi din această cauză. Consider că v-aţi simţi mult mai bine dacă aţi vorbi cu cineva sau dacă m-aţi lăsa să vă fac un tranchilizant uşor.

Dar Sarah îşi recăpătase stăpânirea de sine. Se trase înapoi pe scaun şi îmi zâmbi, ca şi cum aş fi fost un tânăr de treabă, dar prost orientat.

— Mulțumesc, doctore, sunteţi foarte bun, a spus ea, dar cred că nu sunt supărată. Există foarte puţine lucruri care mă supără în această lume.

— Sunt de altă părere, am contrazis-o. Cred că sunteţi supărată, chiar foarte supărată.

— Poate că aveţi dreptate, doctore, a răspuns Sarah, fără să se mai agite. Boala lui Hartley a fost o povară teribilă pentru mine. Mi-ar fi mult mai uşor dacă el n-ar mai exista.

M-am cutremurat în sinea mea. Hartley nu părea afectat; era deja atât de deprimat, de prăbuşit, încât nu mai putea fi afectat de ceva.

— Atunci, de ce nu-l părăsiţi? am întrebat. Cred că v-aţi simţi mai bine fără această povară. Şi pe termen lung, poate că ar fi mai bine şi pentru Hartley dacă ar fi forţat să stea pe propriile-i picioare.

— Oh, mi-e teamă că Hartley are mult prea multă nevoie de mine, doctore, a zâmbit Sarah cu un aer matern.

S-a întors către soţul ei:

— N-ai fi în stare să te descurci dacă te-aş părăsi, nu-i aşa, dragă?

Hartley arăta îngrozit.

— Ar fi, fără îndoială, foarte dificil pentru el, am recunoscut. Dar s-ar putea face în aşa fel, încât Hartley să meargă să stea într-un spital o perioadă lungă de timp. Dvs. aţi şti că el este bine tratat, iar el ar fi sprijinit acolo, atât cât e necesar pentru a se produce o schimbare.

— Crezi că ţi-ar plăcea asta, dragă? l-a întrebat Sarah. Ţi-ar plăcea să mergi la spital şi să mă părăseşti?

— Te rog, s-a văitat Hartley, te rog, nu!

— Dragă, spune-i doctorului că nu vrei să te părăsesc, i-a ordonat Sarah.

— Te iubesc, s-a smiorcăit Hartley.

— Vedeţi, doctore, a explicat Sarah victorioasă, nu pot să-l părăsesc când el mă iubeşte.

— Dar dvs. îl iubiţi? am întrebat.

— Iubire? a întrebat Sarah aproape amuzată. Ce-i aia iubire? Cred că cel mai bine ar fi să numim sentimentul datorie, doctore. Sunt datoare să am grijă de el.

— Nu sunt sigur cât de mult este datorie şi cât de mult este nevoie, am spus înfruntând-o. Din perspectiva mea, se pare că

aveţi o nevoie profundă de această sarcină pe care o reprezintă Hartley. Poate e din cauză că n-aţi avut un copil al dvs. Probabil că încercaţi să faceţi din Hartley bebeluşul pe care nu l-aţi putut avea. Nu ştiu. Dar dintr-un motiv sau altul, aveţi o nevoie copleşitoare de a-l domina pe Hartley, tot aşa cum el are o nevoie copleşitoare de a depinde de dvs. Nevoile dvs. sunt împlinite de această stranie căsătorie, la fel cum sunt şi ale lui.

Sarah a râs bizar, ciudat, scoţând un hohot straniu, îngrozitor.

— Mere şi portocale, doctore, a zis ea. Da, mere şi portocale. Nu le poţi compara. Nu puteţi să-l comparaţi pe Hartley cu mine. Suntem ca merele şi portocalele. Dar nu ştiţi cine este ce, nu-i aşa? Eu sunt un măr sau o portocală? Am o coajă încreţită sau o coajă netedă? Sau am o coajă groasă?

A hohotit din nou în felul ei ciudat.

— Da, bănuiesc că am o coajă groasă. Trebuie să avem coaja groasă împotriva celor ce ne persecută. Voi sunteţi persecutorii pseudoştiinţifici. Dar e în regulă. Ştiu cum să mă descurc cu cei ce decojesc portocalele şi taie merele. Dumnezeu mă iubeşte. Puterea noastră este în ceruri. Puteţi gândi ceea ce gândiţi, puteţi spune ceea ce spuneţi. Dar să ştiţi că sunt nişte gunoaie, m-a jignit ea. La ghenă, acolo sfârşesc ele, nu-i aşa? Cojile de portocalele şi feliile de mere. În gunoi. Şi acolo vor sfârşi toţi persecutorii pseudoştiinţifici. În gunoi, cu toate celelalte fructe, a sfârşit ea triumfător.

Am început să mă tem că făcusem o greşeală înfruntând-o pe Sarah, ascultând-o cum îşi pierde controlul. Hartley, în nenorocirea sa, cu încercările lui de sinucidere şi cu existenţa lui patetică, era într-o stare îndeajuns de rea; la ce le-ar fi slujit amândurora să sfârşească în spital? Probabil că ea se simţise pusă la colţ. Mai bine îi dădeam spaţiu ca să poată să-şi revină.

— Aproape că mi s-a terminat timpul şi trebuie să hotărâm un plan de tratament. Înţeleg că dvs. nu simţiţi că aţi avea nevoie de vreun tratament acum, Sarah, şi fără îndoială păreţi să funcţionaţi bine. Dar Hartley în mod clar pare să aibă nevoie de asistenţă, nu credeţi?

— Da, săracul Hartley, nu face prea bine, a fost de acord Sarah, acţionând ca şi cum în ultimele minute nu se întâmplase nimic. Trebuie să facem ceva ca să-l ajutăm.

Am oftat uşurat. Amestecul meu în căsnicia lor, deşi nu reuşise să amelioreze nimic, cel puţin nu făcuse niciun rău în plus.

— Credeţi că ar trebui să rămâneţi la medicamentele dvs.? l-am întrebat pe Hartley.

El a dat din cap, fără să spună vreun cuvânt.

— Gândurile tale se înrăutăţesc atunci când nu-ţi iei pastilele, nu-i aşa, dragă? a spus Sarah.

— Cred că aşa trebuie procedat, am comentat. Dar psihoterapia? V-aţi gândit dacă v-ar plăcea să petreceţi ceva timp vorbind cu cineva despre dvs. înşivă în profunzime?

Hartley a scuturat din cap.

— Mă face să mă simt rău, a murmurat el.

— Penultima dată a încercat să se sinucidă atunci când au încercat să-i facă psihoterapie, a confirmat Sarah.

Am scris reţeta cu aceleaşi medicamente pe care Hartley le lua şi în spital, cu acelaşi dozaj şi am precizat că aş vrea să-l văd din nou peste trei săptămâni pentru a-mi da seama dacă medicaţia trebuie ajustată.

— Dar, bineînţeles, întâlnirea nu va fi tot atât de lungă ca aceasta, am explicat. De fapt, va fi foarte scurtă.

— Bineînţeles, doctore, a încuviinţat Sarah când ne-am ridicat cu toţii în picioare. Deja aţi făcut foarte mult pentru Hartley. Nu vă putem mulţumi îndeajuns.

Două minute mai târziu, după ce scrisesem o scurtă notă în agendă, am ieşit pentru o ceaşcă de cafea. Hartley şi Sarah tocmai îi plătiseră secretarei pentru vizită şi ieşeau pe uşă, când am auzit-o pe Sarah spunând:

— Acest doctor e mult mai bun decât cel de la clinica cealaltă. Nu crezi? Măcar este american. N-am putut înţelege nimic din ce a spus celălalt, nu-i aşa, dragă?

Probabil cel mai interesant aspect al acestui caz nu este răul din Sarah, ci relaţia lui Hartley cu acest rău. Hartley era robit de Sarah. Tema robiei este frecventă în basme şi mituri, în care prinţi, prinţese şi alte fiinţe devin captive ale puterii răului unor vrăjitori malefici sau demoni. La fel ca şi alte mituri despre rău, şi acestea au nevoie să fie studiate. Dar spre deosebire de ceea ce se întâmplă în astfel de mituri, nu am fost capabil să-l salvez

pe Hartley din sclavia sa. Pentru că era o robie voită. El îşi vânduse voluntar sufletul soţiei lui, Sarah. De ce?

La un moment dat, în timpul şedinţei, i-am spus lui Hartley că era „cel mai pasiv om pe care l-am întâlnit vreodată“. O persoană pasivă înseamnă o persoană inactivă – cel ce ia în loc să dea, cel ce urmează pe altcineva în loc să fie conducătorul, cel ce primeşte în loc să facă. Aş putea folosi un număr de alte cuvinte: „dependent”, „infantil”, „leneş”[44]. Hartley era monumental de leneş. Relaţia lui cu Sarah semăna cu aceea a unui copil agăţat de mama lui. El nici nu a vrut măcar să intre singur în biroul meu şi cu atât mai puţin să-şi asume riscul sau să folosească energia pentru a gândi independent, pentru sine.

De ce era Hartley atât de leneş? Nu ştim cu siguranţă. Comentariile pe care le făcuse Sarah, conform cărora mama lui era alcoolică, iar tatăl lui la fel de slab ca şi el, sugerează că provenea dintr-o familie în care părinţii îi serviseră ca modele de lene, iar el probabil că nu reuşise să primească împlinirea de care avea nevoie în copilăria timpurie. Putem presupune că, atunci când o întâlnise pe Sarah, era deja o persoană profund leneşă, un copil în haine de adult, care în mod inconştient căuta o mamă puternică, pe care nu o avusese, ca să aibă grijă de el. Sarah se potrivise perfect rolului, la fel cum el, probabil, se potrivise cerinţelor ei de a avea un potenţial sclav. Odată ce relaţia dintre ei s-a stabilit, a devenit un cerc vicios, intensificând, fireşte, boala fiecăruia. Dominaţia ei a încurajat mai departe supuşenia lui, iar slăbiciunea lui a hrănit dorinţa ei de avea putere asupra cuiva.

Prin urmare, Hartley nu era, pur şi simplu, o victimă fără voie a răului din Sarah. Acest lucru este important, deoarece cazul exemplifică un adevăr general: nu devenim parteneri ai răului în mod accidental. Ca adulţi, nu suntem forţaţi de soartă să cădem în capcana unei puteri rele; intrăm singuri în această capcană.

---

[44] Erich Fromm a pus în circulaţie termenul de „simbioză incestuoasă”, referindu-se la una dintre cele trei componente ale „sindromului decăderii” sau ale caracterului rău. Deşi lui Hartley îi lipseau celelalte componente, el era însăşi încarnarea definiţiei simbiozei incestuoase. Termenul sugerează faptul că el intrase într-o relaţie de supunere faţă de rău, deoarece el însuşi era parţial rău. Este adevărat că nu se simţea confortabil în robia sa. Vag conştient de faptul că era prins într-o capcană mortală, oscila între două căi cât mai uşoare de scăpare: a o omorî pe Sarah sau a se omorî pe sine. Era prea leneş pentru a lua măcar în considerare calea legitimă de scăpare ce i se deschidea, dar care reprezenta în mod clar calea mai dificilă, cea a independenţei psihologice

Vom vedea cum acţionează acest principiu în toate capitolele ce vor urma, atunci când vom discuta despre fenomenul de grup rău, analizând felul în care un mare număr de oameni pot cu atâta uşurinţă să participe la un comportament dintre cele mai atroce.

Pentru moment însă, suntem preocupaţi de cel mai mic grup – cuplul – şi de felul cum participă doi oameni la rău. Cazul lui Hartley şi Sarah a fost adus în discuţie, în parte, datorită observaţiei că pare imposibil de precizat care dintre cei doi parteneri ai cuplului rău era *cel* rău. Amândoi părinţii lui Bobby păreau răi. Atât Dl R, cât şi Dna R erau implicaţi în mod egal în distrugerea spiritului lui Roger. Tocmai datorită naturii răului lor, nu am reuşit să mă apropii îndeajuns de ei pentru a-i cunoaşte mai bine. Bănuiala mea pur speculativă este că ei nu erau răi în egală măsură, aşa cum păreau. Mă îndoiesc că doi oameni foarte răi pot trăi împreună în aceeaşi locuinţă, având o căsnicie trainică. Ar fi prea distructivi pentru cooperarea de care e nevoie. Presupun, prin urmare, că unul sau altul dintre părinţii lui Bobby avea un rol dominant în răul lor tacit şi cred că acelaşi lucru este adevărat şi în cazul Dlui şi Dnei R. În orice cuplu rău, dacă i-am examina suficient de îndeaproape pe cei doi, îmi imaginez că am găsi un partener care este măcar într-o anumită măsură robit celuilalt, în acelaşi fel în care Hartley era robit de Sarah, deşi puţin probabil în aceeaşi măsură.

Dacă cititorul crede că relaţia dintre Hartley şi Sarah era una bizară, sunt de acord. Am ales acest caz, deoarece ei formau cel mai „bolnav“ cuplu de acest fel pe care l-am întâlnit în anii în care am practicat psihiatria. Deşi bizar, genul de relaţie pe care-l ilustrează este destul de comun. Fenomenul robiei în căsnicie nu e unul rar. Cititorii care sunt psihiatri trebuie să fi văzut în practica lor zeci de astfel de cazuri. Şi presupun că orice cititor, reflectând, va putea să recunoască acest gen de căsnicie măcar la câteva dintre cunoştinţele lor.

Răul a fost definit drept folosirea puterii pentru a distruge dezvoltarea spirituală a celorlalţi în scopul apărării şi păstrării integrităţii propriului sine bolnav. Pe scurt, este vorba de găsirea unui ţap ispăşitor. Găsim un ţap ispăşitor nu în cel puternic, ci în cel slab. Pentru ca răul să-şi folosească în acest mod malefic puterea, trebuie mai întâi să aibă capacitatea de a o întrebuinţa. Cei răi trebuie să-şi domine într-un fel victimele.

Cea mai comună relaţie de dominaţie este aceea dintre părinte şi copil. Copiii sunt slabi, lipsiţi de apărare, prinşi în capcana relaţiilor cu părinţii lor. Sunt născuţi în robia faţă de părinţii lor. Nu este de mirare, deci, că majoritatea victimelor răului, precum Bobby şi Roger, sunt copii. Ei, pur şi simplu, nu sunt liberi sau nu au îndeajuns de multă putere ca să scape.

Pentru ca adulţii să fie victime ale răului, trebuie să nu aibă puterea de a scăpa. Ei ar putea fi neputincioşi când un pistol este îndreptat spre capul lor sau dacă s-ar afla în situaţia evreilor mânaţi în camerele de gazare ori a locuitorilor din MyLai, aliniaţi pentru a fi împuşcaţi. Sau ar putea fi neputincioşi în virtutea lipsei lor de curaj. Spre deosebire de evrei, de locuitorii din MyLai şi de copii, Hartley era, din punct de vedere fizic, liber să scape. Teoretic, putea să plece de lângă Sarah. Dar era legat de ea cu lanţurile lenei şi ale dependenţei şi, deşi adult, era neputincios ca un copil. Ori de câte ori adulţii care nu se află în bătaia puştii devin victime ale răului, acest lucru se întâmplă deoarece, într-un fel sau altul, au încheiat un târg precum Hartley.

Boala mintală şi numele răului

Problema găsirii unui nume pentru acest fenomen este una dintre temele acestei lucrări. Ea a fost discutată în mai multe contexte: ştiinţa nu a reuşit să numească răul ca subiect al cercetării sale; numele răului nu a apărut în lexiconul psihiatric; ezităm să etichetăm indivizi cu numele de „rău“; însă, în prezenţa unor astfel de omeni, am putea trăi o groază *nenumită* sau repulsie; totuşi, a numi răul nu este o acţiune lipsită de pericol.

A numi corect un lucru ne dă o anumită putere asupra lui. Prin numele lui, îl identificăm. Suntem lipsiţi de putere asupra unei boli până când nu-i putem da un nume potrivit, cum ar fi „pneumonie pneumococică“ sau „embolie pulmonară”. Fără astfel de identificări nu ştim cum să o tratăm. Este o mare diferenţă atât din punct de vedere terapeutic, cât şi al prognozei dacă etichetăm tulburarea mintală a unei persoane ca fiind „schizofrenie” sau „psihonevroză”. Chiar dacă nu avem la îndemână un tratament eficient, este bine să avem o denumire. Pityriasis rozeu este o boală de piele urâtă şi

câteodată foarte deranjantă, pentru care nu există o terapie potrivită. Dar pacientul este fericit să plătească o consultaţie la un dermatolog pentru a i se spune: „Nu este decât un Pityriasis rozeu. Nu e lepră. Nu avem un tratament pentru această boală, dar nu te îngrijora, nu-ţi va face niciun rău şi va dispărea de la sine în două sau trei luni.”

Nici nu putem începe să ne ocupăm de o boală până când nu o identificăm după numele ei propriu. Tratamentul unei maladii începe cu diagnosticul. Dar este răul o boală? Mulţi nu l-ar considera astfel. Există mai multe motive pentru care cineva ar ezita să categorisească răul ca boală. Unele dintre motive sunt emoţionale. De exemplu, suntem obişnuiţi să simţim milă sau compasiune pentru cel bolnav, dar emoţiile pe care un om rău le trezeşte în noi sunt mânia şi dezgustul, dacă nu chiar ura. Am putea oare să simţim milă şi compasiune pentru părinţii care-i dau fiului lor mai mic arma cu care fratele acestuia s-a sinucis de Crăciun? Am putea oare să privim cu bunăvoinţă orice criminal, cu excepţia acelor câţiva care sunt atât de bolnavi, încât se vede clar că sunt „cu minţile aiurea”? Oamenii etichetaţi în acest context ca răi nu sunt nebuni în sensul pe care-l dăm, de obicei, acestui cuvânt. Nu sunt bâlbâiţi sau demenţi. Sunt coerenţi şi stăpâni pe sine, au slujbe cu responsabilităţi, câştigă bani, funcţionează aparent bine în sistemul social şi cu greu ar putea fi identificaţi ca măcar puţin dereglaţi, la o analiză superficială. Iar faptul că nu putem simţi niciun pic de compasiune pentru cei care sunt răi spune ceva doar despre reacţia noastră emoţională, nerăspunzând la întrebarea dacă răul este sau nu o boală. Chiar atunci când suntem înspăimântaţi sau dezgustaţi de leproşi, recunoaştem că lepra este o boală.

Dincolo de reacţiile noastre emoţionale, există trei motive raţionale care ne fac să ezităm să privim răul ca pe o boală. Deşi fiecare dintre aceste trei motive este convingător în felul său, voi adopta totuşi poziţia potrivit căreia răul trebuie privit ca o boală mintală. Voi face acest lucru în contextul examinării erorii inerente fiecăruia dintre aceste trei argumente.

Primul argument susţine că oamenii n-ar trebui consideraţi bolnavi dacă nu suferă de o durere sau de un handicap – că nu există boală fără suferinţă. Acesta este un argument vechi, dar la fel de aprig contestat astăzi ca întotdeauna. Cuvântul din

limba engleza care desemnează o boală este „disease“ şi înseamnă concret „suferinţă”. O persoană este bolnavă atunci când trăieşte „dis-ease“[45], adică nu îi este uşor şi are parte de un disconfort. Bineînţeles, cel mai probabil este să spunem despre noi că suntem bolnavi atunci când suferim într-un fel pe care nu-l dorim şi nu este necesar. Cu siguranţă, oamenii „răi“ pe care i-am descris nu vor spune despre ei că sunt bolnavi şi nici nu vor părea că suferă. Fără îndoială că ei nu se vor identifica pe sine ca pacienţi. Aşa cum am menţionat, oamenilor răi le este caracteristic, în narcisismul lor, să creadă că nu e nimic rău în legătură cu ei, că sunt specimene omeneşti perfecte din punct de vedere psihologic. Dacă suferinţa şi autodefinirea sunt considerate criterii pentru boală, atunci un individ rău ar fi ultimul dintre oameni considerat bolnav mintal.

Dar există mari probleme cu acest argument. Există o mulţime de boli fizice care sunt complet lipsite de simptome în primele lor stadii. Un individ cu o funcţie de conducere descoperă la un examen medical de rutină că are presiunea sângelui foarte crescută, iar el susţine că este într-o formă perfectă. Oare nu ar trebui să-i prescriem medicamente care să-i reducă presiunea sângelui (medicamente care s-ar putea să-l facă să se simtă mai puţin în formă)? Sau trebuie să aşteptăm până când suferă un accident vascular fatal sau care să-l lase invalid pentru a considera hipertensiunea lui o boală? Testul Papanicolau a devenit o procedură de rutină în asistenţa medicală regulată acordată femeilor, deoarece detectează cancerul de col uterin în momentul în care boala poate fi încă tratată şi cu ani înainte de a-i cauza femeii vreun disconfort sau vreun handicap. Oare ar trebui să amânăm tratamentul chirurgical dureros până când ea va începe să se simtă rău – iar atunci ureterele îi vor fi blocate de tumoare şi va muri din cauza rinichilor? Dacă definim boala doar în termenii suferinţei pe care o produce, atunci ar trebui să declarăm că cele mai multe cazuri de hipertensiune şi de cancer nu sunt, de fapt, boli. Pare absurd.

Bineînţeles, atunci când medicul ne spune că avem o problemă serioasă, de cele mai multe ori ţinem seama de cuvintele lui fie că avem dureri sau nu. Acceptăm afirmaţia lui

[45] În lb. Engleză, „ease“ înseamnă „uşor“, iar „dis“ este o particulă de negare. (N. Trad.)

că suntem bolnavi şi, ca urmare, începem să spunem despre noi înşine că suntem bolnavi, chiar dacă de fapt nu ne simţim bolnavi.

Dar nu întotdeauna. Să ne gândim la cazul unui fermier care suferă un infarct serios, îşi pierde cunoştinţa şi este dus la spital. A doua zi, când se trezeşte la salonul de terapie intensivă, se căzneşte să se dea jos din pat şi să-şi smulgă monitorul cardiac de la piept. Asistentele îi spun să rămână culcat şi să se relaxeze, deoarece a suferit un atac de cord, este serios bolnav şi trebuie să se liniştească dacă nu vrea să aibă un alt atac. „Este ridicol!“ – ţipă fermierul, luptându-se şi mai tare. „Nu este nimic în neregulă cu mine. Inima mea este trainică precum dolarul. Nu ştiu cum de m-aţi înşelat să mă aduceţi aici, dar eu trebuie să merg acasă să mulg vacile!“ După ce este chemat medicul şi încercările de a-l linişti eşuează, ar trebui oare să-l lăsăm pe om să se îmbrace şi să se ducă acasă să muncească la ferma lui? Sau trebuie să-l împiedicăm, sedându-l rapid în măsura în care e necesar, şi în aceste condiţii să continuăm să-i dăm informaţii adevărate despre starea lui şi să-i acordăm timp să se împace cu ele?

Sau să luăm în discuţie un alcoolic în timpul tratamentului de dezalcoolizare, care nu a dormit de trei zile, tremură ca o frunză, are o temperatură de 40°C, are pulsul 145 şi pe deasupra este sever deshidratat. El e convins că spitalul este un lagăr de exterminare japonez şi că trebuie să evadeze imediat, cu orice preţ, pentru a-şi salva viaţa. Ar trebui oare să-l lăsăm să fugă din spital şi să alerge nebuneşte pe străzi, ascunzându-se în spatele maşinilor, până când ar cădea mort de oboseală din cauza convulsiilor sau a deshidratării? Sau trebuie să-l reţinem împotriva voinţei lui şi să-i administrăm doze masive de tranchilizante, până când reuşeşte să fie cuprins de somnul de care are disperată nevoie şi începe să-şi revină?

Evident, în fiecare dintre cele două cazuri vom urma cea de-a doua opţiune, deoarece ştim că aceşti oameni sunt foarte bolnavi, în ciuda faptului că ei nu s-ar caracteriza astfel şi nici nu ar accepta definiţia noastră. Noi ne dăm seama că neputinţa lor de a realiza că sunt bolnavi, chiar dacă sunt puşi în faţa unor dovezi copleşitoare, face parte, de fapt, din boala însăşi. Oare nu se întâmplă la fel cu cei care sunt răi? Nu vreau să sugerez că oamenii răi trebuie să fie închişi în spitale psihiatrice sau

lipsiţi de drepturile lor civile în cursul normal al vieţilor lor. Dar afirm, aşa cum am mai spus-o, că neputinţa celor răi de a-şi da seama că este ceva în neregulă cu ei constituie o componentă esenţială a condiţiei lor. Şi mai afirm, de asemenea, că maladia, fie că e vorba de răutate, delir, psihoză, diabet sau hipertensiune, reprezintă o realitate obiectivă şi nu trebuie definită printr-o recunoaştere subiectivă sau printr-o lipsă de recunoaştere.

Folosirea conceptului de suferinţă emoţională pentru a defini boala este, de asemenea, greşită, sub mai multe alte aspecte. Aşa cum observam în cartea mea, *Drumul către tine însuţi,* deseori aceia dintre noi care sunt cei mai sănătoşi şi mai avansaţi din punct de vedere spiritual sunt chemaţi să sufere în feluri mult mai dureroase decât experienţele trăite de un om obişnuit. Marii conducători, atunci când sunt buni şi înţelepţi, probabil că îndură suplicii de un grad necunoscut omului obişnuit. Reciproc, lipsa disponibilităţii de a suferi o durere emoţională este cea care stă, de obicei, la rădăcina bolii emoţionale. Cei care au experimentat profund depresia, îndoiala, confuzia sau disperarea pot fi infinit mai sănătoşi decât cei care afişează, în general, siguranţă de sine, se complac şi sunt mulţumiţi de propria persoană. Negarea suferinţei defineşte boala mai bine decât acceptarea suferinţei.

Oamenii răi neagă suferinţa provenită din vinovăţia lor – dureroasa recunoaştere a propriului păcat, inadecvarea şi imperfecţiunea lor –, aruncând durerea asupra celorlalţi, prin mecanisme de proiecţie şi găsirea de ţapi ispăşitori. Poate că ei înşişi nu suferă, dar cei din jurul lor, da. Ei cauzează suferinţă. Cei răi creează pentru cei pe care-i domină o societate bolnavă în miniatură.

În realitate, noi nu existăm doar ca indivizi, ci şi ca fiinţe sociale, suntem componente ale unui organism mai mare, numit societate. Chiar dacă în definirea bolii am pune accentul pe suferinţă, nu este nici necesar, nici înţelept să concepem boala în termeni legaţi doar de individ. Poate că părinţii descrişi până acum nu suferă ei înşişi, dar familiile lor suferă. Iar simptomele unei familii tulburate —depresia, sinuciderea, notele mici la şcoală ale copiilor – decurg din modul de conducere pe care îl exercită ei. În termeni de „teoria sistemelor”, suferinţa copiilor este simptomatică nu pentru propria lor boală, ci pentru cea a

părinţilor. Să-i considerăm oare sănătoşi pe indivizi doar pentru că ei înşişi nu suferă – indiferent cât de multă amărăciune şi durere provoacă altor fiinţe omeneşti?

În sfârşit, cine poate spune în ce fel suferă cei răi? Fără îndoială, este adevărat faptul că cei răi nu *par* să sufere profund. Pentru că ei nu pot admite slăbiciunea sau imperfecţiunea din sine, par să nu sufere. Ei trebuie să pară în propriii lor ochi că sunt mereu la înălţime, mereu la cârmă. Narcisismul le cere acest lucru. Totuşi, noi ştim că în realitate nu sunt la înălţime. Oricât de competenţi s-ar descrie pe sine unii părinţi, în realitate ştim că sunt incompetenţi în acest rol. Aparenţa de competenţă e doar atât: o aparenţă. O pretenţie. În loc să fie ei înşişi la cârma propriei persoane, narcisismul lor este cel care comandă, cerându-le mereu, forţându-i să-şi menţină pretenţia de a fi sănătoşi şi integri.

Gândiţi-vă la energia psihică necesară pentru a susţine permanent pretenţia atât de caracteristică celor răi! Ei canalizează, probabil, tot atâta energie în raţionamentele lor nesincere şi în compensaţiile distructive pe cât consumă un om sănătos pentru un comportament plin de iubire. De ce? Ce anume îi posedă, ce-i impulsionează? E vorba mai ales de frică. Sunt îngroziţi de faptul că amăgirea lor se va destrăma şi că vor fi expuşi lumii întregi şi lor înşile. Sunt continuu înspăimântaţi de faptul că vor ajunge faţă în faţă cu propriul lor rău. Dintre toate emoţiile, frica este cea mai dureroasă. Chiar dacă în viaţa de zi cu zi încearcă să pară calmi şi stăpâni pe sine, cei răi îşi duc vieţile în frică. Este o teroare – şi o suferinţă – cronică, ţesută atât de adânc în alcătuirea fiinţei lor, încât probabil că nici măcar nu o mai simt. Iar dacă ar simţi-o, narcisismul lor omniprezent le-ar interzice să o recunoască vreodată. Chiar dacă nu putem să avem milă pentru cei răi, putem, cu siguranţă, să simţim milă pentru bătrâneţea lor inevitabil mizerabilă sau pentru starea sufletelor lor după moarte, pentru vieţile pe care le trăiesc într-o aproape nesfârşită anxietate.

Indiferent dacă oamenii răi suferă sau nu, experienţa suferinţei este atât de subiectivă, iar semnificaţia ei, atât de complexă, încât cred că cel mai bine e să nu definim boala şi afecţiunile în termeni de suferinţă. În schimb, cred că boala şi maladia trebuie definite drept *orice defect din structura*

trupurilor sau a personalităţilor noastre care ne împiedică să ne atingem potenţialul ca fiinţe omeneşti.

Bineînţeles, s-ar putea să existe unele diferenţe de opinie în privinţa a ceea ce constituie exact potenţialul uman. Totuşi, există un număr suficient de bărbaţi şi femei în toate culturile şi în toate timpurile care, la vremea maturităţii lor depline, au dobândit un fel de graţie a existenţei, despre care spunem în general: „Au devenit oameni adevăraţi”. Prin aceasta vrem să spunem că vieţile lor aproape au atins divinul. Putem să-i studiem pe aceşti oameni, observându-le trăsăturile[46]. Pe scurt, ei sunt înţelepţi şi conştienţi; se bucură de gustul vieţii, deşi înfruntă şi acceptă moartea. Nu numai că lucrează eficient, dar sunt şi creativi, şi fără urmă de îndoială iubesc celelalte fiinţe omeneşti, pe care le conduc atât cu intenţii, cât şi cu rezultate benefice.

Cei mai mulţi oameni însă au trupul şi spiritul atât de schilodite, încât, cu toate eforturile lor, nu pot atinge o condiţie atât de elevată fără o masivă asistenţă terapeutică. Printre aceste legiuni de schilodiţi – marea masă a umanităţii suferinde – cei răi rămân, poate, cei mai demni de milă dintre toţi.

Am afirmat că există încă două motive pentru care am ezitat să etichetăm răul drept boală. Aceste motive pot fi contrazise în şi mai puţine cuvinte. Primul constă în ideea că omul bolnav trebuie să fie o victimă. Tindem să gândim boala ca pe ceva ce ni se întâmplă, o circumstanţă asupra căreia nu deţinem controlul, un accident nefericit ce apare printr-o soartă de neînţeles, un blestem în cadrul creaţiei, la care noi nu luăm parte.

Bineînţeles, multe boli aşa par. Dar multe altele – probabil majoritatea – nu se conformează deloc unui asemenea model. Oare copilul care aleargă pe stradă, când i s-a spus să nu facă asta şi este lovit de o maşină este o victimă? Dar şoferul care face un „accident”, în timp ce conducea cu o viteză mult peste limita admisă pentru a ajunge la o întâlnire la care întârziase? Sau haideţi să examinăm enorma varietate a bolilor psihosomatice şi a afecţiunilor cauzate de stres. Oamenii care suferă de dureri de cap pentru că nu le place slujba pe care o au sunt victime? Ale cui? O femeie care are o criză de astm de

[46] Vezi descrierea făcută de Abraham Maslow persoanelor „realizate” în cartea sa, *Motivation and Personality*, Harper Bros., 1954.

fiecare dată când este ignorată, izolată sau lipsită de îngrijirea altora este oare o victimă? Într-un fel sau altul, într-o oarecare măsură, toţi aceşti oameni şi mulţi alţii se auto-victimizează. Motivele, eşecurile şi alegerile lor sunt profund şi intim legate de apariţia afecţiunilor şi a maladiilor proprii. Deşi într-un anumit grad ei sunt responsabili de condiţia în care se află, îi considerăm totuşi bolnavi.

Recent, această chestiune a fost dezbătută în legătură cu alcoolismul – mulţi insistând cu putere că este vorba despre o boală, iar alţii susţinând că nu este o boală, deoarece pare să fie autoprovocată. Nu doar medicii, ci şi tribunalele şi legislatorii au fost implicaţi în această dezbatere şi au ajuns la concluzia că alcoolismul reprezintă, într-adevăr, o boală, în ciuda faptului că alcoolicul poate părea că nu este victima nimănui, cu excepţia propriei persoane. Chestiunea răului e similară. Rădăcina răului dintr-un individ poate fi găsită aproape întotdeauna, într-o oarecare măsură, în circumstanţele copilăriei lui, în păcatele părinţilor sau în ereditatea sa. Totuşi, răul este întotdeauna şi o alegere a cuiva – de fapt, o serie întreagă de alegeri. Faptul că suntem cu toţii responsabili pentru starea de sănătate a sufletului nostru nu înseamnă că o stare de sănătate precară este altceva decât o boală. Încă o dată spun: cred că suntem pe cel mai sigur şi mai solid teren atunci când nu definim boala în termeni de victimizare sau de responsabilitate, menţinându-ne, în schimb, în cadrele definiţiei oferite deja – o boală sau o afecţiune este orice defect în structura trupului sau a personalităţii noastre, care ne împiedică să ne atingem potenţialul ca fiinţe omeneşti.

Argumentul final împotriva etichetării răului drept boală e credinţa că răul este aparent netratabil. De ce să desemnăm drept boală o stare pentru care nu există vreun tratament cunoscut şi nici vindecare? Dacă am găsi un elixir al tinereţii în geanta neagră a doctorului, ar avea sens să considerăm bătrâneţea o boală. Dar, în general sau în mod curent, nu gândim astfel despre bătrâneţe. O acceptăm ca pe o componentă inevitabilă a condiţiei omeneşti, ca pe un proces natural, care face parte din noi şi împotriva căruia am fi nebuni să ne răsculăm.

Acest argument ignoră însă faptul că există o mulţime de afecţiuni, de la scleroza multiplă la deficienţa mintală, pentru

care nu există niciun tratament sau medicament, dar pe care nu ezităm să le numim boli. Probabil că le denumim astfel tocmai pentru că sperăm să găsim mijloace pentru a le combate. Dar nu la fel se întâmplă şi cu răul? Este adevărat că deocamdată nu posedăm vreo formă de tratament eficientă sau funcţională pentru a-i vindeca cu totul pe cei răi de ură şi de dorinţa de a distruge. Într-adevăr, analizele răului prezentate până acum relevă mai multe motive pentru care este extrem de dificil să-l abordăm şi cu atât mai mult să-l vindecăm. Dar este vindecarea imposibilă? Nu putem decât să ne ridicăm mâinile în faţa acestei dificultăţi şi să spunem: „Ne depăşeşte”? Chiar în condiţiile în care aceasta este cea mai mare problemă a umanităţii? În loc să fie un argument efectiv, faptul că nu ştim la momentul acesta cum să tratăm răul din indivizii umani este cel mai bun motiv pentru a desemna răul drept maladie. Pentru că a pune eticheta de maladie implică faptul că nu este inevitabilă, că vindecarea ar fi posibilă, că ar trebui să fie studiată ştiinţific şi că ar trebui căutate metode de tratament. Dacă răul este o boală, el ar trebui să devină un obiect de cercetare, la fel ca alte boli mintale, cum sunt schizofrenia sau neuroastenia. Faptul că fenomenul răului poate şi trebuie să fie subiect al cercetării ştiinţifice este teza centrală a acestei cărţi. Putem şi trebuie să ieşim din starea noastră prezentă de ignoranţă şi de neputinţă către o adevărată psihologie a răului.

Desemnarea răului drept boală ne obligă, de asemenea, să abordăm răul cu compasiune. Prin natura lui, răul ne inspiră mai degrabă o dorinţă de a-l distruge, decât de a-l vindeca, o dorinţă de a-l urî, decât de a avea milă pentru el. În vreme ce aceste reacţii naturale servesc pentru a-l proteja pe cel neiniţiat, ele împiedică, de asemenea, găsirea oricărei soluţii posibile. Nu cred că ne vom apropia mai mult decât astăzi de înţelegerea şi de vindecarea, sper, a răului omenesc până când profesioniştii vindecării nu vor socoti răul o boală, aflată în domeniul responsabilităţii lor profesionale.

Există un preot bătrân şi înţelept, retras în munţii din Carolina de Nord, care a dus o lungă bătălie cu forţele întunericului. După ce mi-a făcut favoarea de a se uita peste un manuscris al acestei cărţi, a comentat: „Îmi pare bine că ai etichetat răul drept boală. Nu numai că este o maladie; e maladia absolută.”

Dacă răul ar trebui considerat o tulburare psihiatrică, este el suficient de specific pentru a sta singur într-o categorie sau se potriveşte într-una dintre categoriile deja existente? În mod surprinzător, având în vedere gradul în care a fost neglijat răul, sistemul prezent al clasificării bolilor psihiatrice pare destul de adecvat pentru adăugarea lui ca simplă subcategorie. Categoria largă a tulburărilor de personalitate acoperă în mod curent acele stări psihiatrice în care negarea responsabilităţii personale reprezintă trăsătura predominantă. În virtutea indisponibilităţii de a tolera propriul păcat şi a negării propriei imperfecţiuni, răul se potriveşte uşor în această categorie largă de diagnostic. Mai mult, există în această clasă o subcategorie intitulată „Tulburarea de personalitate de tip narcisic". Cred că ar fi destul de potrivit să clasificăm oamenii răi ca făcând parte dintr-o variantă specifică a tulburării de personalitate de tip narcisic.

Însă trebuie să abordăm o chestiune legată de acest subiect. Să ne amintim că, atunci când am confruntat-o pe Sarah cu responsabilitatea ei faţă de natura propriei căsnicii, ea „a luat-o razna". În atacul ei virulent despre „mere şi portocale" şi despre persecutorii pseudoştiinţei, şi-a pierdut nu numai stăpânirea de sine, ci părea să-şi fi pierdut şi firul gândurilor. Logica ei s-a dezintegrat. O astfel de dezorganizare în gândire este mai caracteristică schizofreniei decât tulburării de personalitate. Să fi fost Sarah schizofrenică?

Între noi, psihiatrii, deseori discutăm despre ceva ce numim „schizofrenie ambulatorie". Prin acest nume facem referire la oamenii ca Sarah, care funcţionează, în general, bine în societate, nu dezvoltă niciodată o schizofrenie reală şi nu au nevoie de spitalizare, dar care manifestă o dezorganizare a gândirii – mai ales în condiţii de stres – ce seamănă cu schizofrenia „clasică". Însă ea nu există ca o categorie de diagnostic instituită, din simplul motiv că nu ştim îndeajuns de multe despre această stare pentru a o defini. Nu ştim, de fapt, dacă există vreo relaţie reală cu adevărata schizofrenie[47].

[47] Relaţia dintre rău şi schizofrenie nu este doar o chestiune fascinantă de speculaţie, ci şi o cercetare foarte serioasă. Mulţi (dar fără îndoială nu toţi) dintre părinţii copiilor schizofrenici par să fie schizofrenici ambulatorii, oameni răi, sau şi una, şi cealaltă. S-a scris mult despre părinţii „schizofrenogenici", iar cuvântul descrie, de obicei, schizofrenicul ambulatoriu sau persoana rea. Să însemne oare aceasta că schizofrenia ambulatorie este o variantă a adevăratei schizofrenii şi că e vorba de o simplă transmitere genetică? Sau că schizofrenia copilului este produsul psihologic al

În ciuda lipsei de claritate însă, problema trebuie ridicată, deoarece mulţi oameni răi sunt văzuţi de psihiatrii care-i diagnostichează ca având o schizofrenie ambulatorie. Reciproc, mulţi dintre cei pe care-i socotim schizofrenici ambulatorii sunt oameni răi. Deşi nu sunt identice, cele două categorii par să se suprapună în bună măsură. De asemenea, ar fi realist să introducem elementul unei confuzii de diagnostic. Realitatea este că găsirea unui nume pentru rău se află încă într-un stadiu primitiv.

Dar cred că poate a sosit timpul să distingem un nou tip de tulburare de personalitate, care să-i cuprindă pe cei pe care i-am numit răi. În plus faţă de abrogarea responsabilităţii, manifestare care caracterizează toate tulburările de personalitate, aceasta s-ar distinge prin:

a) un comportament constant distructiv, care găseşte ţapi ispăşitori şi poate fi deseori destul de subtil;

b) o intoleranţă excesivă, deşi, de obicei, mascată, la critică şi la alte forme de rănire a narcisismului;

c) preocuparea pronunţată pentru imaginea publică şi o imagine de sine axată pe respectabilitate contribuie la stabilitatea stilului de viaţă, dar, de asemenea, şi la o anume prefăcătorie şi negarea sentimentelor de ură sau a motivelor de răzbunare;

d) o deviere intelectuală, o probabilitate crescută pentru manifestarea unei tulburări de gândire, ca în cazul schizofreniei medii, în momentele de stres.

Până acum am vorbit despre necesitatea unei catalogări adecvate a răului din punctul de vedere al celor răi: astfel am putea aprecia mai bine natura afecţiunii lor, am putea ajunge să ştim cum să ne ocupăm de ea şi, sper, în cele din urmă, cum să o vindecăm. Dar mai există şi un alt motiv vital pentru a clasifica în mod corect răul: vindecarea victimelor celor răi.

Dacă răul ar fi uşor de recunoscut, de identificat şi de tratat, nu ar mai fi nevoie de această carte. Însă acesta este cel mai dificil dintre toate lucrurile cu care ne confruntăm. Dacă noi, ca

---

spiritului distructiv al părinţilor? S-ar putea oare ca răul însuşi să aibă o bază genetică, aşa cum pare să fie cazul celor mai multe exemple de schizofrenie? Nu ştim, şi nici nu vom şti până când psihologia răului omenesc nu va deveni subiect al unei cercetări ştiinţifice aprofundate.

oameni maturi, detaşaţi şi obiectivi avem mari dificultăţi în a înţelege răul, gândiţi-vă cum este pentru un copil care trăieşte într-un astfel de mediu. Copilul poate supravieţui emoţional doar în virtutea unei fortificări masive a psihicului său. În timp ce astfel de fortificări ale apărării psihologice sunt esenţiale pentru supravieţuire de-a lungul copilăriei, ele îi distorsionează sau îi compromit inevitabil viaţa ca adult.

Se întâmplă, deci, ca acei copii cu părinţi răi să intre în perioada adultă cu tulburări psihiatrice semnificative. Am lucrat cu astfel de victime de-a lungul mai multor ani, deseori obţinând rezultate excelente şi fără a fi nevoie să folosim cuvântul „rău“. Dar e îndoielnic faptul că unii pot fi vindecaţi pe de-a-ntregul de cicatricele dobândite trăind în apropierea celor răi, atâta vreme cât nu este denumită în mod corect sursa problemelor lor.

Găsirea unei soluţii de acceptare şi de înţelegere faţă de răul provocat de către părinţi este, probabil, cea mai dificilă şi mai dureroasă sarcină psihologică cu care se poate confrunta o fiinţă omenească. Cei mai mulţi eşuează şi rămân victime ale răului. Cei ce reuşesc cu adevărat să-şi dezvolte acea viziune arzătoare de care este nevoie pentru înfruntarea răului sunt aceia care pot să numească răul. „A găsi soluţia înseamnă a ajunge să numeşti.” Ca terapeut, consider că este de datoria noastră să facem ceea ce ne stă în putere pentru a ajuta victimele răului să ajungă la numirea corectă a afecţiunii lor. Urmează două cazuri tipice, în care ar fi fost imposibil să ofer asistenţa pe care trebuie s-o acorde un terapeut dacă nu aş fi recunoscut de la început faţa răului şi nu i-aş fi pronunţat numele.

Cazul visului voodoo

Angela nu putea vorbi.

A intrat în terapie la vârsta de treizeci de ani, pentru că avea grave dificultăţi în ce priveşte stabilirea unei relaţii intime cu cineva. Era o profesoară competentă, care putea să-şi ţină cu elocvenţă cursurile în faţa studenţilor. Din momentul în care a intrat în relaţie cu mine, Angela a devenit aproape mută. Lungile momente de tăcere erau întrerupte câteodată de scurte spasme de vorbire aproape neinteligibilă. Când încerca să

vorbească, deseori, după ce rostea câteva cuvinte, ajungea să bolborosească în şoaptă. Iniţial, am crezut că aceste şoapte reflectă o tristeţe copleşitoare, dar, treptat, mi-am dat seama că, de fapt, era acţionat un mecanism al cărui scop era să o împiedice să vorbească clar. Ele îmi aminteau de un copil care încearcă, plângând, să protesteze împotriva tratamentului nedrept aplicat de părinţii care îi ordonă să-şi retragă cuvintele. Angela recunoştea că are dificultăţi similare de a vorbi în orice relaţie intimă, dar în mod clar problema se înrăutăţea când era vorba de mine. Era evident că reprezentam o figură autoritară – parentală – pentru ea. Tatăl Angelei îşi părăsise familia când ea avea cinci ani. Nu-şi putea aminti decât că a fost crescută de mama ei. Aceasta era o femeie ciudată. Pe vremea când Angela, italiancă de origine, era o fetiţă în vârstă de unsprezece ani, cu părul negru, mama ei i l-a vopsit blond. Însă fetiţa nu voia să aibă părul vopsit. Îi plăcea părul ei negru. Dar, din anumite motive, mama ei dorea să aibă un copil blond, aşa că a făcut-o blondă.

Incidentul era tipic. Mama ei părea să nu aibă capacitatea sau dorinţa de a o recunoaşte pe Angela ca pe o fiinţă omenească separată, cu propriile ei drepturi. Angela nu avea parte, de exemplu, de intimitate. Deşi avea o cameră proprie, mama ei îi interzicea strict să-şi închidă uşa. Angela nu a înţeles niciodată motivul acestei interdicţii, dar n-ar fi avut niciun rost să protesteze. Odată, la vârsta de paisprezece ani, a încercat; drept urmare, mama ei a făcut o depresie care a durat mai mult de o lună, timp în care Angela a fost nevoită să gătească şi să aibă grijă de fratele ei cel mic. Primul cuvânt cu care am numit-o pe mama Angelei a fost „intruzivă“. Era iremediabil intruzivă. Nu avea nici cea mai mică ezitare să se amestece în modul de a fi sau în intimitatea Angelei şi nu tolera nicio interferenţă cu intruziunea ei.

În cel de-al doilea an al terapiei Angelei, am reuşit să stabilim o legătură între dificultatea ei de a vorbi şi intruziunea mamei. Tăcerea Angelei era, de fapt, un şanţ de apărare pe care mama sa nu-l putea trece. Oricât ar fi dorit mama să se amestece în gândurile Angelei sau în modul ei de a fi, fiica îşi putea păstra intimitatea minţii prin tăcere. Ori de câte ori mama încerca să-i invadeze intimitatea, Angela devenea mută. Am descoperit, de asemenea, că acest şanţ de apărare al tăcerii nu servea doar

pentru a o ţine pe mamă în afară, ci şi pentru a ţine furia Angelei înăuntru. Angela învăţase că era o prostie să încerce vreodată să-şi contrazică mama; pedeapsa pentru această crimă era devastatoare. Prin urmare, a devenit, de asemenea, mută ori de câte ori era în pericol să-şi exprime resentimentele.

Psihoterapia este, bineînţeles, un proces intens intruziv, iar terapeutul reprezintă invariabil o figură autoritară. Dat fiind faptul că jucam un rol parental pentru ea şi că doream să intru în cele mai ascunse colţuri ale minţii ei, nu e de mirare că Angela reactivase puternic în faţa mea şanţul de apărare al tăcerii pe care-l săpase în timpul copilăriei. Doar după ce şi-a dat seama că există o diferenţă esenţială între mine şi mama ei a putut să se dispenseze de acest şanţ de apărare. Deşi am căutat să-i cunosc gândurile şi chiar să le influenţez, Angela a început gradual să realizeze că, spre deosebire de mama sa, eu aveam un respect constant şi veritabil pentru propria-i identitate şi pentru individualitatea unică a sufletului ei. A fost nevoie de doi ani pentru ca ea să poată discuta liber cu mine.

Dar tot nu era eliberată de mama ei. Căsătorindu-se cu un bărbat care, la fel ca tatăl ei, a părăsit-o, Angela – având un copil de întreţinut – a fost nevoită să se bizuie pe mama sa pentru ajutoare financiare ocazionale. Mai important, ea se agăţa încă de speranţa că, într-un fel, într-o zi, mama ei se va schimba şi o va aprecia pentru ceea ce este. În acest moment, la începutul celui de-al treilea an de terapie, Angela mi-a povestit visul care urmează.

— Eram într-o clădire. A apărut un fel de grup misterios de oameni, purtând pelerine albe. Într-un fel, se presupunea că particip la un ritual secret înspăimântător. Simultan, aveam puteri oculte. Puteam să mă ridic spre tavan şi să plutesc. Dar participam, de asemenea, şi la ritual. Nu era ceva ce voiam să fac. Eram captivă în acea situaţie. Era foarte neplăcut.

— Ce idei ai despre acest vis? am întrebat.

— O, ştiu perfect de unde vine, a răspuns Angela. Săptămâna trecută, la o petrecere, era un cuplu care fusese în Haiti. Ei au descris vizita pe care o făcuseră într-un loc unde se practica voodoo. Era un luminiş în pădure. Acolo se găseau pietre cu urme de sânge pe ele şi pene de găină împrăştiate peste tot. M-am simţit oribil ascultându-i cum vorbeau despre acea scenă. Sunt sigură că acesta-i motivul pentru care am avut visul. În vis,

era ca un fel de ritual voodoo şi parcă urma să fiu forţată să omor ceva. Totuşi, într-un fel, era ca şi cum eu aveam să fiu victima. Of, era urât – nu vreau să mai vorbesc despre asta.

— Ce altceva mai crezi despre vis? De ce altceva crezi că se mai leagă visul? am întrebat.

Angela părea posomorâtă.

— De nimic. Singurul motiv pentru care am avut visul a fost, probabil, acela că i-am auzit pe acei oameni vorbind despre voodoo.

— Însă doar faptul acesta nu explică visul, am insistat. Dintre toate experienţele pe care le-ai avut în ultimele două săptămâni, ai ales-o tocmai pe aceasta ca să visezi despre ea. Trebuie să existe unele motive pentru alegerea ta. Trebuie să existe un motiv special pentru care te preocupă ritualurile voodoo.

— Ritualurile voodoo nu mă interesează deloc. Nici măcar nu-mi place să mă gândesc la vis. A fost sângeros, urât.

— Ce te-a tulburat cel mai mult în acest vis?

— Era ceva rău acolo. De aceea nu vreau să vorbesc despre asta.

— Poate că se petrece ceva rău în viaţa ta în prezent, am comentat.

— Nu, nu, a protestat Angela. Este doar un vis stupid şi aş vrea să trec peste subiect.

— Crezi că există ceva rău în legătură cu mama ta? am întrebat.

— Ceva bolnav, nu rău, a răspuns Angela.

— Care este diferenţa?

Angela nu a răspuns la aceasta în mod direct.

— De fapt, sunt furioasă pe mama mea, a spus ea în schimb, pentru a nu ştiu câta oară.

— Da? Povesteşte-mi despre acest lucru.

— Ei bine, ştii că luna trecută mi s-a stricat maşina. Am reuşit să fac un împrumut la bancă, astfel încât să-mi ajungă pentru o rată la maşina cea nouă, dar nu am avut suficienţi bani să plătesc dobânda. Aşa că am sunat-o pe mama şi am întrebat-o dacă mi-ar putea împrumuta o mie de dolari fără dobândă. A fost foarte drăguţă pe moment. „Bineînţeles”, mi-a spus. Dar banii n-au venit. Aşa că, după două săptămâni, am sunat-o din nou. Mi-a depănat aceeaşi poveste, cum că nu poate să-mi dea

banii nici peste două săptămâni, pentru că ar pierde dobânda la bancă. N-am înţeles deloc care era problema şi am început să-mi dau seama că, probabil, nu vrea să-mi împrumute banii, deşi nu avea de gând să-mi mărturisească direct acest lucru. Apoi, săptămâna trecută, am primit un telefon de la fratele meu. Am discutat despre felul în care ea se foloseşte totdeauna de el pentru a-mi transmite mesaje pe care nu vrea să mi le adreseze ea însăşi. Oricum, el voia să-mi spună doar că mama avea un chist la sân şi probabil că trebuia să facă o operaţie. A mai precizat că mama era îngrijorată că nu avea suficienţi bani pentru îngrijirea medicală necesară la vârsta ei. Între timp, imaginea devenise clară. În sfârşit, în urmă cu trei zile am primit un formular de împrumut de la mama mea, ca să-l semnez. Ştiam că nu se aştepta să-l semnez. Acum un an nu l-aş fi semnat. Dar la naiba cu ea! Am nevoie de bani şi nu am de unde să-i iau din altă parte. Aşa că l-am semnat. Dar mă simt încă vinovată.

— Spui că în urmă cu un an nu l-ai fi semnat? am întrebat.

— M-aş fi simţit prea vinovată. Dar toate discuţiile despre mama mea pe care le-am avut în cadrul terapiei m-au făcut să-mi dau seama că e vorba doar de un anume joc al ei. Întotdeauna e gata să intre în spital. Întotdeauna e gata să aibă o operaţie. Întotdeauna oferă ceva cu dreapta şi-mi ia cu stânga.

— De câte ori ai spune că a jucat mama ta acest joc cu tine?

— Nu ştiu, de sute sau poate de mii de ori.

— E aproape un fel de ritual atunci, nu-i aşa?

— Chiar aşa este.

— Înseamnă că mai târziu te-ai angajat într-un ritual malefic, nu-i aşa? am comentat.

Angela m-a privit cu o tresărire, ca şi cum ar fi înţeles unde voiam să ajung.

— Crezi că despre asta a fost visul?

— Aşa bănuiesc, am răspuns. Chiar dacă ai trecut prin acest fel de ritual de sute de ori, chiar dacă ştii că ea doreşte să te simţi vinovată, tot izbuteşte să câştige, nu-i aşa? Tu tot te simţi vinovată.

— Da. Adică de unde să ştiu că ea nu are niciun chist la sân? Poate că am fost crudă faţă de ea.

— Deci tu nu eşti niciodată sigură dacă eşti victima sau călăul în acest ritual, la fel ca în vis.

— Ai dreptate, a fost de acord Angela. Mă simt vinovată întotdeauna.

— Elementul-cheie în vis pare să fie natura rea a ritualului, am comentat. Ce anume crezi că există în această interacţiune ritualică pe care o ai cu mama ta, care să o facă rea?

Angela arăta supărată.

— Nu ştiu. Faptul că sunt crudă cu mama mea?

— Angela, câţi bani are mama ta? am întrebat-o.

— N-am nicio idee.

— Nu te întreb până la ultimul cent, am spus. Dar ştii că e proprietara a trei clădiri cu apartamente de închiriat în Chicago, corect?

— Bine, dar nu sunt prea mari, a protestat Angela.

— Nu, am continuat, nu sunt zgârie-nori. Dacă mi-amintesc bine, fiecare dintre ele are cam zece apartamente. Şi se află într-o zonă bună. Iar mama ta este singurul lor proprietar. Corect?

Angela încuviinţă din cap.

— Deci, cam cât estimezi că ar valora doar aceste trei clădiri – lăsând la o parte banii din bancă – crezi că e vorba de jumătate de milion de dolari?

— Aşa cred, a răspuns Angela fără chef. Dar, ştii, nu mă pricep prea bine la bani.

— Da, am fost de acord. Consider că acesta e un fel de a evita să vezi ceea ce e evident. Crezi că clădirile cu apartamente ar putea valora chiar un milion de dolari?

— Da, se poate.

— Deci, ştii că mama ta are cel puţin între o jumătate de milion şi un milion de dolari pe numele ei, mi-am continuat logica matematică. Totuşi, mama ta se comportă ca şi cum pentru ea ar fi o mare povară să-ţi împrumute o mie de dolari pentru ca tu şi nepotul ei să aveţi o maşină cu care să vă puteţi descurca. Este, într-adevăr, o femeie bogată, dar pretinde că este săracă. Iar când spune că e săracă, aceasta este, de fapt, o minciună, nu-i aşa?

— Da, cred că de aceea sunt şi aşa de furioasă pe ea, a recunoscut Angela.

— Angela, oriunde este ceva rău există şi o minciună prin preajmă, am remarcat. Răul are întotdeauna ceva de-a face cu minciuna. Ceea ce face ca această interacţiune ritualică dintre tine şi mama ta să fie rea este faptul că ea e bazată pe o minciună. Nu minciuna ta. Minciuna mamei tale.

— Dar mama nu este rea, a exclamat Angela.

— De ce spui asta?

— Deoarece ea doar... pentru că, pur şi simplu, nu e. De aceea. Vreau să zic că este mama mea. Ştiu că e bolnavă, dar nu poate fi rea.

Ne reîntorsesem la chestiune.

— Care este diferenţa dintre bolnav şi rău?

— Nu sunt sigură, a răspuns Angela, care nu arăta deloc fericită.

— Nici eu nu sunt sigur, Angela, am adăugat. De fapt, cred că răul este un fel de boală. Dar un anume fel de boală. Iar a-l numi boală nu înseamnă că e mai puţin rău. Indiferent dacă e boală sau nu, cred că răul este ceva foarte real. Şi mai cred că vei ajunge să te împaci cu această realitate. Visul tău sugerează că relaţia cu mama ta este, de fapt, o relaţie cu răul. Şi deoarece nu poţi să pui capăt relaţiei cu mama ta, cred că trebuie să afli, pe cât poţi mai bine, ce faci, de fapt. Noi doi împreună trebuie să înfruntăm onest problema dacă mama ta este sau nu rea şi ce înseamnă acest lucru – ce semnificaţie a avut în trecut şi ce va însemna el pentru tine în viitor.

Pentru a evalua cu adevărat forţele care acţionau asupra Angelei, dar şi asupra tinerei femei din următorul caz tipic, este necesar să ne îndreptăm încă o dată atenţia asupra fenomenului narcisismului. Cu toţii tindem mai mult sau mai puţin să fim egoişti când avem de-a face cu alţii. De obicei, vedem orice situaţie dată mai întâi şi cu precădere din perspectiva felului în care ea ne va afecta pe noi personal şi doar mai apoi ne obosim să luăm în considerare felul în care aceeaşi situaţie ar putea afecta şi o altă persoană implicată. Totuşi, dacă ţinem la cealaltă persoană, de obicei putem şi, în cele din urmă, chiar ne gândim la punctul ei de vedere, care s-ar putea să fie destul de diferit de al nostru.

Cei răi nu fac la fel. Ei au un tip de narcisism total, care face să le dispară cu totul sau în mare parte capacitatea de a

empatiza. După cum se pare, mama Angelei nu s-a oprit să se gândească la faptul că fiica sa poate că nu ar vrea ca părul să-i fie vopsit blond. Nu mai mult decât s-au oprit părinţii lui Bobby să se gândească ce va simţi el dacă-i vor da de Crăciun arma cu care s-a sinucis fratele său. Nu s-a oprit să se gândească mai mult decât s-a gândit Hitler, am putea presupune, la ceea ce-au simţit evreii atunci când au fost băgaţi în camerele de gazare.

Putem să vedem astfel că narcisismul îi face pe cei răi să fie periculoşi nu doar prin faptul că-i motivează să-i socotească pe ceilalţi ţapi ispăşitori, ci, de asemenea, pentru că-i lipseşte înfrânarea ce rezultă din empatizare sau din respectul faţă de ceilalţi. În afară de faptul că cei răi au nevoie de victime pe care să le sacrifice narcisismului lor, acest narcisism le permite să ignore umanitatea victimelor lor. De asemenea, îi motivează să ucidă sau îi face insensibili la actul de a ucide. Orbirea narcisistului faţă de ceilalţi se poate extinde chiar dincolo de lipsa de empatie; narcisistul poate ajunge să nu-i mai „vadă“ deloc pe ceilalţi.

Fiecare dintre noi este unic. Exceptând cadrul mistic de referinţă, cu toţii suntem entităţi separate. Unicitatea noastră face din fiecare individ o „entitate-eu“, ne asigură fiecăruia o identitate separată. Există graniţe ale sufletului individual. Iar atunci când avem de-a face cu alţii, de obicei respectăm aceste delimitări. Este un fapt caracteristic – şi o condiţie a sănătăţii mintale – ca graniţele eului nostru să fie clare şi, în aceeaşi măsură, ca noi să le recunoaştem clar pe ale celorlalţi. Trebuie să ştim unde ne sfârşim noi şi unde încep ceilalţi.

Mamei Angelei îi lipsea în mod clar această cunoaştere. Când i-a vopsit părul Angelei, s-a comportat ca şi cum fiica sa nici n-ar fi existat. Angela, ca individ distinct, unic, cu o voinţă şi cu gusturi proprii, nu era ceva real pentru mama ei. Aceasta nu o vedea pe Angela ca fiind Angela. Ea nu accepta existenţa graniţelor Angelei. Existenţa acestor graniţe era pentru ea un fel de anatemă – fapt simbolizat de refuzul de a o lăsa pe Angela să-şi închidă uşa propriei camere. Ea ar fi înghiţit întregul sine al Angelei în propriul său eu narcisic dacă Angela n-ar fi putut să se retragă în spatele şanţului de apărare al tăcerii. Crescând, Angela a reuşit să-şi dezvolte şi să-şi păstreze graniţele eului propriu doar prin acest fel de a se apăra de intruziunea narcisică şi ofensivă a mamei sale. Într-un fel, ea a reuşit să-şi

păstreze graniţele eului doar exagerându-le, dar apoi, ca rezultat, a trebuit să plătească preţul izolării de ceilalţi.

O altă formă de devastare pe care o poate provoca intruziunea narcisică este relaţia simbiotică. „Simbioza” – aşa cum este folosit termenul în psihiatrie – nu constituie o stare reciproc benefică de interdependenţă. Se referă la o cuplare reciproc parazitară şi distructivă. În relaţia simbiotică, niciunul dintre parteneri nu se va separa de celălalt, chiar dacă este clar că acest lucru ar fi benefic pentru fiecare în parte, în cazul în care ar putea să o facă.

Hartley şi Sarah aveau în mod clar o astfel de relaţie. Hartley, cel slab, nu putea supravieţui în starea sa infantilă fără Sarah, care să ia orice decizie în locul lui. Iar Sarah nu putea, de asemenea, supravieţui psihologic fără slăbiciunea lui Hartley, care-i hrănea nevoia narcisică de dominaţie şi de superioritate. Ei nu funcţionau ca doi indivizi separaţi, ci ca o unitate. Sarah îl înghiţise pe Hartley printr-un consimţământ reciproc, până acolo încât el nu mai avea voinţă proprie sau identitate, cu excepţia unui mic fragment, reflectat de neînsemnatele sale încercări de sinucidere. El îşi abandonase graniţele eului, iar ea le încorporase în propriul său eu.

Deoarece Hartley şi Sarah, doi adulţi de vârstă mijlocie, „reuşiseră” să închege o relaţie simbiotică, nu este prea surprinzător faptul că anumiţi părinţi răi şi narcisici pot reuşi să cultive o astfel de relaţie cu un copil destinat să ajungă sub dominaţia lor. Cazul tipic care urmează descrie un proces de vindecare de lungă durată şi, prin urmare, dezbărarea unui astfel de copil de relaţia simbiotică cu mama sa.

Cazul fobiei de păianjeni

Nu pot înţelege nici până astăzi cum se face că Billie şi-a continuat terapia. Faptul că ea a mers în continuare la terapie se datorează într-o enormă măsură atât inteligenţei terapeutului ei, cât şi geniului pe care-l avea Billie. A fost un fel de miracol.

Billie a fost adusă la un coleg al meu de către mama ei, din cauza unor nereuşite la şcoală. La acea vreme, avea şaisprezece ani şi era foarte inteligentă, dar nu se descurca bine la şcoală. După şase luni de terapie, notele ei s-au îmbunătăţit

puţin. În plus, dezvoltase în mod clar un anume ataşament faţă de terapeutul ei, un bărbat matur şi bun, cu o răbdare infinită. În acest moment, mama sa a hotărât că problema fusese rezolvată. Dar Billie voia să continue terapia. Mama ei a refuzat să i-o plătească. Terapeutul tinerei redusese deja taxa la un minim de cinci dolari pe şedinţă. Billie, care primea ca bani de buzunar cinci dolari pe săptămână şi avea strânşi două sute de dolari, a început să plătească din propriii ei bani. Curând, mama nu i-a mai dat bani de buzunar. În timpul ultimului an de liceu, Billie şi-a luat prima slujbă pentru a putea continua să-şi plătească terapia. Asta se întâmpla în urmă cu şapte ani. Billie se află încă sub terapie, dar începe să se întrevadă sfârşitul.

Unul dintre motivele pentru care este atât de remarcabil faptul că Billie a rămas să facă terapie, plătind-o din banii ei de buzunar şi apoi din micul ei salariu îl reprezintă acela că, în primii trei ani, tânăra nu a simţit că ar fi ceva în neregulă cu ea. La un nivel inconştient, probabil că ea ştia că un anume aspect este radical greşit. Dar la nivel conştient era absolut liniştită în ce priveşte „problemele" ei. Îşi dorea vag să aibă note mai bune, totuşi era gata să recunoască că aproape niciodată nu-şi făcuse temele pentru acasă. Eşecul ei la şcoală îl atribuia cu uşurătate „lenei" şi, în fond, „Nu sunt destui copii leneşi la liceu?" Singurul lucru care putea fi identificat ca simptom era frica ei de păianjeni. Billie ura păianjenii. Orice păianjen. Ori de câte ori vedea un păianjen, literalmente o lua la fugă, panicată. Dacă observa un păianjen în casă – oricât de minuscul sau de inofensiv ar fi părut –, nu putea sta locului până când nu-l omora cineva şi-l arunca afară. Dar această fobie era egosintonică[48]. Deşi recunoştea că oricui îi era mai puţin frică de păianjeni decât ei, Billie conchidea că acest lucru se datora faptului că ceilalţi erau insensibili. Dacă ceilalţi şi-ar fi dat seama cât de dezgustători erau păianjenii, şi lor le-ar fi fost la fel de frică.

Deoarece la nivel conştient simţea că nu e nimic în neregulă cu ea, este foarte surprinzător faptul că Billie nu prea a lipsit la întâlnirile de terapie. Dar, într-un fel, terapeutul ei „s-a aflat prin preajmă" de-a lungul a trei ani şi Billie a făcut la fel. În aceasta perioadă, Billie şi-a urât cu pasiune tatăl şi şi-a adorat mama. De-o viaţă-ntreagă funcţionar la bancă, tatăl ei era un bărbat

[48] În acord cu ea însăşi. (N. Trad.)

timid şi taciturn, care-i părea lui Billie tot atât de rece şi de distant pe cât îi părea mama ei de caldă şi de apropiată. Billie, singurul copil la părinţi, era prietenă cu mama ei. Îşi mărturiseau una alteia cele mai intime secrete. Mama ei avea întotdeauna cel puţin câţiva amanţi şi, de-a lungul adolescenţei, nimic nu-i plăcea mai mult fetei decât să asculte poveşti despre coborâşurile şi urcuşurile legăturilor extraconjugale ale mamei ei. Nu părea să fie nimic rău în asta. Mama lui Billie arunca vina pentru aceste relaţii pe personalitatea izolată, lipsită de afecţiune a soţului ei. Părea un răspuns natural la lipsa lui de interes, iar Billie şi mama ei erau unite în ura faţă de el. Ele se simţeau aproape ca nişte conspiratoare voioase.

Mama era nerăbdătoare să afle toate detaliile sexuale şi romantice ale vieţii fiicei, iar Billie manifesta aceeaşi nerăbdare în a le asculta pe ale mamei. Billie se considera foarte norocoasă pentru faptul că avea o mamă atât de iubitoare şi de plină de grijă. Nu a putut să explice de ce mama sa refuzase să plătească terapia, dar nu putea sau nu dorea să o critice în această privinţă. Ori de câte ori terapeutul ridica această chestiune, Billie dădea puternic înapoi.

Când Billie i-a spus mamei despre prietenii ei, a fost mult de povestit. Era foarte libertină. Mama ei nu a criticat niciodată acest fapt; în fond, şi ea avea mulţi amanţi. Totuşi, Billie nu voia să fie promiscuă. Din contră, tânjea dureros după o relaţie profundă şi de durată cu un bărbat. Dar se părea că lucrurile nu mergeau niciodată. Se îndrăgostea până peste urechi de un bărbat şi se muta aproape imediat la el în apartament, dar după câteva zile sau săptămâni relaţia se strica, iar Billie se întorcea acasă la părinţi. Frumoasă, inteligentă şi fermecătoare, Billie nu avea probleme să-şi găsească noi iubiţi. Într-o săptămână, se îndrăgostea din nou. Dar, ca întotdeauna, după câteva săptămâni, relaţia murea. Billie începuse destul de vag să se întrebe dacă nu cumva ea omora aceste relaţii.

Această fărâmă de îndoială şi durerea ei că nu era capabilă să-şi păstreze mai mult timp iubiţii au făcut ca Billie să lucreze mai mult în cadrul terapiei. Treptat, au apărut contururile tiparului. Billie nu putea tolera să fie singură. Când se îndrăgostea de un bărbat, voia să meargă cu el oriunde se ducea acesta. Dormea întotdeauna cu el, indiferent dacă era vorba de sex sau nu, deoarece acest lucru îi garanta că este cu

ea – măcar în acea noapte. Când se trezeau dimineaţa, îl implora să nu se ducă la muncă, pentru că astfel s-ar fi îndepărtat de ea. Inevitabil, bărbatul se simţea sufocat. În cele din urmă, după câteva scuze, el punea capăt relaţiei. Billie alegea atunci primul bărbat care-i ieşea în cale, chiar dacă inteligenţa şi caracterul acestuia nu erau chiar dezirabile. Incapabilă să tolereze singurătatea, ea nu putea să aştepte atât cât era nevoie până să apară un iubit mai merituos. Se îndrăgostea de oricine îi era la îndemână, se agăţa de el imediat şi cercul vicios se relua.

Odată descoperită frica ei de a fi singură, a devenit clar de ce Billie nu se descurca bine la şcoală. Citirea unei cărţi sau scrierea unei lucrări necesită singurătate. Billie nu era capabilă să-şi facă tema pentru acasă, deoarece nu era dispusă să se îndepărteze de oameni – în special de mama ei, mereu gata să sporovăiască – îndeajuns de mult ca să-şi ducă la bun sfârşit munca.

Deşi problema fusese deja identificată, Billie se simţea neputincioasă pentru a face ceva în această privinţă. Recunoştea că spaima ei de a fi singură o limita în anumite privinţe, dar ce putea să facă? Făcea parte din felul ei de-a fi. Oricât de autodistructiv ar fi fost acest tipar, aşa era ea. Nici măcar nu-şi putea imagina cum altfel ar fi putut fi. Aşa că nu s-a schimbat nimic, cu excepţia faptului că fobia ei de păianjeni s-a înrăutăţit. Nu mai putea merge cu prietenii prin pădure şi nici măcar nu mai putea păşi pe o stradă întunecoasă noaptea, de teamă să nu fie atinsă din întâmplare de vreun păianjen.

În acest punct, terapeutul ei a făcut un pas îndrăzneţ. A insistat ca Billie, care până atunci trăise întotdeauna fie cu părinţii, fie cu vreun iubit, să-şi ia un apartament singură. Ea a refuzat. Ar fi fost o cheltuială ridicolă. Oh, existau, bineînţeles, şi avantaje: putea să-şi aducă iubiţii acasă la ea, să asculte muzică atunci când voia, se putea simţi mai independentă. Dar cum să-şi permită acest lucru? După ce îşi găsise o slujbă stabilă, terapeutul îşi ridicase taxa de la cinci dolari pe şedinţă la nivelul standard, de douăzeci şi cinci de dolari. Asta însemna că-i plătea lui mai mult de o sută de dolari pe lună – un sfert din salariul ei. Însă el s-a oferit să-i reducă iarăşi taxa la cinci dolari pe oră. Billie a fost impresionată, dar a pretins că nu-şi poate permite încă. În plus, ce s-ar fi întâmplat dacă într-o noapte ar fi

găsit un păianjen în apartament, în timp ce era singură? Ce-ar fi făcut atunci? Nu, nici nu se punea problema unui apartament în care să stea singură.

Colegul meu i-a arătat că ea nu făcea absolut nimic pentru a se ocupa de frica de a fi singură. Până când nu va face un pas pentru a alege singurătatea, spunea el, nu vedea nicio speranţă în privinţa terapiei ei. Trebuie să existe un alt pas, a argumentat ea. Terapeutul i-a cerut să găsească ea unul, ceea ce n-a reuşit, dar a insistat asupra faptului că el era prea pretenţios şi că ar trebui să abandoneze ideea. El i-a spus că va refuza să o mai vadă până când nu-şi va lua un apartament. Ea a fost revoltată de cruzimea lui, însă el a rămas neînduplecat. Aşa că, în final, în cel de-al patrulea an de terapie, Billie şi-a închiriat un apartament.

Imediat, s-au întâmplat trei lucruri. Primul a fost acela că Billie a devenit mai conştientă de forţa constrângătoare a fricii ei de singurătate. În nopţile în care nu era cu iubitul ei se simţea extrem de neliniştită în apartamentul gol. Pe la ora nouă seara nu mai putea îndura şi se întorcea la casa mamei sale, pentru a mai sta de vorbă, şi apoi se culca acolo. La sfârşitul săptămânii, când nu avea nimic de făcut, îşi petrecea tot timpul cu părinţii. În timpul primelor şase luni în care a plătit chirie la apartament, nu a dormit acolo singură decât de cel mult cinci ori. Plătea pentru un apartament în care-i era prea frică să stea. O situaţie absurdă. S-a supărat pe ea însăşi. A început să se gândească la faptul că poate era ceva bolnav în această frică de singurătate.

Cel de-al doilea lucru care s-a întâmplat a fost schimbarea ce a părut să se petreacă cu tatăl ei. Când ea a anunţat şovăind că îşi va lua propriul apartament, el a sugerat că poate ar avea nevoie de nişte mobilă, pe care o moştenise şi stătea nefolosită în magazie. Apoi, în ziua mutării, el a împrumutat un camion de la un prieten şi a ajutat-o să-şi încarce şi să-şi descarce mobila. I-a dat o sticlă de şampanie pentru inaugurarea casei. După ce s-a instalat, el a început să-i facă mici cadouri pentru decorarea apartamentului, aproape în fiecare lună – o veioză nouă, un afiş de atârnat pe perete, un preş pentru baie, o fructieră, un set de cuţite de bucătărie. Aceste cadouri i le dădea fără ostentaţie, învelite în hârtie de împachetat maronie, obişnuită, şi i le lăsa fără tevatură la locul ei de muncă. Dar Billie şi-a dat seama că fuseseră alese cu grijă. Toate erau cu bun gust. Nu se gândise

până atunci că tatăl ei ar fi avut bun gust. Ea ştia că el are puţini bani în plus pentru a cheltui pe astfel de lucruri. Deşi rămăsese timid, retras şi era dificil de discutat cu el, pentru prima oară, din câte putea să-şi amintească, Billie a fost emoţionată de interesul pe care i-l arăta tatăl ei. Se întreba dacă acest interes, aşa subtil cum era, nu cumva existase dintotdeauna.

În privinţa apartamentului, mama fetei era tot atât de indiferentă, pe cât era tatăl de generos. De mai multe ori, ea îi ceruse mamei mici lucruşoare împrăştiate prin colţurile casei familiei, dar brusc mama ei părea să le fi găsit o întrebuinţare. Ea nu o întrebase niciodată despre noul apartament. De fapt, Billie începuse să observe că, ori de câte ori aducea vorba despre apartament, mama ei părea să fie iritată, chiar sarcastică. „Nu te gândeşti că eşti puţin cam egoistă vorbind mereu despre apartamentul tău, care este aşa şi pe dincolo?” – a spus ea odată. Cu timpul, Billie şi-a dat seama că mama ei nu voia ca ea să se mute din casa părintească. Acesta a fost cel de-al treilea lucru care i s-a întâmplat.

Acest lucru s-a mărit ca un bulgăre de zăpadă. La început, Billie mai degrabă se bucura de faptul că mama ei era supărată pentru mutare. Oare acest lucru nu arăta cât de mult o iubeşte? Şi nu era un lucru bun să fie mereu bine venită înapoi în casa părintească, s-o aibă pe mama ei, cu care să discute până noaptea târziu, să-şi regăsească vechiul dormitor mereu pregătit pentru ea – să nu fie nevoie să se reîntoarcă în apartamentul gol, unde puteau apărea păianjeni în întuneric? Dar încetul cu încetul vraja începea să se destrame. Ea şi mama ei nu-l mai puteau vorbi de rău pe tatăl fetei. Când mama ei îl blama, ca de obicei, Billie începea să spună: „Haide, mamă, nu este chiar aşa de rău. Câteodată mă gândesc că e chiar drăguţ.” Acest gen de răspuns părea să o enerveze pe mamă. Imediat, remarcile mamei despre tatăl ei deveneau foarte maliţioase sau începea să devină agitată şi să o certe pe Billie că nu era alături de ea. Aceste momente au devenit foarte neplăcute. În cele din urmă, Billie a fost nevoită să-i ceară mamei să nu-l mai vorbească de rău pe tatăl ei când erau împreună, deoarece discuţia se transforma invariabil în ceartă. Mama a fost de acord în silă. Dar fără inamicul lor comun, Billie

şi mama ei nu prea mai aveau despre ce să vorbească. Apoi, era problema din serile de miercuri.

Billie lucra în cadrul departamentului de distribuţie al unei mici edituri. În fiecare joi dimineaţă, făcea expedierea săptămânală de pachete către destinaţii din ţară. Natura responsabilităţilor îi ei cereau ca, în acele dimineţi, să fie la birou la ora şase. Ori de câte ori îşi petrecea noaptea în casa părinţilor, tot sporovăind cu mama ei, părea aproape imposibil să se ducă la culcare înainte de miezul nopţii. Ca rezultat, în dimineţile de joi Billie se simţea întotdeauna oribil, din cauza lipsei de somn. Cu ajutorul terapeutului, a făcut un legământ ca în nopţile de miercuri – măcar în acea noapte, dacă nu şi în alta din săptămână – să doarmă singură în apartamentul ei, la care să se întoarcă nu mai târziu de ora nouă seara.

În primele zece săptămâni, Billie a fost incapabilă să-şi ţină legământul. N-a reuşit nici măcar o dată să se întoarcă în apartamentul ei înainte de miezul nopţii. În fiecare săptămână, terapeutul o întreba în ce măsură şi-a ţinut făgăduiala şi în fiecare săptămâna Billie trebuia să-şi mărturisească eşecul. Mai întâi, a fost furioasă pe terapeut. Apoi, a fost furioasă pe sine, deoarece nu era în stare să-şi ţină hotărârea. A început să-şi privească serios slăbiciunea. La mai multe şedinţe a vorbit despre ambivalenţa ei faţă de legământ, de frica de singurătatea din apartamentul ei, de dorinţa de a rămâne la căldura casei părinteşti. În acest punct, terapeutul a întrebat-o pe Billie dacă ar exista vreo cale ca mama ei să poată să o ajute să-şi ţină legământul.

Billie a fost încântată de idee. Imediat i-a povestit mamei despre legământ şi i-a cerut să o încurajeze ca, în serile de joi, să plece de acasă pe la opt şi jumătate. Mama ei a refuzat: „Ce faci tu şi cu terapeutul este treaba ta, nu a mea“, a spus ea. Billie a simţit că există oarecare adevăr în această afirmaţie, dar a început să-şi suspecteze mama că ar putea avea motivele ei pentru a nu dori ca fiica sa să-şi ţină legământul. Suspiciunea s-a accentuat. Şi pe măsură ce a crescut, Billie a început să observe comportamentul mamei sale în serile de miercuri. A remarcat că, invariabil, pe la opt şi jumătate, mama aducea în discuţie unele subiecte foarte provocatoare. Odată ce şi-a dat seama de acest tipar, Billie a încercat să o întrerupă. La nouă fără un sfert, în mijlocul unui astfel de subiect, Billie s-a ridicat

şi a anunţat că urma să plece. „Nu crezi că eşti nepoliticoasă?” – a întrebat-o mama ei. I-a reamintit mamei de legământ şi i-a sugerat că, deşi nu era responsabilitatea mamei ei să o ajute să-şi ţină acest legământ, aceasta era poate datoare ca măcar să-l respecte. A avut loc o ceartă aprinsă. Mama ei a început să plângă. Billie s-a întors la apartament după miezul nopţii. După aceea, Billie a observat că, dacă abilitatea mamei ei de a aduce în discuţie un subiect provocator pe la opt şi jumătate nu reuşea să mai aibă vreun efect, ea demonstra o aceeaşi abilitate în a declanşa o ceartă. În a paisprezecea săptămână în care tot nu reuşise să-şi ţină legământul, acest tipar a devenit clar pentru Billie. În acea seară de miercuri, la opt şi jumătate, mama ei a început să povestească ceva. Billie s-a ridicat spunând că îi pare rău, dar nu are timp să o asculte. Mama ei a început cearta. Billie a anunţat că nu are timp nici să se certe. S-a îndreptat către uşă. Mama ei a apucat-o literalmente de mânecă. Billie s-a smuls. Când ceasul a bătut ora nouă, se găsea în apartamentul său. Cinci minute mai târziu, suna telefonul. Era mama ei. Billie plecase într-o grabă atât de mare, zise ea, că n-avusese timp să-i spună că doctorul credea că are pietre la vezica biliară.

Frica de păianjeni a tinerei s-a înrăutăţit.

În acest punct, Billie încă îşi adora mama. În cadrul terapiei, devenise capabilă să-şi critice mama destul de liber şi de precis, totuşi nu era niciodată cu adevărat furioasă pe ea şi a continuat să profite de orice ocazie pentru a fi în compania mamei ei. Era ca şi cum şi-ar fi dezvoltat două creiere ce coexistau – unul nou, cu care se putea uita la mama ei în mod obiectiv, şi cel vechi, care rămăsese absolut neschimbat.

Terapeutul a impulsionat-o. El a sugerat că mama ei se agăţa de ea nu doar în serile de miercuri. Poate că mama ei nu voia ca Billie să o părăsească sau să-şi dezvolte o existenţă separată, într-o altă dimensiune. El i-a amintit încă o dată că mama ei a refuzat să-i plătească terapia din momentul în care aceasta a devenit un lucru important în viaţa lui Billie. Oare mama ei era geloasă pe ataşamentul fiicei faţă de terapie, deoarece reprezenta un ataşament faţă de altceva decât ea? Şi de ce o tot reţinea pe Billie să-şi ia propriul apartament? Oare nu cumva o împiedica pe Billie să-şi dezvolte independenţa şi separarea? Poate, i-a răspuns Billie. Dar mama ei nu obiectase niciodată împotriva prietenilor şi amanţilor ei. Oare asta nu indica faptul

că mama ei nu avea nicio dorinţă de a o ţine lângă ea? Posibil, a recunoscut terapeutul ei, dar probabil că acest lucru indica, pur şi simplu, că mama dorea ca Billie să fie o copie a ei. Poate că mama se folosea de promiscuitatea fiicei pentru a şi-o justifica pe a sa. În plus, cu cât ele erau mai asemănătoare, cu atât mai puţin exista şansa de a se separa vreodată. Şi aşa a continuat bătălia săptămână după săptămână, lună după lună, cu nesfârşite reveniri asupra aceloraşi chestiuni, fără să se întrevadă niciun semn de rezolvare la orizont.

Dar în al şaselea an de terapie, a apărut o schimbare subtilă, însă radicală. Billie a început să scrie poezii. La început, i-a arătat poemele mamei ei. Aceasta nu s-a arătat prea interesată. Dar Billie era mândră de propriile-i poezii. O dimensiune nouă, surprinzătoare a sa. Era unicitatea ei, ceva ce îi aparţinea. Şi-a cumpărat un caiet elegant, legat în piele, în care să-şi scrie poemele. Impulsul de a scrie nu apărea des. Dar atunci când apărea, era constrângător. Pentru prima oară în viaţa ei, atunci când lucra la un poem, Billie şi-a dat seama că se bucura să fie singură. Într-adevăr, avea nevoie să fie singură. Nu se putea concentra în casa părinţilor, cu întreruperile constante ale mamei ei. Astfel că, atunci când îi venea inspiraţia, se ridica brusc şi anunţa că trebuie să se întoarcă în apartamentul ei. „Dar nu este miercuri seara“, o mustra mama ei. Iar Billie trebuia să se smulgă încă o dată din braţele mamei. După un astfel de episod, în timp ce îi descria terapeutului felul în care mama ei se agăţa de ea atunci când pleca pentru a scrie, Billie a comentat:

— E ca un păianjen nenorocit!

—Aştept de multă vreme să spui asta! a exclamat terapeutul.

— Să spun ce?

— Că mama ta e ca un păianjen.

—Şi?

— Dar tu urăşti păianjenii şi ţi-e frică de ei.

— Nu-mi urăsc mama, a răspuns. Şi nici nu mi-e frică de ea.

— Poate ar trebui.

— Dar nu vreau.

— Atunci, în loc să faci asta, mai bine urăşti şi te temi de păianjeni?

Billie a lipsit de la următoarea întâlnire. Când s-a reîntors, terapeutul i-a sugerat că sărise peste întâlnire, deoarece se

înfuriase pe el pentru că făcuse o legătură între mama ei şi fobia de păianjeni. Billie a absentat şi de la următoarele două întâlniri. Dar când s-a reîntors în sfârşit, era pregătită să înfrunte problema.

— Bine, a spus ea. Deci, am o fobie. Ce e totuşi o fobie? Cum funcţionează?

Fobia este rezultatul unei înlocuiri, a explicat terapeutul. Ea apare atunci când o frică sau o repulsie normală faţă de ceva este înlocuită cu altceva. Oamenii folosesc această substituire defensivă, deoarece nu vor să recunoască frica sau repulsia originală. În ce o priveşte pe Billie, ea nu voia să recunoască răutatea propriei mame. Firesc. Ce copil ar vrea să creadă despre mama lui că este malefică sau distructivă? Ca orice copil, Billie voia să creadă că mama ei o iubeşte, că o protejează, că este blândă şi bună. Dar pentru a crede acest lucru, trebuia să scape de frica şi de repulsia pe care le simţea instinctiv faţă de răutatea mamei ei. Ea a făcut acest lucru direcţionându-şi frica şi repulsia spre păianjeni. Păianjenii erau răi – nu mama ei.

„Dar mama mea nu este rea“, a susţinut Billie.

Era adevărat că mama ei nu dorea ca ea să devină independentă şi că se folosea de tot felul de trucuri şi vicleşuguri pentru a încerca să o reţină pe Billie din a-şi dezvolta o existenţă complet separată. Dar asta nu era ceva rău. Se întâmpla astfel doar pentru că mama ei era atât de singură. Iar ea, Billie, înţelegea singurătatea. E teribil de rău să te simţi singur. E, de asemenea, omeneşte. Oamenii sunt creaturi sociale; au nevoie unele de celelalte. Faptul că mama ei se agăţa de ea din cauza singurătăţii nu era ceva rău; ci doar ceva omenesc.

— De vreme ce şi singurătatea este omenească, a răspuns terapeutul, inabilitatea de a o tolera cu greu poate fi considerată o parte necesară a condiţiei umane.

El i-a explicat că e de datoria părinţilor să-şi ajute copiii să-şi dobândească independenţa şi să se separe. În reuşita acestei sarcini, este esenţial ca părinţii să-şi tolereze propria singurătate, pentru a-şi încuraja copiii să se desprindă de ei în cele din urmă. A descuraja o astfel de separare nu numai că reprezenta un eşec al îndatoririi părinteşti, dar şi o sacrificare a dezvoltării copilului pe altarul dorinţelor imature şi egoiste ale

părintelui. Era ceva distructiv. Da, cu siguranţă este ceva rău, spunea terapeutul. Iar Billie avea dreptate să se teamă de aceasta.

Încet, Billie a ajuns să vadă. Şi cu cât întrezărea mai mult, cu atât era mai mirată. A început să observe sute de mici moduri, infinit de subtile, în care mama ei încerca permanent să-i reţină spiritul în ghearele sale. În caietul ei cu coperte de piele, Billie a scris într-o seară:

Ambiguitatea şi vinovăţia
Te pot face să-ţi pierzi minţile —

Îmi trimiţi lenjeria pe care mi-ai spălat-o.
Adaugi în ea prima frunză ce-a căzut toamna.

Manipulare? Vinovăţie?
... meto*dele tale chiar funcţionează.*

Totuşi, lucrurile nu s-au schimbat prea mult. Billie, deja o tânără de douăzeci şi trei de ani, îşi petrecea cele mai multe nopţi dormind în casa părintească şi cea mai mare parte a timpului liber cu mama ei. Deşi nu reuşea să-şi plătească terapia, îşi cheltuia o parte substanţială din salariul săptămânal pentru a o duce pe mama ei să ia cina la cel mai scump restaurant din zonă. Iar tiparul relaţiilor ei cu bărbaţii a continuat nealterat – îndrăgostirea, agăţarea de ei, sufocarea, despărţirea, căutarea frenetică, din nou îndrăgostirea – bărbat după bărbat, iar şi iar. Şi era mai îngrozită de păianjeni ca niciodată. Partea grea abia începea.

— Nu se întâmplă nimic, s-a plâns într-o zi Billie în timpul terapiei.

— Şi eu am aceeaşi senzaţie, a răspuns terapeutul.

— Bine, dar de ce nu? a întrebat Billie. Au trecut şapte ani de când stau de vorbă cu dvs. Ce naiba trebuie să fac mai mult?

— Închipuie-ţi de ce mai ai încă fobia de păianjeni.

— Am recunoscut că mama mea este un păianjen, a răspuns Billie.

— Atunci, de ce continui să te arunci în culcuşul şi în pânza ei?

— Ştiţi de ce. Ca şi ea, sunt şi eu singură.

Terapeutul s-a uitat la Billie. A sperat că este pregătită pentru ceea ce avea să-i spună.

— Deci, poate că într-un fel şi tu eşti un păianjen, a spus el.

Billie a plâns tot restul şedinţei. La şedinţa următoare, era acolo, punctuală, chiar nerăbdătoare pentru munca dureroasă ce o aştepta. Era adevărat; uneori se simţea ca un păianjen. Când bărbaţii începeau să o părăsească, se agăţa de ei – la fel cum se agăţa mama ei de ea. Îi ura pentru că plecau. Nu îi păsa de sentimentele lor. Nici de ei. Îi dorea pentru ea însăşi. Da, era ca şi cum ceva rău din ea, un impuls rău, o parte rea a ei o domina. Fobia de păianjeni nu numai că a ajutat-o să nege răutatea mamei sale, ci a folosit-o, de asemenea, pentru a nega răul din sine.

Totul era atât de bine legat şi întreţesut. Se identifica perfect cu mama ei. Erau atât de asemănătoare! Cum putea lupta cu adevărat împotriva răului mamei până când nu începea lupta împotriva ei însăşi? Cum putea să-şi condamne mama fără a se condamna pe sine că refuza să-şi tolereze propria singurătate? Cum se putea opri din încercarea de a prinde bărbaţii în propria pânză – bărbaţi care s-ar fi cuvenit să fie liberi, drepţi şi puternici, aşa cum şi ea ar fi trebuit să fie liberă, dreaptă şi puternică? Problema nu mai era cum să scape din pânza mamei sale, când identitatea mamei era atât de mult identitatea ei însăşi; problema era de a scăpa de ea însăşi. Şi cum, pentru numele lui Dumnezeu, cum putea să facă asta?

Dar Billie a reuşit. În numele lui Dumnezeu sau al adevăratului ei sine, ea a început, într-un fel, să se separe de mama ei, să se elibereze definitiv din relaţia simbiotică. Curând, a scris în caietul ei legat în piele:

Cât mă uimeşte cum boala mea
Se iveşte în mine mereu,
Parte din fiinţa mea,
Fără ca eu să o ştiu.
E-atât de greu să lupţi cu inamicul
Pe care nu-l poţi vedea;

Atât de înspăimântător să cred că eşti în mine,
Atât de cufundată în gândurile şi sentimentele mele,
Încât nu se poate distinge
De mine.

Ea sunt eu.

Mă simt ca un mulatru,
Membru al Ku-Klux-Klan-ului,
Urând esenţa unei părţi din mine,
Căznindu-mă să distrug o parte din mine.

Acesta este probabil cel mai greu lucru
Pe care am să-l fac vreodată.
Câteodată pare atât de nefiresc.

Deseori mă întreb cum ar fi ca eu
Să devin diferită de tine;
Să am voinţa să doresc să fiu
Diferită de tine.

Se pare că Billie a început să-şi rupă lanţurile.

CAPITOLUL 4

Charlene: un caz exemplificator

Am observat cât de dificilă este examinarea în profunzime a oamenilor răi, din cauza naturii lor, care-i face să evite lumina. Negându-şi propria imperfecţiune, cel rău fuge atât de autoexaminare, cât şi de orice situaţie în care ar putea fi cercetat atent de alţii. Totuşi, în acest capitol, femeia care va fi descrisă – şi care într-o anumită măsură pare a fi rea – s-a supus totuşi unei psihanalize extensive în scop terapeutic.

Deşi acest gen de cazuri este rar, totuşi nu este unic. Eu însumi am încercat să tratez un astfel de pacient şi am supervizat terapeuţi ce au lucrat cu mai multe cazuri remarcabil de asemănătoare. De fiecare dată, tratamentul, deşi de lungă durată, a fost un eşec.

Nu este plăcut să dai greş. Dar acest lucru poate avea o mare valoare educaţională pentru psihoterapie şi, de asemenea, pentru viaţă în general. Probabil că avem mai mult de învăţat din eşecurile noastre decât din succese. Cu siguranţă, niciun pacient nu m-a învăţat mai mult decât cel pe care-l voi descrie. Sper că exemplul va servi şi altora. Examinând răspunsurile la unele întrebări precum: de ce a apelat Charlene la tratament, de ce a insistat să-l continue timp de patru sute de şedinţe şi de ce a eşuat total în răspunsul ei faţă de tratament, poate că vom ajunge, în cele din urmă, la o profunzime a înţelegerii prin care vom putea fi capabili să ajutăm la vindecarea oamenilor precum Charlene din această lume.

La început, confuzie

La început, nu exista niciun semn care să indice faptul că Charlene ar fi neobişnuită. A venit la mine la vârsta de treizeci şi cinci de ani, plângându-se de o depresie ce a urmat despărţirii de prietenul ei. Depresia nu părea severă.

Era o femeie minionă şi destul de atrăgătoare, dar nu de o

frumuseţe remarcabilă. Avea simţul umorului şi era evident foarte inteligentă. În mod clar însă, era neîmplinită în jocul vieţii. Din motive care îmi păreau destul de vagi la început, a eşuat de mai multe ori în încercarea de a absolvi un colegiu fără pretenţii. Totuşi, după un an în care şi-a dovedit valoarea ca voluntar, a fost angajată de Biserica anglicană din oraşul în care locuia ca profesoară de religie pentru grupele de copii mici. Şase luni mai târziu, era concediată de către rector. Ea atribuia acest lucru capriciilor acestuia. Dar tiparul a continuat. A pierdut încă şapte slujbe înainte de a obţine una de operator telefonic, post pe care îl ocupa atunci când a venit să mă vadă. În mod similar, despărţirea recentă de prietenul ei era doar una dintr-un lung şir de relaţii romantice eşuate. De fapt, Charlene nu avea deloc prieteni.

Deşi oamenii intră, de obicei, în terapie din cauza unei neîmpliniri sau a alteia, totuşi lipsa de succes a lui Charlene, cu toate că era accentuată, era departe de a fi un caz singular. Cu greu aş fi crezut că ea va deveni unul dintre cei mai „groaznici” pacienţi cu care am lucrat vreodată.

Examinându-i trecutul, am descoperit că Charlene părea să-şi fi făcut puţine iluzii în privinţa părinţilor ei. Cu excepţia unor sume considerabile de bani, se părea că nu-i dăduseră prea multe. Preocupat de avuţia pe care o moştenise, tatăl nu se implicase deloc în îngrijirea ei şi a surorii sale, Edith. Mama lor, o anglicană fanatică, ce bolborosea continuu cuvinte despre Iisus, era neabătută în ura sa faţă de soţul ei. „Dacă n-aţi fi fost voi, fetelor, l-aş fi lăsat demult pe tatăl vostru”, le spunea ea măcar o dată pe săptămână. „Bineînţeles”, observa Charlene amuzată, „chiar când Edie şi cu mine eram plecate de-acasă de peste zece ani, ea tot nu l-a părăsit.“

Edie devenise lesbiană. Charlene se considera bisexuală. Edie se descurca bine în afacerile bancare, dar nu era fericită. Ori de câte ori credea despre sine că are o problemă, Charlene nu avea nicio remuşcare în a da vina pe părinţi. „Ei chiar şi-au bătut joc de noi – tatăl meu, îndrăgostit de acţiunile lui de la bursă şi de obligaţiunile bancare, iar mama mea, cu aerele ei şi cu cartea de rugăciuni.” Fără îndoială, părinţii ei păreau neiubitori, chiar răi şi haini.

Dar mulţi pacienţi au părinţi haini. Nici măcar neobişnuita credinţă religioasă pe care o avea Charlene nu o făcea să fie

foarte aparte. După ce a fost concediată din serviciul ei de la biserică, Charlene a fost treptat atrasă de un cult care proclama o amestecătură de hinduism, budism, creştinism şi teologie esoterică, alături de credinţa în „vibraţiile iubirii prin meditaţie”. Dar astfel de culte sunt cu zecile. Iar acesta părea să nu încurajeze nici fanatismul, nici dependenţa. Faptul că era membră a unei astfel de grupări părea destul de natural, având în vedere felul greşit în care se folosea mama ei de creştinism şi de propria-i furie faţă de rectorul care o concediase.

Ceea ce o distingea însă pe Charlene era confuzia mea în relaţia cu ea.

În general, după ce petrec cinci sau şase ore de terapie cu un pacient, psihiatrii au cel puţin o înţelegere superficială a problemei pacientului. Există măcar o tentativă de diagnostic. După patruzeci de şedinţe cu Charlene, nu aveam nici cea mai vagă idee despre ce anume nu era în regulă cu ea. Neîmplinire, bine. Dar nu ştiam de ce.

Frustrat, mi-am derulat în minte o listă cu categoriile de diagnostic, punându-i diferite întrebări specifice. Am întrebat, de pildă, dacă nu avea o nevroză obsesiv-compulsivă şi am chestionat-o în privinţa tuturor simptomelor posibile ale acestei nevroze, cum ar fi comportamentul ritualic. Charlene a înţeles perfect. Cu mult entuziasm, a descris mai multe ritualuri minore, pe care le practica la începutul adolescenţei – o perioadă obişnuită, aproape normală pentru acest gen de comportament. Îşi aranja obiectele în cameră într-un anumit fel şi în anumite secvenţe pentru a se simţi confortabil înainte de a se duce seara la culcare. Când era copil, i s-a spus că în armată soldaţilor li se cere să-şi facă patul atât de întins, încât dacă arunci o monedă pe aşternut, aceasta să sară. Aşa că, în fiecare dimineaţă, când avea vreo treisprezece-paisprezece ani, arunca o monedă pe pat înainte de a se spăla pe dinţi. „Dar pe la cincisprezece ani, a spus ea, mi-am dat seama că acest lucru era o pierdere prostească de vreme şi m-am oprit. De atunci n-am mai avut niciun ritual.“ Aşa că am fost iarăşi zăpăcit şi am rămas zăpăcit. Au trecut încă treizeci de şedinţe înainte de a obţine primul indiciu despre caracterul pe care-l avea Charlene.

Într-o zi, după nouă luni de terapie, când mi-a înmânat cecul pentru luna precedentă, am observat că fusese emis de o altă bancă.

— Ai schimbat banca? am întrebat-o din întâmplare.

Charlene a dat din cap afirmativ.

— Da, am fost nevoită să o schimb.

— Ai fost nevoită să o schimbi? am ciulit eu urechile.

— Rămăsesem fără cecuri.

— Ai rămas fără cecuri? am repetat prostit.

— N-ai observat? a spus Charlene puţin iritată. Fiecare cec pe care ţi l-am dat avea un alt model imprimat pe el.

— Nu, n-am observat, am recunoscut. Dar ce-are asta de-a face cu schimbarea băncilor?

— Nu eşti prea ager, nu-i aşa? mi-a zis Charlene. La vechea mea bancă nu mai aveau cecuri cu desene noi, aşa că a trebuit să-mi deschid un nou cont ca să primesc un carnet de cecuri cu desene noi.

Mai confuz decât fusesem vreodată, am întrebat:

— De ce trebuie să foloseşti un desen diferit de fiecare dată?

— Deoarece este o ofertă din dragoste.

— O ofertă din dragoste? am repetat încă o dată năucit.

— Da. Ori de câte ori scriu un cec cuiva mă întreb care ar fi desenul potrivit pentru acea persoană în acel moment. Vezi tu, e o chestiune de vibraţii. Prin iubire intru în rezonanţă cu vibraţiile lor şi apoi fac selecţia. Dar niciodată nu-mi place să-i dau unei persoane acelaşi desen de mai multe ori, iar vechea mea bancă avea doar opt modele diferite de cecuri. De fapt, din cauza ta am schimbat băncile, deoarece acesta este cel de-al nouălea cec pe care ţi-l dau. Totuşi, eram nevoită să schimb banca oricum, din cauza companiei de electricitate. Dar ei sunt mai impersonali. Este greu să-ţi dai seama de vibraţiile lor.

Am rămas năucit. Poate că ar fi trebuit să abordez chestiunea „iubirii” chiar acolo şi atunci. Însă am fost copleşit de bizareria acestei acţiuni minore, dar repetitive.

— Această activitate sună puţin a ritual, a fost cel mai bun comentariu pe care l-am putut face.

— Da, cred că poţi să spui că e un ritual.

— Dar am crezut că nu ai niciun ritual.

— O, am o mulţime de ritualuri, mi-a răspuns Charlene veselă.

Şi avea. La următoarele câteva şedinţe, mi-a povestit zeci de ritualuri. Aproape fiecare lucru pe care-l făcea era conectat într-un fel sau altul cu un ritual. A devenit foarte clar că Charlene

avea, într-adevăr, o formă de tulburare obsesiv-compulsivă.

— Dacă ai zeci de ritualuri, am întrebat-o, cum se face că, atunci când te-am întrebat despre ritualuri, în urmă cu patru luni, mi-ai zis că nu ai niciunul?

— Nu am simţit că trebuie să-ţi spun. Poate că nu am destulă încredere în tine.

— Dar minţeai.

— Bineînţeles.

— Atunci, de ce-mi plăteşti cincizeci de dolari pe oră ca să te ajut, iar tu mă minţi, punându-mă în situaţia de a nu şti cum să te ajut? am întrebat.

Charlene s-a uitat la mine cu viclenie:

— Fii sigur că n-o să-ţi povestesc nimic până când n-o să cred că eşti gata să afli, a răspuns ea.

Acum, că-şi „mărturisise" ritualurile, speram că Charlene va deveni din ce în ce mai deschisă în munca noastră împreună şi, prin urmare, am fost mai puţin confuz. Dar lucrurile nu s-au întâmplat aşa. Doar treptat a început să mi se dezvăluie faptul că era un „om al minciunii". Deşi în timpul lunilor şi anilor ce-au urmat a dezvăluit vrând-nevrând un aspect sau altul despre sine, Charlene a rămas în mare parte enigmatică. Iar eu am rămas confuz. Care era calea pe care o dorea? A continuat până la sfârşit să-mi ascundă informaţii, dacă nu dintr-un alt motiv, măcar pentru a avea controlul asupra „spectacolului". Şi pe măsură ce o înţelegeam mai profund, creştea şi uimirea mea în faţa neputinţei ei fundamentale de a înţelege.

Într-un fel sau altul: copil ori adult

La puţin timp după ce şi-a dezvăluit ritualurile, Charlene a început să dezvăluie şi altceva: dorinţa ei intensă pentru mine.

Acest lucru n-a fost surprinzător, la început. Ţineam la Charlene. Nu lipsea la întâlniri şi le plătea cu conştiinciozitate, ceea ce presupuneam că se întâmpla din dorinţa ei arzătoare de a se dezvolta. Eram dornic să vin în întâmpinarea eforturilor ei, dedicându-mi propriile mele eforturi. Tot ce spunea, orice i se întâmpla mă interesa profund şi avea importanţă pentru mine. E firesc ca un pacient, ca răspuns la o atenţie susţinută, să nutrească o dorinţă romantică pentru terapeut, când acesta este de sex opus. Astfel de cazuri apar mai ales atunci când

pacientul nu a reuşit în timpul copilăriei să depăşească dilema oedipiană.

Orice copil sănătos trăieşte o dorinţă sexuală pentru părintele de sex opus. Această dorinţă îşi atinge, de obicei, apogeul în jurul vârstei de patru sau cinci ani şi la ea se referă dilema oedipiană. Este ceea ce îl pune pe copil într-o situaţie extrem de dificilă. Iubirea romantică a copilului pentru părinte este o iubire fără speranţă. Copilul îi va transmite părintelui: „Ştiu că-mi vei spune că nu pot să fac sex cu tine, deoarece sunt copil, dar priveşte cât de matur acţionez şi o să te răzgândeşti.” Această acţiune matură necesită însă o energie enormă, ce nu poate fi, până la urmă, susţinută de copil. El devine extenuat. Rezolvarea dilemei apare atunci când copilul extenuat acceptă realitatea faptului că este doar un copil şi nu poate – şi nici nu mai doreşte – să aibă aparenţa unui matur. Astfel, copilul îşi dă seama că nu poate să păstreze prăjitura şi să o şi mănânce, în acelaşi timp; nu poate să-şi posede sexual părintele, rămânând în acelaşi timp copil. Prin urmare, optează pentru avantajele faptului de a fi copil şi renunţă la sexualitatea lui prematură[49]. Dilema lui Oedip a fost rezolvată. Toată lumea respiră uşurată – în special copilul, care devine în mod vizibil mai fericit şi mai relaxat.

În psihoterapie, pacientul care nu a reuşit să-şi rezolve dilema oedipiană în timpul copilăriei trebuie să treacă în esenţă prin acelaşi proces în relaţia cu terapeutul, în perioada adultă. El sau ea trebuie să înveţe să renunţe la terapeut ca obiect al iubirii sexuale, romantice şi să se vadă pe sine ca fiind copilul terapeutului la un nivel simbolic. Odată ce apare acest lucru, lucrurile merg foarte lin. Pacientul se poate relaxa şi se poate bucura de îndrumarea părintească a terapeutului. Fără obstacole, el sau ea vor putea absorbi înţelepciunea şi iubirea terapeutului.

Numai că lucrurile nu au mers aşa între mine şi Charlene.

Primul indiciu că tratamentul nu progresa a fost un sentiment crescând de repulsie pe care am început să-l trăiesc faţă de ea. Acesta era destul de neobişnuit în experienţa mea. Când o pacientă atrăgătoare mă doreşte, problema mea este, de obicei,

---

[49] Printre motivele pentru care complexul oedipian este atât de important in psihiatrie se numără faptul că adulţii care au eşuat în a-şi rezolva acest complex au, de obicei, o mare dificultate în a face renunţările necesare pentru succesul vieţii de adult. Ei încă nu au învăţat că nu pot să aibă prăjitura şi să o şi mănânce în acelaşi timp.

cum să nu-i răspund în acelaşi fel. În mod normal, şi eu am propriile mele sentimente şi fantezii sexuale faţă de ea şi trebuie să mă asigur că acestea nu vor interfera în vreun fel cu judecata şi implicarea mea în ipostaza terapeutică. Cu siguranţă, de obicei sentimentul cald ce apare faţă de pacientele care îmi încredinţează iubirea lor nu-mi creează nicio dificultate.

Totuşi, cu Charlene era o altă problemă. Nu aveam nicio fantezie sexuală pozitivă în ce o privea. Din contră, gândul la o relaţie sexuală cu ea îmi provoca scârbă. Chiar ideea de a o atinge nesexual îmi dădea aproape o senzaţie de vomă. Şi lucrurile nu aveau să se îmbunătăţească. Cu cât trecea timpul, cu atât dorinţa mea instinctivă era de a o menţine la distanţă.

E posibil ca sentimentul meu de repulsie din ce în ce mai accentuat să nu fi fost în primul rând o reacţie sexuală. Nu numai eu aveam acest sentiment. O altă pacientă, o femeie inteligentă şi perspicace, a început o şedinţă întrebându-mă:

— Ştiţi, doamna care are programare întotdeauna înaintea mea, când vin să discut cu dvs...

Am dat din cap. Se referea la Charlene.

— Ei bine, îmi dă întotdeauna fiori. Nu ştiu de ce, n-am vorbit niciodată cu ea. Doar trece prin camera de aşteptare, îşi ia haina şi pleacă. N-am schimbat niciodată vreo vorbă cu ea, dar îmi dă fiori când o văd.

— Poate pentru că nu este o persoană prietenoasă, am sugerat.

— Dar nu – nu vorbesc nici cu ceilalţi pacienţi ai dumneavoastră. Este altceva. Este ca şi cum – nu ştiu cum să spun asta – ar avea ceva rău în ea.

— Dar nu arată straniu, nu-i aşa? am întrebat fascinat.

— Nu, arată ca o persoană obişnuită. Se îmbracă bine. Poate că este chiar o femeie educată. Dar ceva în privinţa ei mă sperie. Nu pot spune exact ce. Însă dacă am văzut vreodată o persoană rea, cu siguranţă ea este aceea.

Indiferent dacă sentimentul meu de repulsie era sau nu de natură sexuală, comportamentul sexual pe care-l afişa Charlene în timpul şedinţelor era extraordinar. De obicei, când o pacientă trăieşte o afecţiune faţă de mine, ea este ruşinoasă, chiar secretoasă în această privinţă la început. Charlene nu era aşa. Ea, care în mod normal îmi ascundea informaţii, se arăta

ostentativă în privinţa intenţiilor de a mă seduce.

— Eşti rece, spunea ea acuzator. Nu înţeleg de ce nu vrei să mă ţii în braţe.

— Poate că aş putea să te ţin dacă ai avea nevoie să fii alinată, i-am răspuns, dar eu resimt dorinţa ta de a fi ţinută în braţe ca fiind una sexuală.

— Tu şi distincţiile tale de chiţibuşar! a exclamat Charlene. Ce diferenţă ar fi dacă aş vrea să fiu alinată sexual sau în alt fel? Indiferent cum, am nevoie să fiu alinată.

— Nu ai nevoie de o relaţie sexuală cu mine, am încercat să-i explic iar şi iar. Poţi să ai o astfel de relaţie cu oricine. Mă plăteşti pentru un anumit gen de îngrijire.

— Păi, cred că n-ai deloc grijă de mine. Te simt aspru şi distant. Nu eşti cald. Nu văd cum ai putea să mă ajuţi când nici măcar nu ai un sentiment de căldură faţă de mine.

Eu însumi începusem să-mi pun întrebări asupra acestui lucru. Charlene mă făcea întotdeauna să mă întreb dacă sunt un terapeut bun pentru ea.

Aceasta era, de asemenea, o trăsătură ilicită, vicleană, invadatoare a dorinţei pe care Charlene o nutrea pentru mine. Vara, obişnuia să vină mai devreme la şedinţele noastre şi stătea în grădină. Dacă mi-ar fi cerut permisiunea să facă acest lucru, nu cred că nu i-aş fi dat-o. Îmi place ca oamenii să se bucure de florile din grădină, a căror îngrijire este pasiunea mea şi a soţiei mele. Dar ea nu a cerut niciodată permisiunea. În mai multe seri în care nu aveam şedinţă mă uitam afară şi o vedeam pe Charlene în faţa casei noastre, stând în maşina ei şi ascultând radioul ce cânta încet în întuneric. Era sinistru. Când am întrebat-o despre acest lucru, mi-a spus simplu:

— Ştii că eşti bărbatul pe care-l iubesc. E firesc să doresc să fiu aproape de cel pe care-l iubesc.

Într-o zi, când nu aveam întâlnire, am intrat în biblioteca noastră şi am găsit-o pe Charlene stând şi citind una dintre cărţile mele. Am întrebat-o ce face acolo.

— E o cameră de aşteptare, nu-i aşa?

— E o cameră de aşteptare atunci când ai întâlnire, i-am răspuns. Când nu aştept pacienţi, este o cameră privată din propria mea casă.

— Ei bine, pentru mine este o cameră de aşteptare, a spus Charlene, absolut liniştită. Când ai biroul în propria-ţi casă,

probabil că te aştepţi să pierzi o parte din intimitate.

După ce i-am arătat faptul că nu are niciun motiv rezonabil pentru a se întâlni cu mine, practic i-am ordonat să plece. Mai mult decât oricând în viaţa mea, am simţit cum trebuie să fie pentru o femeie să aibă parte de avansuri nedorite şi chiar să-i fie frică de a fi violată. Într-adevăr, de două ori la sfârşitul unei şedinţe, Charlene practic m-a înhăţat şi a încercat să mă îmbrăţişeze înainte de a o respinge.

Unul dintre motivele principale pentru care copiii nu pot să-şi rezolve complexul oedipian este acela că nu reuşesc să primească iubirea şi atenţia părintească necesară în anii de dinaintea vârstei de patru ani – aşa-numiţii ani preoedipieni. A rezolva dilema oedipiană e ca şi cum ai încerca să construieşti primul zid al unei case, însă nu poţi să realizezi acest lucru până când nu există o fundaţie. Multe semne indicau faptul că Charlene fusese lipsită din punct de vedere emoţional de acest început. Mama ei fusese în mod clar o femeie care nu dăruia. Charlene nu-şi amintea ca vreunul dintre părinţii ei să o fi ţinut vreodată în braţe. Deseori avea vise cu sâni. În mod ritual, urma straniile legi dietetice ale cultului ei şi, ca urmare, căuta întotdeauna hrană organică ciudată. Când lua masa cu alţii, mânca întotdeauna ceva diferit de ei – ceva special, în termeni psihanalitici, problema de bază pe care o avea Charlene era nu un complex oedipian nerezolvat, ci un caz de fixaţie orală preoedipiană.

Dorinţa resimţită de Charlene de a mă atinge şi de a fi atinsă de mine era, de fapt, o dorinţă de a fi îngrijită de mamă – căldura, îmbrăţişarea de care fusese lipsită. Percepeam acea dorinţă a ei de a fi atinsă ca respingătoare şi ameninţătoare. În fond, nu de atingere avea ea nevoie disperată? Pentru a o vindeca, oare nu trebuia să fac acel lucru pe care-l găseam atât de dezgustător? Oare nu trebuia să o iau pe Charlene în poala mea, să o ţin în braţe, să o dezmierd, să o sărut şi să o mângâi până când ea şi-ar fi găsit, în cele din urmă, pacea?

Poate da, poate nu. M-am gândit serios la asta. Dar mi-am dat seama de un lucru. Şi anume că, deşi eram dispus să am grijă de Charlene ca de un copil mic, bolnav şi înfometat, ea nu era doritoare să primească o astfel de atenţie. Nu dorea să-şi asume rolul de copil în relaţia cu mine, şi cu atât mai puţin pe acela de copil mic. Esenţa dezgustului meu de a o atinge stătea

în insistenţa ei ca atingerea să fie de natură sexuală. Se vedea pe sine nu ca pe un copil înfometat, ci ca pe un adult complet. Am încercat în mod repetat, printr-o varietate de mijloace, inclusiv prin utilizarea canapelei, să o ajut să adopte o postură mai pasivă, încrezătoare, de copil faţă de mine. Toate încercările mele au dat greş. În timpul celor patru ani în care a făcut terapie cu mine, Charlene a insistat să controleze scena. Dacă ar fi fost ca un copil, ar fi trebuit să-mi cedeze frâiele, să mă lase să am grijă de ea în mod părintesc, în loc să-mi pretindă să am grijă de ea din punct de vedere sexual.

Dar nu a făcut aşa ceva. Dorea să ţină frâiele în mână în orice moment.

Procesul unei vindecări profunde, cel puţin în cadrul psihanalitic, cere ca pacientul să regreseze la un anumit nivel, într-un anumit grad. Este o cerinţă dificilă şi înspăimântătoare. Unui adult, obişnuit cu independenţa şi cu capcanele psihologice ale maturităţi, nu-i este uşor să se lase să devină iarăşi asemeni unui copil, dependent şi vulnerabil. Şi cu cât mai profundă este tulburarea de care suferă – cu cât copilăria pacientului a fost mai înfometată, mai dureroasă şi mai traumatizantă –, cu atât îi este mai dificil să se reîntoarcă la condiţia copilăriei în cadrul relaţiei terapeutice. Este ca o moarte. Totuşi, acest lucru poate fi realizat, iar atunci când se întâmplă, apare vindecarea. În caz contrar, nu poate fi reconstruită nici fundaţia. Dacă nu există regresie, nu există nici vindecare – este foarte simplu.

Dacă ar trebui să pun degetul exact pe o singură cauză pentru nereuşita Charlenei de a se vindeca în aceşti ani lungi petrecuţi cu mine, aceasta ar fi eşecul ei în a regresa. Când pacienţii reuşesc să regreseze, apare o calitate complet diferită a conduitei lor în timpul terapiei. Dezvoltă o stare de pace pe care nu o aveau înainte. Au un fel de inocenţă plină de încredere, care poate fi suspendată în orice moment atunci când e nevoie, dar care poate fi, de asemenea, recăpătată cu uşurinţă. Interacţiunea dintre pacient şi terapeut devine nu numai lină, ci şi jucăuşă şi plină de veselie. Este ca relaţia dintre o mamă iubitoare şi copilul ei. Dacă această stare ar fi fost dobândită cu Charlene – şi se pare că era foarte necesar acest lucru –, nu am nicio îndoială că aş fi putut şi chiar aş fi luat-o în poala mea, dându-i tot ce avea nevoie. Dar această stare de

lucruri nu a apărut. Deşi în interiorul ei era în mod evident un copil mic, nu exista nimic inocent sau încrezător în ea. A continuat până la sfârşit să joace rolul de adult complet.

— Tot nu înţeleg de ce, a spus Charlene după trei ani de terapie.

— Tot nu înţelegi ce? am întrebat.

— Nu înţeleg de ce un copil nu trebuie să facă sex cu părinţii lui.

I-am explicat cu răbdare, încă o dată, că rolul părinţilor constă în a-şi ajuta copilul să-şi câştige independenţa – iar independenţa faţă de părinţi este întotdeauna întârziată de legăturile incestuoase.

— Dar acesta n-ar fi un incest. Nu eşti tatăl meu.

— Poate că nu sunt tatăl tău în realitate, am răspuns, dar rolul meu ca terapeut este unul parental. Treaba mea e să te ajut să te dezvolţi, nu să te satisfac sexual. Poţi să obţii satisfacţie sexuală din altă parte, de la cei de-o seamă cu tine.

— Dar eşti de-o seamă cu mine!

— Charlene, eşti pacienta mea. Ai tot felul de probleme serioase, pentru care trebuie să fii ajutată. Vreau să te sprijin în privinţa acestor probleme. Nu vreau să fac sex cu tine.

— Dar chiar dacă sunt pacienta ta, tot aş putea să fiu „seamănul tău“.

— Charlene, fapt este că tu nu eşti „seamănul” meu. Nu poţi să-ţi păstrezi nici măcar o slujbă banală mai mult de câteva luni. N-ai învăţat nici măcar să-ţi găseşti calea la lumina zilei. Din punct de vedere psihologic, eşti, practic, un copil mic. Înţeleg. Ai avut părinţi groaznici şi ai o mulţime de motive să fii încă un copil mic. Dar nu mai pretinde că eşti de-o seamă cu mine. De ce nu te relaxezi şi nu te bucuri de atenţia pe care ţi-o dau ca părinte? Chiar vreau să te iubesc în acest fel. Dar, te rog, opreşte-te şi nu mai încerca să mă ai din punct de vedere sexual. Renunţă, Charlene!

— Nu voi renunţa. Te vreau şi intenţionez să te am.

Deşi nu putea fi mai ostentativă în privinţa a ceea ce dorea de la mine, tot am resimţit avansurile pe care mi le făcea Charlene ca fiind necinstite în natura lor. Ea dorea să obţină sânul de mamă sub deghizarea sexului. Căuta hrana copiilor mici sub deghizarea sexualităţii – ceea ce în sine nu este un fenomen neobişnuit, cu excepţia faptului că Charlene refuza cu

încăpăţânare să lase ca această deghizare să fie penetrată. Din timp în timp, îi spuneam într-un fel sau altul:

— În realitate, vrei să fiu mama ta. Este în regulă. E frumos. Vreau să fac acest lucru. E ceva de care ai nevoie. De fapt, e un lucru pe care-l meriţi. Ai fost înşelată în trecut şi meriţi ca această situaţie să fie reparată. Uită de chestiunea sexuală. Nu eşti pregătită pentru ea. Eşti prea tânără. Relaxează-te. Stai şi bucură-te de căldura pe care ţi-o dau. Lasă-mă să te hrănesc.

Dar nu voia. Într-o anumită măsură, aceasta se întâmpla deoarece privea oferta mea ca pe o capcană, dar şi pentru că felul în care fusese îngrijită de mama ei pe când era un copil mic se dovedise o capcană. Însă dacă doar această fiică ar fi fost sursa rezistenţei ei, probabil că ar fi putut fi rezolvată şi depăşită. Dar chestiunea puterii pure s-a dovedit mai importantă. Nu era vorba doar de faptul că îi era frică să-mi cedeze puterea maternală asupra ei. Mai degrabă era vorba de faptul că nu dorea să se supună vreunei puteri din indiferent ce motiv. Voia să se vindece, dar nu dorea să piardă nimic, nu accepta să cedeze la nimic în acest proces. Era ca şi cum ar fi cerut: „Vindecă-mă, dar nu mă schimba.” Voia nu doar să fie hrănită, ci să fie în acelaşi timp şi şeful celui care o hrăneşte[50].

Când Charlene mă mustra pentru lipsa mea de căldură şi dorinţă de a o îmbrăţişa, îmi tot spunea: „Vreau să mă confirmi. Cum să fiu vindecată de un terapeut care nu doreşte să mă confirme?” Acesta era un cuvânt important. Esenţa iubirii materne faţă de copilul mic o constituie confirmarea. Mama obişnuită, sănătoasă îşi iubeşte copilul fără niciun motiv în afară de simplul fapt că acesta există. Copilul mic nu trebuie să *facă* nimic pentru a-i câştiga dragostea. Nu există motive ataşate acestui fapt. Iubirea este necondiţionată. Ea iubeşte copilul pentru el însuşi, aşa cum e el. Această iubire reprezintă o confirmare; ea spune: „Ai o mare valoare doar pentru simplul

[50] Dorinţa de regresie spre stadiul de uniune cu mama este una dintre cele trei caracteristici pe care le-a descoperit Erich Fromm in analiza sa asupra modelului personalităţii rele sau a „sindromului decăderii” (*The Heart of Mari: Jts Genius for Good and Evil*, Harper & Row, 1964). El eticheta această dorinţă drept „simbioză incestuoasă”. Cu siguranţă, am descoperit această dorinţă la Charlene. Dar şi la mulţi alţii. Unul dintre factorii cruciali în privinţa celor răi, presupun, nu constă doar într-o simplă dorinţă regresivă pentru Mamă (fapt care ar putea fi folosit în vindecare), ci mai degrabă în încercarea de a obţine Mama fără regresie – insistenta de a primi îngrijirea mamei fără a renunţa la rolul de adult sau la vreuna dintre puterile asociate acestui rol.

fapt că exişti.”

În timpul celui de-al doilea şi al treilea an al vieţii copilului, mama începe din ce în ce mai mult să aibă unele aşteptări de la acesta, cum ar fi, de exemplu, educaţia mersului la toaletă. Iar când apar aceste aşteptări, iubirea ei devine inevitabil, cel puţin într-o anume măsură, condiţionată: „Te iubesc, dar...” „... aş vrea să nu mai rupi cărţile” „... aş vrea să nu mai dai jos veioza de pe masă” „... aş vrea să te duci la toaletă ca să nu mai fie nevoie să spăl aceste scutece.” Copilul învaţă cuvintele „bun” şi „rău”. Şi mai ales că poate continua să fie confirmat pe de-a-ntregul doar dacă este un copil bun. Acum trebuie să-şi câştige confirmarea. Şi mereu de acum încolo. Perioada de confirmare necondiţionată durează doar atât cât e bebeluş. Din punct de vedere psihologic, ca adulţi, am învăţat cu toţii într-un grad mai mare sau mai mic că, pentru a fi iubiţi, este responsabilitatea noastră de a ne face pe noi înşine demni de a fi iubiţi.

Un element-cheie în comportamentul pe care-l avea Charlene îl constituia pretenţia ei – nu solicitarea – ca eu s-o iubesc indiferent de felul în care se comporta – să o confirm nu doar pentru ceea ce ar putea deveni, ci şi pentru ceea ce era în prezent – cu boala ei cu tot. Făcând astfel, i-aş fi dat ceea ce dorea de la mine – iubirea unei mame pentru bebeluşul ei, iubirea necondiţionată, consecventă pe care o trăise doar în starea de nou-născut. Nu e de mirare că s-a întâmplat aşa, deoarece aveam dovada că nu primise de la mama ei o iubire necondiţionată, cu rol de confirmare, pe vremea când era nou-născut, iubire care se cuvine să fie moştenirea fiecărui copil. Fusese înşelată în privinţa acestei moşteniri. Dar îmi era imposibil să fac acest lucru pentru ea, deoarece pretindea să o iubesc necondiţionat, atâta vreme cât ea era un adult bolnav. A insistat să o iubesc aşa cum mama şi-ar iubi copilul, dar a insistat, de asemenea, să o tratez ca pe un adult de seama mea. Cererea ei era imposibil de îndeplinit dacă nu dintr-un alt motiv, atunci măcar pentru faptul că însemna să-i confirm boala[51]. Charlene nu voia să fie vindecată. Voia să fie iubită, nu schimbată. Voia să fie iubită pentru ea însăşi, cu nevroza ei cu tot. Deşi n-ar fi spus niciodată acest lucru, treptat mi-a devenit clar faptul că Charlene îşi continua terapia cu intenţia de a-mi

[51] În cuvintele lui Martin Buber, răul insistă pentru „confirmarea independentă de toate dovezile” (*Good and Evil*, Charles Scribner’s Sons, 1953, p. 136).

obţine iubirea *fără* terapie – deci, de a avea atât iubirea mea, cât şi nevroza ei.

Lege doar pentru ea

Din acel moment, dorinţa nutrită de Charlene a devenit evidentă. Deşi era o dorinţă profundă, ea nu mi-a devenit clară decât în cel de-al treilea an de terapie, când mi-am dat seama că Charlene era, de fapt, autistă.

Sănătatea mintală cere ca voinţa umană să se supună ea însăşi la ceva mai înalt decât ea. Pentru a funcţiona bine în această lume, trebuie să ne supunem unor principii care depăşesc tot ce am putea dori la un moment dat. Pentru oamenii religioşi, acest principiu este Dumnezeu, iar ei vor spune: „Facă-se voia Ta, nu voia mea.“ Dar chiar şi oamenii nereligioşi, dacă sunt sănătoşi, se supun „unei puteri mai înalte”, fie că ştiu acest lucru, fie că nu – indiferent dacă e vorba de adevăr sau iubire, de nevoile celorlalţi sau de cerinţele realităţii. Aşa cum am definit-o în *Drumul către tine însuţi,* „sănătatea mintală reprezintă procesul continuu de dedicare faţă de realitate cu orice cost.“

Eşecul absolut de a te supune realităţii se numeşte autism. Cuvântul vine din rădăcina grecească *auto,* care înseamnă „sine“. Persoana autistă este oarbă faţă de anumite dimensiuni esenţiale ale realităţii. Astfel de oameni trăiesc literalmente „într-o lume a lor“, în care sinele lor este stăpânul suprem.

Când o întrebam pe Charlene de ce voia să facă sex cu mine, răspunsul ei era întotdeauna foarte simplu: „Pentru că te iubesc.” Deşi am ridicat în mod repetat chestiunea veridicităţii acestei afirmaţii, pentru Charlene realitatea „iubirii” ei era dincolo de orice îndoială. Pentru mine însă reprezenta o afirmaţie autistă. Când îmi dădea un cec diferit în fiecare lună, credea că face acest lucru *pentru* mine. În mintea ei existau unele conexiuni între mine şi tiparul particular al ceculuі lunar. Dar conexiunea subzista doar în mintea ei. În realitate, nu era vorba doar de faptul că s-ar fi putut să nu-mi pese de modelul pe care îl folosea, dar, de asemenea, de acela că selecţia ei nu avea nicio legătură cu realitatea mea.

Atâta vreme cât era interesată, Charlene iubea pe toată lumea. Cultul în care intrase avea ca doctrină principală iubirea

omenirii. Charlene se vedea pe sine trecând prin lume şi răspândind daruri şi bunătate pe oriunde ajungea. Însă aşa cum am trăit eu iubirea ei, aceasta excludea invariabil realitatea mea. Într-o seară de iarnă, de exemplu, la câteva minute după ce încheiasem o şedinţă, mi-am turnat un Martini şi m-am dus în salon pentru a mă aşeza lângă foc, într-un rar moment de relaxare, în care să mă ocup de corespondenţă. Am auzit zgomotul deranjant făcut de cineva care încearcă în mod repetat să pornească maşina. Am ieşit din casă. Era Charlene.

— Nu ştiu de ce nu merge, a spus ea. Nu pot s-o pornesc.

— Doar n-ai rămas fără benzină? am întrebat.

— Nu, nu cred că e asta.

— Cum nu crezi? Ce spune indicatorul de benzină?

— Păi, arată că rezervorul e gol, a răspuns veselă Charlene.

Ar fi trebuit să râd, dar eram enervat.

— Dacă indicatorul arată că rezervorul e gol, ce te face să crezi că mai ai benzină?

— O, întotdeauna arată că nu mai am benzină.

— Cum adică indică întotdeauna că rezervorul e gol? am întrebat. Este stricat?

— Nu, cel puţin nu cred. Vezi, nu cumpăr niciodată mai mult de zece litri. Aşa sunt sigură că nu risipesc. În plus, este distractiv să ghiceşti când ai nevoie să umpli iar rezervorul. Sunt destul de bună la chestia asta.

— Cam de câte ori nu ghiceşti şi rămâi fără benzină? am întrebat, uluit de descoperirea acestui nou ritual neobişnuit.

— O, nu prea des. Poate de trei sau de patru ori pe an.

— Presupun că e puţin probabil ca acum să fie unul dintre acele momente, am spus cu un pic de sarcasm. Ce-o să faci acum?

— Dacă mă laşi să intru şi să dau un telefon, o să chem o echipă de depanare.

— Charlene, este ora nouă seara şi suntem departe de oraş. Ce crezi că vor face oamenii aceia?

— Ei bine, uneori vin şi noaptea. Singurul alt lucru pe care l-aş putea face ar fi să împrumut nişte benzină de la tine.

— Mă tem că nu am benzină pe aici, am răspuns.

— Am putea trage nişte benzină din rezervorul maşinii tale, nu-i aşa? a întrebat Charlene.

— Cred că da, am fost eu de acord, doar că nu am nimic cu

care să putem trage benzină.

— Am eu un furtun, a răspuns veselă Charlene. Îl ţin mereu în portbagaj. Îmi place să fiu întotdeauna pregătită.

Aşa că am căutat o găleată şi o pâlnie. Apoi am folosit furtunul ei şi am tras o gură de benzină pentru ca să înceapă să curgă. I-am dat cinci litri. Maşina a pornit imediat şi a plecat. Era foarte frig când am intrat în casă. Martini-ul din pahar se încălzise şi se diluase. Nu-i mai simţeam gustul din cauza benzinei. Toată seara n-am mai avut în gură alt gust decât pe acela de benzină – acel gust rău pe care ea mi-l lăsase.

Două zile mai târziu, Charlene a venit la următoarea şedinţă. Nu a menţionat nimic despre incidentul de la şedinţa anterioară. În cele din urmă, am întrebat-o ce părere are despre ceea ce s-a întâmplat.

— O, cred că a fost plăcut. M-am simţit bine.

— Te-ai simţit bine? am întrebat.

— Bineînţeles, a fost incitant. Ca un fel de aventură, felul cum am tras benzina şi cum a pornit maşina. Şi am trăit această aventură împreună. Ştii că este pentru prima oară când facem ceva împreună? A fost distractiv să lucrăm amândoi în întuneric.

— Cum crezi că m-am simţit?

— Nu ştiu, presupun că ţi-a plăcut şi ţie.

— De ce presupui asta?

— Nu ştiu de ce. Ţi-a plăcut?

— Charlene, am întrebat, ţi-a trecut oare prin minte că aveam şi altceva de făcut în acea seară, decât să te ajut să-ţi porneşti maşina, ceva care poate că-mi doream să fac?

— Nu. Cred că oamenilor le place să ajute alţi oameni. Cel puţin mie îmi place. Ţie nu?

— Charlene, am întrebat din nou, în timpul acestui incident te-ai simţit vreun pic inconfortabil sau jenată? Te-ai simţit prost că a trebuit să-mi ceri ajutorul să ieşi din încurcătura de care erai responsabilă?

— O, dar nu a fost greşeala mea.

— Nu?

— Nu, a declarat Charlene calmă. Maşina avea în rezervor mai puţină benzină decât credeam. Nu este greşeala mea. O să spui probabil că ar fi trebuit să apreciez mai bine, dar, în general, mă descurc destul de bine. Aşa cum ţi-am zis, rămân fără benzină doar de trei-patru ori pe an. E o medie destul de

bună.

— Charlene, i-am spus, eu merg cu maşina de trei ori mai mult decât tine şi nu am rămas niciodată fără combustibil.

— Se pare că a nu rămâne fără benzină e o mare problemă pentru tine. Vreau să spun că, într-adevăr, te stresează lucrul acesta. Nu e greşeala mea că te stresează atât.

Am renunţat. Pentru moment, eram prea obosit să mai dau cu capul în zidurile impenetrabile ale orbirii de care suferea Charlene. Pentru ea, sentimentele mele nu existau.

Autismul este în ultimă instanţă narcisism. Pentru narcisistul total, ceilalţi nu au mai multă realitate psihologică decât o mobilă. Narcisicii au doar ceea ce Martin Buber numeşte relaţii „eu-eu“[52]. Deşi nu am nicio îndoială că Charlene credea cu adevărat că mă iubeşte, „iubirea” era doar în capul ei. Nu avea nicio realitate obiectivă. Ea se gândea la ea însăşi ca fiind „o lumină pentru oameni”, emanând bucurie şi fericire oriunde se ducea. Tot ceea ce eu şi ceilalţi trăiam însă în apropierea ei era un haos şi o confuzie iritante, pe care ea le răspândea în jur.

Charlene vedea obiectele din jurul ei, nu se împiedica de ele, era oarbă doar în ceea ce mă privea pe mine şi pe ceilalţi oameni. De pildă, era complet dezorientată atunci când conducea pe o distanţă mai lungă. Simptomul m-a încurcat multă vreme – poate tocmai pentru că răspunsul era atât de evident. Dar imediat ce am devenit conştient de autismul ei, încurcătura mea s-a rezolvat. Odată când s-a plâns că în ziua precedentă ajunsese în Newburgh, New York, când, de fapt, vrusese să se ducă în New York City, am comentat:

— Se pare că ai confundat şoseaua 84 cu şoseaua 684.

— Aşa e! a exclamat fericită Charlene. Trebuia să o iau pe 684.

— Ai fost în New York City de mai multe ori, iar intersecţia este clar marcată. Cum ai putut să o confunzi?

— Ei bine, fredonam o melodie şi încercam să mi-o amintesc cât mai bine.

— Deci, erai concentrată asupra altui lucru.

— Asta ţi-am şi spus, nu? a răspuns Charlene enervată.

— Deoarece te pierzi totdeauna, am insistat, poate că problema este mereu aceeaşi. Poate că nu acorzi destulă

[52] Vezi cartea lui Martin Buber, *Eu şi tu*, trad. rom. de Ştefan Aug. Doinaş, Humanitas, Bucureşti, 1992. (N. Red.)

atenţie semnelor de circulaţie.

— Ei bine, nu pot să fac două lucruri odată. Nu pot să-mi amintesc o melodie şi în acelaşi timp să mă concentrez asupra semnelor de circulaţie.

— Corect, am apreciat. Nu poţi să cânţi o melodie, ca să zic aşa, şi să te aştepţi ca departamentul transporturilor să danseze după ea. Dacă vrei să nu te pierzi, trebuie să fii atentă la semne. Dacă vrei să te pierzi tu însăţi în fantezii, atunci o să te rătăceşti de lumea exterioară. Îmi pare rău, Charlene, dar aşa stau lucrurile.

Charlene a sărit de pe canapea:

— Şedinţa asta nu merge aşa cum am intenţionat eu să meargă, a spus ea cu răceală. Nu am de gând să stau aici şi să fiu muştruluită ca un copil. Ne vedem săptămâna viitoare.

Nu era pentru prima oară când Charlene pleca în timpul unei şedinţe. Totuşi, m-am rugat de ea.

— Charlene, nu a trecut nici jumătate din timp. Te rog să rămâi şi să încercăm să rezolvăm acest lucru. E o chestiune foarte importantă.

Dar uşa biroului meu s-a trântit irevocabil.

În acest punct am început să înţeleg un alt simptom pe care-l avea Charlene: neputinţa ei de a rămâne într-o slujbă mai mult de câteva luni. În timpul celor doi ani şi jumătate petrecuţi împreună până la acel moment, Charlene avusese patru servicii, care alternaseră cu lungi perioade de şomaj. Când a început cel de-al cincilea serviciu, am întrebat-o:

— Eşti agitată?

M-a privit sincer surprinsă:

— Nu, de ce să fiu?

— Dacă aş avea o nouă slujbă, aş fi uşor agitat, am explicat. Mai ales dacă aş fi fost concediat de atâtea ori înainte. Aş fi îngrozit de faptul că nu aş reuşi să mă descurc. De fapt, sunt un pic speriat ori de câte ori am în faţă o situaţie nouă, căreia nu-i cunosc regulile.

— Dar eu ştiu regulile, m-a contrazis Charlene.

M-am uitat la ea consternat:

— Cum poţi să ştii regulile unei slujbe pe care nici măcar n-ai început-o?

— Slujba constă în a face parte din personalul auxiliar la o şcoală de stat pentru retardaţi. Femeia care m-a angajat mi-a

spus că pacienţii sunt ca nişte copii. Ştiu totul despre cum trebuie să ai grijă de copii. În fond, am o soră mai mică şi am fost profesoară la o şcoală de duminică, nu-i aşa?

Explorând în continuare chestiunea, mi-am dat treptat seama că Charlene nu era niciodată agitată atunci când se confrunta cu o situaţie nouă, deoarece ştia întotdeauna dinainte regulile. Ea însăşi era cea care le făcea. Faptul că acestea erau regulile ei şi nu regulile angajatorului părea un lucru care nu conta pentru ea. Nu conta nici faptul că inevitabil apăreau confuzii. Jucând după regulile ei predeterminate şi având un dezinteres total pentru felul în care angajatorii doreau să fie făcute lucrurile, nu înţelegea niciodată de ce oamenii de la slujbă deveneau repede iritaţi de ea şi, în scurt timp, sătui până peste cap, dacă nu chiar foarte furioşi.

„Oamenii sunt aşa de neomenoşi“, explica ea. În repetate rânduri, se plânsese şi de mine că sunt neomenos. Charlene punea mare preţ pe omenie.

Motivul pentru care nu reuşise să termine facultatea a devenit, de asemenea, clar. Charlene îşi făcea rareori lucrările la timp, iar atunci când le făcea, de obicei nu se refereau la subiectul indicat. Un psiholog la care am trimis-o pentru o consultaţie o descria pe Charlene ca având „un IQ care-ar fi scufundat şi-un crucişător”. Totuşi, fusese exmatriculată dintr-o facultate mediocră. Am încercat să-i explic în mod repetat – uneori cu blândeţe, alteori cu asprime – faptul că dezinteresul faţă de ceilalţi reprezenta esenţa eşecurilor ei şi că narcisismul ei era extrem de distructiv. Dar singurul ei fel de a privi vreodată problema suna astfel: „Lumea este prea inflexibilă. Şi crudă.”

Spre sfârşitul terapiei, problema era elucidată din punct de vedere teologic şi, de asemenea, psihologic.

— Totul pare fără sens, mi s-a plâns Charlene într-o zi.

— Care este sensul vieţii? am întrebat-o cu aparentă inocenţă.

— De unde să ştiu? a replicat ea, evident iritată.

— Eşti o persoană religioasă, i-am răspuns. Cu siguranţă religia ta trebuie să aibă ceva de spus despre sensul vieţii.

— Încerci să mă atragi într-o capcană, m-a provocat Charlene.

— Ai dreptate, am recunoscut. Încerc să te atrag în capcana de a vedea problema pe care o ai în mod clar. Ce susţine religia

ta despre sensul vieţii?

— Nu sunt creştină, a declarat Charlene. Religia mea vorbeşte despre iubire, nu despre sensuri.

— Bine. Ce spun creştinii despre sensul vieţii? Chiar dacă nu e credinţa ta, cel puţin reprezintă un model.

— Nu sunt interesată de modele.

— Ai fost crescută în Biserica creştină. Ai petrecut aproape doi ani ca profesor de doctrină creştină, am continuat să o întărât. Cu siguranţă, nu eşti bătută-n cap, astfel încât să nu-ţi dai seama care este pentru creştini sensul vieţii, scopul existenţei omeneşti.

— Existăm pentru slava lui Dumnezeu, a spus Charlene cu o voce monotonă, joasă, plată, ca şi cum ar fi repetat ursuz un catehism străin, învăţat pe de rost şi rostit ca sub ameninţarea unei arme. Scopul vieţii noastre este să-l slăvim pe Dumnezeu.

— Ei bine? am întrebat.

A urmat un moment de tăcere. Pentru o clipă, am crezut că va începe să plângă – singura dată de când lucram împreună.

— Nu pot să o fac. Nu există loc pentru *mine* în asta. Ar însemna moartea mea, a explicat ea cu o voce tremurătoare.

Apoi, cu o rapiditate care m-a înfricoşat, ceea ce părea să fie o şoaptă înăbuşită s-a transformat într-un strigăt:

— Nu vreau să trăiesc pentru Dumnezeu, nu voi face asta, vreau să trăiesc pentru mine, doar de dragul meu!

A fost o altă şedinţă de la care Charlene a plecat la mijlocul ei. Mi-a fost foarte milă de ea. Am vrut să plâng, dar lacrimile n-au vrut să vină. „O, Doamne, e atât de singură!” – a fost tot ce am putut să şoptesc.

Visul despre maşina miraculoasă

Cât timp am făcut terapie cu Charlene, ea a susţinut ferm nu doar că mă iubea, dar că voia, de asemenea, să se facă „bine”. Ajunsesem demult să bănuiesc că amândouă erau pretenţii false – deşi, foarte probabil, pretenţii în care ea credea[53]. Inconştientul însă avea o tendinţă frumoasă şi tenace de a

[53] Probabil că nu e lipsit de importanţă faptul că Malachi Martin, în cartea sa, *Hostage to the Devil* (Ostatic diavolului), eticheta primul stadiu, cel mai lung şi cel mai dificil, al exorcismului cu numele de „pretenţie”. Chiar dacă era sau nu posedată, pretenţia ridicată de Charlene era penetrată doar de inconştientul ei. Falsitatea pretenţiei nu a fost niciodată recunoscută de ea în mod conştient.

spune adevărul. Aşa că, spre sfârşitul terapiei, inconştientul lui Charlene a părut să releve cu o claritate izbitoare natura relaţiei noastre.

— Am avut un vis noaptea trecută, a povestit Charlene la începutul celui de-al patrulea an de terapie. Se petrecea pe o altă planetă. Oamenii erau în război cu o rasă extraterestră. Multă vreme, a fost neclar cine va câştiga războiul. Dar eu am construit o maşină miraculoasă, care era atât ofensivă, cât şi defensivă. Era enormă şi foarte complexă, având în dotare mai multe arme diferite. Putea trage cu torpile pe sub apă, cu rachete la mari distanţe, putea să împrăştie substanţe chimice şi să facă multe alte lucruri. Ştiam că vom putea câştiga războiul cu ea. Eram pe cale să fac ultimele retuşuri la această maşină în laboratorul meu, când a intrat un bărbat. Era extraterestru, unul dintre inamicii noştri. Am ştiut că venise pentru a încerca să-mi distrugă maşina înainte să poată fi folosită. Dar nu m-am alarmat. M-am simţit absolut încrezătoare în mine. Părea să mai fie o grămadă de timp. Am crezut că voi face sex cu el şi că voi putea scăpa de el înainte să pună mâna pe maşina mea. Într-o parte a laboratorului meu, era o canapea. Ne-am aşezat pe ea şi am început să facem dragoste. Dar imediat după ce începusem, el a sărit brusc de pe canapea şi a fugit să atace maşina. Am ţâşnit şi am început să apăs butoanele de activare a sistemului de apărare, care l-ar fi distrus. Dar nu funcţiona. Am apăsat frenetic pe butoane şi am tras de manete. Chiar în toiul acestei activităţi, m-am trezit foarte agitată. Îmi era neclar dacă eu aveam să reuşesc să resping atacul lui viclean sau dacă el urma să-mi distrugă frumoasa mea maşină.

Unul dintre cele mai remarcabile lucruri în privinţa acestui vis a fost reacţia violentă pe care a avut-o Charlene la interpretarea lui.

— Care a fost sentimentul tău predominant în privinţa acestui vis? Cel pe care l-ai avut atunci când te-ai trezit.

— Furie. Eram furioasă.

— Pe ce erai furioasă cel mai tare?

— Pe viclenie, a răspuns Charlene. Bărbatul m-a înşelat. Părea doritor să meargă în pat cu mine. Am crezut că-i pasă de mine. Dar apoi, imediat după ce capacitatea mea de reacţie fusese adormită, a plecat şi a început să-mi atace maşina. A

pretins că-i pasă de mine, dar tot timpul nu i-a păsat decât de maşină. M-a înşelat. M-a folosit.

— Dar nu te-ai folosit şi tu de el şi nu l-ai dezamăgit la fel de mult? am întrebat.

— Ce vrei să spui?

— Păi, ştiai de la început că a venit pentru maşina ta, am explicat. Nu înţeleg de ce ar trebui să fii supărată pe el, când nu făcea altceva decât ceea ce ştiai deja că va face. Şi mi se pare că ai încercat să-l dezamăgeşti, încercând să-l atragi în pat. Deşi aparent îl voiai din punct de vedere sexual, n-am auzit în acest vis faptul că ţi-ar fi păsat de el. Într-adevăr, intenţia ta era aceea de a scăpa de el, poate chiar de a-l omorî, după ce partida de sex s-ar fi terminat. Ai descris situaţia ca şi cum credeai că te vei putea descurca.

— Nu, el m-a înşelat pe mine, a insistat Charlene. A pretins că mă iubeşte şi, în realitate, nu era aşa.

— Pe cine crezi că reprezenta el? am întrebat.

— Păi, s-ar putea să fi fost tu! Arăta ca tine, blond şi înalt, a răspuns Charlene. Mi-am închipuit că probabil eşti tu imediat ce m-am trezit complet.

— Deci, crezi că eşti furioasă pe mine, pentru că te-am decepţionat?

Charlene s-a uitat la mine ca şi cum aş fi fost un idiot întrebând ceea ce era de la sine înţeles.

— Bineînţeles că sunt furioasă pe tine. Ştii asta. Îţi spun tot timpul că nu-ţi pasă îndeajuns de mine. Aproape niciodată nu eşti de partea mea. Faci foarte puţin efort pentru a înţelege ceea ce simt.

— Şi nu transform relaţia noastră într-una sexuală.

— Da, şi nu faci nici asta.

— Dar nu încerc să te decepţionez în această privinţă, am comentat. Am precizat foarte clar că nu intenţionez să am o relaţie sexuală cu tine.

— Dar mă amăgeşti atunci când afirmi că îţi pasă de mine, a susţinut în continuare Charlene. Îndrăznesc să spun că *gândeşti* în mod sincer că-ţi pasă de mine. Dar aşa te amăgeşti singur şi eşti întotdeauna mulţumit de tine. Ai fi foarte diferit dacă ţi-ar păsa, într-adevăr, de mine.

— Dacă bărbatul din vis mă reprezintă pe mine, am întrebat, ce crezi că reprezintă maşina?

— Maşina?

— Da, maşina.

— Ei bine, nu m-am gândit la asta, a răspuns Charlene oarecum confuză. Presupun că reprezintă inteligenţa mea.

— Fără îndoială, ai o inteligenţă formidabilă, am comentat.

— Şi cred că tu şi terapia ta încercaţi să-mi subminaţi inteligenţa. (În mod evident, Charlene agrea această interpretare.) Ţi-am spus, uneori chiar m-ai făcut să cred lucruri pe care nu le cred. Încerci să-mi înrobeşti inteligenţa şi voinţa.

— Dar în vis, inteligenţa ta pare să fie dedicată în întregime luptei, am remarcat. Era plină de acele sisteme ofensive şi defensive. Îţi serveşte doar ca armă.

— Ei bine, am nevoie de o anumită ironie când mă confrunt cu tine, a răspuns fericită Charlene. Şi tu eşti destul de inteligent. Chiar un inamic teribil.

— De ce aş fi eu inamicul tău? am întrebat.

Charlene părea împietrită.

— În visul meu, tu eşti inamicul, nu-i aşa? a spus ea în final. Încerci să-mi distrugi maşina.

— Să presupunem că maşina nu reprezintă inteligenţa ta, ci nevroza ta. Este adevărat că încerc să-ţi distrug nevroza.

Charlene a urlat:

— NU!

Era un „Nu“ de o asemenea forţă şi intensitate, încât m-am tras înapoi cu scaunul.

— Nu? am întrebat slab.

— NU. Nu este nevroza mea.

Încă o dată, m-am simţit ţintuit în scaunul meu. Nici până astăzi nu ştiu cât de tare a rostit Charlene aceste cuvinte, dar am senzaţia că a urlat la mine cu toată intensitatea de care e capabilă o voce omenească.

— De ce susţii că nu este nevroza ta? am întrebat în cele din urmă, temându-mă de furia ei.

— Pentru că în vis era frumoasă, s-a văicărit Charlene.

A continuat aproape slăvind imaginea maşinii:

— Maşina mea era un lucru frumos. Era complexă. Incredibil de complexă. Putea face atâtea lucruri. Am construit-o cu atâta grijă şi ingeniozitate. Avea atât de multe niveluri şi comenzi. Era o capodoperă inginerească. El n-ar fi trebui să încerce niciodată să o distrugă. Era cel mai frumos lucru care s-a construit

vreodată.

— Dar nu funcţiona, am adăugat încet.

Charlene a ţipat din nou:

— Ba da! Funcţiona! Ar fi funcţionat. Dacă aş fi avut mai mult timp. Nu aveam nevoie decât de ceva mai mult timp pentru a o testa. Ar fi funcţionat frumos. Nu trebuia decât să-i fac ultimele retuşuri.

— Cred că maşina reprezintă nevroza ta, Charlene, am spus. Nevroza ta este mare şi complexă. Ai construit-o de-a lungul a mulţi, mulţi ani. Ea îndeplineşte multe funcţiuni pentru tine, însă este o povară, te stânjeneşte în mod constant şi nu funcţionează atunci când ai nevoie de ea. Te împiedică să fii aproape de oameni, deoarece a fost construită pentru război

— Să te protejeze de oameni, aşa cum, probabil, ai avut nevoie să fii protejată de părinţii tăi. Dar acum nu mai ai nevoie de o astfel de protecţie. Trebuie să fii deschisă faţă de oameni, nu să te războieşti cu ei. Nu mai ai nevoie de acea maşină. Îţi stă în drum. Este doar un sistem de luptă, destinat războiului

— Ceva care să-i ţină pe oameni la distanţă.

— Nu e destinată doar războiului, a urlat Charlene ca o fiară rănită. Face şi alte lucruri. Are multe utilizări şi pentru pace.

— Cum ar fi? am întrebat.

Charlene arăta din nou confuză. Pentru un moment, a părut că-şi cercetează amintirile, iar apoi, cu absolută seriozitate şi aparentă sinceritate, a proclamat:

— De exemplu, chiar în partea de jos a maşinii, exista o componentă care putea vindeca unghiile deformate, cum ar fi cele de la picior. În felul acesta, era de mare ajutor.

Aproape fără să vreau, am făcut ceva ce probabil că n-ar fi trebuit să fac. Am râs.

Charlene a sărit de pe canapea.

— Maşina nu este nevroza, a declarat ea cu o furie rece, ca a unui rege. Să nu mai vorbeşti despre ea astfel. Iar şedinţa de azi s-a încheiat în acest moment.

Într-o secundă, înainte să pot protesta, a ieşit din birou şi s-a făcut nevăzută încă o dată.

Charlene a apărut la următoarea întâlnire, conform programului stabilit. A continuat terapia încă şase luni. Dar nu am reuşit să mergem mai departe de această încercare de a interpreta visul. Am insistat asupra acestui lucru, dar fără

succes, iar ea a respins orice tentativă de a ne reîntoarce la acel vis. Era foarte serioasă atunci când a spus nu vom mai discuta despre acest lucru vreodată.

Fără câştig de cauză

Charlene m-a distribuit în visul ei în rolul de inamic extraterestru. În realitate, nu eram un străin pentru ea. Mă văzuse de două până la patru ori în fiecare săptămână, de-a lungul a trei ani. Cred că am făcut tot ce-am putut pentru a fi iubitor şi a merita sumele de bani substanţiale pe care mi le plătea. Ea însăşi spunea şi credea că mă iubeşte. Totuşi, inconştientul ei – acel rezervor de adevăr din noi toţi – mă etichetase ca inamic şi străin.

Într-un fel, şi eu am perceput-o într-un mod similar. Faptul că mi-era silă de îmbrăţişările ei făcea parte, cred, din temerea mea pentru propria-mi siguranţă. Oare, la un anumit nivel, nu o percepeam şi eu ca pe un inamic? Mai mult, exista în Charlene ceva pe care – deşi am încercat cât am putut – nu am ajuns să-l înţeleg şi cu care n-am fost în stare niciodată să empatizez. Ea îmi era tot atât de străină, bănuiesc, pe cât îi eram şi eu ei. Mă acuza în permanenţă că sunt neomenos şi că nu mă găsesc pe aceeaşi lungime de undă cu ea, iar eu mă întreb deseori dacă nu cumva avea dreptate – poate ar fi trebuit să o trimit la un alt terapeut, care era posibil să fie mai empatic. Dar nu cunoşteam pe nimeni care să fie mai potrivit. Şi, de fapt, ea eşuase cu terapeutul dinaintea mea şi avea să eşueze şi cu succesorul meu.

Dar, de multe ori, existau momente când Charlene părea să fie mişcată de nişte dorinţe dincolo de înţelegerea mea, de motive atât de obscure, care ieşeau din raza experienţei mele omeneşti. Mai mult decât orice altceva, era vorba de un element „inuman”, dincolo de o psihodinamică obişnuită, element pe care l-am etichetat – corect sau nu – drept rău. Dar nu pot fi absolut sigur de următorul aspect: lucrul respectiv îmi era străin deoarece era rău sau îl numesc rău deoarece îmi era străin?

Nu găsesc o cale mai bună de a rezuma acest element incomprehensibil – străin – decât aceea de a descrie reacţia la vreme pe care o avea Charlene. Nu avea niciun entuziasm

pentru zilele însorite de primăvară sau de toamnă ori pentru frumuseţea apusurilor. Îi plăcea doar un singur fel de vreme: zilele mohorâte. Atunci venea fluierând. Charlene iubea zilele mohorâte. Nu acele zile blânde, ploioase, de toamnă, când frunzele cad în tăcere. Nu zilele de vară de pe ţărm, în care ceaţa se roteşte în straturi spulberate. Ci acele obişnuite zile mohorâte, pline de plictis. Acele zile pe care le poţi întâlni în New England la mijlocul lui martie, când iama şi-a împrăştiat ravagiile pe pământ: crengi de copaci rupte, putrezite, pământul mocirlos şi petice murdare de zăpadă. Zilele monotone şi cenuşii. Zilele deprimante. De ce? De ce iubea Charlene zilele cele mai urâte, pe care toată lumea le urăşte? Iubea oare acele zile pentru că pe toţi ceilalţi ne făceau să ne simţim mizerabil? Sau le iubea pentru propria lor urâţenie şi vibra la acel ceva din ele care este atât de străin, încât nu putem să-l numim? Nu ştiu.

Cu teamă – deoarece nu mai făcusem aşa ceva cu vreun pacient mai înainte –, în ultimul an am confruntat-o pe Charlene cu ceea ce mi se părea a fi răul ei. Prima oară, s-a întâmplat cu câteva luni înainte de visul cu „maşina miraculoasă”.

— Charlene, i-am spus, tu creezi haos şi confuzie în jurul tău nu numai în viaţa de zi cu zi, dar chiar şi aici, în terapia ta. Pretinzi întotdeauna că e vorba de ceva accidental. Acum am aflat că deseori aceasta e chiar intenţia ta. Dar tot n-am înţeles de ce este asta intenţia ta.

— Pentru că mi se pare distractiv.

— Distractiv?

— Da, e distractiv să te încurc. Ţi-am spus. Mă face să mă simt puternică.

— Dar nu ar fi mai distractiv, am întrebat, să capeţi un sentiment de putere provenit dintr-o competenţă reală?

— Nu prea cred.

— Nu te supără faptul că te distrezi pe seama altor oameni?

— Nu. Poate m-ar supăra dacă aş răni serios pe cineva. Dar nu se întâmplă asta, nu-i aşa?

Charlene avea dreptate. Niciodată nu rănise serios pe cineva, din câte ştiam eu. Ea doar enerva îngrozitor pe toată lumea. Şi se rănea pe sine. De ce-i plăcea acest lucru? Mi s-a părut că trebuie să insist.

— Charlene, am continuat, chiar dacă distrugerile tale sunt

minore, tot mi se pare că e ceva – ei bine, ceva rău în această plăcere a ta.

— Cred că se poate spune acest lucru, a răspuns Charlene cu o voce egală.

— Charlene, nu pot să cred, am ripostat. Iată, ţi-am spus că eşti efectiv rea şi se pare că nu te-ai supărat deloc din această cauză.

— Şi ce-ai vrea să fac?

— Ei bine, ai putea începe să te simţi rău gândindu-te la posibilitatea că eşti un om care are ceva negativ.

— Se întâmplă să cunoşti un bun exorcist pe aici, prin apropiere? a întrebat brusc Charlene.

Întrebarea m-a luat complet pe nepregătite.

— Nu, am recunoscut cu jumătate de gură.

— Atunci, ce rost ar avea să ne batem capul cu asta? a întrebat veselă Charlene.

M-am simţit ameţit, aproape beat, ca şi cum aş fi pierdut o rundă pe ringul de box, în faţa unui luptător superior. Am dat înapoi. Dar am început – pentru prima oară în viaţa mea – să studiez fenomenul posedării şi al exorcismului. Totul mi se părea bizar. Nu ştiam cum să-mi organizez lectura în privinţa acestui subiect. Am aflat totuşi că cel puţin câţiva dintre scriitorii pe care i-am citit păreau nu numai sănătoşi la cap, dar şi oameni responsabili şi plini de grijă. Am decis să mai încerc o dată, patru luni mai târziu.

— Charlene, ţii minte că acum câteva luni m-ai întrebat dacă ştiu un bun exorcist? am întrebat.

— Bineînţeles. Mi-amintesc tot ce-am vorbit.

— Ei bine, nici azi nu cunosc vreunul. Dar am citit despre acest subiect. Cred că pot să te ajut să găseşti un exorcist, dacă doreşti.

— Mulţumesc, dar acum mă interesează mai mult bioenergeticienii.

— La naiba, Charlene, aproape am explodat, discutăm despre chestiunea răului, nu despre vreo mică tensiune sau anxietate. Nu e vorba de un mic neajuns. Ci de ceva foarte urât.

— Iar eu ţi-am spus, a zis aspru Charlene, că sunt interesată de bioenergie, nu de exorcism. Punct. Mă întreb, totuşi, cum poţi să lucrezi cu mine dacă tu crezi că eu sunt rea. Cum mă poţi confirma? Cum poţi să-mi acorzi simpatia de care am

nevoie? Am spus-o tot timpul: în realitate, nu-ţi pasă de mine.

Am dat din nou înapoi şi m-am întors pentru a nu-ştiu-câta oară la confruntarea cu încăpăţânarea, egoismul, autodistructivitatea şi eşecurile ei. Iarăşi şi iarăşi am încercat să o ajut să regreseze, să mă lase să o iubesc ca pe un copil, să-mi permită să am grijă de ea în singurul fel în care aş fi putut şi care părea sănătos. Era tot ce ştiam să fac. Dar – aşa cum mă aşteptam – nu s-a schimbat nimic. Nu ştiam cum altfel să procedez, decât să aştept, cu din ce în ce mai puţină speranţă, un miracol.

Deşi în termeni psihiatrici Charlene era bolnavă, nu putea fi numită „instabilă”. Din contră, era înspăimântător de stabilă. Autismul ei era impenetrabil. Permanent. Dintre toate lucrurile neschimbătoare care o caracterizau, făcea parte şi refuzul ei de a se supune regulilor terapiei şi cerinţelor de a fi sinceră. Deşi câteodată hotăra să dezvăluie una sau alta, a continuat permanent să ţină secrete cele mai multe informaţii cruciale, care-ar fi făcut posibilă o adevărată terapie. Ea-şi păstra controlul la aproape toate şedinţele până la sfârşit.

Prin urmare, am fost foarte uimit când, într-o după-amiază, a venit la cea de-a patru suta douăzeci şi una şedinţă, s-a întins pe canapea şi timp de cincizeci de minute mi-a spus blând şi onest exact ceea ce gândea şi simţea. Nimeni nu a făcut vreodată mai bine acest lucru. Timp de cincizeci de minute a fost pacientul perfect. Cu o excepţie – fapt neştiut de mine –, aceea că nu a vorbit despre ceea ce era mai important. Cu cinci minute înainte de terminarea şedinţei, mi-am exprimat uimirea şi aprecierea pentru ceea ce făcuse.

— M-am gândit că o să-ţi facă plăcere, a explicat ea.

— Dar ce s-a întâmplat, am întrebat, de te-ai comportat brusc atât de diferit la această întâlnire, de mi-ai relatat atât de deschis atâtea lucruri, în loc să transformi şedinţa într-o luptă şi o înfruntare?

— Am vrut să-ţi arăt că pot să fac asta, că sunt în stare să fac asociaţii libere şi să urmez regulile, aşa cum vrei tu să fac.

— Ei bine, chiar asta ai făcut, am răspuns. A fost frumos. Sper că vei fi în stare să continui.

— Nu, nu voi face asta.

— Nu vei face ce? am întrebat confuz.

— Nu voi mai face acest lucru încă o dată. Aceasta a fost

ultima noastră şedinţă. Am decis că nu mă voi mai întoarce. Nu eşti terapeutul potrivit pentru mine.

Mai rămăseseră treizeci de secunde din şedinţă. Am încercat să ripostez. Nu, ea nu se va mai întoarce să discute chestiunea. Următorul pacient aştepta. L-am lăsat să aştepte cincisprezece minute. Ea era de neclintit. Decisese că are nevoie de un terapeut mai puţin „rigid“ şi că nu mai era nimic de spus. În cele din urmă, am lăsat-o să plece. I-am scris mai multe scrisori, dar nu am mai văzut-o vreodată. A fost un remarcabil tur de forţă.

Răul şi puterea

A fost, de asemenea, remarcabil de meschin.

Dorinţa pe care o avea Charlene de a face din mine o cucerire a ei, de a se juca cu mine ca şi cum aş fi fost o jucărie, de a controla la modul absolut relaţia noastră nu avea limite. Părea să fie o dorinţă de putere în sine. Nu voia puterea pentru a face societatea mai bună, pentru a avea grijă de o familie, pentru a deveni o persoană mai eficientă sau pentru a face ceva creativ. Setea ei de putere nu era subordonată faţă de ceva mai înalt decât ea însăşi.

Prin urmare, era ceva complet anost. Un fel de măiestrie cu care putea opera – aşa cum era şi talentul ei de coordonare atunci când a „deschis cortina” în relaţia noastră. Dar măiestria aceasta nu avea un scop măreţ. Nefiind subordonată nici măcar cerinţelor unei intrigi, îi lipsea coerenţa. Pur şi simplu, manifestarea era sensul ei ultim.

Din cauza acestei calităţi prosteşti, neînsemnate a vieţii ei, Charlene nu părea un personaj important. Singura consecinţă a rolului ei în drama vieţii o constituia seria de enervări minore pe care le cauza unui angajator sau altuia. Dar să presupunem că ea era angajator, nu angajat. Să ne imaginăm că moştenea nu un mic capital, ci o întreagă corporaţie pe care să o conducă cu distructivitatea ei deviantă. Sau, mai posibil, să presupunem că Charlene ar fi devenit mamă. Atunci comedia zumzăitoare şi ridicolă a vieţii ei s-ar fi transformat brusc într-o tragedie oribilă.

La un moment dat, am definit răul drept „exercitarea puterii politice – adică impunerea voinţei cuiva asupra celorlalţi prin coerciţie făţişă sau voalată – pentru a împiedica... dezvoltarea spirituală”. Ceea ce făcea ca existenţa dusă de Charlene să fie o

comedie ieftină şi nu o tragedie înspăimântătoare era simplul fapt că, în realitate, ea nu poseda nicio putere politică pe care să o exercite. Dacă ar fi avut un soţ, ar fi devenit, probabil, o fiinţă precum Sarah. Dacă ar fi avut un copil, ar fi devenit, probabil, o fiinţă ca Dna R. Dacă ar fi avut o ţară, ar fi devenit, probabil, un Hitler sau un Idi Amin[54].

Din cauza faptului că încăpăţânarea lor este atât de puternică – şi întotdeauna însoţită de o dorinţă de putere –, bănuiesc că e mult mai probabil ca oamenii răi să avanseze din punct de vedere politic decât restul. Totuşi, în acelaşi timp, fiind nesupuşi, este foarte probabil ca extrema lor încăpăţânare să-i ducă la un dezastru politic. Pot să mă gândesc că în Charlene exista, adânc ascuns, un anume instinct pentru bunătate, care o făcea să evite o relaţie reuşită cu un partener sau să caute autoritatea asupra celorlalţi. Am cunoscut mai mulţi oameni care s-au sterilizat din punct de vedere medical sau social tocmai pentru că au conştientizat faptul că ar fi nişte părinţi incompetenţi. Aşa că nu ştiu sigur dacă Charlene era o persoană slabă din punct de vedere politic deoarece avea mai puţin sau mai mult rău în ea. Toate dovezile arătau că absoluta ei încăpăţânare constituia singurul motiv pentru care nu era o fiinţă rea pe deplin. Dar i-aş acorda prezumţia de nevinovăţie.

Indiferent cum ar fi, Charlene a fost un eşec. Indiferent de motivul pentru care nu era o veritabilă ticăloasă, era incapabilă să fie creativă. Chiar dacă ar fi fost o binecuvântare deghizată, neputinţa ei rămânea o neputinţă. Iar de o incapacitate nu putem să râdem. Am folosit metafora comediei pentru a descrie ineficienţa ei. Odată folosită această metaforă, vreau să o retrag. Nu consider că Charlene era distractivă în neputinţa ei. Nu cred că este distractiv când o fiinţă omenească este mai puţin decât fiinţa omenească care-ar putea fi. Strălucitoare din punct de vedere intelectual, Charlene reprezenta infinit mai puţin. Deşi părea fericită aşa cum înainta ea cu greu prin viaţă,

[54] Idi Amin a luat puterea in Uganda în 1971, in urma unei lovituri de stat. El a instituit un regim de teroare, în urma căruia au fost ucişi cinci sute de mii de oameni. Cruzimea sa, se spune, nu a fost egalată decât de excentricităţile sale. A fost caracterizat de BBC drept „tiranul-bufon“ Despre Idi Amin s-a afirmat că era un practicant al canibalismului. Considera că datoria lui era să transforme Uganda într-o „ţară a negrilor” (amintim doar faptul că a expulzat patruzeci de mii de asiatici, care jucau un rol important în economia ţării). În 1979, a fugit în Libia, după care a obţinut azil politic în Arabia Saudită, unde a şi murit în 2003.

lăsând în urma sa mici haosuri, şi remarcabil de mulţumită de neputinţa ei, cred că era unul dintre cei mai trişti oameni pe care i-am întâlnit.

Iar eu sunt foarte trist pentru că n-am putut s-o ajut. Indiferent dacă strigătul ei „de ajutor” era o minciună, ea a venit totuşi la mine. Avea nevoie – şi prin urmare merita – mai mult decât am putut să-i dau în acel moment. Neputinţa şi eşecul ei erau şi ale mele.

Dacă ar trebui să repet experienţa

Pe vremea când am lucrat cu Charlene, nu ştiam, practic, nimic despre răul omenesc fundamental. Nu credeam nici în existenţa diavolului, nici în aceea a fenomenului posedării. Nu asistasem niciodată la o şedinţă de exorcism. Nu auzisem niciodată cuvântul „eliberare”. Chiar şi numele de rău era absent din vocabularul meu profesional. Nu primisem nicio instruire în privinţa acestui subiect. Acesta nu era un câmp recunoscut pentru psihiatrie sau pentru oricare om de ştiinţă. Fusesem învăţat că toată psihopatologia poate fi explicată în termenii bolilor cunoscute sau ai psihodinamicilor şi că era etichetată şi cuprinsă în întregime în *Manualul de diagnostic şi statistică* standard. Faptul că psihiatria americană a ignorat aproape în întregime chiar realitatea fundamentală a voinţei omeneşti nu mi s-a părut încă atât de ridicol. Nimeni nu mi-a povestit vreodată de vreun caz ca acela al lui Charlene. Nimic nu mă pregătise pentru un caz ca al ei. Eram asemeni unui copil mic.

Cu Charlene mi-am rupt dinţii de lapte. Ea a fost, fără îndoială, unul dintre motivele pentru care am început această carte.

Tot ceea ce am învăţat prin cazul lui Charlene de-a lungul anilor în care am lucrat cu ea este insignifiant faţă de tot ceea ce ar trebui să cunoaştem despre răul omenesc. Dar este îndeajuns pentru a o trata foarte diferit pe Charlene dacă aş lua cazul de la început. Şi în prezent ar fi posibil ca munca noastră să reuşească.

Înainte de toate, aş diagnostica răul în cazul Charlene cu o mai mare rapiditate şi cu o mai mare încredere în mine. Nu m-aş mai lăsa înşelat de trăsăturile obsesiv-compulsive, gândindu-

mă că am de-a face cu o nevroză comună, sau de autismul ei, stând şi gândindu-mă luni întregi dacă nu cumva am descoperit o varietate stranie de schizofrenie. N-aş mai fi petrecut nouă luni în confuzie şi n-aş mai fi făcut interpretări inutile referitoare la complexul oedipian. Când am ajuns, în sfârşit, la concluzia că problema fundamentală şi reală a lui Charlene era răul, am fost foarte ezitant, iar când am confruntat-o cu această concluzie, am făcut-o fără a-mi impune autoritatea. Nu cred că diagnosticul de rău este unul care-ar trebui pus cu uşurinţă. Totuşi, tot ceea ce am învăţat de atunci mi-a confirmat concluziile experimentale. Dacă ar fi să o iau de la capăt, cred că aş identifica problema lui Charlene în trei luni, nu în trei ani, şi cu o fermitate care ar putea fi, probabil, vindecătoare.

Aş începe cu confuzia mea. Ştiu la ora actuală că una dintre caracteristicile celor răi este dorinţa lor de a provoca confuzie. Am devenit conştient de confuzia mea la o lună după ce-am început terapia cu Charlene, dar am presupus că provenea din stupiditatea mea. În primul an de terapie, nu mi-a trecut niciodată prin cap ideea că eram confuz, deoarece ea dorea să-mi provoace confuzie. Astăzi, aş lua în considerare o astfel de ipoteză posibilă şi aş începe să o testez foarte repede. Dacă aş fi făcut acest fel de test pe când lucram cu Charlene, e mai mult decât probabil că aş fi putut pune mai rapid un diagnostic.

Oare nu tocmai competenţa rece de care am dat dovadă în privinţa cazului ei a fost cea care a făcut-o pe Charlene să abandoneze tratamentul? Da, este o posibilitate reală.

Trebuie să ne întrebăm de ce a optat Charlene pentru tratament din capul locului. Motivul pentru care dorea ajutor nu s-a manifestat niciodată. Ceea ce a reieşit a fost dorinţa ei de a se juca cu mine şi de a mă seduce. Trebuie să ne întrebăm atunci de ce ea a continuat atât de mult acest tratament. Încă o dată, răspunsul pare să fie acela că, în naivitatea şi în dorinţa mea de a lua lucrurile potrivit valorii lor de suprafaţă, i-am oferit plăcerea continuă de a se juca cu mine şi speranţa permanentă că ar putea reuşi să mă seducă, să mă posede sau să mă cucerească. La urmă, trebuie să ne întrebăm de ce a abandonat Charlene tratamentul în momentul în care a făcut-o. Cel mai simplu raţionament ar fi acela că „am dibuit-o“ din ce în ce mai mult şi astfel posibilitatea să fiu sedus a devenit din ce în ce mai lipsită de speranţă, iar capacitatea ei de a se juca cu mine, tot

mai limitată.

Dacă ar fi devenit clar mai aproape de începutul muncii noastre că eu nu numai că mi-am dat seama de răul ei, dar şi că am puterea de a lupta împotriva lui, ar fi fost, într-adevăr, foarte posibil ca Charlene să se retragă dintr-o încleştare pe care în mod clar n-ar fi putut să o „câştige". Iar dacă ar fi făcut aşa, ar fi oare preferabil un astfel de rezultat celui de dinainte? Cu siguranţă, ar fi economisit mai multe mii de dolari. Nu pot vedea vreun avantaj în eşecul unui tratament de patru ani faţă de eşecul unui tratament de patru luni. Cred totuşi că exista o şansă ca Charlene să rămână în terapie. Am această bănuială din trei motive.

În primul rând, presupun că Charlene nu era iremediabil rea. Trebuie să reţinem faptul că nu este deloc caracteristic pentru cei răi să se supună vreodată luminii scrutătoare a psihoterapiei. Este posibil ca Charlene să-şi fi luat riscul din cauza dorinţei ei puternice de a mă „bate". Este, de asemenea, posibil ca ea să-şi fi luat acest risc din cauză că o parte a ei – o mică parte cel puţin – să fi dorit cu adevărat ajutor; este posibil ca răul ei să nu fi fost de un soi pur. De fapt, cele două posibilităţi nu se exclud reciproc. Oamenii au deseori „două spirite" şi cel puţin cei care sunt răi sunt, de asemenea, şi ambivalenţi. Ipoteza mea principală este aceea că Charlene a intrat în tratament atât din dorinţa de a mă cuceri, cât şi din aceea de a fi vindecată.

Totuşi, acea parte care dorea cucerirea părea să fie mai puternică. Atunci cum pot presupune că, dacă aş fi tratat-o având mai multă înţelepciune decât atunci, ea s-ar fi lăsat cucerită – că ar fi putut pierde vreodată vreo bătălie pentru a-şi câştiga sufletul? Un motiv îl reprezintă chestiunea autorităţii. Am învăţat în ultimii ani faptul că răul – fie demonic, fie omenesc – este extrem de obedient la autoritate. Nu ştiu de ce se întâmplă aşa. Dar ştiu că aşa este.

Vreau să accentuez faptul că autoritatea asupra puterii răului nu vine prea uşor. Ea se câştigă printr-o străduinţă enormă, la care se adaugă înţelepciunea. O astfel de străduinţă se poate naşte doar din iubire. Cred că atunci când am lucrat cu Charlene am avut iubire, dar s-a dovedit inutilă fără cunoaştere. Deţinând azi această cunoaştere, aş trata-o din nou – dacă aş mai avea şansa –, dar mă cutremur când mă gândesc câtă energie mi s-ar

cere. Iubirea veritabilă este întotdeauna, în ultimă instanţă, un act de sacrificiu. Nu există cuvinte îndeajuns de puternice care să descrie ceea ce se întâmplă. N-am avut niciodată încrederea în mine de a duce o adevărată bătălie cu răul din Charlene. Ştiu în prezent că cel ce va duce bătălia adevărată cu răul trebuie să se aştepte la o secătuire dincolo de imaginaţie – din care probabil că nu şi-ar mai reveni. Aşa că astăzi mi-aş impune rapid (dar nu cu uşurinţă) autoritatea asupra răului din Charlene. Şi, datorită cunoaşterii nou dobândite, aş face altceva decât am Scut mai înainte: m-aş adresa fricii ei.

Am menţionat că oamenii răi sunt demni de milă – nu de ură –, deoarece îşi duc viaţa într-o teroare absolută. La suprafaţă, Charlene părea neînfricată. Nu-i era teamă de lucrurile care în mod normal îi fac pe oameni anxioşi: a rămâne fără benzină, a rata ieşirea de pe autostradă, a-ţi lua o nouă slujbă. Dar acum ştiu că acea stare a ei de calm superficial, aproape prostesc, masca profunzimea unei terori cunoscute doar de câţiva oameni. Insistenţa ei de a controla fiecare aspect al relaţiilor noastre îşi avea rădăcina în panică: groaza că ar putea pierde controlul. Dumnezeu ştie ce i s-ar fi putut întâmpla dacă i s-ar fi permis să aibă grijă de un „extraterestru”! Cererea ei ca eu să o confirm provenea din teama că ea era de neconfirmat, cererea ei ca eu să o iubesc provenea din teroarea că eu nu aş fi putut să o iubesc firesc.

Aşa că aş căuta această frică. I-aş arăta-o. Aş simpatiza cu ea. „Doamne, Charlene, i-aş spune, nu ştiu cum poţi trăi cu toată această teroare. În mod sigur n-aş vrea să fiu în locul tău. Nu te invidiez pentru groaza ta continuă.” La acea vreme, nu am fost în stare să-i arăt lui Charlene simpatia pe care deseori mi-o cerea. Astăzi, i-aş arăta-o. Bineînţeles, ar putea respinge termenii în care această simpatie i-ar fi arătată. Pe de altă parte, i-aş oferi o compasiune veritabilă şi astfel poate că şi-ar da seama că are, într-adevăr, o nevoie disperată de a fi vindecată.

În sfârşit, i-aş oferi vindecarea. Când lucram cu ea, aproape că mă simţeam copleşit de boala pe care o avea. Nu eram sigur că am puterea să o vindec. Acum ştiu, de fapt, că eu singur nu am avut şi încă nu am această putere, iar metoda psihanalitică pe care am folosit-o nu a fost chiar cea mai bună abordare a bolii ei. Atunci, nu cunoşteam altă cale. Astăzi, lucrurile sunt

diferite. Cunosc alte abordări mult mai potrivite şi, probabil, mai eficiente pentru un astfel de caz. În prezent, dacă aş percepe dovada că o parte sănătoasă a ei doreşte ca întregul să fie vindecat, i-aş oferi lui Charlene cu convingere şi autoritate mijloacele posibile pentru salvare: eliberarea şi exorcizarea.

CAPITOLUL 5

Despre posedare şi exorcism

Diavolul există?

În urmă cu cinci ani, când am început să lucrez la această carte, nu mai puteam evita problema demonicului. Cazurile lui George şi Charlene ridicaseră această problemă, dar niciunul dintre ele nu a cerut o rezolvare a chestiunii. A scrie direct despre subiectul răului era însă o altă poveste. De-a lungul anilor, ajungând să cred în realitatea unui spirit benefic sau Dumnezeu şi în realitatea răului omenesc, m-am confruntat cu o întrebare evident intelectuală: există un spirit rău? Adică diavolul?

Credeam că nu. La fel ca nouăzeci la sută dintre psihiatri şi ca majoritatea clericilor, nu credeam că diavolul există. Totuşi, mândrindu-mă că sunt un om de ştiinţă cu mintea deschisă, am simţit că trebuie să examinez dovezile care mă provocau să mă preocup de această chestiune. M-am gândit că, dacă aş putea să văd unul dintre acele cazuri tradiţionale de posedare, s-ar putea să-mi schimb părerea.

Bineînţeles, nu credeam că există posedare. În cei cincisprezece ani de intensă practică psihiatrică, nu am văzut nimic care să semene măcar puţin cu un astfel de caz. Se poate admite faptul ca, în primii zece ani de practică, din cauza prejudecăţilor, să fi trecut pe lângă un astfel de caz fără să-mi dau seama. Dar în cei cinci ani care au urmat cazurilor lui George şi Charlene am fost, într-o anumită măsură, receptiv la această posibilitate şi tot nu am văzut vreun caz. Mă îndoiam că a existat vreunul vreodată. Dar faptul că nu văzusem niciodată un astfel de caz nu înseamnă că ele ies din chestiune în trecut sau în prezent. Am descoperit un mare volum de literatură pe acest subiect – însă nimic „ştiinţific”.

Cele mai multe relatări păreau naive, simpliste, falsificate sau

senzaţionale. Câţiva autori păreau însă profunzi şi sofisticaţi, iar ei susţineau invariabil faptul că adevărata posedare este un fenomen foarte rar. Prin urmare, nu puteam presupune că este ceva ireal, doar pe baza experienţei mele limitate.

Aşa că am decis să ies în lume şi să caut un caz. Am scris în dreapta şi-n stânga şi-am făcut cunoscut faptul că sunt interesat să observ cazuri de presupusă posedare pentru a le evalua. Răspunsurile au fost înşelătoare. Primele două cazuri s-au dovedit persoane suferinde de tulburări psihiatrice standard, aşa cum am bănuit, şi am început prin a face semne pe răbojul meu ştiinţific.

Cel de-al treilea caz însă s-a dovedit real.

De atunci, am mai fost profund implicat într-un singur alt caz veritabil de posedare. În ambele situaţii, am avut privilegiul de a fi prezent la două acţiuni de exorcizare, încheiate cu succes. Marea majoritate a cazurilor descrise în literatură sunt cele de posedare de către demoni minori. Acestea două erau foarte neobişnuite, pentru că amândouă erau cazuri de posedare satanică. Acum ştiu că Satan este real. L-am întâlnit.

Cititorul va fi, fireşte, dezamăgit – chiar sceptic –, pentru faptul că nu am să descriu în profunzime niciunul dintre aceste cazuri. Dar există mai multe motive constrângătoare pentru care mă abţin de la astfel de descrieri. Cel mai constrângător este acela că descrierea chiar şi a unuia singur dintre cazuri ar dezechilibra complet această carte. Fiecare dintre cele două cazuri a fost extraordinar de complex – cu mult mai complex decât vreun caz al pacienţilor psihiatrici obişnuiţi. A începe să vorbesc măcar despre unul ar necesita un întreg volum. Posedarea veritabilă, din câte ştim, este foarte rară. Răul omenesc, pe de altă parte, reprezintă un fenomen comun. Deoarece relaţia dintre posedare şi răul comun este în cel mai bun caz obscură, ar fi foarte nerealist să dedic jumătate din paginile cărţii de faţă acestui subiect. Cu toate acestea, aş fi fost tentat să fac aceasta dacă nu ar exista deja o lucrare care descrie destul de bine cinci cazuri de posedare – cartea lui Malachi Martin, *Hostage to the Devil.* Toată experienţa mea confirmă acurateţea şi profunzimea cărţii lui Martin, iar o descriere de caz făcută de mine nu ar aduce o contribuţie mai semnificativă decât scrierile sale.

Cititorul sceptic probabil că va întreba: „Cum pot să sper că

îmi vei dovedi realitatea diavolului când nici măcar nu-mi prezinţi dovezile pe care le ai?“ Răspunsul este acela că nu sper să-l conving pe cititor de realitatea lui Satan. Convertirea la credinţa în Dumnezeu necesită, în general, un fel de întâlnire reală – o experienţă personală – cu Dumnezeu cel viu. Convertirea la credinţa că Satan există nu e diferită. Am citit cartea lui Martin înainte de a fi martor la o primă exorcizare; deşi am fost intrigat, nu am fost convins de realitatea diavolului. Cu totul altfel au stat lucrurile după ce l-am întâlnit pe Satan faţă-n faţă. Nu există nicio cale prin care să pot translata experienţa mea în experienţa dumneavoastră. Intenţia mea însă, ca rezultat al experienţei mele, este ca acei cititori închişi la minte să devină mai deschişi în relaţia cu realitatea spiritului rău.

În sfârşit, doar pe baza a două cazuri, nu pot să ofer o prezentare largă, în profunzime, ştiinţifică asupra subiectelor spiritului rău, posedării şi exorcismului. Există o veche maximă în ştiinţă conform căreia, odată ce ai răspuns la o întrebare, imediat apar altele să-i ia locul. Înainte, aveam o singură întrebare: există diavolul? Acum, că răspunsul la această întrebare e afirmativ, spre satisfacţia mea personală, am o duzină de noi întrebări, pe care nu le aveam înainte. Misterul este enorm.

Cu toate acestea, mă simt totuşi constrâns să povestesc câte ceva din cele ce cred că am învăţat prin experienţa mea extraordinară în privinţa acestor chestiuni. Fiind convins de realitatea posedării demonice, deşi rară, sunt la fel de sigur că clerul, psihoterapeuţii şi instituţiile aflate în slujba omului au întâlnit astfel de cazuri, fie că ştiu asta, fie că nu. Pentru a le salva pe victimele posedării, aceste persoane vor avea nevoie de tot ajutorul care li se poate acorda. Cartea lui Martin constituie, cu siguranţă, punctul de început, dar, deşi el descrie cazurile cel puţin la fel de bine pe cât aş fi putut eu să o fac, nu este psihiatru şi tocmai de aceea cred că pot oferi importante cunoştinţe suplimentare. Aceste informaţii se centrează pe aspectele psihiatrice ale posedării şi pe cele psihoterapeutice ale exorcismului. Mai mult, oricât ar fi de obscur ceea ce spun, cred că există o anume relaţie între activitatea lui Satan şi răul omenesc. Această carte ar fi incompletă dacă nu aş oferi puţinul pe care se pare că-l ştiu despre „Tatăl Minciunii”.

Atenţie: înaltă tensiune!

S-ar putea crede că exorcismul şi psihoterapia sunt abordări complet diferite, ce se exclud reciproc. Cele două exorcizări la care am fost însă martor mi s-au părut procese psihoterapeutice – ca metodă şi ca rezultat. Într-adevăr, la o săptămână după una dintre exorcizări, pacientul, care fusese la psihiatri vreme de mulţi ani, a exclamat: „Toată psihoterapia este un fel de exorcism!" Iar din experienţa mea, toţi psihiatrii buni combat, în realitate, minciunile.

Diferenţele dintre psihoterapia psihanalitică şi exorcism se pot împărţi în două categorii: cadrul conceptual de referinţă şi folosirea puterii.

Au fost scrise nenumărate volume despre cadrele conceptuale de referinţă ale creştinismului şi ale psihanalizei şi cred că este momentul potrivit să aprofundăm acest subiect. Se cuvine să arătăm că aceste cadre de referinţă nu trebuie să se excludă reciproc. Le-am combinat în diferite amestecuri în psihoterapia obişnuită cu un succes considerabil[55]. Un număr crescând de alţi terapeuţi procedează la fel.

În ceea ce priveşte folosirea puterii, psihoterapia psihanalitică şi exorcismul diferă în mod *radical.* Psihoterapia tradiţională, fie că are o orientare psihanalitică sau nu – nu se foloseşte în mod deliberat sau se foloseşte doar puţin de putere. Ea este condusă într-o atmosferă de libertate totală. Pacientul este liber să abandoneze terapia în orice moment. Într-adevăr, el are libertatea să plece chiar în mijlocul unei şedinţe – aşa cum a făcut Charlene, de fapt, nu de puţine ori. Cu excepţia ameninţării de a refuza să mai vadă un pacient (ceea ce, în principiu, nu reprezintă niciodată o manevră constructivă), terapeutul nu are nicio armă cu ajutorul căreia să impulsioneze schimbarea, în afară de puterea persuasivă a discursului său, înţelegerea şi iubirea sa.

Cu exorcismul, lucrurile stau altfel. În acest context, vindecătorul cheamă toată puterea legitimă, disponibilă în iubire în bătălia împotriva bolii pacientului. Înainte de toate, exorcismul, din câte ştiu, este condus totdeauna de o echipă formată din trei sau mai multe persoane. Într-un fel, echipa

---

[55] Unul dintre discursurile pe care le ţin terapeuţilor profesionişti şi care este cel mai frecvent solicitat se intitulează „Utilizarea conceptelor religioase în psihoterapie".

„atacă în grup organizat” pacientul. Spre deosebire de terapia tradiţională, în care este vorba de o „confruntare” unu la unu, în exorcism pacientul este în minoritate.

Durata unei şedinţe de exorcizare nu este prestabilită şi se află la discreţia conducătorului echipei. În psihoterapia obişnuită, şedinţa nu durează mai mult de o oră, iar pacientul ştie acest lucru. Dacă vor, pacienţii se pot sustrage de la aproape orice chestiune pe care nu doresc să o discute timp de o oră. Dar şedinţele de exorcism pot dura trei, cinci, chiar zece sau douăsprezece ore – atât timp cât simte echipa că este nevoie pentru a se confrunta cu chestiunea respectivă. De asemenea, pacientul poate fi ţinut cu forţa în timpul unei şedinţe de exorcizare – şi, într-adevăr, deseori aşa se întâmplă –, acesta fiind unul dintre motivele pentru care e nevoie de o echipă. Pacientul nu poate, aşa cum făcea Charlene, să plece ori de câte ori lucrurile devin neplăcute.

În sfârşit – faptul cel mai important –, echipa de exorcizare invocă prin rugăciune şi ritual puterea lui Dumnezeu în procesul de vindecare. Pentru cei ce nu cred în Dumnezeu, acest lucru pare o măsură ineficientă sau eficienţa ei este explicată în termenii unei simple puteri de sugestie. Eu, vorbind ca un credincios, nu pot decât să-mi ofer percepţia mea personală în ce priveşte prezenţa lui Dumnezeu în încăperea în care a avut loc şedinţa de exorcizare la care am fost martor[56], într-adevăr, nu exorcistul creştin e acela care a dus procesul la bun sfârşit; Dumnezeu este cel care a produs vindecarea, întreg scopul rugăciunii şi al ritualului constă în a implica puterea lui Dumnezeu în luptă.

De aceea, exorcismul este văzut de aceia ce-l practică asemeni unui război spiritual. Strategia implicată nu presupune sub nicio formă ideea că „în război totul este corect”. Dar exorcistul crede că e legitim să folosească orice mijloc al iubirii – să ceară orice ajutor din iubire şi să folosească orice resursă de iubire – care poate fi invocat sau găsit în alt fel, în bătălie.

Cuvântul-cheie este „iubire”.

Deoarece nu constituie doar un proces de iertare a păcatelor,

---

[56] Un ateu convins, care a fost martor la aceleaşi exorcizări, nu a trăit aceleaşi experienţe, deşi există multe lucruri legate de şedinţele respective pe care nu şi le poate explica. Pentru mine însă, puterea lui Dumnezeu în acele ocazii a fost palpabilă.

ci şi unul care insistă asupra folosirii puterii, consider că exorcismul este o procedură periculoasă. Puterea este supusă întotdeauna posibilităţii unei folosiri greşite. Dar simplul fapt că reprezintă un pericol potenţial nu este un motiv pentru a o interzice. Procedura neurochirurgicală pe care am suferit-o în urmă cu trei ani pentru a elibera presiunea asupra unui disc al coloanei mele vertebrale din zona gâtului a durat patru ore şi a fost foarte periculoasă; această operaţie a făcut posibil ca eu să scriu acum aceste cuvinte, în loc să fiu un paraplegic ţintuit la pat sau un bolnav cu o durere cronică. Din punctul meu de vedere, exorcismul este faţă de psihoterapia obişnuită ceea ce reprezintă chirurgia radicală faţă de scoaterea unui furuncul. Chirurgia radicală poate nu numai să vindece boli, dar poate salva viaţa şi, de fapt, poate fi singura cale de a vindeca anumite cazuri în care terapia clasică nu dă rezultate.

În relaţie cu folosirea puterii în exorcism, trebuie luată în considerare chestiunea spălării creierului. M-am luptat cu această problemă şi am ajuns la concluzia că, într-adevăr, exorcismul este o formă de spălare a creierului. O persoană la exorcizarea căreia am asistat avea sentimente profund ambivalenţe după încheierea procedurii – se simţea simultan eliberată, adânc recunoscătoare şi în acelaşi timp violată. De-a lungul anilor, sentimentele de recunoştinţă şi de eliberare au crescut, iar senzaţia de viol s-a şters, la fel ca trauma unei operaţii chirurgicale.

Ceea ce previne faptul ca exorcizarea să fie un adevărat viol este, la fel ca şi în cazul chirurgiei, consimţământul individual la această procedură. Paza împotriva folosirii greşite a puterii în exorcism constă în a ţine minte extrema importanţă a chestiunii consimţământului. Bănuiesc că unii exorcişti o tratează cu uşurinţă şi poate că unul dintre lucrurile cu care noi cei ce practicăm medicina şi chirurgia tradiţională, putem contribui la exorcism este insistenţa asupra „consimţământului în cunoştinţă de cauză”. Înaintea unei operaţii, le citim pacienţilor în mod oficial şi legal drepturile – sau mai degrabă o listă de drepturi la care ei consimt să renunţe. În timpul şedinţei de exorcism, pacienţii renunţă la foarte mult din libertatea lor. Cred cu fermitate că această renunţare trebuie făcută sub condiţiile legii şi condusă într-o manieră legală. Înaintea procedurii, pacienţii ar trebui să semneze forme de autorizare destul de

elaborate. Ei trebuie să ştie exact ce o să li se întâmple. Iar dacă pacientul este incapabil să conştientizeze prin ce urmează să treacă, trebuie să fie numit un tutore care să ia o decizie rezonabilă pentru el[57].

Vor fi necesare, de asemenea, şi alte măsuri de precauţie. Va trebui realizată o înregistrare obiectivă a procedurii, care poate fi făcută publică dacă pacientul sau tutorele o doresc. În sfârşit, această înregistrare trebuie să fie, de preferinţă, audio şi video[58]. Trebuie să fie prezentă o rudă a pacientului, dacă se poate găsi o persoană potrivită, detaşată.

Dar cea mai importantă măsură de protecţie este iubirea. Doar prin iubire exorciştii pot să discearnă între intervenţiile corecte şi necesare şi cele care manipulează sau agresează cu adevărat. Doar prin iubire practicienii pot să se asigure că au în vedere tot timpul interesele pacienţilor şi să fie siguri că rezistă tendinţei omeneşti omniprezente de a-şi pierde scrupulele şi de a se lăsa fermecaţi de putere. Într-adevăr, în toate cazurile serioase, este nevoie de mai mult decât de cunoaştere şi capacitate; doar iubirea poate vindeca.

Exorcismul nu este o procedură magică – decât în măsura în care unii consideră că iubirea este magică. Ca şi în psihoterapie, se face uz de analiză, de un discernământ atent, de interpretare, de încurajare şi de o confruntare care are la bază iubirea. Exorcismul diferă de psihoterapia tradiţională doar în maniera în care o operaţie pe cord deschis diferă de o operaţie de amigdale. Exorcismul este psihoterapie printr-un asalt masiv.

La fel ca orice asalt masiv, este posibil să fie foarte periculos şi trebuie folosit doar în cazuri extrem de severe, în care

---

[57] Această poziţie se poate afla la limita idealismului şi poate fi impracticabilă. În cazuri specifice, disperate, probabil că aş trece peste ea. Avocaţii conservatori vor argumenta că niciun pacient care e posedat sau care are nevoie de exorcism nu este competent din punct de vedere mental să dea o astfel de autorizaţie. Iar tribunalele probabil că nu vor autoriza procedura exorcismului decât în cazul în care vor depune mărturie în acest sens psihiatrii tradiţionali, cei care nu cred în această metodă.

[58] Această măsură de protecţie nu are doar o utilitate morală şi legală; este un ajutor nepreţuit în procesul de vindecare. Echipa de exorcişti poate avea nevoie de înregistrare pentru a-şi confrunta amintirile despre evenimente, amintiri căpătate în focul bătăliei, cu dovezile lipsite de emoţii de pe casetă. Prevederea realizării casetelor îi poate fi extrem de folositoare şi pacientului, căruia deseori îi este dificil să creadă că „acest lucru s-a întâmplat cu adevărat”, şi poate fi un instrument eficient în psihoterapia comună, care trebuie să urmeze invariabil după exorcism. În sfârşit, cu permisiunea pacientului, aceste înregistrări pot fi nepreţuite atât pentru cercetare, cât şi ca material didactic.

celelalte forme de psihoterapie au eşuat lamentabil. Mai mult, exorcismul trebuie privit ca o procedură experimentală atâta vreme cât nu este investigat ştiinţific. În exorcism, ne confruntăm cu tensiuni foarte înalte.

Scopul deplin al exorcismului este de a descoperi şi a izola demonicul din pacient, astfel încât să poată fi apoi alungat. Demonicul poate deţine o energie extraordinară. Poate că există cazuri în care această energie este prea puternică atât pentru pacient, cât şi pentru echipă. Sau poate că pacientul nu vrea cu adevărat să fie eliberat. În astfel de cazuri, rezultatul unei exorcizări probabil că va lăsa pacientul într-o stare şi mai rea decât aceea în care fusese. Poate fi chiar fatal. În situaţii de acest gen, ar fi mai bine dacă „înalta tensiune" a energiei demonice nu ar fi deloc contactată sau dezvăluită. În ambele şedinţe de exorcizare la care am participat pacienţii au semnat acte de consimţământ, arătând că sunt conştienţi de faptul că exorcizarea ar putea eşua şi că ei şi-ar putea pierde chiar viaţa în urma procedurii. (Acest lucru ar trebui să-i dea cititorului o idee despre curajul şi disperarea lor.)

Apoi, sunt puşi în pericol exorciştii şi ceilalţi membri ai echipei. Din perspectiva experienţei mele limitate, cred că Martin a accentuat în mod exagerat pericolele de ordin fizic, însă pericolele de ordin psihologic sunt reale şi enorme. Amândouă exorcizările la care am fost martor au avut succes. Mă cutremur gândindu-mă ce efect ar fi avut un eventual eşec asupra exorcistului sau asupra celorlalţi membri ai echipei – dar şi asupra mea. Deşi toţi membrii echipei fuseseră aleşi cu grijă pentru forţa lor psihologică şi, de asemenea, pentru iubirea lor, procedurile sunt dure pentru oricine. Şi chiar dacă rezultatul a fost un succes, mulţi au avut reacţii emoţionale la înfruntarea care a avut loc în săptămânile care au urmat.

Trebuie să adaug că exorcismul nu este, aşa cum s-ar putea crede, o procedură „costisitoare" în primul caz (iar acesta a fost mai uşor), a fost nevoie de o echipă formată din şapte profesionişti foarte bine instruiţi, care să lucreze (fără plată) timp de patru zile, douăsprezece-şaisprezece ore pe zi. În al doilea caz, a fost implicată o echipă similară, formată din nouă bărbaţi şi femei, care au lucrat între douăsprezece şi douăzeci de ore pe zi, timp de trei zile. Nu întotdeauna este necesară o astfel de acţiune masivă. Îi amintesc cititorului că ambele cazuri

au fost, se pare, neobişnuite, deoarece a fost vorba de posedări satanice.

Deşi au fost dificile şi periculoase, exorcizările la care am fost martor au avut succes. Nu-mi pot imagina vreun alt fel în care cei doi pacienţi ar fi putut să fie vindecaţi. Astăzi sunt amândoi în viaţă şi se simt foarte bine. Am toate motivele să cred că, dacă nu ar fi fost supuşi exorcizării, fiecare ar fi fost mort până acum.

Aspecte de diagnostic şi tratament

Cele două persoane la exorcizarea cărora am asistat erau oameni foarte diferiţi. Unul era hipomaniac şi intermitent psihotic înainte de procedură; celălalt avea o depresie nevrotică, dar era extraordinar de sănătos din punct de vedere fizic. Unul era de o inteligenţă medie, celălalt avea o inteligenţă foarte înaltă. Unul era un părinte iubitor, celălalt, un părinte abuziv. Cel care părea mai bolnav a avut parte de o exorcizare uşoară; cel care părea mai sănătos era posedat profund şi a fost nevoie de o bătălie îngrozitoare pentru a-l vindeca. Personalităţile lor erau foarte distincte.

Dar unele aspecte ale posedării şi exorcizării au fost izbitor de similare. Am să discut în acest capitol despre aceste similarităţi, deoarece ar putea servi ca repere pentru înţelegerea naturii posedării şi a exorcismului. Înainte de a face aceasta însă vreau să avertizez că două cazuri nu fundamentează o ştiinţă şi nu trebuie să ne aşteptăm ca vreun alt caz să se conformeze unor astfel de repere.

În ce priveşte ambele cazuri, voi conchide că posedarea nu constituie un accident. Mă îndoiesc foarte tare că este posibil ca un om să meargă într-o zi pe stradă şi un demon să sară dintr-un tufiş şi să intre în el. Posedarea pare a fi un proces gradual, în care persoana posedată se vinde în mod repetat dintr-un motiv sau altul. Motivul principal pentru care aceşti pacienţi s-au vândut pe sine pare să fie singurătatea. Fiecare dintre ei era teribil de singur, fapt care a dus, destul de devreme în acest proces, la adoptarea demonicului ca pe un fel de companie imaginară. Dar există, de asemenea, motive secundare implicate – despre care bănuiesc că ar putea fi foarte importante în alte cazuri.

La unul dintre pacienţi, procesul pare să fi început odată cu implicarea în ocultism, la vârsta de douăzeci de ani[59]. La celălalt pacient, procesul a început, aparent, la vârsta de cinci ani, cu ceva mult mai înspăimântător decât este considerat, în general, ocultismul.

În ambele cazuri, posedarea a părut să creeze ceea ce psihiatrii numesc o fixaţie la vârsta la care a început boala. În timpul exorcizării, unul dintre pacienţi, atunci când sinele sănătos a fost liber să vorbească, a dat cea mai pătrunzătoare expresie a fixaţiei pe care am auzit-o vreodată: „N-am învăţat nimic în ultimii douăzeci de ani. În realitate, sunt un băiat de doisprezece ani. Cum voi mai putea funcţiona după această exorcizare? Sunt prea tânăr pentru a fi căsătorit şi a avea copii. Cum să fac sex şi să fiu părinte când am doar doisprezece ani?“ Celălalt pacient, după exorcizare, a trebuit să se confrunte în cadrul unei psihoterapii intensive cu toate temerile pe care le are un băiat de cinci ani, concepţiile greşite, problemele şi transferurile.

Amândoi pacienţii erau foarte predispuşi, din cauza posedării lor, la multiple presiuni înainte şi după instalarea posedării. Amândoi erau atât victime ale răului omenesc, cât şi ale răului demonic. În particular, deşi amândoi fuseseră sprijiniţi de Biserica tradiţională într-un oarecare fel, fiecare la rândul său fusese adânc şi grav rănit de oameni răi, aflaţi sub deghizarea

---

[59] În literatura despre posedare, apare clar faptul că majoritatea cazurilor au legătură cu implicarea în ocultism – cazuri cu o frecvenţă mult mai mare decât ne-am putea aştepta la nivelul populaţiei. E dificil a discerne care este începutul: implicarea în ocultism sau posedarea. Nu vreau să spun că majoritatea oamenilor implicaţi în ocultism vor deveni posedaţi. Dar astfel, ei par să-şi mărească şansele. Biserica tradiţională a vorbit despre pericolul ocultismului încă din primele scrieri ale sale.
De la început, Biserica tradiţională a recunoscut realitatea faptului că unele fiinţe omeneşti pot avea „puteri supranaturale”, cum ar fi percepţiile extrasenzoriale şi unele capacităţi profetice. Ea a etichetat astfel de puteri ca fiind „haruri” sau daruri. Prin acest cuvânt, „dar“, Biserica vrea să spună că aceste puteri ar trebui să le fie date fiinţelor omeneşti de către Dumnezeu într-un moment şi cu un scop care ţin doar de alegerea lui Dumnezeu. Când cineva se implică în ocultism, premeditat sau nu, el încearcă să obţină, să-şi menţină sau să-şi mărească astfel de puteri pentru propriile-i scopuri. Acest lucru este numit de Biserică magie. Practicanţii ocultismului caracterizează această activitate ca fiind magie, dar fac distincţie între magia albă şi magia neagră. Cei ce practică magia albă îi critică făţiş pe aceia care practică magia neagră, pentru că aceştia din urmă îşi desfăşoară arta având motive malefice, dar nu-i deranjează practica lor, deoarece sunt convinşi că au motive bazate pe iubire. Însă e foarte uşor să fii amăgit de motivele cuiva. Aşa că, pentru Biserică, magia este magie şi nu există decât magie neagră sau care poate să devină neagră.

sau auspiciile Bisericii.

Tot aşa cum posedarea este un proces, şi exorcizarea reprezintă tot un proces. De fapt, exorcizarea începe nu doar cu un timp înainte de „exorcizarea propriu-zisă“, ci chiar înainte ca pacientul să fie văzut de exorcist. Psihoterapeuţii trebuie să înţeleagă acest lucru. De obicei, cel mai mare pas în procesul de vindecare în cazurile obişnuite apare atunci când clientul se decide să vadă un psihoterapeut. În astfel de situaţii, oamenii deja s-au identificat pe sine ca bolnavi şi au luat decizia să lucreze împotriva bolii lor şi să caute un ajutor calificat în această muncă. La un anumit moment, ambii pacienţi pe care i-am văzut s-au decis să lupte împotriva posedării lor. Oricât de prietenos ar fi părut la început demonicul din ei, aceştia au ajuns, în cele din urmă, la concluzia că el nu lucrează în interesul lor. Şi aşa a început bătălia. Într-adevăr, probabil doar din cauza acestei bătălii a ieşit la lumină posedarea. Având în vedere lupta ce se poartă între sufletul omenesc intact şi energia demonică ce îl infestează, Martin face o menţiune foarte corectă: că în legătură cu toate cazurile pe care le numim posedare, trebuie să facem o precizare – dacă sunt „posedări parţiale” sau „posedări imperfecte”[60].

Nu este uşor să pui un diagnostic de posedare. Niciunul dintre cei doi pacienţi nu avea „ochii ieşiţi din orbite” şi nu demonstra în mod clar fenomene supranaturale înainte de a începe exorcizarea propriu-zisă. Ambii pacienţi manifestau multiple simptome de boală clasică, cum ar fi depresie, isterie sau pierderea capacităţii de a face asocieri. Specialiştii care întâlnesc astfel de cazuri întreabă deseori: „Pacientul este posedat sau este bolnav mintal?” Nu e o întrebare validă. Atât cât pot eu înţelege aceste chestiuni, trebuie să existe o problemă emoţională semnificativă pentru ca posedarea să apară. Apoi, posedarea va înrăutăţi acea problemă şi va crea altele noi. Întrebarea corectă este următoarea: „Pacientul este doar bolnav mintal sau este bolnav mintal şi posedat?”

Primul meu caz a fost al unui pacient care se dusese mai înainte la un alt psihiatru pentru a fi tratat, deoarece se plângea că este posedat. Psihiatrul – deosebit de capabil, cu mintea deschisă şi plin de grijă – nu a crezut această autodiagnosticare şi a încercat în mod repetat să trateze cazul prin medicamente

[60] *Hostage to the Devil*, ed. Cit.

şi psihoterapie, însă fără succes. (Trebuie să menţionăm că acest om înţelept i-a fost de mare ajutor pacientului mai târziu, înainte şi după exorcizare.) Chiar după ce am fost chemat să mă ocup de caz un an mai târziu, am petrecut patru ore cu pacientul înainte de a avea subtila intuiţie că se va întâmpla ceva care va depăşi psihopatologia standard.

În cel de-al doilea caz, este vorba de o psihoterapie analitică intensă cu o femeie neobişnuit de experimentată din punct de vedere spiritual, ce a durat un an şi jumătate, înainte ca terapeutul să suspecteze măcar că s-ar putea să fie vorba de posedare. În acest caz, psihoterapeutul este cel care a ridicat pentru prima oară problema posedării. Într-adevăr, terapeutul şi-a dat seama că tocmai datorită progreselor pe care le-a făcut pacientul în psihoterapie a putut fi revelată posedarea.

Timpul care s-a scurs de la începerea evaluării specifice a problemei posedării până la exorcizarea propriu-zisă a fost de şase luni în primul caz şi de nouă luni în al doilea. În fiecare dintre cazuri, diagnosticul nu a fost dat pe baza unei singure descoperiri, ci a unui întreg conglomerat şi tipar de multe descoperiri făcute de-a lungul timpului.

În ambele cazuri, distincţia majoră în alcătuirea diagnosticului a fost cea între posedare şi tulburarea de tip personalitate multiplă. În aceste cazuri au existat două trăsături distincte. În tulburarea de tipul personalităţii multiple, „personalitatea principală” nu este niciodată conştientă de existenţa personalităţilor secundare – cel puţin până la încheierea cu succes a unui tratament prelungit. Cu alte cuvinte, există o disociere reală. În cele două cazuri însă, ambii pacienţi au fost conştienţi de la început sau au conştientizat imediat nu doar partea autodistructivă din ei, ci, de asemenea, faptul că această parte are o personalitate distinctă şi *străină.* Acea personalitate secundară îi făcea să fie confuzi. Destul de repede a devenit clar că personalitatea secundară *dorea* să le provoace confuzie. În multe feluri, personalitatea secundară părea a fi un fel de opoziţie personificată. Cea de-a doua diferenţă era aceea că, deşi în tulburările de tip personalitate multiplă personalitatea secundară poate juca rolul de „târfă” sau de „ins agresiv” ori de „ins independent” sau pe cel al unui ins cu trăsături nerecunoscute, n-am auzit niciodată ca această personalitate să fie manifest rea. În ambele cazuri despre care am discutat

anterior, înainte de exorcizare, personalitatea secundară a fost revelată ca fiind de un rău manifest.

O parte crucială în procesul de descoperire a diagnosticului a fost încercarea de eliberare. Eliberarea este un fel de „mini-exorcism“, condus deseori în ultimele două decenii de creştini carismatici, care tratează oamenii suferinzi de „asuprire” (definită ca o stare aflată la jumătatea drumului dintre tentaţia demonică —despre care aceşti inşi carismatici ar spune că toţi avem parte de ea – şi posedarea efectivă)[61]. Într-unul din cazuri, eliberarea însăşi a fost un eşec, dar ulterior, când pacientul a fost confruntat puternic cu o parte a echipei de eliberare (care la început număra patru oameni), a apărut pentru un timp la suprafaţă o personalitate absolut rea. Echipa de eliberare, formată din trei oameni în cel de-al doilea caz, după şase ore, a avut succes în identificarea unui spirit demonic mai mic, pe care aparent l-a alungat. Pacientul (care totuşi nu era o persoană isterică) a trăit o îmbunătăţire dramatică, extraordinară timp de şase săptămâni. Dar apoi situaţia s-au răsturnat. Peste noapte, pacientul a regresat la o formă de boală care-i ameninţa viaţa şi la scurtă vreme după aceea a început să audă „vocea lui Lucifer”. Nu pot decât să fac speculaţii în privinţa motivelor pentru care eliberarea a avut un succes temporar. În ultimă instanţă, a fost vorba de ceva misterios. Dar acest succes a avut rolul de a ne întări suspiciunea că demonicul juca un rol major în boala acestei persoane.

Este timpul să spun ceva de o importanţă majoră. Deşi amândoi pacienţii făceau dovada unor personalităţi secundare manifest rele, *ei nu* erau oameni răi. Niciodată nu am avut o experienţă în care să-i văd ca fiind răi. Spre deosebire de

[61] Există o mare controversă în privinţa problemelor „asupririi” şi eliberării. Mulţi inşi carismatici practică eliberarea în cazuri în care eu nu am descoperit nicio dovadă de implicare demonică. Într-adevăr, ei încearcă să alunge lucruri precum „spiritul alcoolismului”, „spiritul depresiei” sau „spiritul de răzbunare”. Aceşti indivizi relatează multe cazuri de succes impresionant. Totuşi, unii dintre noi se întreabă cât de mult durează astfel de „vindecări”, cât de multe cazuri au eşuat fără să existe relatări despre ele şi dacă nu cumva aceste intervenţii aproape întâmplătoare şi, în general, făcute în absenţa unei instruiri nu sunt deseori dăunătoare, de fapt. Nu avem vreo cale de a şti până când munca unor astfel de practicieni ai eliberării nu va fi evaluată ştiinţific. Pentru moment, acord ceva credit unuia dintre mentorii mei, care crede că „asuprirea” constituie o categorie falsă – că posedarea ori există, ori nu, şi în consecinţă este sau nu nevoie de exorcism. După cuvintele lui, „carismaticii nu se confruntă, în general, cu demoni reali, dar câteodată mai prind şi «câte un peşte real».”

Charlene, ei nu mă făceau să *simt* ceva rău. Deşi am menţionat că Charlene putea fi o candidată pentru exorcism, este foarte probabil ca ea totuşi să nu fi fost. Chiar dacă aş fi putut să separ sinele ei sănătos de sinele ei bolnav, s-ar fi putut să descopăr că personalitatea ei secundară era cea sănătoasă, în timp ce personalitatea principală era cea rea. Nu sunt sigur că exorcizarea poate fi aplicată asupra unei astfel de configuraţii.

Dar în cazurile pe care le-am prezentat anterior, lucrurile stăteau diferit. Nu doar că personalitatea principală a fiecăruia dintre ei părea sănătoasă, ea părea neobişnuit de bună şi potenţial sfântă. De fapt, i-am admirat foarte mult pe aceşti oameni încă înainte de exorcizare. Aşa cum am indicat, ei s-au îndreptat spre exorcism, pentru că luptaseră împotriva posedării timp de mai mulţi ani. Un psihiatru matur, membru al echipei, a spus, după una dintre exorcizări: „N-am văzut niciodată o persoană cu atâta curaj.“ Într-adevăr, am motive să bănuiesc că sfinţenia potenţială a acestor doi oameni a fost unul dintre motivele posedării lor. Vom spune mai multe despre aceasta mai târziu.

Martin a numit primul şi cel mai lung stadiu al exorcizării „Pretenţia”. Experienţa mea a confirmat acest lucru. Ceea ce vrea el să spună prin Pretenţie este faptul că demonicul se ascunde în interiorul şi în spatele persoanei. Pentru a funcţiona exorcizarea, trebuie distrusă Pretenţia; demonicul trebuie să fie dezvăluit şi adus la lumină. Martin nu comentează însă natura procesului exorcizării. Întrebarea presantă în timpul lungii evaluări a fiecăruia dintre cei doi pacienţi a fost: „Este această persoană posedată cu adevărat?” Pentru a răspunde la această întrebare şi a începe exorcizarea propriu-zisă, trebuie penetrată cel puţin parţial Pretenţia. Aspectul crucial al perioadei de evaluare îl reprezintă tocmai penetrarea parţială.

Însă acesta nu este singurul aspect. În timpul evaluării, personalitatea principală trebuie să fie atât educată, cât şi încurajată. Încurajarea se dovedeşte necesară în special spre sfârşit, deoarece impresia mea în aceste două cazuri este că, pe măsură ce exorcizarea propriu-zisă se apropie, activitatea demonică „se înteţeşte”, iar pacientul trece printr-o tulburare considerabilă.

Unul dintre multele riscuri ale exorcizării este acela că nu se poate trece la exorcizarea propriu-zisă având un diagnostic de

posedare absolut sigur. De fapt, nici nu este obligatoriu să se intre în exorcizare având o siguranţă totală. Pentru exorcizarea propriu-zisă, e nevoie de risipirea finală a Pretenţiei, astfel încât să se ajungă faţă-n faţă cu demonicul. N-aş vrea să văd că cineva practică acest lucru fără sprijinul unei echipe iubitoare şi bine pregătite sau fără să aibă la dispoziţie un timp suficient şi atent planificat. A fost nevoie ca unul dintre acei pacienţi să fie reţinut timp de două ore în timpul exorcizării propriu-zise. La celălalt acţiunea a durat continuu mai mult de o zi! Situaţia este analogă unei intervenţii chirurgicale pe creier pentru îndepărtarea unei presupuse tumori. Operaţia nu trebuie încercată până când nu suntem destul de siguri că tumora se află acolo. Dar nu putem fi absolut siguri de ceea ce vom găsi până când nu este îndepărtată calota craniană şi începută operaţia. Aşa că sfatul meu ar fi acela de a se proceda într-un mod similar cu acela al oamenilor din aceste două cazuri: ei au făcut o evaluare lentă şi minuţioasă, până în momentul în care diagnosticul de posedare a fost sigur în proporţie de nouăzeci şi cinci la sută, dar este indicat să nu încercăm să mergem dincolo de acest punct înainte de începerea exorcizării propriu-zise.

Odată ce acţiunea a început, cu rugăciunea şi ritualul cuvenite, în ambele cazuri prezentate tăcerea a părut să fie cel mai potrivit mijloc, dintre multe altele, pentru penetrarea finală a Pretenţiei. Echipa va vorbi fie cu personalitatea principală, sănătoasă, a pacientului, fie cu personalitatea demonului (demonilor), dar va refuza să stea de vorbă cu un amestec neclar al celor două. A fost nevoie de ceva timp înainte ca echipa fiecărui caz să devină aptă pentru acest lucru, deoarece demonul însuşi părea să aibă o abilitate accentuată de a atrage exorcistul sau echipa într-o conversaţie confuză, care nu ducea nicăieri. Dar pe măsură ce echipa a devenit mai perspicace şi a refuzat cu o mai mare promptitudine să fie atrasă, ambii pacienţi au început să oscileze între apariţia unei personalităţi principale din ce în ce mai sănătoase şi apariţia unei personalităţi secundare din ce în ce mai urâte, până când, brusc, personalitatea secundară a luat trăsături inumane, iar pretenţia a fost spartă. Ca om de ştiinţă neinfluenţat de emoţii – ceea ce se presupune că sunt eu –, pot explica nouăzeci şi cinci la sută din ceea ce s-a întâmplat în aceste două cazuri prin dinamici psihiatrice tradiţionale. De exemplu, eficienţa mai sus-

menţionatului „tratament prin tăcere” nu are nevoie de demoni pentru a fi explicată. Poate pentru că ei erau oameni singuri, însetaţi de relaţii, metoda a încurajat apariţia a două eu-ri separate (care puteau fi legate între ele) şi, prin urmare, necesitatea de a alege între cele două. În privinţa posedării, aş putea vorbi în termeni de „rupturi” şi „introiecţii psihice”. Iar în privinţa exorcizărilor, aş putea vorbi în termeni de spălare a creierului, programare, reprogramare, catarsis, terapie de grup-maraton şi identificare. Dar am rămas cu acele cinci procente critice, care nu pot fi explicate în acest mod. Am rămas cu ceea ce este supranatural – sau, mai bine-zis, subnatural. Am rămas cu ceea ce Martin numeşte Prezenţa. Când în unul dintre cazuri demonicul a vorbit, în sfârşit, clar, pe faţa pacientului a apărut o expresie care nu poate fi descrisă decât ca satanică. Era un rictus dispreţuitor, de răutate ostilă absolută. Am petrecut multe ore în faţa oglinzii, încercând să îl imit, însă fără a avea vreun succes. Am văzut această expresie doar o singură altă dată în viaţa mea, pentru câteva momente trecătoare, pe faţa unui alt pacient, după mult timp petrecut în perioada de evaluare. Totuşi, când în sfârşit demonicul s-a relevat pe sine în exorcizarea celui de-al doilea pacient, expresia a fost încă şi mai înfiorătoare. Pacientul a început brusc să semene cu un şarpe zvârcolindu-se, având o mare putere şi încercând cu răutate să-i muşte pe membrii echipei. Mai înfricoşător decât corpul ce se zvârcolea a fost chipul lui. Ochii îi erau mijiţi într-o toropeală leneşă, de reptilă – exceptând momentul când reptila a ţâşnit să atace, iar ochii i s-au deschis larg, cu o ură arzătoare. În ciuda acestor frecvente momente de izbucnire, ceea ce m-a neliniştit cel mai tare a fost senzaţia extraordinară de greutate pe care mi-o dădea această fiinţă şerpuitoare, ca şi cum ar fi avut o vârstă de cincizeci de milioane de ani. Ea m-a făcut să-mi pierd speranţa în succesul exorcizării. Aproape toţi membrii echipei din cele două exorcizări au fost convinşi că în acele momente se găseau în prezenţa a ceva absolut străin şi inuman. Sfârşitul fiecărei şedinţe de exorcizare a fost semnalat de îndepărtarea acelei prezenţe din pacient şi din încăpere.

Momentul critic al exorcizării este cel pe care Martin îl numeşte „expulzarea”. Această fază nu poate fi grăbită. În ambele exorcizări la care am fost martor, acest stadiu a fost iniţial încercat prematur. Nu pot explica pe de-a-ntregul ce se

întâmplă în acest moment, dar pot spune că rolul exorcistului în momentul respectiv este mai puţin important. Rugăciunile disperate ale echipei sunt mult mai importante. Rugăciunile se adresează lui Dumnezeu sau lui Hristos pentru o intervenţie salvatoare şi, de fiecare dată, am avut senzaţia că Dumnezeu chiar a făcut acest lucru. Aşa cum am menţionat, Dumnezeu este cel care face exorcizarea.

Dar aş vrea să aduc o completare. Voinţa liberă a omului este fundamentul. Ea contează în vindecare. Nici chiar Dumnezeu nu poate vindeca o persoană care nu vrea să fie vindecată. În momentul expulzării, ambii pacienţi au luat în mod voluntar crucifixul, l-au ţinut pe piept şi s-au rugat să fie eliberaţi. Amândoi au ales acest moment pentru a-şi înălţa rugile spre Dumnezeu. În ultimă instanţă, pacientul însuşi este exorcistul.

Nu vreau să minimalizez rolul bărbatului (n-am auzit niciodată de o femeie-exorcist, dar nu am niciun motiv să cred că n-ar putea să existe una) care este desemnat ca exorcist – vreau doar să scot în evidenţă puterea lui. Cu adevărat, rolul exorcistului este unul eroic. Dar esenţa acestui rol nu constă în vreo putere magică în momentul expulzării. Având blândeţe, grijă, răbdare, discernământ şi voinţa de a suferi împreună cu pacientul, el conduce întregul proces al exorcizării de la început până la sfârşit. Doar pe umerii lui stă luarea deciziei finale, dacă pacientul este sau nu posedat cu adevărat şi dacă trebuie început masivul atac ce constă în exorcizarea propriu-zisă. El este cel care trebuie să adune echipa, dându-şi seama cine se potriveşte şi cine nu. El este cel care pregăteşte atât pacientul, cât şi echipa pentru a face tot ce pot, hrănindu-le încrederea şi înţelegerea. El este cel care ia deciziile cruciale în privinţa organizării timpului şi a direcţiei în care trebuie mers în cursul exorcizării propriu-zise. El este cel care trebuie să poarte întreaga durere a încleştării cu demonicul, tot aşa cum el este cel care poartă responsabilitatea eşuării exorcizării. Şi, în sfârşit, el trebuie să aşeze în ordine lucrurile după exorcizarea propriu-zisă, confruntându-se nu doar cu reacţiile emoționale ale membrilor echipei, ci şi supraveghind pacientul în timpul perioadei extrem de critice, în care acesta este foarte vulnerabil şi are nevoie de o grijă intensă înainte de a fi în siguranţă. Ambii pacienţi despre care am vorbit au avut nevoie de cel puţin două ore de terapie pe zi, timp de mai multe săptămâni după

exorcizarea propriu-zisă. Este vremea curăţeniei.

Satan nu se dă bătut cu uşurinţă. După expulzarea sa, pare că rămâne prin preajmă, încercând cu disperare să intre la loc. De fapt, în ambele cazuri, pentru o scurtă perioadă de timp, a părut că exorcizarea propriu-zisă a eşuat. Pacienţii s-au reîntors în bună măsură la condiţia lor de dinainte de exorcizare. Totuşi, în câteva ore, a fost posibil să discernem o schimbare subtilă, dar extraordinară. Toate vechile complexe îşi regăsiseră locul, dar era ca şi cum energia lor dispăruse. Schimbarea consta în aceea că pacienţii puteau asculta, iar ceea ce auzeau avea un efect. Într-unul din cazuri, psihoterapia a devenit posibilă pentru prima oară. În celălalt, s-a reuşit în cincizeci de ore de psihoterapie intensivă, după exorcizarea propriu-zisă, mai mult decât în cele cinci sute de ore dinainte. Aceşti pacienţi au avansat extraordinar de repede. Era ca şi cum ei ar fi prins din urmă toţi anii pierduţi. Dar poate tocmai din cauza avansării atât de rapide, a fost o terapie tumultuoasă, necesitând eforturi mari din partea terapeutului.

Mi se pare important să îi avertizez pe ceilalţi că experienţa mea cu Satan demonstrează că el nu se lasă gonit uşor. Satan nu numai că-i va spune pacientului că se află prin preajmă, dar într-unul din cazuri chiar a reuşit să-l înşele de mai multe ori pe pacient, făcându-l să creadă că el este încă înăuntrul lui. În aceste cazuri, poate că cea mai mare şi cea mai diabolică dintre toate tentaţiile, atât pentru pacient, cât şi pentru exorcist, a fost aceea de a crede că exorcizarea propriu-zisă fusese un eşec, când, de fapt, fusese un succes.

S-ar părea că exorcizarea propriu-zisă a mutat pacienţii din poziţia de a fi posedaţi de demoni către ceea ce s-ar numi „atacul demonic”. Vocile tentante, ameninţătoare şi înfricoşătoare pe care fiecare dintre pacienţi le-a auzit erau cel puţin la fel de active după exorcizare ca şi înainte. Dar, aşa cum a spus unul dintre pacienţi, „înainte era ca şi cum aş fi fost un mic embrion, complet înconjurat şi ascuns de demoni, aşa încât nu puteam să fiu eu însumi. Acum sunt eu însumi şi, deşi încă aud vocile, ele vin din afara mea.“ Sau cum a declarat celălalt: „Înainte, vocile mă controlau, acum le controlez eu pe ele.“

Vocile s-au diminuat treptat în cazul acestor pacienţi. Dar nu la fel de treptată a fost îmbunătăţirea de care au avut parte. Dată fiind severitatea psihopatologiei lor înainte de exorcizare,

rapiditatea progresului şi a însănătoşirii lor nu sunt explicabile în termenii a ceea ce ştim despre procesul psihoterapeutic obişnuit.

Echipa de acţiune merită o menţiune suplimentară. Fiecare membru al celor două echipe nu a participat la procedura respectivă nici pe departe din curiozitate, ci din iubire. Fiecare individ care a luat parte la proces, inclusiv exorcistul, a fost acolo asumându-şi un considerabil risc şi sacrificiu personal. Să-i luăm, de exemplu, în considerare pe membrii celor două echipe care şi-au oferit casele pentru exorcizare. Dacă cineva începe să caute un loc pentru o exorcizare – altul decât casa pacientului, nepotrivită în ambele cazuri – începe să-şi dea seama pe deplin de sensul expresiei „îmi pare rău... toate locurile sunt ocupate“. Directorii spitalelor psihiatrice nu doresc, de obicei, ca în interiorul acestor instituţii să aibă loc exorcizări. La fel şi în ce priveşte schiturile sau mănăstirile. Aşa că, în aceste cazuri, a depins de doi oameni curajoşi să păşească în faţă nu doar cu trupurile lor, ci şi cu propriile lor case. Am spus că prezenţa lui Dumnezeu se simţea aproape palpabil în încăpere. Nu cred că a fost vorba de un accident. Bănuiesc că oriunde se adună şapte sau zece oameni, pe propriul risc, motivaţi de iubire şi de dorinţa de a vindeca, Dumnezeu va fi acolo (aşa cum ne-a asigurat Fiul Său că va fi) şi vindecarea se va petrece.

Am menţionat faptul că motivul principal pentru care fiecare dintre cei doi pacienţi s-a vândut la început forţelor demonice a fost singurătatea. Ei erau nu numai oameni singuri, ci şi obişnuiţi să fie singuri, iar atunci când au ajuns la exorcism, fiecare era încă în mod fundamental un singuratic. Curajul lor de a se lăsa exorcizaţi ar fi putut fi doar o aparenţă, având în vedere că niciunul nu era o persoană de încredere. Unul dintre motivele principale pentru care echipa a avut o importanţă crucială în fiecare caz de exorcizare a fost acela că ea l-a făcut pe pacient să trăiască prima experienţă a unei comunităţi adevărate[62]. Nu am nicio îndoială că această experienţă a constituit un factor esenţial pentru succesul celor două

[62] În cadrul cercurilor creştine, se vorbeşte mult în aceste zile de „comunitatea creştină”. Dar un grup de oameni care îşi spun „creştini” nu construieşte o comunitate creştină. Pe de altă parte, în ciuda faptului că unii membri ai echipei erau atei sau creştini ardenţi, în mintea mea nu există nicio îndoială că, la fiecare şedinţă de exorcizare, grupul format s-a constituit într-o adevărată „comunitate creştină”.

exorcizări.

Au fost necesare multe abilităţi în fiecare dintre acele bătălii cu demonicul: detaşare analitică, implicare plină de compasiune, folosirea intelectului, intuiţie, discernământ spiritual, o profundă înţelegere a teologiei, o cunoaştere bună a psihiatriei, o mare experienţă în rugăciune şi altele. Nicio persoană nu poate avea toate aceste abilităţi. Presupun că, în exorcizările uşoare, echipa nu trebuie să facă altceva decât să-l reţină pe pacient. Dar, în cele de care vorbesc eu, deşi exorcistul era conducătorul, a fost absolut necesară o abordare de echipă. Au fost folosite talentele tuturor membrilor echipei.

Am, de asemenea, senzaţia că, în ambele exorcizări, slăbiciunea şi greşelile omeneşti au fost, la rândul lor, folosite. Se spune că Hristos se poate folosi chiar şi de păcatele noastre. Am vorbit despre prezenţa lui Dumnezeu în acele încăperi. Poate suna mistic, dar atunci când am reflectat asupra fiecărui eveniment, am avut sentimentul că Dumnezeu sau Hristos au fost coregrafii întregii desfăşurări.

Cea mai comună reacţie a membrilor echipei, după terminarea exorcizării, a fost exprimată de o femeie atunci când a spus: „Nu aş vrea să mai trec vreodată prin aşa ceva, dar n-aş fi pierdut asta pentru nimic în lume.“ Straniu, exorcizările au vindecat nu numai pacienţii, ci şi mai mulţi membri ai echipei. Un alt membru al echipei, un bărbat, a relatat la două săptămâni după aceea: „Nu v-am spus până în acest moment, dar am avut întotdeauna în inima mea un mic loc rece, dur. Acum a dispărut. Şi mi-am dat seama că am devenit un terapeut mai bun.“ De fapt, chiar unii dintre oamenii care nu s-au aflat la şedinţele de exorcizare, dar s-au rugat pentru succesul acestora, au părut să aibă parte de o anumită vindecare. Tot din punct de vedere mistic, am o senzaţie incipientă că aceste exorcizări n-au fost evenimente izolate, ci, într-un fel, întâmplări aproape cosmice.

Totuşi, pacienţii sunt centrul şi punctul focal al acestor întâmplări. Îi felicit. Prin chinul şi curajul lor în bătălia cu Satan, ei au câştigat o mare victorie, nu doar pentru ei înşişi, ci şi pentru mulţi alţii.

Cercetare şi învăţare

Deşi m-am căznit cât am putut să fiu obiectiv, totuşi relatarea precedentă a celor două cazuri de posedare şi exorcism este una subiectivă, decurgând din experienţa mea personală. Sunt sigur că fiecare membru al echipei ar scrie o povestire diferită. Cred că fenomenul posedării şi al exorcismului are nevoie să fie studiat ştiinţific. El constituie mai mult decât o chestiune de simplă curiozitate ştiinţifică. Deşi posedarea veritabilă este un fenomen rar, subiectul reprezintă o mină de aur neatinsă pentru exploatarea ştiinţifică. Hemofilia este o boală rară, dar studierea ei a făcut mult pentru a ilumina întreaga fiziologie a coagulării sângelui. În acelaşi fel, studiul posedării şi al exorcismului va ilumina mai departe nu doar fiziologia răului, ci chiar înţelegerea sensului omului.

Există o reacţie de rezistenţă faţă de un astfel de studiu ştiinţific – în parte cauzat de o rezistenţă mai generală a ştiinţei faţă de domeniul spiritual şi „supranatural”. Este interesant faptul că, deşi după cunoştinţa mea posedarea şi exorcismul nu au fost niciodată studiate ştiinţific, în America sau Europa, antropologii occidentali au scris pe larg despre ritualurile de vindecare de tipul exorcizării în culturile îndepărtate, străine sau „primitive”. E ca şi cum s-ar da „OK“ studierii unor astfel de lucruri „acolo“, la o distanţă considerabilă de noi, atâta vreme cât nu ne uităm la ceea ce se întâmplă aproape de casa noastră, printre noi.

Nu vreau să minimalizez astfel de cercetări antropologice. Din contră, cred că avem mare nevoie de ele. Cele două cazuri cărora le-am fost martor au fost exemple de posedare de către un spirit care a fost descris în literatura creştină sub numele de Satan. Oare acelaşi spirit poate fi identificat – sub un nume diferit – în exorcizările de la hinduşi sau hotentoţi? Este Satan un demon care-i atacă doar pe iudeo-creştini sau este un inamic universal, ce traversează culturile? Iată o întrebare importantă.

Rezistenţa la studiile ştiinţifice a unor astfel de chestiuni „în apropiere de casă” provine în mare măsură din religie, cât şi din gândirea ştiinţifică. La un moment dat, am propus înfiinţarea unui „Institut pentru studiul eliberării” unei organizaţii de profesionişti orientaţi ştiinţific şi religios, care se aflau mai degrabă în dezacord unii cu ceilalţi. Pentru prima oară de-a lungul anilor, ei au fost capabili să se unească pentru a se opune propunerii mele referitoare la studierea ştiinţifică a

vindecării religioase, de la rugăciune până la eliberare şi exorcism. „Există prea multe variabile; definiţiile dumneavoastră operaţionale sunt confuze. E ceva imposibil de cercetat”, au spus oamenii de ştiinţă. „Toată lumea ştie că rugăciunile funcţionează şi nu ar trebui să ne atingem de credinţă”, au declarat oamenii religioşi.

De fapt, există mai multe probleme reale sau îngrijorătoare în privinţa acestui institut, deoarece am grave îndoieli că procesul exorcizării ar trebui instituţionalizat vreodată. Am spus că, în ambele cazuri descrise, membrii echipei s-au adunat asumându-şi un mare risc şi sacrificiu personal, iar eu am bănuiala profundă că acesta a fost unul dintre motivele pentru care exorcizările au avut succes. Nu sunt deloc sigur că o exorcizare ar reuşi dacă ar fi condusă de nişte angajaţi salariaţi ai unui serviciu de asistenţă socială, care lucrează cu program de la nouă la cinci.

Însă, mai presus de aceasta, se pune întrebarea cum ar putea fi „cercetate” în mod ştiinţific exorcizările. Dacă ar fi să conduc o exorcizare, n-aş exclude din echipă vreun hindus, budist, musulman, ateu sau agnostic matur, care are puterea de a iubi cu adevărat. Dar aş exclude fără ezitare un creştin doar cu numele sau pe oricine altcineva care nu poate să iubească. Prezenţa unei singure persoane neiubitoare în încăpere poate face nu numai ca exorcizarea să eşueze, dar le poate cauza membrilor echipei, ca şi pacientului, o vătămare gravă. Dacă faptul de a fi iubitor este incompatibil cu obiectivitatea ştiinţifică, atunci nu ar trebui să existe lucruri precum observarea ştiinţifică la faţa locului a exorcizării. La un astfel de proces, doar participanţii pot să fie observatori.

Totuşi, ar fi, într-adevăr, frumos dacă am avea măcar un sprijin instituţional pentru astfel de eforturi de vindecare. Ambii pacienţi ale căror cazuri le-am relatat erau grav bolnavi din punct de vedere psihiatric înainte de exorcizarea lor. Ar fi fost mult mai simplu dacă ar fi existat un spital psihiatric care să aibă grijă de cazurile de posedare recunoscute. Şi ar fi mult mai uşor pentru toţi cei interesaţi dacă Biserica instituţională ar fi mai deschisă în a oferi sprijin, binecuvântare şi servicii. Deşi a existat o cooperare din partea unor autorităţi bisericeşti în ambele cazuri, răspunsul general al Bisericii a fost acela de a încerca să evite orice implicare. Teama Bisericii de repercusiuni

în astfel de cazuri este şi firească, şi realistă, dar nu în mod necesar omenească.

Ar fi nevoie cel puţin de o bancă centralizată de date şi de un centru de studiu. Acestui centru i s-ar putea trimite relatări de cazuri şi înregistrări video cu exorcizări. Luându-se măsuri atente de protecţie a confidenţialităţii, cercetători autorizaţi ai ştiinţei comportamentului vor veni la centru să examineze datele. Deşi mare parte din atmosfera şi energia spirituală a experienţei se va fi pierdut din astfel de date, informaţiile vor constitui totuşi o bază suficientă pentru multe studii ştiinţifice de valoare.

Centrul va servi, de asemenea, pentru a-i învăţa pe alţii. Experţii acestuia vor dezvolta standarde de diagnostic şi de tratament ce vor diminua numărul exorcizărilor şi al eliberărilor iresponsabile care e posibil să apară. Vor putea fi organizate seminarii de instruire pentru oameni atent selecţionaţi. Deşi posedarea veritabilă poate fi rară, ştim că există mai multe cazuri decât cele ce pot fi tratate de exorciştii competenţi existenţi.

Tatăl minciunii

Spre sfârşitul uneia dintre şedinţele de exorcism, ca răspuns la un comentariu care spunea că demonul îl urăşte cu adevărat pe Iisus, pacientul, cu o expresie facială complet satanică, a rostit cu o voce insinuantă şi mieroasă: „Noi nu-l urâm pe Iisus; noi doar îl punem la încercare”. În mijlocul celeilalte şedinţe de exorcism, la întrebarea dacă posedarea e realizată de mai multe spirite, pacientul, cu ochii mijiţi, diabolici, a răspuns încet, aproape şuierând: „Toţi îmi aparţin mie.“

Titlul unui articol recent punea întrebarea: „Cine naiba e Satan?“[63]

Nu ştiu.

Experienţa celor două şedinţe de exorcizare nu este suficientă pentru a revela toate misterele regatului spiritual. Nicio sută de astfel de experienţe nu ar fi suficiente. Dar cred că în prezent ştiu câteva lucruri despre Satan şi am, de asemenea, baza pentru a face câteva supoziţii.

Deşi experienţa mea nu este suficientă pentru a dovedi mitul

[63] US Catholic, februarie 1983, pp. 7-11.

şi doctrina iudeo-creştinilor despre Satan, nu am aflat nimic care să o contrazică. Conform acestui mit şi a doctrinei, la început Satan a fost „locotenentul" lui Dumnezeu, şef peste toţi îngerii Săi, frumosul şi iubitul Lucifer. Slujba pe care o îndeplinea pentru Dumnezeu era aceea de a întări dezvoltarea spirituală a fiinţelor omeneşti prin punerea la încercare şi prin tentaţii – la fel cum îi testăm pe copiii noştri la şcoală, pentru a le spori dezvoltarea. Satan, prin urmare, a fost la început un profesor al omenirii şi de aceea se numea Lucifer, „purtătorul de lumină"[64]. După un timp însă, Satan a îndrăgit atât de mult funcţia sa de adversar, încât a început să o folosească mai mult pentru propria-i plăcere decât în interesul lui Dumnezeu. Despre acest lucru citim în *Cartea lui Iov.* În acelaşi timp, Dumnezeu a decis că e nevoie de ceva mai mult decât de o simplă punere la încercare pentru ridicarea omenirii; era nevoie de un exemplu al iubirii Sale şi de un exemplu de viaţă. Aşa că El Şi-a trimis singurul fiu să trăiască şi să moară ca unul dintre noi. Satan a fost dat la o parte de către Hristos atât din funcţia sa, cât şi din inima lui Dumnezeu. Dar Satan se îndrăgea atât de mult pe sine, încât a perceput acest lucru ca pe o insultă personală intolerabilă. Plin de mândrie, a refuzat să se supună judecăţii lui Dumnezeu referitoare la preeminenţa lui Hristos. El s-a răsculat împotriva lui Dumnezeu. Satan însuşi a fost cel care a făcut în aşa fel, încât paradisul să devină literalmente prea mic pentru ei amândoi. Astfel că Satan a fost în mod inevitabil aruncat imediat în iad, prin propriile-i fapte, acolo unde fostul purtător al luminii rătăceşte în întuneric ca tată al minciunii, nutrind mereu visuri de a se răzbuna împotriva lui Dumnezeu. În felul acesta, îngerii aflaţi sub comanda lui, cei care l-au însoţit în revolta şi căderea sa, duc în prezent un război continuu împotriva planului lui Dumnezeu. Ceea ce odată a existat pentru a ridica din punct de vedere spiritual omenirea există astăzi pentru a ne distruge spiritual. În bătălia pentru sufletele noastre, el încearcă să se opună lui Hristos la fiecare pas. Satan îl percepe pe Hristos ca

[64] Sensul original al cuvintelor „satan" şi „diavol" nu erau peiorative, cum sunt astăzi. „Diavol" şi „diabolic" provin din verbul grecesc diabalein, care înseamnă simplu „a se opune". Cuvântul „satan" însemna în mod curent „adversar". În Cartea Numerilor, Dumnezeu însuşi spune că El s-a îndreptat împotriva lui Valaam ca un satan. Văzând necesitatea ca omenirea să fie pusă la încercare şi tentată de ceva aflat în opoziţie cu voinţa Lui, Dumnezeu şi-a delegat funcţia de opoziţie (diabolică) şi de adversar şefului îngerilor Săi.

pe un inamic personal. Aşa cum Hristos trăieşte în spirit, tot aşa Satan este Antihristul viu.

Spiritul la a cărui prezenţă am fost martor la fiecare exorcizare era clar şi total devotat sarcinii de a se opune vieţii şi dezvoltării omeneşti. Le-a spus celor doi pacienţi să se ucidă. Când a fost întrebat, într-o şedinţă de exorcism, de ce este Antihrist, el a răspuns: „Deoarece Hristos îi învaţă pe oameni să se iubească unul pe celălalt.” Când a urmat întrebarea de ce iubirea omenească este atât de demnă de dispreţ, el a răspuns: „Vreau ca oamenii să lucreze astfel încât să fie război.” Întrebat în continuare, el i-a spus exorcistului: „Vreau să te ucid.” Nu exista absolut nimic creativ sau constructiv în asta; era ceva pur distructiv.

Probabil cea mai mare problemă a teodiceei este următoarea: de ce Dumnezeu, care l-a creat pe Satan, nu l-a distrus, pur şi simplu, după răsculare acestuia. Întrebarea presupune faptul că Dumnezeu ar putea distruge orice. Presupune că Dumnezeu poate pedepsi şi ucide. Poate că răspunsul este acela că Dumnezeu i-a dat lui Satan liber arbitru şi că Dumnezeu nu poate distruge. El poate doar să creeze.

Ideea este că Dumnezeu nu pedepseşte. Pentru a fi după propria-i asemănare, Dumnezeu ne-a dat liberul arbitru. Dacă ar fi făcut altfel, ne-ar fi făcut ca nişte păpuşi sau manechine goale în interior. Totuşi, faptul că Dumnezeu ne-a dat liber arbitru îl opreşte să folosească forţa împotriva noastră. Nu avem liber arbitru atunci când o armă este îndreptată spre noi. Nu înseamnă neapărat că lui Dumnezeu îi lipseşte puterea de a ne distruge sau de a ne pedepsi, ci faptul că El, în iubirea lui pentru noi, a făcut alegerea dureroasă şi teribilă de a nu folosi niciodată această putere. El intervine doar pentru a ne ajuta, niciodată pentru a ne vătăma. Dumnezeul creştin este un Dumnezeu care se reţine. Nepermiţându-şi folosirea puterii *împotriva* noastră, atunci când noi refuzăm ajutorul Lui, El nu poate decât să privească la felul în care ne pedepsim pe noi înşine.

Această idee nu este clară în Vechiul Testament. Aici, Dumnezeu este descris ca fiind pedepsitor. Dar noţiunea devine clară odată cu Hristos. În Hristos, Dumnezeu însuşi suportă neputincios moartea dată de mâinile răului omenesc. El nu ridică un deget împotriva persecutorilor Săi. Prin urmare, în Noul

Testament auzim, într-un fel sau altul, ecourile Dumnezeului răzbunător din Vechiul Testament, spunând că „cel rău va primi ce i s-a pregătit”. Dar sunt numai ecouri. În tablou nu mai apare un Dumnezeu care pedepseşte. Deşi mulţi aşa-zişi creştini îl văd pe Dumnezeul lor ca pe un poliţist gigantic în cer, realitatea doctrinei creştine este aceea că Dumnezeu a evitat întotdeauna puterea de menţinere a ordinii.

În legătură cu Holocaustul sau cu fapte mai puţin rele din istoria omenirii, deseori a fost pusă următoarea întrebare: „Cum a putut un Dumnezeu iubitor să permită ca astfel de lucruri să se întâmple?” Iată o întrebare brutală, sângeroasă. S-ar putea ca răspunsul creştin să nu se potrivească gusturilor noastre, dar nu este unul ambiguu. Abandonându-şi puterea, Dumnezeu devine neputincios în prevenirea atrocităţilor pe care le comitem unii împotriva altora. El poate doar să plângă împreună cu noi. El se va oferi pe Sine cu toată înţelepciunea Sa, dar nu ne poate face să alegem să stăm de partea Lui.

Prin urmare, Dumnezeu veghează deasupra noastră de la un holocaust la altul, chinuit de ceea ce ne facem unii altora. Şi s-ar putea să ni se pară că suntem condamnaţi de acest Dumnezeu straniu, care domneşte în slăbiciune. Dar există un deznodământ în doctrina creştină: Dumnezeu, în slăbiciunea Sa, va câştiga bătălia împotriva răului. În fapt, bătălia este deja câştigată. Învierea simbolizează nu numai faptul că Hristos a depăşit răul din vremea Sa, în urmă cu două milenii, ci că El a depăşit răul pentru totdeauna. Hristos neputincios, răstignit pe cruce, reprezintă arma absolută a lui Dumnezeu. Prin ea, înfrângerea răului este absolut asigurată. Este de o necesitate vitală să luptăm împotriva răului cu toată puterea pe care o avem la dispoziţie. Dar victoria crucială a avut loc în urmă cu aproape două mii de ani. Oricât de necesare şi chiar periculoase şi devastatoare ar fi propriile noastre bătălii, într-un fel necunoscut nouă, ele nu sunt decât operaţiuni de curăţare împotriva unui inamic ce se retrage multă vreme după ce a pierdut războiul.

Această idee conform căreia Satan (şi lucrările sale), în ciuda tuturor aparenţelor, este, de fapt, pe fugă ne oferă un posibil răspuns la o întrebare majoră. Am vorbit despre factorii care i-au predispus la posedare pe cei doi pacienţi. Dar ce se întâmplă cu numărul mult mai mare de copii care sunt, de asemenea,

victime singuratice ale răului omenesc şi care au ca rezultat defecte de caracter chiar foarte serioase, însă totuşi nu par să fie posedaţi? De ce nu? Am menţionat acea calitate de sfinţenie potenţială în personalităţile celor doi pacienţi. Mă întreb dacă ei nu au devenit posedaţi tocmai din cauza sfinţeniei lor potenţiale. Mă întreb dacă Satan nu şi-a investit special energia în a-i ataca, deoarece ei reprezintă o ameninţare particulară pentru planurile lui. Poate că Satan nu are suficientă energie rămasă pentru a se implica oriunde există slăbiciune omenească. Poate că el se află angajat frenetic în încercarea de a stârni incendii.

Indiferent cum ar fi, este teribil de important, aşa cum subliniază Martin, să înţelegem că Satan reprezintă un spirit. Am spus că l-am întâlnit pe Satan, iar acest lucru este adevărat. Dar el nu este tangibil în felul celorlalte lucruri. Nu putem să ni-l mai închipuim cu coarne, scufie şi coadă bifurcată, aşa cum pe Dumnezeu ni-l imaginăm cu o barbă lungă şi albă[65]. Chiar numele de Satan este o denumire pe care am dat-o la ceva care în mod fundamental nu poate fi numit. Ca şi Dumnezeu, Satan se poate manifesta în şi prin lucrurile materiale, dar în sine nu este ceva material şi nu reprezintă nici măcar manifestările sale. Într-unul din cazurile descrise, el s-a manifestat prin corpul şerpuitor al pacientului, dinţii muşcători, unghiile ascuţite şi ochii mijiţi, de reptilă. Dar nu erau nici colţi, nici solzi. El apărea prin folosirea corpului pacientului care se transforma extraordinar, dramatic şi chiar supranatural în ceva asemănător unui şarpe. Dar Satan nu este un şarpe, ci un spirit.

Aici se găseşte, cred, un răspuns la o întrebare care a fost pusă de-a lungul secolelor: De ce spiritele demonice sunt atât de ataşate de trupuri? În timpul uneia dintre şedinţele de exorcizare, am fost martor la încercarea exorcistului de a-l înfuria pe Satan, astfel încât el să părăsească trupul posedatului şi să-l atace pe el, pe exorcist. Manevra n-a reuşit. În ciuda evidentei furii ucigătoare faţă de exorcist, nu s-a întâmplat nimic. Şi încet ne-am dat seama că spiritul fie nu poate, fie nu vrea să părăsească trupul pacientului în aceste condiţii. Acest

---

[65] John A. Sanford sugerează că imaginea unui Satan cu coarne provine de la figura precreştină a zeului-bărbat al britanicilor: „zeii vechii religii devin totdeauna diavolii din noua religie” (*Evil: The Shadow Side of Reality [Răul: Partea umbrită a realităţii*], Crossroad, 1981, p. 118).

fapt ne-a dus la două concluzii. Prima, deja menţionată, ar fi aceea că, în ultimă instanţă, pacientul este cel care trebuie să fie exorcistul. Cealaltă e aceea că *Satan nu are nicio putere decât dacă se află într-un trup omenesc.*

Satan nu poate face răul decât printr-un corp omenesc. Deşi este „un ucigaş încă de la începuturile sale“, el nu poate ucide decât prin intermediul mâinii omului. Nu are puterea să ucidă sau măcar să vatăme prin el însuşi. Trebuie să folosească fiinţa omenească pentru a-şi pune în faptă intenţiile diabolice. Deşi a ameninţat în mod repetat că îi va omorî pe cel posedat şi pe exorcist, ameninţările lui erau goale. Ameninţările lui Satan sunt întotdeauna goale. Toate sunt minciuni.

De fapt, *singura putere pe care o are Satan stă în faptul că oamenii îi cred minciunile.* Amândoi pacienţii au devenit posedaţi, deoarece au crezut în falsa promisiune seducătoare de „prietenie”. Iar apoi posedarea s-a menţinut, deoarece ei i-au crezut ameninţările, conform cărora vor muri în lipsa lui. Starea de posedare s-a sfârşit când amândoi au ales să nu mai creadă în minciunile lui, ci să-şi depăşească frica prin încrederea în Hristos înviat şi prin rugăciunea faţă de Dumnezeu Cel adevărat pentru a fi eliberaţi. În timpul fiecărei exorcizări, au fost înfruntate minciunile lui Satan. Şi fiecare exorcizare s-a terminat cu succes printr-o conversie – o schimbare în credinţă şi în sistemul de valori. Acum ştiu ce a vrut Iisus să spună deseori, zicând „Prin credinţa voastră veţi fi vindecaţi.”

Aşa că ne întorceam la minciună. Orice relaţie ar putea avea cu „oamenii minciunii”, nu cunosc niciun epitet mai potrivit pentru Satan decât cel de „Tată al minciunilor”. De-a lungul celor două exorcizări, el a minţit continuu. Chiar şi atunci când s-a dezvăluit pe sine, a făcut-o doar pe jumătate. S-a dovedit a fi antihristul atunci când a spus: „Noi nu-L urâm pe Iisus, doar îl punem la încercare.” Dar, în realitate, el îl urăşte pe Iisus.

Lista minciunilor pe care le-a spus este nesfârşită – uneori, aproape o litanie plictisitoare. Una dintre ele, majoră, pe care mi-o amintesc era: Oamenii trebuie să se apere pe ei înşişi pentru a supravieţui şi nu se pot bizui pe nimic altceva decât pe ei în apărarea lor; totul este explicabil în termeni de energii negative şi pozitive (al căror echilibru ar trebui să fie zero) şi nu există niciun mister în lume; iubirea reprezintă un gând şi nu are realitate obiectivă; ştiinţa e orice lucru pe care omul alege

să-l numească ştiinţă; moartea este sfârşitul absolut al vieţii – altceva nu mai există; toţi oamenii sunt motivaţi în primul rând de bani şi, dacă uneori se pare că nu este aşa, acest lucru se întâmplă doar pentru că oamenii sunt ipocriţi; a intra în competiţia pentru bani constituie, prin urmare, singurul mod inteligent de a trăi.

Satan se poate folosi de orice păcat sau slăbiciune omenească – lăcomia şi mândria, de exemplu. El va folosi orice tactică disponibilă: seducţie, linguşire, flatare, argumente intelectuale. Dar arma lui principală este frica. Iar în perioada de după exorcizare, după ce minciunile lui au fost demascate, el s-a limitat la a hăitui ambii pacienţi cu ameninţări repetate, obtuze: „Te vom ucide. Te vom lua. Te vom chinui. Te vom ucide."

Aşa cum putem spune despre Satan că e tatăl minciunii, în aceeaşi măsură se poate spune despre el că este şi un spirit al bolii mintale. În *Drumul către tine însuţi,* am definit sănătate mintală ca fiind „un proces neîntrerupt de devotament faţă de realitate, cu orice preţ." Satan este devotat acţiunii care se opune acestui proces. De fapt, cea mai bună definiţie pe care o am pentru Satan e aceea că el este *un spirit real al irealităţii.* Realitatea paradoxală a acestui spirit trebuie recunoscută. Deşi este intangibil şi imaterial, el are o personalitate, este o fiinţă reală. Nu trebuie să cădem în doctrina „privatio bonum" a Sfântului Augustin, o doctrină la care s-a renunţat în prezent, în care răul era definit ca absenţă a binelui. Personalitatea lui Satan nu poate fi caracterizată în mod simplu ca o absenţă, ca un gol. E adevărat că iubirea este absentă din personalitatea sa. E, de asemenea, adevărat că această personalitate este invadată de prezenţa activă a urii. Satan vrea să ne distrugă. Este important să înţelegem acest lucru. În zilele noastre, există sisteme de gândire destul de populare, precum ar fi Ştiinţa Creştină sau Cursul Miracolelor, care definesc răul ca fiind ireal. Este numai pe jumătate adevărat. Spiritul răului este un spirit al irealităţii, dar el în sine e real. E ceva ce există. A gândi altfel înseamnă a te înşela. Într-adevăr, aşa cum au comentat mai mulţi, poate că cea mai mare înşelăciune a lui Satan este succesul său universal de a-şi tăinui propria realitate de mintea omenească.

Deşi are o putere reală, Satan manifestă o slăbiciune

evidentă. Aceeaşi slăbiciune care a făcut să fie alungat din rai. Martin observă că exorcizările pot revela nu doar inteligenţa demonică extraordinară, ci şi prostia demonică extraordinară. Observaţiile mele confirmă acest lucru. Dacă nu ar avea o mândrie şi un narcisism ieşite din comun, Satan probabil că nu s-ar dezvălui deloc pe sine. Mândria îi depăşeşte inteligenţa, aşa că acest demon al amăgirii este, de asemenea, un fandosit. Dacă ar fi fost cu adevărat deştept, i-ar fi lăsat în pace pe cei doi pacienţi cu mult înainte de exorcizare. Dar el nu-şi permite să piardă. El vrea doar să câştige, aşa că în ambele cazuri a rămas acolo până la sfârşit, fapt ce a avut drept rezultat ca eu şi ceilalţi să ajungem să ne dăm seama astăzi de realitatea lui.

În acelaşi fel, inteligenţa lui Satan este afectată de alte două pete oarbe pe care le-am observat. Prima este aceea că, în virtutea extremului lui egoism, el nu are o înţelegere reală a fenomenului iubirii. El recunoaşte iubirea ca pe o realitate împotriva căreia trebuie să lupte şi pe care chiar să o imite, dar ea îi lipseşte cu desăvârşire şi el nu o înţelege niciun pic. Realitatea ei îi apare lui Satan ca fiind cea a unei glume proaste. Acţiunea de sacrificiu îi este total străină. Când fiinţele omeneşti angajate în exorcizare vorbesc limbajul iubirii, el nu înţelege ce spun ele. Iar când acestea se comportă cu iubire, Satan este complet ignorant în ce priveşte regulile de bază ale acesteia.

În mod interesant, în special având în vedere scopul acestei cărţi, Satan nu înţelege nici ştiinţa. Ştiinţa este un fenomen antinarcisist. Presupunând o profundă tendinţă omenească de autodezamăgire, foloseşte metode ştiinţifice de a o contracara şi a susţine că adevărul este mai important decât orice dorinţă personală. Amăgindu-se atât pe sine însuşi, ca şi pe alţii, Satan nu poate înţelege de ce alte fiinţe nu vor să se amăgească pe ele însele. Înamorat de propria-i voinţă şi urând lumina adevărului, pentru el ştiinţa omenească este în mod fundamental incomprehensibilă.

Slăbiciunile lui Satan nu trebuie să ne facă să-i trecem cu vederea puterea. El îşi expune minciunile cu o forţă extraordinară. Poate că această putere nu a fost prea evidentă din faptul că i-a posedat pe cei doi oameni pe care i-am descris, atunci când erau doar nişte copii singuratici. Dar în fiecare exorcizare am fost martor la incapacitatea temporară, cauzată de confuzie – într-unul din cazuri şi de disperare – în cel de-al

doilea, a exorcistului – om puternic, matur şi plin de credinţă – ca rezultat al puterii minciunilor sale.

Cred că este necesar ca noi să-l urâm pe Satan şi, de asemenea, să ne temem de el. Totuşi, ca şi în cazul oamenilor răi, consider că, în ultimă instanţă, trebuie să ne fie milă. În eshatologia creştină (studiul sfârşitului lumii), există două scenarii în privinţa lui Satan. Într-unul, toate sufletele omeneşti fiind convertite la lumină şi iubire, resping spiritul urii şi al prieteniei false. Dându-şi seama, în final, că e total înfrânt, nemairămânându-i niciun trup omenesc pe care să-l posede, toate fiind imune la puterea lui, singurătatea absolută i se curmă, iar Satan acceptă oferta de prietenie, lăsându-se convertit. Acesta este scenariul pentru care mă rog eu. Dar, aşa cum am spus, liberul arbitru prevalează în faţa vindecării. Într-un alt scenariu, refuzând vreodată să piardă, Satan respinge pentru totdeauna oferta „umilitoare" de prietenie şi îşi duce solitudinea glacială până la sfârşitul veacurilor. Un prieten care a participat la una dintre exorcizări împreună cu mine mi-a spus după aceea: „Ştii, Scotty, mi-ai povestit despre grozăvia răului şi mi-ai zis că el merită mai degrabă milă decât ură, dar eu nu te-am crezut. Totuşi, una dintre cele mai profunde impresii pe care le-am avut în legătură cu exorcizarea a fost cât de plictisitoare a fost acea nesfârşită serie de minciuni prosteşti. Şi, atunci când am văzut acea bestie zbătându-se într-o agonie stupidă pentru eternitate, am înţeles ce-ai vrut să afirmi."

De dragul clarităţii, am vorbit, probabil, despre Satan în termeni prea definitivi. Am descris cea mai mare parte a celor două exorcizări ca fiind un proces de separare. Totuşi, chiar în cele mai clare momente, a fost deseori imposibil să disting pe de-a-ntregul dacă vocea care se auzea era aceea a inconştientului pacientului sau aceea a demonului. Probabil că întotdeauna va fi imposibil de a discerne exact unde se termină Umbra omenească şi unde începe aceea a Prinţului întunericului. Se cuvine să tragem o concluzie, concentrându-ne pe misterul supranatural al lui Satan. Dovezile exorcizării mi-au fost suficiente pentru a începe să cred în existenţa lui şi nu pot nega realitatea vindecării survenite, dar am rămas cu mai multe întrebări decât înainte – prea multe pentru a le detalia.

Una dintre cele mai importante întrebări are în vedere existenţa demonilor mai mici. În ambele cazuri la care am fost

martor a fost vorba de posedare satanică, deşi în literatură se menţionează aproape întotdeauna de una sau mai multe posedări minore. A fost experienţa mea una pur întâmplătoare ori s-a supus, într-un fel, unui plan misterios? De fapt, se pare că am avut de-a face şi cu demoni mai mici în ambele cazuri. Într-una din situaţii, echipa a trecut prin patru spirite succesive (fiecare reprezentând o anumită minciună) înainte să apară antihristul. În celălalt, pacientul a fost eliberat de un spirit mai mic, fapt soldat cu o vindecare aparent semnificativă, dar temporară, înainte ca „Lucifer“ să-i ia locul în mod misterios. Ce s-a întâmplat? Erau acele entităţi spirituale individuale mai mici pe cont propriu? Sau erau simple reflecţii subsidiare ale lui Satan? Nu ştiu. Există totuşi unele dovezi care sugerează că există mai puţină libertate în lumea demonilor decât în lumea fiinţelor omeneşti – astfel încât, în virtutea laşităţii terorii şi credinţei în propriile minciuni, demonii mai mici acţionează într-o strictă supunere faţă de superiorii lor şi tind să fie lipsiţi de individualitate, în felul în care o gândim noi în mod obişnuit.

Cea mai importantă întrebare este însă aceea referitoare la rolul jucat de Satan în răul omenesc. Care este influenţa lui Satan asupra unor oameni răi, precum părinţii lui Bobby sau Roger, a unor femei, precum Sarah şi Charlene? Aşa cum am spus, ambii oameni posedaţi pe care i-am văzut nu mi s-au părut răi; iar Martin are dreptate să afirme că rarele cazuri pe care le numim posedare ar trebui să fie considerate posedări „parţiale”, „incomplete” sau „imperfecte”. Martin sugerează ipoteza că este posibil să existe fiinţa omenească „perfect posedată”, chiar să abunde, dar el avansează această ipoteză doar ca pe una îndoielnică. S-ar putea oare ca oamenii perfect răi pe care i-am descris să fie cazuri de posedări perfecte? Nu ştiu. Probabil că e chiar o întrebare greşită. Deoarece e foarte puţin probabil ca ei să se supună unei psihoterapii, e şi mai puţin probabil ca adevăraţii oameni răi să treacă printr-o exorcizare în care demonicul ar fi pe de-a-ntregul descoperit. Dacă există un lucru precum posedarea perfectă, este extrem de probabil ca el să-şi preîntâmpine propria dezvăluire.

Aşa că nu am nicio idee dacă Satan recrutează în mod activ oameni răi pentru lucrarea sa. Cred că nu. Date fiind dinamicile păcatului şi ale narcisismului, presupun că aceştia se recrutează singuri. Dar până când nu vom avea o mai bună cunoaştere a

lui Satan, înţelegerea mea rămâne limitată.

CAPITOLUL 6

MyLai – o examinare a răului de grup

Înainte ca exorcismul să capete o reputaţie proastă (în parte meritată) în timpul Erei Ştiinţei şi a Raţionalismului, exorciştii erau recunoscuţi în mod deschis în ierarhia bisericească. Consideraţi un „ordin minor“, statutul lor era plasat undeva în partea de jos a structurii bisericeşti. Era şi încă este, cred, o poziţionare corectă. Oricât ar fi de dificil şi oricâte sacrificii ar impune, am ajuns să percep rolul exorcistului ca pe unul relativ uşor. Este un privilegiu neobişnuit şi o recompensă să întâlneşti răul într-o formă în care el poate fi izolat şi izgonit.

Preotul sau pastorul din parohiile obişnuite nu are o poziţie atât de norocoasă. Răul pe care îl întâlneşte el, de obicei, la oamenii din parohia sa, la adunările enoriaşilor sau în societate nu-i atât de bine conturat sau vindecabil. Este mult mai subtil, mai penetrant şi mai devastator. Şi oricât de iubitor şi de inteligent ar fi un astfel de cleric, el trebuie să se războiască cu forţele întunericului având ochii legaţi. Se pare că nu va avea decât puţine succese clare. În continuare, ne vom îndrepta atenţia asupra unui exemplu referitor la aceste forţe difuze, canceroase, care lucrează în societatea noastră.

Crimele

În dimineaţa de 16 martie 1968, elemente din Forţa de Intervenţie Barker au intrat într-un mic grup de cătune, cunoscut sub numele de MyLai, în provincia Quang Ngai din sudul Vietnamului. Trebuia să fie o misiune tipică în genul „caută şi distruge”, adică de căutare a soldaţilor Viet-Cong de către trupele americane, în scopul de a-i distruge.

Raportat la alte unităţi care operează în Vietnam, trupele Forţei de Intervenţie Barker fuseseră strânse şi antrenate în mare grabă. În lunile precedente, nu obţinuseră niciun succes militar important. Incapabili să angajeze lupte cu inamicul,

soldaţii americani avuseseră mai multe pierderi din cauza minelor şi a capcanelor cu bombă. Provincia era considerată un fort al trupelor Viet-Cong, în care populaţia civilă era controlată şi influenţată de gherilele comuniste. Exista sentimentul general că civilii îi ajutau şi îi ascundeau pe luptătorii de gherilă, astfel încât deseori distincţia între combatanţi şi necombatanţi se dovedea dificilă. Prin urmare, americanii tindeau să urască şi să nu aibă încredere în niciun vietnamez din acea zonă.

Serviciile secrete ale armatei indicaseră faptul că Viet-Cong-ul era în mod curent sprijinit de sătenii din MyLai. Forţa de Intervenţie se aştepta să găsească acolo combatanţi. În ajunul atacului, domnea o atmosferă de aşteptare; în sfârşit, se vor lupta cu inamicul şi vor reuşi să îndeplinească scopul pentru care se aflau acolo.

Natura instrucţiunilor date în acea seară soldaţilor de către ofiţerii superiori era, în cel mai bun caz, ambiguă în ce privea distincţia dintre combatanţi şi necombatanţi. Se presupunea că toate trupele sunt familiarizate cu Convenţia de la Geneva, care considera crimă rănirea oricărui necombatant sau chiar a unui combatant care-şi depunea armele din cauza rănilor sau a suferinţei. Însă realitatea în ce priveşte familiarizarea lor cu această convenţie era cu totul alta. Probabil că o bună parte dintre soldaţi nu prea aveau habar despre Legea Războiului pe Uscat din Manualul Infanteriei SUA, care specifică faptul că ordinele ce violează Convenţia de la Geneva sunt ilegale şi nu trebuie urmate.

Deşi toţi membrii Forţei de Intervenţie Barker erau implicaţi în operaţiune într-un fel sau altul, elementul cel mai important al trupelor de uscat implicate direct era Compania C din Batalionul nr. 1, 20 Infanterie din Brigada de Infanterie Uşoară nr. 11. Când compania „Charlie“ a ajuns în cătunele din MyLai, n-a descoperit nici măcar un singur combatant. Niciunul dintre vietnamezi nu era înarmat. Niciunul nu a tras în ei. Soldaţii au descoperit doar femei neînarmate, copii şi bătrâni.

Unele dintre lucrurile întâmplate atunci sunt neclare. Este clar însă că trupele Companiei C au ucis între cinci sute şi şase sute de săteni neînarmaţi. Aceşti oameni au fost ucişi în mai multe feluri. În unele cazuri, soldaţii au stat, pur şi simplu, la uşa unei colibe şi au mitraliat-o, omorându-i fără discernământ pe toţi cei ce se găseau înăuntru. În alte situaţii, sătenii, inclusiv copiii, au

fost omorâţi în timp ce încercau să fugă. Cei mai mulţi morţi au fost într-un sătuc din MyLai 4. Acolo, primul pluton din compania „Charlie“, sub comanda locotenentului William L. Calley, Jr., a strâns sătenii în grupuri de douăzeci, patruzeci sau mai mulţi oameni, apoi i-a căsăpit cu focuri de armă, mitralieră sau cu grenade. E important să reţinem însă că, în aceeaşi zi, un număr substanţial de civili neînarmaţi au fost omorâţi şi în alte cătune din MyLai de către trupele din alte plutoane, sub comanda altor ofiţeri.

Uciderile au durat multă vreme. Au continuat până dimineaţa. Doar o singură persoană a încercat să le oprească. Era un pilot de elicopter, un ofiţer de legătură care zbura în sprijinul misiunii „caută şi distruge”. El a văzut din elicopter ce se întâmplă. A aterizat şi a încercat să vorbească cu trupele, dar fără niciun folos. După ce s-a ridicat din nou de la sol, a vorbit prin radio cu Cartierul General şi cu ofiţerii superiori, care păreau să nu fie îngrijoraţi. Aşa că a renunţat şi şi-a văzut de treabă. Numărul soldaţilor implicaţi poate fi doar estimat. Probabil că numai vreo cincizeci dintre ei au apăsat pe trăgaci. Dar aproximativ două sute au fost martori nemijlociţi ai uciderilor[66]. Putem presupune că, în decursul unei săptămâni, cel puţin cinci sute de oameni din Forţa de Intervenţie Barker au ştiut de crimele de război comise.

Faptul de a nu raporta o crimă este el însuşi o crimă. În anul care a urmat, nimeni din Forţa de Intervenţie Barker nu a încercat să relateze atrocităţile comise la MyLai. Această crimă poartă numele de „acoperire”.

Faptul că publicul american a aflat despre MyLai s-a datorat doar unei scrisori pe care Ron Ridenhour a scris-o la sfârşitul lui martie 1969 mai multor congresmeni, în care vorbea despre atrocităţi – la mai mult de un an după ce fuseseră comise. Ridenhour nu a făcut parte din Forţa de Intervenţie Barker, dar a auzit mai târziu despre atrocităţi într-o conversaţie restrânsă cu nişte prieteni care fuseseră la MyLai şi a scris scrisoarea la trei luni după ce s-a întors la viaţa civilă.

În primăvara anului 1972, am condus o comisie alcătuită din trei psihiatri, numită de Departamentul de Sănătate al Armatei

---

[66] În cele din urmă, au fost puşi sub acuzare doar douăzeci şi cinci, dintre care doar şase au fost aduşi în faţa instanţei. Unul singur, locotenentul Calley, a fost condamnat.

la cererea şefului Statului Major, comisie menită să facă anumite recomandări în vederea stabilirii cauzelor psihologice ale actelor de la MyLai, astfel încât pe viitor să poată fi prevenită apariţia unor astfel de atrocităţi. Cercetarea propusă de noi a fost respinsă de conducerea Armatei, pe baza faptului că ea n-ar putea fi ţinută secretă, că s-ar putea să deranjeze Administraţia, iar „stânjeneala ce ar urma nu ar fi dezirabilă în acest moment”.

Respingerea recomandărilor comisiei este semnificativă sub mai multe aspecte. Unul este acela că orice cercetare a naturii răului poate să provoace stânjeneală nu doar acelora care sunt subiecţii desemnaţi ai cercetării, ci şi cercetătorilor înşişi. Dacă e vorba de studierea naturii răului omenesc, este îndoielnic cât de clar vom fi în stare să-i separăm pe *ei* de *noi;* e foarte probabil ca, în realitate, să examinăm propriile noastre naturi. Fără îndoială, acest potenţial de stingherealã este unul dintre motivele pentru care nu am reuşit până în prezent să dezvoltăm o psihologie a răului.

Respingerea de către Cartierul General a recomandărilor noastre de cercetare pune în lumină faptul că, în discuţia despre răul de la MyLai – ca şi în toate celelalte consideraţii despre rău –, suferim, pur şi simplu, de o lipsă a cunoaşterii ştiinţifice. Pe aceeaşi linie cu ceea ce s-a spus până acum, multe dintre cele ce vor urma sunt doar supoziţii. Ne vom limita inevitabil la ipoteze, până când vom reuşi să dezvoltăm prin intermediul unei cercetări ştiinţifice un corp de cunoştinţe care să constituie o veritabilă psihologie a răului.

Prefaţă la răul de grup

Indivizii sunt cei care apasă pe trăgaci. Ordinele sunt date şi executate de indivizi. În ultimă instanţă, fiecare act omenesc este rezultatul unei alegeri individuale. Niciunul dintre indivizii care au participat la atrocităţile de la MyLai sau la muşamalizarea lor nu este nevinovat. Chiar şi pilotul de elicopter – singurul îndeajuns de curajos şi de uman pentru a încerca să oprească masacrul – poate fi învinuit că nu a raportat mai sus de primul eşalon al autorităţii superioare lui ceea ce a văzut.

Până acum, ne-am concentrat asupra unor anumiţi indivizi, pe

care i-am etichetat drept „răi“ şi i-am distins de vasta majoritate a celorlalţi indivizi, despre care am spus că „nu sunt răi”. Chiar dacă această distincţie tranşantă este într-un fel arbitrară – există o linie continuă între cei care sunt cu totul răi şi cei care nu sunt deloc răi –, tot avem de înfruntat o problemă: cum se face că aproximativ cinci sute de oameni, majoritatea, fără îndoială, nefiind indivizi răi, au putut participa la un act atât de monstruos, precum cel de la MyLai? În mod clar, pentru a înţelege ce s-a întâmplat la MyLai nu trebuie să ne concentrăm doar asupra răului individual, ci şi asupra alegerii individuale. Prin urmare, acest capitol are în vedere fenomenul răului de grup ca fapt distinct, deşi sub multe aspecte similar fenomenului răului individual. Relaţia dintre răul individual şi răul de grup nu este un subiect nou de cercetare. Există chiar o carte pe acest subiect, care examinează aceleaşi evenimente: *Individual and Collective Responsibility: The Massacre at MyLai (Responsabilitate colectivă şi individuală: Masacrul de la MyLai)*[67]*.* Este însă o lucrare scrisă de filozofi şi nu dintr-un punct de vedere psihologic.

Mulţi ani mi s-a părut că grupurile omeneşti tind să se comporte în acelaşi fel ca şi indivizii – doar că la un nivel mai primitiv şi mai imatur decât s-ar putea aştepta cineva. De ce se întâmplă astfel – de ce comportamentul grupurilor este în mod izbitor imatur, de ce sunt ele, din punct de vedere psihologic, mai puţin decât suma părţilor lor – este o întrebare dincolo de putinţa mea de a răspunde[68]. Sunt sigur totuşi de un lucru: există mai multe răspunsuri. Fenomenul imaturităţii grupului este, folosind un termen psihiatric, „hiperdeterminat“. Aceasta înseamnă că el constituie rezultatul mai multor cauze. Una dintre acestea este problema specializării.

Specializarea reprezintă unul dintre marile avantaje ale grupurilor. Există numeroase feluri în care grupurile pot funcţiona cu o mai mare eficienţă decât indivizii. Deoarece angajaţii săi sunt oameni specializaţi, directori, designeri, turnători, sculeri-matriţeri, muncitori care lucrează la liniile de asamblare (şi ei, la rândul lor, specializaţi), compania General

[67] Ed. Peter A. French, Cambridge, Massachusets, Schenkman Pub. Co., 1972.

[68] Este o întrebare extrem de importantă, care merită multă reflecţie şi cercetare. Problema nu este specifică doar răului de grup, în general – ca şi cum nu ar fi îndeajuns –, ci este crucială pentru înţelegerea tuturor fenomenelor grupurilor omeneşti, de la relaţiile internaţionale la natura familiei.

Motors poate produce un număr enorm de maşini. Standardul nostru de viaţă extraordinar de înalt este bazat în întregime pe specializarea societăţii noastre. Faptul că am cunoştinţele şi timpul pentru a scrie această carte constituie un rezultat direct al faptului că sunt un specialist din cadrul comunităţii, complet dependent în ce priveşte bunăstarea mea de fermieri, mecanici, editori şi vânzătorii de carte. Cu greu pot să mă gândesc la o specializare în problema răului. Pe de altă parte, sunt absolut convins că mult din răul vremurilor noastre este legat de specializare şi că avem o nevoie disperată de a dezvolta o atitudine de precauţie suspicioasă faţă de aceasta. Cred că trebuie să tratăm specializarea cu aceeaşi neîncredere şi precauţie cu care tratăm un reactor nuclear.

Specializarea contribuie la imaturitatea grupurilor şi la potenţialul acestora pentru rău prin mai multe mecanisme diferite. Pentru moment, mă voi limita la a lua în considerare doar un astfel de mecanism: fragmentarea conştiinţei. Dacă, după actele de la MyLai, rătăcind pe holurile Pentagonului, m-aş fi oprit să vorbesc cu oamenii responsabili pentru dirijarea producţiei de Napalm şi transportarea acestuia în Vietnam sub formă de bombe şi dacă-i întrebam pe aceşti oameni despre moralitatea războiului şi, prin urmare, de moralitatea acţiunilor în care erau angajaţi, replica pe care aş fi primit-o ar fi fost invariabil de genul: „Oh, apreciem îngrijorările dvs., dar mă tem că n-aţi venit la omul potrivit. Nu suntem noi departamentul cu care trebuie să vorbiţi. Acesta este un departament care se ocupă de materiale de luptă. Noi doar aprovizionăm cu arme – nu hotărâm cum şi unde sunt ele folosite. Aici este vorba de politică. Dvs. Vreţi să vorbiţi cu oamenii de la capătul holului, care fac politica.” Iar dacă aş fi urmat această sugestie şi mi-aş fi manifestat aceleaşi îngrijorări în departamentul care făcea politica, aş fi primit următorul răspuns: „Oh, înţelegem că sunt implicate chestiuni serioase, dar ne temem că ele sunt dincolo de competenţa noastră. Noi nu hotărâm decât felul în care trebuie condus războiul – nu dacă el trebuie dus sau nu. Înţelegeţi? Armata este doar o agenţie a unei ramuri executive. Militarii fac doar ceea ce li se ordonă să facă. Aceste chestiuni serioase sunt decise la nivelul Casei Albe, nu aici. Iată unde trebuie să vă prezentaţi îngrijorările.” Şi aşa mai departe.

Când rolul indivizilor într-un grup devine specializat, este

foarte posibil şi uşor pentru individ să paseze responsabilitatea morală unei alte părţi a grupului. În acest fel, nu doar individul îşi abandonează conştiinţa, ci conştiinţa grupului ca întreg devine atât de fragmentată şi diluată, încât aproape că nu mai există. Vom vedea această fragmentare tot timpul, într-un fel sau altul, în discuţiile care vor urma. Esenţial este faptul că orice grup poate inevitabil să rămână fără conştiinţă şi caracterizat de răutate până când fiecare individ în parte nu va fi el însuşi în mod direct responsabil pentru comportamentul întregului grup – organismul – din care face parte, încă nu am ajuns să vorbim despre aceasta.

Având în minte ideea imaturităţii psihologice a grupurilor, trebuie să examinăm aspectele celor două crime de la MyLai: atrocităţile propriu-zise şi muşamalizarea lor. Cele două crime sunt întrepătrunse. Deşi muşamalizarea poate părea mai puţin crudă decât atrocităţile, ea este parte a aceluiaşi angrenaj. Cum se face că atât de mulţi indivizi au participat la un act atât de monstruos, fără ca măcar unul dintre ei să fie suficient de îmboldit de conştiinţă încât să mărturisească?

Muşamalizarea a fost o gigantică minciună de grup. Minciuna reprezintă în acelaşi timp un simptom şi o cauză a răului, un mugure şi o rădăcină. De aceea, titlul original al acestei cărţi este *People of the Lie.* Până acum, am luat în considerare doar oameni ai minciunii ca individualităţi. În continuare vom lua în considerare un grup de oameni. Cu siguranţă, în virtutea participării lor în comun la această muşamalizare, oamenii din Forţa de Intervenţie Barker erau „oameni ai minciunii”.[69]

Atunci când vom termina ce avem de spus, vom conchide chiar că membrii poporului american, cel puţin în timpul acelor ani de război, au fost, de asemenea, oameni ai minciunii.

Aşa cum se întâmplă cu orice minciună, motivul principal al muşamalizării a fost teama. Indivizii care au comis crimele – cei care au apăsat pe trăgaci sau au dat ordinele – ar fi avut în mod clar motive să se teamă dacă ar fi relatat ceea ce-au făcut. Îi aştepta Curtea Marţială. Dar ce s-a întâmplat cu numărul mult mai mare al acelora care au fost martori la atrocităţi şi care n-

[69] Titlul original al acestei cărţi este People of the Lie (Oamenii minciunii). Din raţiuni editoriale, în traducerea românească am optat pentru titlul Psihologia minciunii. (N. Red.)

au spus nimic despre „acel ceva întunecat şi sângeros”[70]? De ce anume s-au temut ei?

Oricine se gândeşte un moment la natura presiunii grupului îşi va da seama că, pentru membrii Forţei de Intervenţie Barker, raportarea crimelor în afara grupului necesita un mare curaj. Cine ar fi făcut acest lucru ar fi fost etichetat drept „trădător” sau „denunţător”. Nu există o etichetă mai îngrozitoare care să fie aplicată unei persoane. Denunţătorii sunt adesea omorâţi. În cel mai bun caz, ostracizaţi. Pentru civilul american obişnuit, ostracizarea poate că nu pare o soartă atât de oribilă. Te gândeşti că „dacă eşti dat afară dintr-un grup, te poţi alătura altuia”. Dar amintiţi-vă că membrul unei unităţi militare nu este liber să se alăture altui grup. El nu poate părăsi armata cel puţin până când nu-şi face stagiul. Dezertarea însăşi constituie o crimă enormă. Aşa că el este blocat în Armată şi mai ales în grupul militar din care face parte, cu excepţia cazului în care se află la discreţia autorităţilor. În afară de aceasta, armata face în mod deliberat o serie de alte lucruri pentru a intensifica puterea presiunii grupului în rândurile sale. Din punctul de vedere al dinamicii de grup, în general, şi al dinamicii de grup militar, în particular, nu este bizar faptul că membrii Forţei de Intervenţie Barker nu au raportat crimele comise de grup. Nu este surprinzător nici faptul că bărbatul care, în cele din urmă, a relatat despre crime nu era nici membru al grupului Forţei de Intervenţie, nici militar în momentul în care a făcut relatarea.

Totuşi, bănuiesc că mai există un motiv, extrem de important, pentru care crimele de la MyLai au rămas nespuse multă vreme. Nediscutând cu indivizii implicaţi, fac o simplă supoziţie. Dar am discutat cu foarte mulţi soldaţi care au fost în Vietnam în timpul acelor ani şi sunt profund familiarizat cu atitudinile ce predominau în armată la acea vreme. Suspiciunea mea profundă este, prin urmare, aceea că membrii Forţei de Intervenţie Barker nu şi-au mărturisit crimele, deoarece, în cea mai mare parte, nu erau *conştienţi* de faptul că le-au comis. Ştiau, bineînţeles, ce făcuseră, dar felul în care apreciau semnificaţia şi natura acestor acte este o chestiune complet diferită. Presupun că mulţi dintre ei nu şi-au dat seama că ceea ce făcuseră a fost o crimă. Nu au mărturisit, deoarece nu au conştientizat că au ceva de mărturisit. Unii, fără îndoială, şi-au

[70]Expresie din scrisoarea lui Ron Ridenhour.

ascuns vinovăţia. Dar alţii, cred, nu simţeau că ar avea vreo vinovăţie de ascuns.

Cum se poate întâmpla aşa ceva? Cum poate un om sănătos să comită o crimă şi să nu ştie că a ucis? Cum se poate întâmpla ca o persoană care nu este în mod fundamental rea să participe la un rău monstruos fără să aibă conştiinţa a ceea ce a făcut? Aceasta este întrebarea asupra căreia ne vom concentra discuţia ce urmează, asupra relaţiilor dintre individ şi răul de grup. În încercarea de a răspunde la această întrebare, voi lua în considerare răul începând de la nivelul individual, apoi voi trece la nivelul grupului mic (Forţa de Intervenţie Barker), ajungând, în final, spre niveluri de grupuri din ce în ce mai largi.

Pe scara responsabilităţii colective

Individul supus stresului

Când aveam şaisprezece ani, în perioada vacanţei de primăvară mi-am scos toate cele patru măsele de minte. În cele cinci zile care au urmat, nu mă durea doar falca, ci, pur şi simplu, nu eram în stare nici să deschid gura. Nu puteam mânca hrană solidă – doar lichide sau mâncare pentru copii, complet neapetisantă. Aveam în gură un permanent gust fetid de sânge. La sfârşitul celor cinci zile, nivelul meu de funcţionare psihică se redusese la acela al unui copil de trei ani. Devenisem absolut egoist. Eram nervos şi iritabil cu ceilalţi. Mă aşteptam ca ei să-mi poarte de grijă în mod constant. Când un lucru mic nu mergea exact aşa cum doream, îmi veneau lacrimi în ochi, iar neplăcerea mea era puternică.

Cred că oricine a trecut printr-o durere cronică sau print-un disconfort semnificativ – să spunem, pentru o săptămână sau cam aşa ceva – va recunoaşte experienţa pe care am descris-o mai sus. Într-o situaţie de disconfort prelungit, noi, oamenii, în mod natural şi aproape inevitabil, tindem să regresăm. Dezvoltarea noastră psihologică cunoaşte un proces invers; maturitatea noastră este abandonată. Destul de rapid, devenim mai copilăroşi, mai primitivi. Disconfortul înseamnă stres. Ceea ce am descris constituie o tendinţă naturală a organismului de a regresa ca răspuns la stresul cronic.

Viaţa de soldat într-o zonă de conflict înseamnă un stres cronic. Deşi armata a făcut tot ce-a putut pentru a minimaliza

stresul trupelor din Vietnam (oferind distracţii ori de câte ori era posibil, perioade de odihnă şi recreere şi alte forme de relaxare), realitatea este că trupele Forţei de Intervenţie Barker erau într-o situaţie de stres cronic. Se aflau la celălalt capăt al lumii faţă de casele lor. Hrana era săracă, insectele mişunau, căldura era enervantă, corturile pentru dormit erau total inconfortabile. În plus, mai exista pericolul. Probabil că în Vietnam situaţia era chiar foarte stresantă, din cauză că pericolul era imprevizibil. Venea sub forma unor raiduri de bombardamente noaptea, când soldaţii credeau că sunt în siguranţă, a unor capcane explozive pe drumul spre latrină sau a minelor care-i smulgeau soldatului picioarele atunci când se plimba în tihnă pe marginea drumului. Faptul că Forţa de Intervenţie Barker nu a dat peste inamicul aşteptat în MyLai în acea zi memorabilă a fost un lucru exemplificator pentru natura luptei din Vietnam; inamicul apărea când şi unde nu era aşteptat.

În afară de regresie, mai există un mecanism prin care fiinţele omeneşti răspund la stres. Este un mecanism de apărare. Robert Jay Lifton, care a studiat supravieţuitorii de la Hiroshima şi ai altor dezastre, l-a numit „paralizie psihică”. În situaţia în care sentimentele sunt copleşitor de dureroase sau neplăcute, avem capacitatea de a ne anestezia pe noi înşine. Este un lucru simplu. Vederea unui singur trup însângerat şi sfârtecat ne oripilează. Dar dacă vedem astfel de trupuri peste tot în jurul nostru, zi după zi, oribilul devine normal şi pierdem senzaţia de groază. Pur şi simplu, ne adaptăm. Capacitatea noastră de a ne îngrozi se toceşte. Nu mai *vedem* cu adevărat sângele, nu mai *mirosim* duhoarea şi nu mai *simţim* chinurile. Inconştient, devenim anesteziaţi.

Capacitatea de a ne autoanestezia emoţional are în mod evident avantajele ei. Fără îndoială, ea s-a dezvoltat în noi de-a lungul evoluţiei şi ne-a sporit capacitatea de supravieţuire. Ea ne permite să continuăm să funcţionăm în situaţii atât de înspăimântătoare, încât ne-ar face să ne prăbuşim dacă ne-am păstra sensibilitatea normală. Însă problema este că acest mecanism de autoanesteziere pare să nu fie foarte precis. De exemplu, trăind în mijlocul gunoiului, sensibilitatea noastră la urâţenie se diminuează, astfel că, probabil, vom deveni noi înşine murdari şi plini de gunoi. Insensibili la propria noastră

suferinţă, tindem să devenim insensibili şi la suferinţa celorlalţi. Trataţi nedemn, ne pierdem nu doar sentimentul propriei demnităţi, ci şi respectul pentru demnitatea celorlalţi. Atunci când nu ne mai deranjează faptul de a vedea trupuri ciopârţite, nu ne mai supără nici să le ciopârţim noi înşine. Este, într-adevăr, dificil să închidem ochii selectiv, la un anumit tip de brutalitate, fără a-i închide la toate brutalităţile. Cum putem deveni insensibili la brutalitate dacă nu devenim noi înşine nişte brute?

Prin urmare, cred că putem presupune faptul că, după o lună pe câmpul de luptă în cadrul Forţei de Intervenţie Barker – o lună cu mâncare proastă şi puţin somn, în care îţi vezi camarazii ucişi sau mutilaţi –, soldatul obişnuit va fi mai primitiv, brutal şi imatur psihologic decât ar fi în alt timp şi în alt loc, unde ar exista mai puţin stres.

Am discutat despre relaţiile dintre narcisism şi rău şi am spus că narcisismul este o stare în lipsa căreia fiinţele omeneşti se maturizează normal. Am putea să ne gândim atunci la rău ca la un fel de imaturitate. Oamenii imaturi sunt mai înclinaţi să facă rău decât cei maturi. Suntem impresionaţi nu doar de inocenţa copiilor, ci şi de cruzimea lor. Un adult care se delectează smulgând aripile muştelor este în mod corect categorisit drept sadic şi bănuit că este un om rău. Un copil de patru ani care face acelaşi lucru poate fi admonestat, dar este considerat doar curios; aceeaşi acţiune făcută de un copil de doisprezece ani constituie un motiv de îngrijorare.

Dacă ne maturizăm, lăsând în urmă răul şi narcisismul, dar ştim în acelaşi timp că regresia în faţa stresului este normală, oare nu putem spune că este posibil ca fiinţele omeneşti să fie mai rele în momentele de stres decât în momentele de confort? Eu aşa cred. Ne-am întrebat cum a fost posibil ca un grup de cincizeci sau de cinci sute de indivizi – dintre care doar o mică parte poate fi bănuită de răutate – să fi putut comite un rău atât de monstruos ca acela de la MyLai. Unul dintre răspunsuri este acela că, din cauza stresului cronic, indivizii din Forţa de Intervenţie Barker erau mai imaturi, prin urmare mai răi decât ar fi fost într-o situaţie normală. Ca rezultat al stresului, distribuţia normală între bine şi rău a fost deviată în direcţia răului. Aşa cum vom vedea însă, acesta este doar unul dintre numeroşii factori care au contat în actele negative comise la

MyLai.

După ce am luat în considerare relaţia dintre rău şi stres, se cuvine să comentăm şi relaţia dintre bunătate şi stres. Cel ce se comportă cu nobleţe în momente uşoare – în vremuri prietenoase, ca să spun aşa – poate că nu va fi la fel de nobil în vremuri grele. Stresul este un test pentru bunătate. Oamenii cu adevărat buni sunt cei care în momentele de stres nu-şi abandonează integritatea, maturitatea şi sensibilitatea. Nobleţea poate fi definită drept capacitatea de a nu regresa ca răspuns la degradare, de a nu deveni insensibil în faţa durerii, de a tolera chinul şi de a rămâne neschimbat. Aşa cum am spus într-o altă carte a mea, „măsura – probabil cea mai bună – a măreţiei unei persoane este capacitatea de a suferi.“[71]

Dinamici de grup: dependenţă şi narcisism

Nu doar indivizii regresează, de obicei, în momentele de stres, ci şi indivizii ca grup reacţionează la fel. Dacă nu credeţi acest lucru, priviţi o întâlnire a jucătorilor de la Lions Club sau o reuniune de liceeni. Unul dintre aspectele acestei regresii îl constituie fenomenul dependenţei de lider. Este un fapt destul de remarcabil. Puneţi laolaltă mai mulţi oameni străini unul de celălalt – să spunem, zece sau mai mulţi – şi primul lucru care se va întâmpla va fi acela că unul sau doi dintre ei îşi vor asuma rapid rolul de lider. Acest lucru nu se întâmplă printr-un proces raţional de alegere conştientă; se întâmplă natural – în mod spontan şi inconştient. De ce se întâmplă aceasta atât de repede şi de uşor? Unul dintre motive este acela că unii indivizi sunt mai potriviţi să conducă decât alţii. Sau doresc să conducă mai mult decât restul. Dar motivul şi mai important este reciproca: cei mai mulţi oameni doresc mai degrabă să fie conduşi. Înainte de toate, este, probabil, o chestiune de lene. E mai uşor să te laşi condus şi mult mai uşor să fii supus decât conducător. Nu e nevoie să te chinui să iei decizii complexe, să faci planuri, să-ţi exerciţi iniţiativa, să rişti să devii nepopular sau să dovedeşti mult curaj.

Problema este că rolul de supus e rolul copilului. Individul adult este stăpânul propriei corăbii, directorul destinului său. Când îşi asumă rolul de supus, el îi înmânează conducătorului

[71] *Drumul către tine însuţi*, ed. Cit., p. 69.

puterea pe care o are: autoritatea asupra lui însuşi şi maturitatea sa de a lua decizii. Devine dependent de lider din punct de vedere psihologic, aşa cum un copil este dependent de părinţi. Astfel, individul mediu are o tendinţă pronunţată de a regresa emoţional imediat ce devine membru al unui grup.

Din punctul de vedere al terapeutului care conduce un grup de terapie, această regresie nu este binevenită. În fond, sarcina terapeutului este aceea de a încuraja, îngriji şi dezvolta maturitatea pacienţilor săi. Prin urmare, mare parte a muncii pe care o depune un terapeut de grup va fi aceea de a confrunta şi înfrunta dependenţa pacienţilor din cadrul grupului, iar apoi de a se retrage, astfel încât pacientul să poată risca asumarea unei poziţii de conducere şi, prin urmare, să înveţe cum să-şi exercite puterea matură în ansamblul unui grup. O terapie de grup care este condusă cu succes va fi una în care toţi membrii vor împărţi în mod egal conducerea grupului, conform cu capacităţile lor individuale unice. Terapia de grup matură are ca rezultat ideal un grup compus în întregime din lideri.

Majoritatea grupurilor însă nu există pentru scopuri psihoterapeutice sau de dezvoltare personală. Scopul primului pluton al Companiei „Charlie“ din Forţa de Intervenţie Barker nu era acela de a pregăti lideri, ci de a omorî combatanţi din Viet-Cong. Într-adevăr, pentru scopul său, armata a dezvoltat şi a întărit un stil de conducere de grup care reprezintă în mod esenţial opusul terapiei de grup. Există un vechi proverb conform căruia soldaţii nu trebuie să gândească. Liderii nu sunt aleşi din cadrul grupului, ci sunt desemnaţi din afară, şi în mod deliberat poartă pe haine simboluri ale autorităţii. Obedienţa constituie prima regulă în disciplina militară. Dependenţa soldatului de conducătorul său nu este doar încurajată, ci şi obligatorie[72]. Prin natura misiunii ei, armata a plănuit, probabil chiar a cultivat dependenţa represivă ce apare în mod natural la

[72] Chiar indivizi care sunt civili pot comite acţiuni rele cu o remarcabilă uşurinţă atunci când sunt subordonaţi. David Myers face următoarea descriere în excelentul său articol, „O psihologie a răului” {*The Other Side*, aprilie 1982, p. 29): „Cel mai clar exemplu este cel al experimentelor de obedienţă pe care le-a făcut Stanley Milgram. Confruntaţi cu un comandant impozant, de mână forte, 65% dintre subiecţii adulţi subordonaţi lui se vor supune în întregime comenzilor. Aflaţi la comandă, aceştia erau nevoiţi să provoace ceea ce în aparenţă erau şocuri electrice traumatizante unei victime inocente care se afla în camera de alături şi striga. Subiecţii erau oameni normali – un amestec de muncitori, intelectuali şi oameni cu profesii liberale. Ei îşi dispreţuiau sarcinile. Totuşi, obedienţa prevalează în faţa simţului nostru moral.”

indivizii din grupuri.

În situaţii precum aceea de la MyLai, soldatul individual se află într-o situaţie aproape imposibilă. Pe de o parte, poate că-şi aminteşte vag că i s-a spus în sala de pregătire teoretică faptul că nu i se cere să-şi abandoneze conştiinţa şi că trebuie să aibă o independenţă matură a judecăţii – chiar a datoriei – de a refuza să se supună unui ordin ilegal. Pe de altă parte, organizaţia militară şi dinamicile sale de grup fac totul pentru ca exercitarea independenţei judecăţii sau practica neascultării ordinelor să fie cât se poate de dureroase, dificile şi nenaturale. Nu e clar dacă ordinele date Companiei „Charlie“ au fost „omorâţi tot ce mişcă“ sau „goliţi satele”. Dar oricum ar fi fost, nu este surprinzător faptul că trupele au urmat ordinele conducătorilor? Nu ne-am fi aşteptat ca, în loc de respectarea ordinelor, soldaţii să se răzvrătească în masă?

Dacă răzvrătirea în masă pare dificilă, oare nu ne-am fi aşteptat ca măcar câţiva indivizi să se dovedească îndeajuns de viteji, încât să se răscoale împotriva conducerii? Nu neapărat. Am observat deja faptul că modelele de comportament de grup sunt remarcabil de similare cu comportamentul individului. Acest lucru se întâmplă, deoarece un grup e un organism. El tinde să funcţioneze ca o entitate singulară. Un grup de indivizi se comportă ca o unitate, datorită elementului numit „coeziune de grup“. Există forţe profunde ce funcţionează într-un grup pentru a-i ţine pe membrii lui împreună şi pe aceeaşi linie. Când aceste forţe de coeziune eşuează, grupul începe să se dezintegreze şi încetează să mai existe ca un grup.

Probabil că cea mai puternică dintre aceste forţe de coeziune de grup este narcisismul. Cea mai simplă şi mai benignă variantă se manifestă sub forma mândriei de grup. Aşa cum membrii se simt mândri de grupul lor, la fel grupul se simte mândru de el însuşi. Încă o dată, armata face în mod deliberat mai mult decât majoritatea organizaţiilor pentru a cultiva mândria în cadrul grupurilor ei. Ea realizează acest lucru printr-o varietate de mijloace, cum ar fi introducerea unor însemne ale grupului – steaguri standard ale unităţii, trese de umăr, chiar modificării speciale ale uniformei, cum ar fi beretele verzi – şi încurajează competiţia de grup, începând cu sporturile practicate în interiorul grupului, până la compararea numărului de victime făcut de diferite unităţi. Nu este o întâmplare faptul

că termenul obişnuit care desemnează mândria de grup e unul militar: *esprit de corp.*

O formă mai puţin benignă, dar universal practicată, a narcisismului de grup este ceea ce numim „construirea inamicului“ sau ura faţă de „celălalt grup“. Putem vedea acest lucru apărând în mod natural la copii, atunci când învaţă pentru prima oară să formeze grupuri[73]. Grupurile devin tabere. Cei care nu aparţin grupului (tribului sau taberei) sunt dispreţuiţi ca fiind inferiori, răi sau şi una, şi cealaltă. Dacă un grup nu are deja un inamic, foarte probabil va crea unul în scurt timp. Forţa de Intervenţie Barker avea, bineînţeles, un inamic predeterminat: Viet-Cong-ul. Dar cei din Viet-Cong erau în mare parte indigeni, din rândul populaţiei vietnameze, şi era imposibil să faci diferenţa. Aproape inevitabil, inamicul specific era generalizat, astfel încât să-i includă pe toţi vietnamezii, ceea ce înseamnă că soldatul american mediu ura nu numai Viet-Cong-ul, ci şi pe „gălbejiţi”[74], în general.

Ideea că cea mai bună cale pentru a cimenta coeziunea grupului o constituie aţâţarea urii faţă de un inamic extern este foarte des întâlnită. Deficienţele în cadrul unui grup pot fi cu uşurinţă şi fără durere trecute cu vederea prin concentrarea atenţiei asupra deficienţelor sau a „păcatelor” altui grup. Astfel, nemţii sub Hitler puteau ignora problemele interne, găsindu-i ţapi ispăşitori pe evrei. Iar când trupele americane nu au reuşit să lupte eficient în Noua Guinee în cel de-al Doilea Război Mondial, comandanţii acestora au îmbunătăţit ceea ce însemna *esprit de corps* arătându-le soldaţilor filme cu japonezi ce comiteau atrocităţi. Iar această folosire a narcisismului – inconştient sau deliberat – este una potenţial rea. Am examinat pe larg modalităţile prin care indivizii răi vor fugi de autoexaminare şi vinovăţie, dând vina şi încercând să distrugă orice sau pe oricine le pune în lumină deficienţele. În continuare vom vedea că acelaşi comportament narcisic malign apare în mod natural la grupuri.

Din aceste consideraţii, ar trebui să fie evident faptul că grupul care eşuează este cel care, probabil, se va comporta cel

---

[73] Psihologii au observat că, atunci când grupuri similare formate din băieţi de doisprezece ani aflaţi în tabără, fără a fi conduşi de adulţi, sunt încurajate să intre în competiţie unele cu altele, întrecerea paşnică se transformă curând într-un adevărat „război la nivelul copiilor de doisprezece ani“. (Myers „A Psychology of Evil“, p. 29)

[74] În orig. (engl.) gooks – denumire peiorativă dată vietnamezilor. (N. Trad.)

mai rău. Eşecul ne răneşte mândria şi animalul rănit este cel mai nărăvaş. În cazul organismului sănătos, eşecul va fi un stimul pentru autoexaminare şi critică. Dar, din cauza faptului că individul rău nu poate tolera autocritica, el îşi va da frâu liber, într-un fel sau altul, în momentul eşecului. La fel se petrec lucrurile şi cu grupurile. Eşecul şi stimularea autocriticii grupului dăunează mândriei şi coerenţei sale. Prin urmare, liderii din toate locurile şi timpurile au întărit, de obicei, coeziunea grupului în momentele de eşec, îndreptând ura grupului către ceva străin sau „inamic“.

Întorcându-ne la subiectul concret al examinării noastre, să ne amintim că, până în momentul MyLai, operaţiunile Forţei de Intervenţie Barker fuseseră un eşec. După mai bine de o lună pe câmpul de bătălie, inamicul nu fusese întâlnit. Totuşi, americanii suferiseră pierderi puţin câte puţin, dar cu regularitate. Loviturile date inamicului erau însă zero. Eşuând în misiunea sa – care era, în primul rând, aceea de a ucide –, conducerea grupului era însetată de sânge. Date fiind circumstanţele, setea a devenit oarbă, iar trupele şi-au satisfăcut-o în mod necugetat.

Grupul specializat: Forţa de Intervenţie Barker

Am menţionat deja potenţialul pentru rău pe care-l are specializarea. Am amintit despre felul în care individul specializat se află în poziţia de a trece responsabilitatea morală altui coleg specializat din cadrul mecanismului sau asupra mecanismului însuşi. Am vorbit despre specializare chiar atunci când am discutat de regresia pe care o suferă indivizii în condiţiile în care adoptă rolul de supus într-un grup. Supusul nu este o persoană întreagă. Cel ce a acceptat rolul care presupune să nu gândească şi să nu conducă şi-a pierdut capacitatea de a gândi şi de a conduce. Şi, deoarece gândirea şi conducerea nu mai fac parte din specializarea sau datoria sa, el îşi pierde, de obicei, şi conştiinţa în această tranzacţie.

Trecând de la consideraţiile referitoare la individul specializat la cele axate pe grupul specializat, vom vedea că funcţionează acelaşi fel de forţe periculoase. Forţa de Intervenţie Barker era un grup specializat. El nu exista pentru multe scopuri – de exemplu, a juca fotbal sau a construi diguri sau chiar pentru a se hrăni pe sine. El exista doar pentru un scop foarte

specializat: a căuta şi a distruge luptătorii Viet-Cong din provincia Quang Ngai în 1968.

Un alt fapt important care trebuie ţinut minte despre specializare este acela că ea rareori este întâmplătoare. De obicei, e foarte selectivă. Nu dintr-un accident sunt eu psihiatru. Am ales să fiu psihiatru şi am îndeplinit în mod selectiv acele sarcini necesare pentru a mă pregăti pe mine însumi pentru acest rol specializat. Mai mult, nu doar eu am selectat acest rol, ci am fost, de asemenea, selectat pentru el de către societate. În multe etape diferite, am fost examinat pentru a se vedea dacă am calificările necesare pentru a deveni membru al „clubului". Orice grup specializat reprezintă o „rasă", ca rezultat atât al autoselecţiei, cât şi al selecţiei de grup. Dacă, de exemplu, aţi participa la o conferinţă a psihiatrilor şi aţi fi atent la felul în care se îmbracă aceştia, la dicţie, comportare şi la genul particular de argumentare, veţi ajunge la concluzia că noi, psihiatrii, suntem un soi anume.

Să luăm în considerare un alt exemplu, chiar mai tipic: forţele de poliţie. Un om nu devine poliţist din întâmplare. Deoarece numai un anume gen de oameni vor să devină poliţişti, ei se duc şi candidează de la început pentru acest fel de slujbă. Un tânăr provenit din clasa de mijloc sau cea de jos, care este atât agresiv, cât şi tradiţionalist, de exemplu, e foarte posibil să caute o funcţie în forţele de poliţie. Un tânăr intelectual timid nu va face acest lucru. Natura muncii în poliţie permite exprimarea unei anumite agresivităţi în serviciul legii şi, în acelaşi timp, încurajează înfrânarea agresivităţii printr-o organizaţie foarte bine structurată, dedicată respectării legii. Această muncă se potriveşte nevoilor psihologice ale primului tânăr despre care a fost vorba. El se îndreaptă în mod natural spre ea. Dacă în timpul perioadei de antrenament şi al primelor misiuni el îşi dă seama că această muncă nu îi aduce satisfacţii sau că nu e compatibil cu ceilalţi poliţişti, fie îşi va da demisia, fie va fi dat afară. Rezultatul este acela că forţa de poliţie este, de obicei, un grup omogen de oameni, care au multe în comun unul cu celălalt şi care sunt diferiţi de alte tipuri de grupuri, cum ar fi demonstranţii antirăzboi sau profesorii de engleză de la facultăţi.

În aceste exemple, putem discerne trei principii generale referitoare la grupurile specializate. Mai întâi, grupul specializat

dezvoltă inevitabil un caracter de grup care se întăreşte de la sine. În al doilea rând, grupurile specializate sunt, prin urmare, înclinate spre narcisism, adică se văd pe sine ca fiind superioare şi având mereu dreptate în relaţia lor cu alte grupuri omogene. În sfârşit, societatea în general – parţial prin intermediul procesului de selecţie descris – foloseşte tipuri specifice de oameni pentru a îndeplini rolurile specializate – aşa cum, de exemplu, foloseşte bărbaţi agresivi şi tradiţionalişti pentru a ocupa funcţiile din poliţie.

Am menţionat deja că Forţa de Intervenţie Barker era un grup specializat, care exista doar pentru scopul îndeplinirii misiunilor de căutare şi distrugere din provincia Quang Ngai. Poate că cititorul nu îşi dă seama însă cât de multă selecţie şi autoselecţie este implicată în crearea unui astfel de grup. Deşi cetăţenii erau recrutaţi în Armată la acea vreme, Forţa de Intervenţie Barker nu reprezenta o mostră întâmplătoare a populaţiei americane. Cei mai pacifişti membri ai societăţii se sustrăseseră recrutării, plecând în Canada sau declarându-se „oponenţi din conştiinţă”. Membrii mai puţin pacifişti, dar care doreau să evite misiunile de luptă, au ales să se înscrie de bunăvoie în armată, mai degrabă decât să fie recrutaţi. Prin această înscriere, ei puteau alege să-şi satisfacă stagiul militar în cadrul forţelor aeriene, marină sau alte specialităţi necombatante ale armatei care erau puţin probabil să fie trimise în Vietnam. Forţa de Intervenţie Barker era alcătuită fie din personal militar de carieră, care alesese deliberat arme combatante, fie din tineri recruţi, care procedaseră la fel (sau care din diferite motive nu reuşiseră să evite rolul de soldat obişnuit).

Până la sfârşitul anului 1968, după evenimentul de la MyLai, războiul din Vietnam fusese dus în întregime – în ce priveşte partea americană – de voluntari. Pentru mulţi militari de carieră, un stagiu în Vietnam era foarte dezirabil şi căutat. Însemna medalii, aventură, bani în plus şi promovare invariabilă. La acea vreme exista, de asemenea, un sistem de voluntariat pentru tinerii înscrişi de bunăvoie în armată. Aproape oricine se oferea voluntar pentru Vietnam putea fi sigur de trei lucruri: o schimbare imediată a locaţiei, un concediu şi un bonus. Aceste stimulente erau suficiente pentru a asigura un număr potrivit de voluntari „carne de tun“, până la următoarea implicare masivă

a trupelor americane în război, după episodul MyLai.

Cazul individului tipic poate servi drept ilustrare a unor aspecte ale relaţiei stabilite în 1968 între societatea americană, armată şi subgrupurile de militari care luptau în Vietnam. Să-l numim pe acest individ tipic Larry şi să spunem că locul lui de baştină este Iowa. Fiul cel mare dintr-o familie cu şase copii, născut dintr-un tată fermier alcoolic şi soţia sa epuizată de muncă, Larry ieşise în mod clar dintr-un iad la finalul perioadei de pubertate. La şaisprezece ani, în 1965, a abandonat liceul şi cu greu reuşea să se întreţină printr-o serie de slujbe mărunte, în urma cărora nici măcar nu reuşea să-şi plătească asigurarea de maşină, benzina şi stilul de viaţă care presupunea multă băutură. În noiembrie 1966 a fost prins când încerca să jefuiască o benzinărie locală. Comunitatea a fost încântată să scape de Larry, dar în acelaşi timp nu dorea să se mărească numărul infractorilor din închisorile de stat şi să crească povara taxelor. În fond, banii furaţi fuseseră recuperaţi şi nu se produseseră daune prea mari. Aşa că judecătorul local i-a spus lui Larry că are două alegeri: să intre în armată sau să meargă la închisoare.

De aici încolo, lucrurile au fost simple. Punctul de recrutare al armatei îşi avea micul birou în aceeaşi clădire cu judecătorul. Nu mai e nevoie să spunem că înscrierile se făceau pentru infanterie. Larry s-a înregistrat pentru Germania, deoarece auzise că fetele de-acolo sunt uşor de agăţat, iar într-o lună se afla deja în drum spre Fortul Leonard Wood din Missouri, pentru instrucţia de bază. Antrenamentul de bază şi cel avansat al infanteriei l-au ţinut atât de ocupat, încât n-a avut timp să-şi facă griji. Dar când a ajuns în Germania, lucrurile s-au schimbat. Fetele erau tot atât de drăguţe pe cât li se dusese vestea, iar berea, foarte bună. Dar preţurile erau cam mari. A împrumutat ceva bani, însă a avut necazuri cu restituirea lor. A vândut nişte haşiş luat de la un mare traficant, ceea ce i-a folosit o vreme, dar apoi cel care-l aproviziona a dispărut. Datoriile lui crescuseră. Larry, care avea deja aproape nouăsprezece ani, îşi putea da uşor seama cum avea să-i meargă în continuare: urma ori să fie bătut de creditori, ori denunţat pentru trafic de haşiş. Dar exista o cale de scăpare. Fără să afle nimeni, s-a oferit voluntar pentru Vietnam şi în trei zile se afla deja în avionul spre Statele Unite, la o distanţă sigură de încurcăturile lui. Se simţea

bine. Avea banii din soldă pentru a-i cheltui în cele zece zile cât stătea în Iowa, întâlnindu-şi vechii amici şi impresionând fetele. În ce privea viitorul, nu-i păsa câtuşi de puţin. Auzise că în Vietnam femeile erau chiar mai atrăgătoare decât în Germania şi, în plus, i se părea incitant să vadă ceva aventură reală.

A împuşca nişte „gălbejiţi" putea fi distractiv. Din nefericire, în ciuda contribuţiei evidente pe care ar aduce-o înţelegerii noastre, nu s-a făcut niciodată o analiză sociologică asupra componenţei Forţei de Intervenţie Barker. Prin urmare, nu pot spune nimic ştiinţific. Nu vreau să dovedesc faptul că întregul grup era constituit din mici infractori ca „Larry". Dar vreau să sugerez următorul lucru: Compania Charlie şi Forţa de Intervenţie Barker nu erau de loc reprezentative pentru populaţia americană. Membrii ei sosiseră la MyLai în martie 1968 din motive de istorie personală sau autoselecţie, printr-un sistem de selecţie iniţiat de armata americană şi de societatea americană ca întreg. Nu era un grup de bărbaţi format la întâmplare. Ci unul foarte specializat – nu în ce privea misiunile, ci compoziţia lui.

Compoziţia umană specializată a Forţei de Intervenţie Barker (şi a altor nenumărate grupuri) ridică trei chestiuni importante. Mai întâi, apare întrebarea despre flexibilitatea la care te poţi aştepta din partea unor fiinţele omeneşti specializate. Compania Charlie era un grup specializat de ucigaşi. Indivizii care făceau parte din ea erau înclinaţi dintr-un motiv sau altul spre asumarea rolului de ucigaşi, tot aşa cum fuseseră în mod deliberat seduşi de sistem să intre în acest rol. În plus, noi i-am antrenat pentru acest rol şi le-am asigurat armele pentru a juca rolul. Prin urmare, este oare surprinzător, date fiind celelalte circumstanţe existente, faptul că ei au ucis fără discriminare? Sau este oare o surpriză faptul că nu au avut un profund sentiment de vinovăţie pentru acele fapte pe care noi i-am pus să le facă? Este oare realist să încurajăm şi să manipulăm fiinţe omeneşti din grupuri specializate şi, în acelaşi timp, să ne aşteptăm ca ei, fără vreo pregătire semnificativă, să menţină o viziune largă, mult dincolo de specializarea lor?

O a doua chestiune este găsirea subtilă, dar clară, a unui ţap ispăşitor. Prototipul Larry era un mic trişor şi un hoţ, un ins neplăcut, pentru care e greu să simţi simpatie. Era, de asemenea, un ţap ispăşitor. Comunitatea l-a forţat să intre în

armată, neîncercând să se ocupe de problemele umane şi sociale pe care le prezenta Larry; nu au vrut decât să scape de probleme. Comunitatea s-a purificat, aruncând murdăria în armată, sacrificându-l pe Larry zeului războiului. Şi armata reprezintă un ţap ispăşitor. Aceasta este, bineînţeles, una dintre funcţiile nescrise ale armatei, anume aceea de a servi ca depozit pentru unii dintre tinerii americani renegaţi – un fel de şcoală naţională de corecţie. Dar faptul că acest sistem funcţionează destul de liniştit şi nu întotdeauna are consecinţe nefaste nu trebuie să ne facă să scăpăm din vedere natura procesului de găsire a ţapilor ispăşitori.

Atrăgându-l pe Larry în Vietnam, armata şi-a găsit, bineînţeles, un ţap ispăşitor. Pe de altă parte, ni se dezvăluie o logică socială clară. De ce indivizii ca Larry, aducători de necazuri şi inadaptaţi, n-ar fi cei mai potriviţi candidaţi pentru a sta în gura tunurilor? Dacă cineva trebuie să fie ucis, de ce să nu fie aceia indivizii cu o valoare socială aparent mai mică? Dar decizia de a ucide nu a fost a lui Larry. Nici a locotenentului Calley. Nici a ofiţerului său superior, căpitanul Medina. Nici a locotenent-colonelului unităţii Barker. A fost decizia Americii. Indiferent de motive, America a decis ca acolo să fie moarte şi, atâta vreme cât aceşti oameni ucideau, o făceau la porunca Americii. Poate că soldaţii păreau mai murdari şi mai puţin nobili decât americanul mediu, dar în realitate, noi, americanii, ca societate, am ales în mod deliberat să-i folosim pe ei să ucidă – să facă munca murdară în locul nostru. În acest sens, ei toţi erau ţapii noştri ispăşitori.

Una dintre modalităţile de găsire a ţapilor ispăşitori este evidenţiată în istoria mişcării antirăzboinice. Critica rolului Americii în Vietnam a început să capete contur în 1965, printre „intelectualii de stânga“, dar, în ciuda dezbaterilor şi a marşurilor publice, mişcarea antirăzboinică nu a câştigat un sprijin puternic la nivelul maselor şi, prin urmare, a fost ineficientă până, în 1970. De ce acest interval de timp? Fără îndoială, au fost implicaţi mai mulţi factori. Dar, probabil, cel mai important – unul care nu a fost recunoscut pe scară largă – e acela că până în 1969 nu a existat un număr semnificativ de recruţi americani care să fie trimişi în Vietnam *fără ca ei să se ofere voluntar pentru aceasta.*

Era normal ca cea mai mare parte a populaţiei americane să

nu se revolte când cei trimişi în Vietnam voiau ei înşişi să fie acolo. Prin urmare, e la fel de firesc faptul că populaţia a început să fie supărată doar atunci când fraţi, fii şi taţi, care nu doreau deloc acest lucru, au început să fie trimişi în Vietnam. În acest moment, mişcarea antirăzboinică a căpătat un sprijin de masă.

Ideea este că am avut un număr suficient de ucigaşi specializaţi care să lupte într-un război desfăşurat la o scară destul de largă, de-a lungul a şase ani, fără ca poporul american ca întreg să se implice semnificativ, personal. Deoarece indivizii nu erau implicaţi personal, populaţia s-a arătat, de obicei, mulţumită să lase ucigaşii pe care societatea i-a creat „să-şi facă treaba”. Poporul nu a început să-şi asume responsabilitatea pentru război până în momentul în care am rămas fără astfel de specialişti. Iar aceasta este cea de-a treia chestiune pe care trebuie să o luăm în considerare. Ea ni se prezintă într-o lumină crudă, pe care nu trebuie să o ignorăm. Realitatea e următoarea: nu doar că este posibil, dar e chiar uşor şi firesc ca un mare grup de oameni să comită fapte rele fără să se implice emoţional, doar prin utilizarea specialiştilor săi. S-a întâmplat în Vietnam. S-a întâmplat în Germania nazistă. Mă tem că se va întâmpla din nou.

Trebuie să învăţăm că, ori de câte ori creăm un grup specializat, creăm posibilitatea periculoasă ca mâna dreaptă să nu ştie ce face mâna stângă. Nu susţin faptul că ar trebui să ne descurcăm în întregime fără grupuri specializate; că ar trebui „să aruncăm şi copilul odată cu apa din copaie”. Dar trebuie să ne dăm seama de pericolul potenţial şi să structurăm grupurile specializate, astfel încât să-l minimalizăm. Noi nu facem încă acest lucru. De exemplu – deoarece nu ne afectează ca societate – am dezvoltat şi menţinem o politică a unei armate formate numai din voluntari. Răspunsul nostru la sentimentul antirăzboi născut de războiul din Vietnam a fost acela de a opta pentru militari şi mai specializaţi, trecând cu vederea pericolul implicat. Abandonând conceptul de soldat-cetăţean în favoarea mercenarului, ne-am plasat într-o poziţie riscantă. Peste douăzeci de ani, după ce Vietnamul va fi uitat, ne va fi foarte uşor să ne implicăm în mici aventuri în ţările străine, utilizând voluntari. Astfel de aventuri vor ţine armata în priză, vor oferi jocuri de război reale pentru a-i testa capacitatea şi nu-l vor răni

sau implica deloc pe cetăţeanul american de rând, până când nu va fi prea târziu.

Un serviciu de recrutare obligatorie este singurul lucru care poate menţine sănătoasă armata noastră. Fără existenţa lui, armata se va specializa inevitabil nu doar în privinţa funcţiunilor ei, dar va deveni din ce în ce mai specializată în ce priveşte o psihologie specifică ei. Aerul proaspăt nu va mai putea pătrunde. I se vor inculca şi întări doar propriile valori şi, încă o dată, atunci când i se va da ocazia, îşi va pierde uzul raţiunii aşa cum s-a întâmplat în Vietnam. A fi recrutat este un lucru dureros. Dar la fel sunt şi primele de asigurare plătite în urma deceselor; serviciul militar involuntar reprezintă singurul fel prin care ne putem asigura de sănătatea „mâinii noastre stângi“, armata. Ideea este că, dacă trebuie să avem armată, acest lucru *trebuie* să fie dureros. Oamenii nu ar trebui să opereze cu mijloace de distrugere în masă fără să fie dispuşi să poarte personal responsabilitatea efectelor acţiunilor lor. Dacă trebuie să ucidem, haideţi să nu selectăm şi să antrenăm ucigaşi plătiţi care să facă munca murdară pentru noi şi apoi să uităm faptul că am fost implicaţi în vărsări de sânge. Dacă trebuie să ucidem, să suferim cu onestitate noi înşine durerea implicată. Altfel, ne vom izola de propriile noastre acte şi, în ansamblu, oamenii vor deveni ca indivizii descrişi în secţiunile anterioare ale cărţii: oameni răi. Răul apare din refuzul de a ne recunoaşte propriile păcate.

Grupuri specializate mari: armata

Am vorbit despre soldatul individual şi despre regresia trăită ca reacţie la stresul luptei. Am observat, de asemenea, tendinţa de regresie a individului aflat într-un grup. Apoi am examinat forţele conformismului şi ale narcisismului aşa cum apar în micile grupuri, în particular, într-un grup militar precum Forţa de Intervenţie Barker. După aceea, am trecut la explorarea relaţiei dintre un mic grup specializat şi grupul mare care-l conţine, comentând aspectele privitoare la găsirea de ţapi ispăşitori în această relaţie. Să ne întoarcem către grupul larg – în acest caz, armata Statelor Unite. Nucleul armatei este soldatul de carieră, între douăzeci şi treizeci de ani, ofiţer superior sau subofiţer. Aceşti oameni determină în mare măsură natura organizaţiei

militare. Cu siguranţă, organizaţia trebuie să facă anumite concesii pentru a se acomoda cu recruţii şi pentru a determina înscrierile. Pe de altă parte, trebuie să răspundă la directivele conducerii ei civile în frunte cu Secretarul Apărării. Dar secretarii apărării vin şi se duc. Recruţii şi cei înscrişi pe termen de patru ani vin şi pleacă. Militarul de carieră rămâne, iar el este nu doar acela care dă continuitate armatei, ci însuşi sufletul ei.

Unele aspecte ale sufletului armatei SUA sunt de o mare valoare, chiar spirituală. Civilii au de învăţat din tradiţiile, disciplina şi stilul militar de conducere mai mult decât ar crede. Scopul meu însă nu este acela de a prezenta o imagine echilibrată a armatei, ci de a examina unul dintre eşecurile armatei, şi anume faptul că ea constituie un exemplu de fenomen de grup rău. Prin urmare, este necesar să ne concentrăm asupra unor aspecte mai puţin savuroase ale „spiritului militar” sau ale sufletului armatei.

Noi, oamenii, suntem construiţi astfel încât avem nevoie de un sens al propriei noastre importanţe sociale. Nimic nu ne face mai multă plăcere decât faptul de a simţi că suntem doriţi şi de folos. Reciproc, nimic nu produce mai multă disperare decât a simţi că suntem inutili şi nedoriţi. În vremuri de pace, militarul este privit cu indiferenţă – în cel mai bun caz, este considerat de ţara sa un rău necesar, iar uneori chiar un fel de parazit pentru corpul politic. În vremurile de război însă, el devine brusc un om de care e nevoie, jucând un rol care este privit de societate nu doar ca fiind util, ci absolut esenţial. Sclavul devine erou.

Prin urmare, starea de război este nu doar satisfăcătoare din punct de vedere psihologic pentru soldatul de carieră, dar şi bine recompensată financiar. În vreme de pace, promovările sunt îngheţate, iar „ramurile uscate sunt îndepărtate”. Au loc multe retrogradări. Pentru a supravieţui din punct de vedere economic şi psihologic în vreme de pace, militarul de carieră trebuie să aibă o robusteţe emoţională mai mare decât a multora. El trebuie să aştepte, lipsit de recunoaştere şi abandonat, până la începerea unui conflict, când vine vremea lui. Responsabilităţile cresc brusc şi semnificativ. Promovările sunt rapide. Abundă măririle de salarii, de beneficii şi de bonusuri. Creşte numărul de decoraţii. El devine omul momentului, salvat de datorii şi de disperare, şi, fără îndoială, având un rol semnificativ.

Iar în aceste condiţii, este inevitabil faptul că militarul de carieră, cel puţin în mod inconştient, dacă nu conştient, doreşte mult războiul. Războiul reprezintă împlinirea sa. Câţiva militari cu o statură impresionantă şi cu măreţie spirituală reuşesc să depăşească puternica înclinaţie naturală a carierei lor, astfel încât să se străduiască şi să aducă argumente în folosul păcii. Dar astfel de martiri rari şi eroi nelăudaţi nu constituie regula. Din contră, trebuie să ne aşteptăm, fără ranchiună sau incriminare, ca militarul să voteze întotdeauna pentru şi să fie de partea războiului. A crede altfel înseamnă a gândi infantil de nerealist.

Unul dintre lucrurile ce decurg din acest context este acela că armata SUA nu a fost ezitantă în 1968 în Vietnam. Atitudinea prevalentă a militarului de carieră nu a fost una de îndoială, precauţie sau abţinere. Ci una exuberantă – „Ura! Pe ei, băieţi!“, un fel de fervoare, sanctificată de preşedintele ţării şi de comandantul suprem al armatei, care a mers el însuşi în Vietnam şi a instruit trupele „cum să ia pielea de pe gălbejiţi”.

Un alt factor ce trebuie luat în considerare este tehnologia armatei americane în anii ’60. Militarii nu au avut întotdeauna o orientare atât de clară, dar acela era momentul unui punct culminant în ce priveşte încrederea în tehnologie, în general, şi în tehnologia americană, în particular. Sub acest aspect, armata reflecta infatuarea întregii noastre societăţi în privinţa maşinilor, a aparatelor şi a echipamentelor care făceau ca totul să pară uşor şi eficient, inclusiv uciderea. Într-adevăr, pe lângă faptul că Vietnamul a fost privit la acea vreme ca un soi de teren de testare ideal pentru noua tehnologie militară, soldatul însuşi a fost privit pe bună dreptate ca principal agent de dezvoltare al noii tehnologii a societăţii americane, în general. Rezultatul a fost acela că în Vietnam eram „disperaţi” să ne punem în aplicare tehnologia, folosind buldozerele, sistemele de arme şi bombardare precisă, defolianţii chimici cu o fervoare demnă de Dr. Strangelove. Al doilea rezultat a fost o distanţare emoţională de victimele noastre, pe care, de obicei, nici nu le mai vedeam. Substanţa numită Napalm, nu noi, a fost cea care a ars trupurile vietnamezilor. Avioanele, tancurile, bombele şi mortierele au fost cele care au ucis, nu noi. La MyLai uciderile s-au petrecut faţă în faţă, dar cred că folosirea tehnologiei în război a servit la tocirea sensibilităţilor noastre. Acei câţiva ani în care am plasat

toate maşinăriile între noi şi victimele noastre au avut ca efect izolarea conştiinţelor noastre. Cred că o folosire similară a tehnologiei va avea întotdeauna acest efect. Totuşi, toată tehnologia, experienţa militară şi *know-how-ul* american nu au funcţionat. America era cea mai puternică naţiune de pe pământ. În întreaga ei istorie, nu a pierdut niciodată un război. Şi, totuşi, ceea ce era de necrezut s-a întâmplat. În 1967 şi 1968 am început să percepem pentru prima oară trăsăturile unei realităţi a ceva atât de monstruos, încât nu am fi putut concepe aşa ceva înainte: nu am reuşit să câştigăm războiul. Cu toată tehnologia noastră, aflaţi într-o ţară mică, împotriva unui popor neindustrializat şi presupus primitiv, noi, cea mai puternică naţiune de pe pământ, am pierdut.

Fiind la faţa locului, militarii au fost primii care au început să-şi dea seama de acel fapt care era de negândit. Ei au fost cei care au fost nevoiţi să poarte întreaga greutate a durerii insuportabile a umilirii Americii. Armata cea de neînfrânt a eşuat chiar în satisfacerea raţiunii ei de a fi. Era incapabilă să atingă obiectivul pentru care exista. Ceea ce trebuia să reprezinte momentul ei cel mai bun s-a transformat brusc şi inexplicabil în deziluzie. Mult cultivatul *esprit de corps,* tradiţiile ei pline de mândrie se duceau de râpă[75]. În timpul episodului de la MyLai, la începutul anului 1968, armata era încă asemeni unui animal enorm şi încrezător în sine, care descoperă brusc că este rănit de sute de săgeţi fără a şti din ce parte vin. Era începutul unei retrageri furioase şi confuze.

---

[75] O mică notă personală ar putea servi la iluminarea a ceea ce s-a întâmplat în psihologia armatei americane în acei ani. Ea ar putea fi prefaţată de observaţia că disperarea generată de înfrângerea noastră a avut nevoie de o oarecare perioadă de timp să se răspândească dincolo de trupele din Vietnam şi să se distileze în psihicul acelor soldaţi de carieră care nu au trăit în mod direct insulta. Din 1968 până în 1970, am trăit împreună cu familia mea într-o aşezare militară din Okinawa, populată de ofiţeri de carieră. În ajunul Crăciunului din 1968, un grup format din noi şi prietenii noştri a mers cu colindul prin vecini. Era o atmosferă veselă, aproape magică. Noi cântam, iar familiile veneau la ferestre, deschideau uşile, ne ofereau băuturi întăritoare, îşi exprimau bucuria, uneori chiar ni se alăturau. Pentru că acţiunea a avut un succes atât de mare, am încercat să o repetăm în ajunul Crăciunului din 1969. Vocile noastre erau la fel, iar spiritele noastre, pline de aşteptări. Dar ceva era radical schimbat. Majoritatea caselor rămâneau întunecate. Ferestrele nu se deschideau. Nimeni nu a apărut la uşă. N-am auzit nicio vorbă de mulţumire. Nimeni nu ni s-a alăturat. Când ne întorceam acasă, dezamăgiţi, eu şi soţia mea am comentat: „E ca şi cum întreaga comunitate ar fi deprimată.” La acea vreme, viziunea noastră nu era completă, dar privind retrospectiv, ştim că întreaga comunitate era, într-adevăr, deprimată şi ştim şi de ce.

Este bine cunoscut faptul că animalele încolţite sau rănite sunt foarte periculoase şi agresive. Nu se poate spune că America era serios încolţită sau ameninţată în Vietnam, la începutul lui 1968, dar mândria ei era în mod clar zguduită, iar mândria militarilor, grav rănită. Putem să observăm din nou naşterea răului în situaţia unui narcisism ameninţat. În ce priveşte armata, condiţiile pentru rău erau pregătite. La fel ca un individ foarte narcisic (rău), care loveşte pentru a distruge tot ceea ce-i contrazice imaginea de sine perfectă, la sfârşitul anului 1967, organizaţia militară americană – foarte narcisică, aşa cum tind să fie toate grupurile – a început să lovească cu o agresivitate şi viclenie care nu-i erau caracteristice în poporul vietnamez, cel care produsese asemenea ravagii asupra respectului său de sine. Cei suspectaţi de spionaj erau torturaţi. Corpurile celor din Viet-Cong, morţi sau poate încă în viaţă, erau târâte prin noroi, în spatele blindatelor. Începuse epoca „numărătorii de trupuri“. Minciuna şi falsificarea, prezente încă de la începutul implicării noastre în războiul din Vietnam, au întrecut orice limită. Deşi atrocitatea de la MyLai a fost fără îndoială singulară ca magnitudine, am toate motivele să cred că multe alte atrocităţi mai mici au fost comise de trupele americane în Vietnam la acea vreme. Putem spune cu siguranţă că episodul MyLai a apărut în contextul unei atmosfere pline de atrocităţi şi de răutate, ce caracteriza nu doar pentru Forţa de Intervenţie Barker, ci toată prezenţa americană în Vietnam.

Deşi incisivă, circumstanţa unei atmosfere atroce rămâne doar o circumstanţă. Aşa cum am spus, m-am aflat printre aceia care au cerut să se aprobe o cercetare care să contribuie la înţelegerea aspectelor psihologice ale episodului de la MyLai. Ştiind foarte bine că aceasta va avea parte de o receptare nefavorabilă, comitetul nostru s-a simţit totuşi obligat, în numele onestităţii, să facă, printre altele, următoarea propunere: ca atrocităţile comise de trupele americane în Vietnam să fie examinate şi comparate, dacă se poate, cu atrocităţile comise de trupele americane în alte războaie, împotriva altor inamici, între rebeliunea din Filipine din anul 1899[76] şi episodul MyLai nu există vreo scriere sau vreun document public despre crimele şi atrocităţile comise de americani în războaie. Să presupunem oare că băieţii americani

[76] Vezi Leon Wolff, *Utile Brown Brother*, Doubleday, 1961.

nu au comis astfel de brutalităţi în Coreea sau în timpul celui de-al Doilea Război Mondial? Îmi vin în minte zeci de întrebări. Oare atrocităţile au fost comise cu aceeaşi frecvenţă în celelalte războaie, dar nu au fost relatate, din cauza faptului că climatul acelor vremuri era diferit? Oare atrocităţile din Vietnam comise altundeva decât în MyLai au fost mai frecvente sau mai puţin frecvente decât am putea presupune? Oare nivelul atrocităţii din Vietnam a fost unic? E oare mai probabil ca americanii să comită atrocităţi împotriva orientalilor decât împotriva caucazienilor, cum ar fi nemţii?

Nu vom putea înţelege pe de-a-ntregul grupul rău care a acţionat la MyLai fără să răspundem la astfel de întrebări. Răspunsurile pot fi oferite doar de o cercetare istorică, ştiinţifică a acestui subiect. Deşi există dificultăţi tehnice (şi trebuie acordată imunitate în faţa justiţiei pentru cei chestionaţi), o astfel de cercetare este, cel puţin din punct de vedere teoretic, fezabilă. Din punct de vedere politic însă, e cu totul altceva. În 1972, când le-am propus cercetarea, ea nu a fost considerată potrivită. Predicţia mea este că aceste întrebări vor rămâne fără răspuns, nu din cauza faptului că răspunsurile sunt lipsite de valoare în raport cu munca implicată, ci din cauză că oamenii preferă, mult mai simplu, să nu depună efortul de a le descoperi. Ele ar putea fi prea stingheritoare. Preferăm mai degrabă să nu ne examinăm prea atent în această privinţă pe noi înşine şi societatea noastră. Potenţialul nostru, ca grup, pentru rău este încă suficient de mare ca să evităm analizarea acestor aspecte.

În 1972, scopul nostru era acela de a face recomandări pentru cercetarea aspectelor psihologice ale episodului de la MyLai, astfel încât să se ajungă la prevenirea unor asemenea atrocităţi în viitor. Deoarece cercetarea propusă a fost respinsă *in toto,* nu am o bază ştiinţifică suficientă pe care să discut chestiunea prevenirii. Una dintre direcţiile principale spre ceea ce înseamnă prevenire pare totuşi destul de clară.

Atâta vreme cât trebuie să avem o organizaţie militară, sugerez ca societatea noastră să ia în considerare despecializarea ei în cel mai mare grad posibil. Propun o combinaţie a unor idei mai vechi: serviciul militar de carieră şi existenţa unor trupe în serviciul naţional. În locul unei armatei ca aceea din prezent, am avea trupe în serviciul naţional, care

să îndeplinească funcţiuni militare, dar să poată fi de asemenea utilizate extensiv, pentru acţiuni pe timp de pace, cum ar fi: curăţarea cartierelor sărace, protecţia mediului înconjurător, instruire profesională şi satisfacerea altor nevoi civile vitale. În locul trupelor constituite ca o forţă bazată doar pe voluntariat sau fiind alimentată de un sistem inechitabil de recrutare, ar putea exista un sistem de serviciu naţional obligatoriu pentru întreg tineretul american, bărbaţi şi femei. Ei nu vor fi încorporaţi pentru a sta în gura tunului, ci vor fi folosiţi pentru o mulţime de alte misiuni necesare. Cerinţa ca toţi tinerii să facă serviciu militar va face mai dificil aventurismul militar, dar va facilita mobilizarea pe scară largă, dacă ar fi necesară. Având de îndeplinit misiuni pe timp de pace, cadrele militare, mai puţin specializate în acest sistem, nu vor mai dori atât de mult războiul. Oricât de generale ar fi aceste propuneri, niciuna dintre ele nu este din start nefezabilă.

Cel mai mare grup: societatea americană în 1968

Deşi armata americană s-a prăbuşit în Vietnam ca un taur furios, nu a ajuns acolo dându-şi singură acordul. Au fost trimise acolo creaturi lipsite de minte, care-au fost făcute pierdute de guvernul Statelor Unite, ce a acţionat în folosul poporului american. De ce? De ce-am purtat acel război?

În principiu, am luptat în acest război din cauza combinaţiei a trei atitudini: 1) comunismul era o forţă rea, monolitică, ostilă libertăţii omeneşti, în general, şi libertăţii americane, în particular; 2) America, naţiunea cea mai puternică a lumii din punct de vedere economic, avea datoria să conducă opoziţia împotriva comunismului şi 3) trebuie să te opui comunismului oriunde apare, prin orice mijloace ar fi necesare.

Combinaţia acestor atitudini care descriau poziţia americană în relaţiile internaţionale şi-a avut originile la sfârşitul anilor ’40 şi începutul anilor ’50. Imediat după sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, comunista URSS şi-a impus dominaţia politică cu o viteză şi o agresivitate extraordinare în aproape tot Estul Europei: în Polonia, Lituania, Letonia, Estonia, Germania de Est, Cehoslovacia, Ungaria, Bulgaria, România, Albania şi, probabil, Iugoslavia. Se pare că doar banii, armele şi conducerea americană au salvat restul Europei de la a cădea în ghearele

comunismului. Întărind apărarea împotriva comunismului pe flancul vestic, acesta a explodat în Est, întreaga Chină căzând sub dominaţia comunistă în 1950, aproape peste noapte. Imediat după aceea, forţele comunismului ameninţau în mod clar cu extinderea asupra Vietnamului şi Malaeziei. Trebuia trasată o graniţă. Dată fiind expansiunea explozivă a comunismului peste tot în jurul URSS, nu este de mirare faptul că noi l-am perceput în 1954 ca pe o forţă monolitică rea, care ameninţa atât de periculos întreaga lume, încât a trebuit să ne angajăm împotriva lui într-o bătălie pe viaţă şi pe moarte, lăsând puţin spaţiu scrupulelor morale.

Problema însă este aceea că, la ceva mai mult de zece ani, mai târziu, aveau să apară o mulţime de dovezi care să indice că, de fapt, comunismul nu era (dacă fusese vreodată) o forţă monolitică sau neapărat rea. Iugoslavia era în mod clar independentă de URSS şi aşa a devenit şi Albania. China şi URSS nu mai erau aliaţi, ci potenţiali inamici. În ce priveşte Vietnamul, o examinare oricât de sumară a istoriei sale ar fi dezvăluit faptul că este un inamic tradiţional al Chinei. Forţa constrângătoare din spatele comuniştilor vietnamezi în acel moment al istoriei lor nu era expansiunea comunismului, ci naţionalismul şi rezistenţa la dominaţia colonială. Mai mult, devenise clar faptul că, în ciuda restrângerii libertăţilor lor civile, oamenii din societăţile comuniste o duceau, în general, mai bine decât sub guvernările dinainte de comunism. În aceeaşi măsură, era evident faptul că oamenii din multe societăţi necomuniste, cu ale căror guverne eram aliaţi, sufereau violări ale drepturilor omului care le egalau pe cele din URSS sau China.

Implicarea noastră militară în Vietnam a început în perioada dintre 1954-1956, când ideea unei ameninţări comuniste monolitice părea reală. Zece ani mai târziu, ea nu mai era realistă. Totuşi, exact în momentul în care a încetat să mai fie o ameninţare reală, atunci când ar fi trebuit să ne adaptăm strategia şi să ne retragem din Vietnam, am început să ne depăşim implicarea noastră militară acolo, în apărarea unor atitudini desuete. De ce? De ce începând cu 1964 comportamentul american în Vietnam a devenit din ce în ce mai nerealist şi nepotrivit? Există două motive: lenea şi – încă o dată – narcisismul.

Atitudinile au un fel de inerţie. Odată puse în mişcare, îşi continuă mersul chiar în faţa evidenţei. A schimba o atitudine necesită o cantitate considerabilă de muncă şi de suferinţă. Procesul trebuie să înceapă fie printr-o poziţie – menţinută cu efort – de constantă îndoială de sine şi critică, fie printr-o dureroasă recunoaştere a faptului că ceea ce am crezut până atunci că e corect poate să nu fie aşa. Apoi, începe o stare de confuzie. Această stare este foarte inconfortabilă; ni se pare că nu mai ştim ce este bine sau rău ori în ce parte să o apucăm. Dar este o stare de deschidere şi, prin urmare, una de învăţare şi de dezvoltare. Doar din aceste „nisipuri mişcătoare" ale confuziei putem să sărim spre o viziune nouă, mai bună.

Cred că i-am putea privi pe cei ce au guvernat America în vremea episodului de la MyLai – administraţia Johnson – ca fiind leneşi şi satisfăcuţi de sine. Ei, la fel ca cei mai mulţi dintre indivizii obişnuiţi, gustă prea puţin confuzia intelectuală şi nu au poftă de efortul pe care îl implică menţinerea unei „poziţii constante de îndoială de sine şi critică". Ei au presupus că atitudinile pe care le-au dezvoltat faţă de „ameninţarea comunistă monolitică" în timpul celor două decenii de dinainte încă erau corecte. Deşi contraargumentele creşteau în mod evident, ajungând să pună la îndoială atitudinile lor, ei au ignorat acest fapt. Dacă ar fi procedat altfel, s-ar fi plasat pe sine în poziţia dureroasă şi dificilă de a fi nevoiţi să-şi regândească atitudinile. Ei nu au depus efortul necesar. A fost mai uşor să procedeze orbeşte, ca şi cum nimic nu s-ar fi schimbat.

Până acum, ne-am concentrat asupra lenei implicate în „cramponarea de vechile hărţi" şi asupra atitudinilor devenite desuete[77]. Să examinăm în continuare narcisismul. Noi suntem atitudinile noastre. Dacă cineva critică o atitudine a mea, mă simt ca şi cum acel cineva mă critică pe *mine.* Dacă una dintre opiniile mele se dovedeşte greşită, atunci eu am greşit. Imaginea mea de sine perfectă a fost zguduită. Indivizii şi naţiunile se cramponează de ideile învechite şi desuete nu doar pentru că e nevoie de efort pentru a le schimba, ci şi din cauza faptul că, în narcisismul lor, ei nu pot concepe că ideile şi viziunile lor ar putea fi greşite. Ei cred despre sine că au dreptate. Oh, ne grăbim să ne proclamăm în mod superficial

[77] Vezi *Drumul către tine însuţi*, ed. Cit., pp. 40-41.

failibilitatea, dar adânc înăuntrul nostru, cei mai mulţi dintre noi, mai ales atunci când avem succes şi putere, considerăm invariabil că avem dreptate. Acesta a fost narcisismul manifestat în comportamentul nostru din Vietnam, la care senatorul William Fulbright se referea ca fiind „aroganţa puterii”.

În mod obişnuit, dacă ne lovim cu nasul de evidenţă, putem tolera dureroasa rană narcisică, admiţând nevoia de a ne schimba şi de a ne corecta viziunea. Dar, aşa cum se întâmplă în cazul unor indivizi, narcisismul unei întregi naţiuni poate depăşi uneori limitele normale. Când se întâmplă acest lucru, naţiunea – în loc să se readapteze în lumina evidenţei – încearcă să distrugă dovezile. Aşa s-a întâmplat cu America în anii ’60. Situaţia din Vietnam ne prezenta dovezi clare privitoare la faptul că vederea noastră asupra lumii şi asupra limitelor propriei puteri ar putea fi greşită. Aşa că, în loc să o regândim, ne-am apucat să distrugem situaţia din Vietnam şi chiar Vietnamul cu totul, dacă era necesar.

Acest lucru a fost rău. Răul a fost definit dintotdeauna cel mai simplu ca fiind utilizarea puterii politice pentru a-i distruge pe ceilalţi în scopul apărării sau al păstrării integrităţii sinelui bolnav al cuiva. Deoarece devenise învechită, imaginea noastră monolitică despre comunism făcea parte din sinele nostru naţional bolnav – care nu mai era realist şi adaptat realităţii. Prin eşecul regimului Diem, pe care l-am sprijinit, prin eşecul tuturor „sfătuitorilor” noştri, al beretelor verzi, al ajutorului economic şi militar masiv, menit să contracareze expansiunea Viet-Cong-ului, al politicilor noastre bolnave sau greşite, ne-am manifestat noi înşine. Însă, în loc să schimbăm aceste politici, ne-am lansat într-un război pe scară largă pentru a le păstra intacte. În loc să admitem ceea ce în 1964 ar fi fost un eşec minor, ne-am aruncat nebuneşte în război pentru a ne dovedi nouă înşine că avem dreptate pe socoteala poporului vietnamez şi a aspiraţiilor sale. Nu s-a mai pus problema de a face ceea ce era corect pentru Vietnam, ci doar problema infailibilităţii şi a păstrării „onoarei” noastre naţionale.

Destul de ciudat este faptul că, la un anumit nivel, preşedintele Johnson şi oamenii din administraţie ştiau că ceea

ce fac este rău. Altfel, de ce-ar fi existat atâtea minciuni[78]? A fost ceva atât de bizar şi de lipsit de caracter, încât ne vine greu chiar şi numai să ne reamintim extraordinara lipsă de onestitate naţională din acele zile din urmă cu aproape cincisprezece ani. Până şi motivaţia oferită de preşedintele Johnson pentru a începe bombardarea Vietnamului de Nord şi escaladarea războiului în 1964 – „incidentul din Golful Tonkin" – a fost, se pare, o înşelăciune deliberată. Prin această fraudă el a obţinut permisiunea de a începe războiul în lipsa unei declaraţii oficiale de război din partea Congresului (fapt care ţinea de responsabilitatea constituţională a acestuia). Apoi, s-a apucat să „împrumute" bani pentru război – deviind fonduri alocate altor programe şi secătuind „economiile" din salariile angajaţilor federali, astfel încât poporul american să nu fie nevoit să plătească imediat taxe mai mari sau să simtă povara acestei escaladări.

Această carte se intitulează *Psihologia minciunii* deoarece minciuna este atât o cauză, cât şi o manifestare a răului. Într-o anumită măsură, pe cei răi îi recunoaştem prin minciunile lor. Preşedintele Johnson, în mod clar, nu dorea ca americanii să ştie şi să înţeleagă în întregime ceea ce făcea el în Vietnam în numele lor. Ştia că ceea ce face ar fi fost inacceptabil pentru ei. Înşelarea electoratului nu numai că era rea în sine, dar reprezenta, de asemenea, dovada faptului că el era conştient de răul acţiunilor sale, atâta vreme cât se simţea obligat să le muşamalizeze.

Dar ar fi o greşeală şi un raţionament potenţial rău din partea noastră să aruncăm toată vina acelor zile pe administraţia Johnson. Trebuie să ne întrebăm de ce înşelăciunea lui Johnson s-a bucurat de succes. De ce ne-am lăsat înşelaţi atât de mult timp? Nu toată lumea s-a lăsat înşelată. O mică minoritate şi-a dat seama de faptul că suntem traşi pe sfoară pe faţă, că „naţiunea comite ceva întunecat şi sângeros". Dar ne întrebăm de ce oare cei mai mulţi dintre noi nu s-au mâniat, nu au

[78] Unul dintre testele responsabilităţii infractorului este întrebarea dacă acesta cunoaşte diferenţa dintre bine şi rău. Dacă un criminal încearcă în vreun fel să-şi ascundă crima, se presupune că el este conştient de faptul că acţiunea sa este o crimă, adică este greşită. Având în vedere faptul că preşedintele Johnson a făcut diferite acţiuni şi a construit multe minciuni pentru a-şi acoperi faptele, am putea presupune că el ştia că ceea ce face este greşit sau cel puţin ştia că e inacceptabil pentru societatea pe care era chemat să o reprezinte.

devenit suspicioşi şi nici măcar nu s-au interesat de natura războiului? Încă o dată, ne confruntăm cu prea omeneasca lene şi cu narcisismul. În principiu, era prea multă bătaie de cap. Cu toţii avem vieţile noastre de dus – mergem zi de zi la slujbă, ne cumpărăm maşini noi, ne zugrăvim casele, ne trimitem copiii la facultate. La fel cum cei mai mulţi membri ai oricărui grup sunt mulţumiţi atunci când conducerea este exercitată doar de câţiva, noi, cetăţenii, suntem mulţumiţi să lăsăm guvernul „să-şi facă treaba". Treaba lui Johnson era să ne conducă, iar a noastră, să-l urmăm. Cetăţenii erau prea letargici pentru a se ridica. În plus, am împărtăşit cu Johnson enormul lui narcisism, mare cât Texasul. Fără îndoială, atitudinile şi politicile noastre naţionale nu puteau fi greşite. Cu siguranţă, guvernul nostru trebuie să ştie ce face; în fond, noi i-am ales. Şi, fără îndoială, ei trebuie să fie oameni buni şi oneşti, deoarece sunt produsele minunatului nostru sistem democratic, care cu siguranţă nu poate să o ia razna prea mult. Şi, indiferent ce regim ar crede conducătorii, experţii şi specialiştii guvernului nostru că este bun pentru Vietnam, acela trebuie să fie bun, pentru că nu suntem oare noi cea mai mare naţiune, conducătorul lumii libere?

Lăsându-ne înşelaţi pe faţă şi cu multă uşurinţă, noi, ca popor, am participat la răul administraţiei Johnson. Răul administraţiei Johnson – anii de minciună şi de manipulare – a fost direct responsabil de întreaga atmosferă de minciună, de manipulare şi de răul care a infestat prezenţa noastră în Vietnam în acei ani. Aceasta a fost atmosfera în care a apărut episodul din MyLai în martie 1968. Forţa de Intervenţie Barker nu era conştientă că pierduse controlul în acea zi, dar nici America nu a fost îndeajuns de conştientă la începutul anului 1968. Ea-şi pierduse simţirile aproape iremediabil.

Uciderea

Având în vedere aceste consideraţii, trebuie să ne amintim că America constituie ea însăşi doar un grup, nu un întreg. Mai concret, ea este imul dintre multele subgrupuri politice ale rasei omeneşti, pe care le numim state-naţiuni. Şi, bineînţeles, rasa omenească însăşi nu este decât una din numărul enorm de diferite forme de viaţă ale planetei. (Faptul că trebuie să ne

reamintim acest lucru reprezintă o altă reflecţie a tendinţei narcisice omeneşti de a gândi doar în termenii propriei specii.)

Mai trebuie să ne reamintim că răul se află în legătură cu uciderea, răul este viaţă *(live)* scris invers *(evil).* Am exemplificat grupul rău prin episodul de la MyLai din cauza tipului particular de ucideri care au avut loc. Dar acest fel de ucidere a reprezentat doar un pas greşit în dansul ritualic al morţii pe care-l numim război. Războiul reprezintă o formă de ucidere pe scară largă, pe care noi, oamenii, îl considerăm un instrument acceptabil al politicii naţionale. Este necesar în continuare să examinăm subiectul uciderii, în general, şi al uciderii omeneşti, în special.

Toate animalele ucid şi nu neapărat doar pentru hrană sau apărare. Cele două pisici ale noastre, de exemplu, deşi sunt foarte bine hrănite, ne îngrozesc de multe ori, aducând în casă corpuri mutilate de vrăbii pe care le-au omorât pentru plăcerea de a vâna. Există însă ceva unic în ce priveşte uciderea omenească. Acest fapt nu este de natură instinctivă. Una dintre manifestările naturii neinstinctuale la fiinţele omeneşti este extraordinara varietate a comportamentului lor. Unii oameni sunt „ulii“, alţii, „porumbei”. Având în vedere uciderea, unora le place să vâneze, alţii urăsc vânătoarea, în timp ce alţii sunt indiferenţi în privinţa acestui lucru. Nu la fel se întâmplă şi cu pisicile. Orice pisică va vâna vrăbii, atunci când i se va ivi ocazia.

Lipsa aproape totală de instincte – modelul de comportament stereotip, predeterminat, elaborat – constituie aspectul cel mai semnificativ al urii omeneşti. Această lipsă de instincte este responsabilă pentru extraordinara varietate şi caracterul schimbător al naturii şi comportamentului nostru. La fiinţele omeneşti, instinctele speciei sunt înlocuite de alegerea individuală dobândită. Fiecare dintre noi este liber să aleagă cum se va comporta. Suntem liberi să respingem chiar şi ceea ce am fost învăţaţi şi ceea ce este normal pentru societatea noastră. Putem respinge până şi cele câteva instincte pe care le avem, aşa cum fac cei care aleg în mod raţional celibatul sau se supun morţii prin martiriu. Voinţa liberă este realitatea umană fundamentală.

Să ne amintim ceea ce au spus mulţi teologi: răul este consecinţa inevitabilă a voinţei libere, preţul pe care trebuie să-l

plătim pentru puterea omenească singulară de a alege. Deoarece avem puterea de a alege, suntem liberi să facem o alegere înţeleaptă sau prostească, bună sau rea, să alegem răul sau binele. Întrucât avem această libertate enormă – aproape incredibilă –, nu e de mirare că abuzăm de ea atât de des, iar comportamentul omenesc pare atât de frecvent anormal în comparaţie cu al animalelor „inferioare”. Multe animale ucid pentru a-şi proteja teritoriul. Însă doar oamenii pot ordona ucideri în masă ale propriilor semeni pentru a-şi proteja „interesele”, într-un teritoriu foarte îndepărtat, pe care nici nu l-au văzut vreodată.

Uciderea comisă de om este, aşadar, o problemă de alegere. Pentru a supravieţui, nu putem să nu ucidem. Dar putem alege cum, când, unde şi ce vom ucide. Complexitatea morală a unor astfel de alegeri este enormă şi deseori paradoxală. O persoană poate deveni vegetariană ca urmare a unei alegeri etice – scopul ei este acela de a nu purta nici măcar o responsabilitate indirectă pentru ucidere. Totuşi, pentru a supravieţui, ea tot trebuie să poarte responsabilitatea tăierii plantelor vii de la rădăcină şi a gătirii trupurilor lor în cuptor. În plus, ne-am putea întreba următorul lucru: ar trebui oare ca vegetarienii să mănânce ouă (pui nenăscuţi ai frumoaselor păsări) sau să bea lapte (luat de la vaci, ale căror viţei au fost lipsiţi de hrană)? Apoi, mai există chestiunea avortului. Ar trebui oare ca o femeie să poarte până la naştere un copil pe care nici nu-l vrea, nici nu are capacitatea de a-i purta de grijă? Dar are ea dreptul să omoare potenţialul fetus sfânt? Nu este ciudat faptul că mulţi pacifişti sunt avocaţii avortului? Şi nu e la fel de ciudat că aceia care caută să-i lipsească pe ceilalţi de posibilitatea de a alege avortul, pe temeiul faptului că viaţa este sacră, sunt deseori cei care susţin pedeapsa capitală? Şi tot în acest context, ce sens etic poate avea uciderea unui criminal, ca exemplificare a faptului că uciderea este greşită din punct de vedere moral?

Oricât de complexă ar fi etica alegerii noastre de a ucide sau de a nu ucide, este clar că unul dintre factorii ce contribuie la uciderea nenecesară şi în mod clar imorală este narcisismul. Iată încă o dată, narcisismul. Narcisismul nostru se manifestă prin aceea că e mult mai probabil să ucidem ceea ce este diferit de noi decât ceea ce seamănă cu noi. Vegetarianul se simte vinovat pentru că ucide alte forme de viaţă animală, dar nu şi

formele de viaţă vegetală. Există vegetarieni care mănâncă peşte, dar nu mănâncă alt fel de carne; alţii mănâncă pui, dar nu carne de mamifere. Există pescari care urăsc ideea de a vâna şi vânători care împuşcă păsări, dar se îngrozesc la ideea de a ucide un cerb, pentru că are ochii mult prea blânzi. Acelaşi principiu se aplică atunci când oamenii ucid alţi oameni. Cei care sunt caucazieni par să aibă mai puţine sentimente de vinovăţie când ucid negri, indieni sau orientali decât atunci când ucid oameni albi. Este mai uşor pentru albi să linşeze un „negru“ decât un „vagabond” alb. Cred că, probabil, şi unui oriental îi este mai uşor să ucidă un caucazian decât un semen oriental. Dar nu sunt sigur. Chestiunea aspectelor rasiale ale uciderii este încă una care merită o investigare ştiinţifică atentă[79].

Războiul constituie astăzi în egală măsură o chestiune de mândrie naţională şi de mândrie rasială. Ceea ce numim naţionalism este deseori un narcisism naţional malign, mai degrabă decât o satisfacţie sănătoasă în privinţa împlinirilor propriei culturi. În fapt, într-o mare măsură, naţionalismul este cel care conservă sistemul statelor-naţiuni. În urmă cu un secol, când era nevoie de o săptămână pentru ca un mesaj să ajungă din Statele Unite în Franţa şi de luni întregi pentru a ajunge în

---

[79] Există subtilităţi implicate în chestiunea uciderii interrasiale care nu numai că merită investigate, dar sunt chiar fascinante. Una dintre propunerile (respinse in toto) făcute şefului Statului Major al Armatei în legătură cu aspectele psihologice ale episodului de la MyLai a fost aceea că cercetarea ar trebui să fie făcută asupra diferenţelor interrasiale şi interculturale în comportamentul nonverbal.
Mergând într-o zi cu maşina pe o stradă mărginaşă din Okinawa, un copil mic a ţâşnit direct în faţa maşinii noastre. Ne-am străduit să oprim, evitându-l cu greu. Mama copilului, o localnică tânără ce stătea pe marginea drumului, s-a uitat la noi şi a chicotit. Încă zâmbind, a venit în stradă şi şi-a luat fiul. Ne-a stârnit un val de furie intensă. Noi tremuram gândindu-ne ce i-am fi putut face copilului ei, iar ea chicotea ca şi cum nu i-ar fi păsat. Cum putea fi atât de obtuză? La naiba cu orientalii, nu le pasă de viaţa omenească nici chiar de aceea a propriilor copii. Ne-ar fi plăcut să o izbim cu maşina şi să vedem cum se simte după aceea!
Doar după ce am mers mai mulţi kilometri, ne-am calmat îndeajuns pentru a reflecta asupra faptului că, atunci când sunt stânjeniţi sau înspăimântaţi, localnicii din Okinawa zâmbesc invariabil şi chicotesc. Femeia era la fel de înfricoşată ca şi noi, dar i-am interpretat greşit comportamentul. Ne putem întreba care a fost comportamentul nonverbal al civililor vietnamezi atunci când au fost adunaţi sub ameninţarea armei la MyLai. Au căzut ei oare în genunchi, plângând şi implorând în poziţia umilă pe care noi, caucazienii, am fi luat-o într-o situaţie similară şi care ar fi stârnit mila soldaţilor? Sau poate, la fel ca femeia din Okinawa, au zâmbit şi au chicotit terorizaţi, înfuriindu-i pe americani, care au crezut că sunt luaţi în râs şi în bătaie de joc? Nu ştim. Dar ar trebui să cunoaştem aceste lucruri.

China, sistemul statelor-naţiuni avea sens. În epoca noastră de comunicare globală instantanee şi, la fel de bine, de holocaust instantaneu, cea mai mare parte a sistemului politic internaţional a devenit învechit. Narcisismul nostru naţional este cel care ne face să ne agăţăm de noţiunile demodate de suveranitate şi împiedică dezvoltarea unui mecanism internaţional eficient, de menţinere a păcii.

Conştient sau nu, transmitem copiilor noştri învăţătura narcisismului naţional. Harta lineară a lumii, care se trasează pe nenumăratele table din sălile de clasă din ţara noastră, arată faptul că Statele Unite sunt mai mult sau mai puţin în centrul hărţii. Iar pe hărţile micilor şcolari ruşi, Rusia este ţara aflată în centru. Rezultatul unor astfel de lecţii poate fi uneori ridicol.

Îmi amintesc de ziua de 1 mai 1964, când soţia mea şi-a primit cetăţenia împreună cu alţi două sute de noi cetăţeni, în cadrul unei ceremonii la care au participat familiile lor, diferiţi demnitari şi oficiali din Honolulu. Festivităţile au început cu o paradă. Trei companii de soldaţi spilcuiţi, cu puşti strălucitoare, au mărşăluit în jurul câmpului, după care s-au încolonat în formaţie în spatele a şapte tunuri. Apoi, tunurile au tras douăzeci şi una de salve, în cinstea ocaziei. În acel moment, guvernatorul din Hawaii a păşit pe podium chiar în faţa gurilor de tun încă fumegânde. „Astăzi se spune că este «întâi Mai», a început el, dar naţiunea noastră a numit-o Ziua Legii. Aici, în Hawaii, a strigat guvernatorul, ar trebui să o numim «Ziua Cântecului». Oricum, important este că noi celebrăm această zi cu flori, în timp ce în ţările comuniste se desfăşoară demonstraţii *militare*.“

Nimeni n-a râs. Absurditatea – nebunia – a trecut neobservată: acest om, fără îndoială inteligent şi cu siguranţă demn, cu trei companii de soldaţi stând în poziţie de drepţi în spatele lui, în timp ce fumul celor şapte tunuri îi învăluia capul, îi învinuia pe ruşi pentru natura militară a festivităţilor *lor.*

Războiul – uciderea în masă organizată, de grup, în interiorul speciei – este o formă unică de comportament omenesc. Deoarece acest comportament caracterizează toate culturile, de la începuturile istoriei până azi, mulţi au afirmat că oamenii au un instinct războinic – comportamentul războinic este un fapt imuabil al naturii omeneşti. Probabil de aceea, cred, „ulii“ se referă la sine ca fiind realişti, iar la „porumbei” ca fiind nişte

idealişti cu capul în nori. Idealiştii sunt oameni care cred în potenţialul naturii omeneşti de a se transforma. Dar am afirmat deja că atributul esenţial al naturii omeneşti este schimbarea şi independenţa faţă de instinct – că întotdeauna ne stă în putere să ne schimbăm natura. Aşa că, de fapt, idealiştii sunt cei care stau pe teren sigur, iar realiştii, cei lipsiţi de fundament. Oricine argumentează faptul că purtarea unui război înseamnă altceva decât o alegere ignoră atât realitatea răului, cât şi psihologia omenească. A purta un război nu este întotdeauna ceva rău, dar *este* întotdeauna o alegere.

Personal, mi se pare extrem de tentant să gândesc războiul într-un mod simplist. Aş putea să iau cea de-a şasea poruncă în sens propriu şi să cred că „să nu ucizi” înseamnă doar atât – cel puţin să nu ucizi alte fiinţe omeneşti. Este, de asemenea, tentant să cred în absoluta universalitate a celui mai important principiu etic: scopul nu scuză mijloacele. Dar tot n-aş putea scăpa de concluzia că în rare momente anterioare ale istorie omeneşti a fost necesar şi corect din punct de vedere moral să ucizi pentru a împiedica ucideri şi mai mari. Mă simt profund inconfortabil cu această poziţie.

Însă nu totul este ambiguu. Rămân suficient de naiv şi cred că, ori de câte ori s-a declanşat un război, unele fiinţe omeneşti şi-au pierdut funia care-i lega de ţărm şi că unii (probabil mulţi) s-au lăsat robiţi de rău. Ori de câte ori apare un război, cineva greşeşte. Una dintre părţi sau amândouă poartă o vină. Undeva s-a făcut o alegere greşită.

Este important să ţinem minte acest lucru, deoarece a devenit un obicei în zilele noastre ca fiecare dintre cele două părţi implicate în război să se considere victimă. În zilele de demult, când fiinţele omeneşti nu aveau atâtea scrupule, un trib nu ezita să ucidă un alt trib invocând sincer motivul cuceririi. Dar în zilele noastre, există întotdeauna pretenţia de nevinovăţie. Chiar şi Hitler a inventat motive pentru invaziile sale. Probabil că el şi majoritatea germanilor chiar au crezut în propriile pretenţii. Aşa se întâmplă întotdeauna. Fiecare parte crede că celălalt este agresorul, iar ea este victima. În faţa acestei retorici bilaterale şi a complexităţii relaţiilor internaţionale, suntem înclinaţi să ne ştergem pe mâini şi să gândim că poate războiul, în realitate, nu este din vina noastră, că nimeni nu este agresor, că nimeni nu a făcut o alegere

greşită – că războiul se întâmplă cumva de la sine, ca o combustie spontană.

Denunţ această poziţie de deznădejde etică, această abrogare a capacităţii noastre de judecată morală. Cred că nimic nu poate să-l umple pe Satan de mai multă plăcere sau să semnifice mai bine succesul absolut al cuceririi rasei omeneşti decât acea atitudine a unor oameni conform căreia este imposibil să identifici răul.

Războiul din Vietnam nu s-a întâmplat de la sine. El a fost iniţiat de britanici în 1945[80]. Războiul a fost sprijinit de Franţa până la înfrângerea din 1954. Apoi, având ca ţintă obţinerea păcii, în următorii optsprezece ani el a fost reiniţiat şi dus de americani. Deşi sunt mulţi cei care dezbat această chestiune, judecata mea este următoarea şi sunt convins că aceasta va fi şi judecata istoriei: că în războiul din acei ani America a fost agresorul. Alegerile cele mai respingătoare din punct de vedere moral au fost ale noastre. Noi am fost barbarii.

Dar cum putem fi noi – noi, americanii – barbari? Germanii şi japonezii cu siguranţă au fost astfel în 1941. La fel şi ruşii. Dar americanii? Nu încape îndoială că nu suntem un popor barbar. Dacă suntem barbari, mai mult ca sigur că nu ne dăm seama de asta. Aceasta este concluzia mea; nu ne dăm seama de multe lucruri. Dar cum este posibil ca o persoană, un grup sau o întreagă naţiune să fie barbară fără să-şi dea seama? Este o întrebare crucială. Deja mi-am pus această întrebare la diferite niveluri. Să ne întoarcem şi să discutăm încă o dată chestiunea narcisismului şi a lenei la acest nivel larg.

Termenul de „barbarie inconştientă” este potrivit, deoarece barbaria constă în inconştienţa noastră. Devenim barbari tocmai din cauză că nu ne dăm seama de acest lucru în ceea ce ne

[80] Marea Britanie, însărcinată prin înţelegerea de la Yalta cu misiunea de „a dezarma şi repatria japonezii şi de a reinstaura ordinea” în Indonezia de Sud, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, a ales să interpreteze această misiune ca pe o restaurare a regimului colonial francez (în ciuda faptului că acesta fusese regimul de la Vichy, care cooperase cu ocupaţia japoneză). Trupele britanice i-au găsit pe japonezi deja dezarmaţi, iar Vietnamul unificat se afla sub controlul Vietminh-ului. Ei au început să-i reînarmeze pe japonezi şi să-i folosească pentru a-şi întări propriile trupe, astfel încât să menţină forţat controlul asupra Saigonului în faţa atacului forţelor lui Ho Chi Min. Ei au menţinut apoi prin forţa armelor ocupaţia asupra Saigonului, până când au sosit din Franţa trupe masive, trei luni mai târziu. După ce au predat Saigonul francezilor, s-au retras. Atunci a început războiul între Franţa şi Indochina.

priveşte. Sub acest aspect, expresia „a ne da seama” se referă la cunoaştere. Suntem barbari din cauza ignoranţei. Tot aşa cum ceea ce s-a întâmplat la MyLai a fost muşamalizat timp de un an, din cauză că trupele din Forţa de Intervenţie Barker nu au ştiut că ceea ce făcuseră a fost ceva radical greşit, la fel America a purtat războiul pentru că nu ştia că ceea ce face era o barbarie.

Obişnuiam să întreb soldaţii în drumul lor spre confruntările din Vietnam ce ştiu despre război şi despre relaţiile acestuia cu istoria Vietnamului. Recruţii nu ştiau nimic. Nouăzeci la sută dintre ofiţerii tineri nu ştiau nimic. Puţinele cunoştinţe pe care le aveau ofiţerii superiori şi câţiva ofiţeri tineri constau, în general, doar în ceea ce li se predase la programele foarte tendenţioase de la şcoala militară. Era ceva uimitor. Cel puţin nouăzeci şi cinci la sută dintre oamenii care mergeau să-şi rişte viaţa nu aveau nici cea mai vagă cunoştinţă despre motivul pentru care se purta acel război. Am vorbit cu civilii de la Departamentul Apărării care conduceau războiul şi am descoperit aceeaşi ignoranţă atroce în privinţa istoriei Vietnamului. De fapt, noi, ca naţie, nu am ştiut de ce am dus acest război.

Cum de s-a putut întâmpla aşa ceva? Cum de un popor întreg s-a dus la război fără să ştie de ce? Răspunsul este simplu. Ca popor, suntem prea leneşi pentru a învăţa şi prea aroganţi pentru a ne gândi că avem nevoie să învăţăm. Avem senzaţia că, indiferent de felul în care s-ar întâmpla să percepem lucrurile, acela chiar este felul corect, fără a cerceta mai în profunzime. Avem senzaţia că, indiferent ce am face, facem ceea ce trebuie, fără să mai avem nevoie de reflecţie. Greşim atât de mult, deoarece niciodată nu am luat în considerare faptul că s-ar putea să nu avem dreptate. Cu lenea şi narcisismul nostru care se hrănesc reciproc am dat năvală, impunându-ne prin vărsare de sânge voinţa asupra poporului vietnamez, fără a avea, practic, vreo idee despre implicaţii. Doar atunci când noi, cea mai puternică naţiune de pe pământ, am suferit o înfrângere consistentă din partea vietnamezilor, am început destul de mulţi dintre noi să ne deranjăm să aflăm ce am făcut, de fapt.

În felul acesta, naţiunea noastră „creştină” a devenit o naţiune de barbari. La fel s-a întâmplat şi cu alte naţiuni în trecut şi la fel se va întâmpla cu alte naţiuni – inclusiv cu a

noastră, din nou – în viitor. Ca naţiune şi ca rasă, nu vom fi imuni la război până când nu vom face un mare progres în privinţa eradicării din natura omenească a celor doi generatori ai răului: lenea şi narcisismul.

Prevenirea răului de grup

Ca exemplu de grup rău, MyLai nu a fost un „accident" inexplicabil sau o aberaţie impredictibilă. Acest episod a apărut în contextul războiului, care este prin sine un mediu al răului. Atrocităţile au fost comise de tabăra agresorului şi această tabără, prin agresiunea ei, era deja supusă răului. Răul unui grup mic – forţa de Intervenţie Barker – era în mod clar o reflecţie a răului întregii prezenţe militare americane în Vietnam. Iar prezenţa noastră militară în Vietnam a fost ordonată de un guvern narcisic, mincinos, care şi-a pierdut minţile şi a fost mandatat de o naţiune căzută în adormire şi aroganţă. Întreaga situaţie era putredă. Masacrul de la MyLai a fost un eveniment de aşteptat.

Să ne amintim că am examinat episodul de la MyLai ca fiind *un exemplu* de grup rău. Grupul rău nu e ceva ce a apărut odată, într-o dimineaţă din 1968, în cealaltă parte a lumii. Este ceva ce încă apare oriunde pe glob. Apare aici şi acum. La fel ca şi indivizii răi, grupul rău constituie un fapt comun, în realitate, este atât de comun, încât reprezintă regula.

Trăim în era instituţiei. În urmă cu un secol, majoritatea americanilor lucrau pe cont propriu. Astăzi, cu excepţia unei mici minorităţi, toţi îşi dedică munca de zi cu zi unor organizaţii din ce în ce mai mari.

Am început această discuţie observând felul în care se difuzează responsabilitatea în cadrul grupurilor, astfel încât în grupurile mari ea devine inexistentă. Să luăm în considerare o mare corporaţie. Chiar preşedintele sau şeful consiliului de administraţie pot spune: „Acţiunile mele poate că nu sunt în întregime etice, dar, în fond, ele nu ţin de prerogativele proprii. Trebuie să dau seamă în faţa acţionarilor. În opinia lor, nu pot fi de folos decât dacă sunt condus de motivaţia profitului." Cine este atunci cel care determină comportamentul corporaţiei? Micul investitor care de-abia dacă înţelege operaţiunile ce trebuie întreprinse? Poate un fond mutual? Care fond mutual?

Care casă de brokeraj? Care bancher?

Cu cât devin mai mari, instituţiile noastre devin absolut lipsite de chip. Fără suflet. Ce se întâmplă atunci când nu există suflet? E doar un vid? Sau se găseşte Satan acolo unde înainte locuia un suflet? Nu ştiu. Dar cred că activiştii împotriva războiului precum fraţii Berrigan au dreptate când spun că sarcina care se află în faţa noastră nu e cu nimic mai prejos decât aceea de a exorciza, metaforic vorbind, instituţiile noastre. Nu există niciun cuvânt adecvat pentru a descrie urgenţa acestei sarcini.

Complexul militar-industrial care a jucat un rol atât de mare în Vietnam şi care continuă să fie principalul creator al groteştii curse a înarmărilor nu se supune la nimic altceva decât motivaţiei profitului. Aceasta nu este nici măcar supunere. E pur interes. Nu sunt inamicul capitalismului *per se.* Cred că e posibil ca motivaţia profitului să fie operativă şi, în acelaşi timp, supusă valorilor înalte ale adevărului şi iubirii. E dificil, dar posibil. Dacă nu putem face să funcţioneze cumva această supunere şi dacă nu „creştinăm" capitalismul, noi, ca societate capitalistă, suntem sortiţi unei catastrofe. Lipsa totală de supunere este întotdeauna rea – pentru un grup, pentru o instituţie, pentru societate şi pentru indivizi. Până când nu ne putem vindeca singuri prin supunere, forţele morţii vor câştiga şi ne vom consuma singuri în propriul nostru rău.

Deşi cercetarea care să stabilească o bază profund ştiinţifică pentru prevenirea apariţiei răului de grup nu a fost dusă la bun sfârşit, cred că ştim deja din examinarea episodului de la MyLai şi a unor fenomene similare în ce parte trebuie dirijate eforturile prevenirii. Studiul nostru despre MyLai a relevat faptul că lenea intelectuală masivă şi narcisismul patologic există la fiecare nivel. Sarcina prevenirii răului de grup – inclusiv a războiului – este în mod clar sarcina eradicării sau cel puţin a diminuării semnificative a lenei şi a narcisismului.

Dar cum poate fi dusă ea la capăt? Deşi există astfel de fenomene precum identitate de grup, narcisism de grup şi spirit de grup, nu există altă cale de a le influenţa decât prin schimbarea adusă membrilor individuali ai grupului. De obicei, atunci când vrem să influenţăm comportamentul unui grup, încercăm să facem acest lucru prin cel mai eficient mijloc posibil: influenţarea liderilor grupului. Dacă accesul către liderii

grupului este blocat, trebuie să ne întoarcem către membrii cei mai de jos, încercând să obţinem sprijin de la bază. Oricum, ne adresăm indivizilor, pentru că „spiritul grupului” este determinat, în ultimă instanţă, de spiritele indivizilor care compun grupul. Tot aşa cum un singur vot poate fi crucial în alegeri, întregul curs al istoriei omenirii poate depinde de o schimbare în sufletul unui singur individ. Acest lucru le este cunoscut oamenilor cu adevărat religioşi. Din acest motiv, nicio activitate posibilă nu este considerată de o importanţă mai mare decât salvarea unui singur suflet omenesc. De aceea individul este sacru. În sufletul şi spiritul solitar al individului se duce bătălia dintre bine şi rău şi acolo va fi ea pierdută sau câştigată.

Efortul de a preveni răul de grup, inclusiv războiul, trebuie să fie dirijat spre individ. Acesta este, bineînţeles, un proces educativ. Iar educaţia poate fi condusă cu mai multă uşurinţă în cadrul tradiţional al şcolilor noastre. Această carte este scrisă în speranţa că, într-o zi, copiii noştri din şcolile laice sau religioase vor fi învăţaţi despre natura răului şi despre principiile prevenirii lui.

Recent, la o petrecere, unul dintre invitaţi, vorbind despre un proeminent regizor de film, a spus: „El a marcat istoria.” Destul de spontan, am remarcat: „Fiecare dintre noi a marcat istoria.” Adunarea din jur m-a privit ca şi cum aş fi rostit ceva nepotrivit, chiar puţin indecent. Felul în care este afectată istoria, în bine sau în rău, ţine, bineînţeles, de alegerea fiecărui individ. Unul dintre mijloacele bune de a deprinde responsabilitatea individuală potenţială pentru răul de grup şi pentru istorie apare în unele Biserici ale zilei de vineri, unde, reproducându-se patimile după evanghelistul Marcu, congregaţiei i se cere să joace rolul mulţimii şi să strige „Crucificaţi-l!“

În visurile mele, copiii vor fi învăţaţi că lenea şi narcisismul stau la rădăcina întregului rău omenesc şi vor afla de ce se întâmplă astfel. Ei vor învăţa că fiecare individ este de o importanţă sacră. Vor ajunge să afle faptul că tendinţa naturală a fiecărui individ din grup este să-şi încredinţeze propria judecată etică liderului şi că trebuie să ne opunem acestei tendinţe. În cele din urmă, ei vor înţelege că responsabilitatea fiecărui individ este de a se examina continuu pe sine în privinţa lenei şi a narcisismului şi de a se purifica pe el însuşi. Vor face

acest lucru ştiind că o astfel de purificare personală este necesară nu doar pentru salvarea propriilor suflete, ci şi pentru salvarea lumii în care trăiesc.

CAPITOLUL 7

Pericol şi speranţă

Pericolele psihologiei răului

Există mai multe motive pentru care nu s-a dezvoltat încă o psihologie a răului. Psihologia este o ştiinţă foarte tânără şi nu ne putem aştepta să împlinim totul în scurtul timp al unei vieţi. Fiind însă o ştiinţă, ea se împărtăşeşte din tradiţiile ştiinţei care includ respect pentru valoarea gândirii libere şi neîncrederea în conceptele religioase, aşa cum ar fi conceptul de rău. Încă o dată spun: doar în ultima vreme majoritatea laică a societăţii a început să fie îngrijorată serios de manifestările sociale ale răului. Sclavia a fost abolită doar în urmă cu un secol. Abuzul asupra copiilor a fost luat ca atare până la generaţia actuală.

Dar probabil că cel mai important motiv pentru eşecul unei examinări ştiinţifice asupra fenomenului răului îl constituie fiica de consecinţe. Avem bune motive să ne temem. Există pericole reale, inerente în dezvoltarea unei psihologii a răului. Cartea de faţă a fost scrisă cu presupunerea că aceste primejdii sunt depăşite de pericolul de a *nu* dezvolta o psihologie a răului. Totuşi, oricine caută să participe la efortul de a face din fenomenul răului subiectul unei cercetări ştiinţifice va trebui să înceapă printr-o profundă luare în considerare a faptului că acest efort în sine poate cauza el însuşi rău.

Pericolul judecăţii morale

Aşa cum s-a observat, celor răi le este caracteristic să-i judece pe ceilalţi ca fiind răi. Incapabili să-şi recunoască propriile imperfecţiuni, ei trebuie să-şi justifice defectele dând vina pe ceilalţi. Şi dacă este necesar, ei chiar îi vor distruge pe ceilalţi în numele corectitudinii. Deseori am văzut întâmplându-se aşa ceva: martiriul sfinţilor, Inchiziţia, Holocaustul, MyLai! Atât de des, încât suntem conştienţi că, ori de câte ori vom

judeca pe cineva ca fiind rău, s-ar putea ca noi înşine să comitem răul. Chiar şi ateii şi agnosticii cred în cuvintele lui Hristos „Nu judecaţi, ca să nu fiţi judecaţi”[81].

Răul este o judecată morală. Fac presupunerea că ea ar putea fi şi o judecată ştiinţifică. Dar făcând din rău o judecată ştiinţifică, acest lucru nu îl va scoate din sfera morală. Cuvântul este peiorativ. Ori de câte ori vom spune despre un om că este rău bazându-ne pe o simplă opinie sau pe baza unui test psihologic standard, facem o judecată morală asupra răului. Oare n-ar trebui să ne abţinem să facem acest lucru? Ştiinţa este destul de periculoasă. Judecata morală este şi ea destul de periculoasă. Cum vom îndrăzni să le amestecăm pe acestea două în lumina admonestării lui Iisus?

Dacă examinăm mai atent chestiunea, vom vedea însă că este atât imposibil, cât şi rău să ne abţinem total de la a face judecăţi morale. O atitudine de genul „Eu sunt bun, tu eşti bun“ ar putea avea un anume rol în facilitarea relaţiilor sociale, însă doar unul singur. A fost Hitler bun? Locotenentul Calley? Jim Jones? Au fost bune experimentele militare făcute pe evrei în lagărele de concentrare germane? Dar experimentele făcute de CIA cu substanţa narcotică LSD?

Să privim viaţa de zi cu zi. Dacă am nevoie să angajez pe cineva, ar trebui să iau prima persoană care vine sau să intervievez un număr de candidaţi şi să aleg dintre aceştia? Ce fel de tată aş fi dacă aş descoperi că fiul meu înşală, minte sau fură şi nu l-aş critica? Ce trebuie să-i spun prietenului meu care plănuieşte să se sinucidă sau pacientului care vinde heroină? „Eşti bun“? Există un exces de simpatie, un exces de toleranţă, un exces de permisivitate.

De fapt, nu putem duce vieţi decente făcând judecăţi, în general, şi judecăţi morale, în particular. Pacienţii care vin să discute cu mine mă plătesc pentru judecata mea care se presupune să fie bună. Când vreau un sfat în probleme legale, sunt interesat de judecata avocatului meu. Ne punem întrebarea: să cheltuim cinci mii de dolari pentru o vacanţă cu familia sau să-i investim în ceva, astfel încât să devină economii pentru educaţia copilului? Să trişez sau nu în privinţa impozitului pe venit? Cu toţii ne petrecem zilele luând decizii care sunt judecăţi, multe dintre ele având implicaţii morale. Nu

[81] Matei 7, 1.

putem evita judecăţile.

Propoziţia „Nu judeca pentru a nu fi judecat“ este citată, de obicei, în afara contextului. Hristos nu ne-a încurajat să ne abţinem de la orice judecată. În următoarele patru versete, El continuă spunând că trebuie să ne judecăm pe noi înşine *înainte* de a-i judeca pe ceilalţi, nu că nu trebuie să-i judecăm deloc. „Făţarnice, scoate întâi bârna din ochiul tău şi atunci vei vedea să scoţi paiul din ochiul fratelui tău“[82]. Dându-şi seama de răul potenţial din judecăţile morale, El nu ne-a învăţat să evităm întotdeauna judecăţile, ci doar să ne purificăm pe noi înşine înainte de a le face. Aici greşeşte cel rău. El evită autocritica.

Trebuie, de asemenea, să ne amintim scopul judecăţilor noastre. Dacă el e acela de a vindeca, atunci este bine. Dacă e acela de a ne întări respectul de sine şi mândria, atunci scopul este greşit. „Doar pentru harul Domnului merg eu“ reprezintă o reflecţie ce trebuie să însoţească orice judecată asupra răului cuiva.

Explorarea ştiinţifică a răului omenesc va da seama, cred eu, de adevărul acestei reflecţii. Să luăm în considerare câteva dintre chestiunile pe care se bazează această lucrare: posibilitatea unei cauzalităţi sau predispoziţii genetice; dovada rolului părinţilor neiubitori şi a suferinţelor excesive din copilărie; natura misterioasă a bunătăţii omeneşti. Cu cât examinăm mai profund subiectul, cu atât vom descoperi mai puţine motive de mândrie personală.

Unii interpretează adevărul reflecţiei „doar pentru harul Domnului” ca fiind un motiv fatalist. Dacă Dumnezeu salvează o anumită persoană şi nu pe alta, dacă gradul în care ne putem mântui pe noi înşine prin eforturi proprii este posibil să rămână neclar, de ce să ne mai agităm? Însă fatalismul înseamnă doar atât: fatalitate. Să ne încrucişăm mâinile şi să murim. Deşi nu vom putea discerne niciodată până la capăt semnificaţia existenţei omeneşti – nici măcar motivul pentru care o persoană este bună şi alta, rea –, rămâne totuşi responsabilitatea noastră de a trăi cât mai corect posibil. Acest lucru înseamnă să facem judecăţile morale necesare pentru a sprijini viaţa. Şi ne este permis să alegem dacă vrem să trăim într-o stare de ignoranţă mai mare sau mai mică.

Prin urmare, chestiunea nu ar fi aceea dacă trebuie sau nu să

[82] Matei 7, 5.

judecăm; cu siguranţă, trebuie să judecăm. Problema este cum şi când să judecăm înţelept. Marii noştri conducători spirituali ne-au dat învăţăturile fundamentale. Dar atâta vreme cât noi suntem cei care trebuie să facem judecăţi morale, e necesar să ne rafinăm înţelepciunea aplicând metode şi cunoştinţe ştiinţifice atunci când este cazul— amintindu-ne învăţăturile de bază.

Pericolul muşamalizării morale

Judecata sub autoritatea ştiinţifică

Aceasta e o capcană majoră. Este o capcană, deoarece atribuim ştiinţei mai multă autoritate decât merită. Facem acest lucru din două motive. Unul este acela că puţini dintre noi înţeleg limitările ştiinţei. Celălalt constă în faptul că suntem prea dependenţi faţă de autoritate, în general.

Când copiii noştri erau mici, am avut norocul să cunoaştem unul dintre cei mai buni pediatri, un om blând, bun şi devotat, de o mare erudiţie. Când l-am vizitat după o lună de la naşterea copilului nostru cel mare, el ne-a instruit să începem să-i dăm alimente solide aproape imediat, deoarece un astfel de supliment alimentar era necesar pentru copiii ce se hrănesc la sân. Un an mai târziu, când l-am vizitat la o lună după naşterea fiicei noastre, el ne-a sfătuit să amânăm cât mai mult timp să o hrănim cu alimente solide, ca să nu o privăm de extraordinara hrănire cu lapte matern. Poziţia „ştiinţei” se schimbase! Fiind studenţi la facultatea de medicină, am fost învăţaţi că tratamentul esenţial pentru diverticuloză era o dietă săracă în fibre. În prezent, studenţii la medicină sunt învăţaţi că tratamentul esenţial constă într-o dietă bogată în fibre.

Astfel de experienţe mi-au arătat că ceea ce este scos în faţă ca fapt ştiinţific nu este decât părerea unor oameni de ştiinţă. Suntem obişnuiţi să privim ştiinţa ca fiind Adevărul, cu „A“ mare. Cunoaşterea ştiinţifică reprezintă, de fapt, cea mai bună aproximare a adevărului de care dispunem, conform judecăţii majorităţii oamenilor de ştiinţă ce activează într-o anume disciplină. Adevărul nu este ceva ce posedăm; ci un scop la care ne străduim să ajungem plini de speranţă.

Mi se pare îngrijorătoare posibilitatea ca oamenii de ştiinţă –

în special psihologii – să se pronunţe public asupra potenţialului negativ al unor anumite personaje sau evenimente. Noi, oamenii de ştiinţă, din păcate suntem doar cu puţin mai feriţi decât alţii de a trage nişte concluzii neîntemeiate. Mulţi psihiatri care nu l-au întâlnit niciodată pe individul Barry Coldwater l-au etichetat în 1974 ca fiind „nepotrivit din punct de vedere psihologic pentru a fi preşedinte”. În fosta URSS, unii psihiatri abuzau sistematic de profesiunea lor, etichetându-i pe disidenţii politici drept „bolnavi mintal”, servind, prin urmare, interesele statului în detrimentul adevărului şi al scopului vindecării.

Problema este agravată de faptul că publicul tânjeşte să fie îndrumat de verdictele oamenilor de ştiinţă. Aşa cum am discutat mai devreme în legătură cu chestiunea răului de grup, majoritatea mai degrabă se supune decât să conducă. Suntem mulţumiţi, chiar dacă anxioşi, să lăsăm autorităţile să gândească în locul nostru. Există o tendinţă profundă de a face din oamenii de ştiinţă nişte „regi filozofi“ şi de a-i lăsa să ne îndrume prin labirinturi intelectuale când, de fapt, ei sunt deseori la fel de pierduţi ca şi restul.

În lenea noastră intelectuală, uităm faptul că gândirea ştiinţifică este destul de fadă ca gust. Deoarece opinia corpului ştiinţific reprezintă ultimul, dar nu cel din urmă cuvânt, noi, ca public, pentru siguranţa noastră, trebuie să ne asumăm responsabilitatea de a fi sceptici faţă de oamenii de ştiinţă şi de verdictele lor. Cu alte cuvinte, trebuie să nu renunţăm niciodată să ne conducem singuri. Atât cât se poate, trebuie să încercăm cu toţii să fim oameni de ştiinţă, cel puţin în măsura în care să judecăm noi înşine asupra binelui şi răului. Deşi problema binelui şi a răului este prea importantă pentru a o exclude din sfera examinării ştiinţifice, ea este, de asemenea, prea importantă pentru a o lăsa în întregime în seama oamenilor de ştiinţă.

Din fericire, oamenilor de ştiinţă din cultura noastră le place să discute în contradictoriu unii cu alţii. Mă cutremur gândindu-mă la un timp şi un loc în care să existe o evanghelie „ştiinţifică” asupra naturii binelui şi a răului, care să nu fie subiect de dezbatere. Folosesc cuvântul „ştiinţific” între ghilimele deoarece dezbaterea constituie piatra de temelie a ştiinţei veritabile, iar o ştiinţă fără dezbatere şi fără scepticism exuberant nu e deloc ştiinţă. Cea mai bună pază pe care o

avem împotriva folosirii greşite a conceptului de rău de către oamenii de ştiinţă este aceea de a ne asigura că ştiinţa rămâne exactă, întemeiată pe o cultură democratică, în care dezbaterea deschisă este încurajată.

Pericolul folosirii greşite a ştiinţei

Cea mai gravă folosire greşită a ştiinţei poate fi atribuită nu oamenilor de ştiinţă înşişi, care proclamă opinii personale sub deghizarea adevărului ştiinţific, ci publicului – din întreprinderi, guvern etc. – indivizi slab informaţi, care folosesc descoperirile şi conceptele ştiinţifice pentru scopuri îndoielnice. Deşi bomba atomică a apărut prin munca oamenilor de ştiinţă, politicienii au fost cei care au luat decizia de a o construi, iar armata, decizia de a o lansa. Aceasta nu înseamnă că oamenii de ştiinţă nu poartă nicio responsabilitate pentru felul în care sunt folosite descoperirile lor. Dar vreau să spun că ei nu au control asupra situaţiei. Odată ce o descoperire ştiinţifică este publicată (şi, în general, trebuie să fie, deoarece ştiinţa depinde de publicare şi libera circulaţie a informaţiei), ea devine parte din domeniul public. Oricine poate să o folosească, iar oamenii de ştiinţă nu au mai mult de spus în această privinţă decât alte grupuri de interese.

Corpul cunoaşterii ştiinţifice a psihologiei este deja folosit greşit de către public, în general, într-o multitudine de modalităţi. Utilizarea sa – şi măsura în care este folosit – de către sistemul judiciar din această ţară este discutabil, ca să nu mai vorbim de fosta URSS. Deşi testele psihologice au deseori o valoare imensă pentru profesori, mulţi copii sunt diagnosticaţi în mod fals şi în felul acesta descalificaţi. Teste similare sunt folosite greşit pentru a respinge oamenii la angajare sau la intrarea într-o instituţie de învăţământ superior. La petreceri, bărbaţi şi femei discută frecvent despre termeni precum „invidie de penis“, „frică de castrare” şi chiar de „narcisism”, având puţin habar despre ceea ce spun şi negândindu-se la posibilele consecinţe ale sporovăielii lor.

Prin urmare, este puţin înfricoşător să ne imaginăm scenarii despre ceea ce s-ar putea întâmpla dacă publicul va deţine informaţii ştiinţifice privind răul. Să presupunem, de pildă, că ar putea fi dezvoltat un test psihologic care să identifice

persoanele rele. Mulţi ar putea dori să folosească asemenea teste în scopuri neacademice: şcolile, căutând să detecteze candidaţii indezirabili, tribunalele, încercând să determine vinovăţia sau nevinovăţia, avocaţii, luptând în bătălii pentru custodia unui copil şi aşa mai departe. Să ne gândim, de asemenea, cum oamenii ar căuta în fiecare zi semne şi simptome ale răului la soacră, angajat sau oponent şi cât de repede ar utiliza un astfel de stigmat pentru a-şi acuza adversarii, fie public, fie neoficial.

Dar deşi ar fi imposibil să ţinem departe de public informaţia ştiinţifică despre rău, imaginea nu este atât de întunecată pe cât ar părea la prima vedere. Informaţia ştiinţifică despre indivizi poate fi confidenţială. Diagnosticul oficial de rău dat de psihologi şi psihiatri poate fi restrâns doar la scopul unei cercetări strict controlate ştiinţific. Faptul că informaţia psihologică generală este deseori folosită greşit de public nu înseamnă că suntem într-o situaţie mai rea din cauza acestor informaţii. Într-adevăr, cred cu fermitate în faptul că dezvoltarea conştientizării psihologice a publicului în ultimele decenii reprezintă un considerabil pas înainte din punct de vedere moral şi intelectual[83]. În timp ce unii ar putea să vorbească despre Freud într-un mod stupid, mulţi ar ajunge să recunoască realitatea subconştientului lor (şi chiar ar începe să-şi ia responsabilitatea pentru acest lucru), ceea ce ar putea fi sămânţa salvării noastre. Interesul nostru crescând pentru existenţa şi sursa prejudecăţilor noastre, a ostilităţilor ascunse, a temerilor iraţionale, a petelor oarbe din percepţiile noastre, a rutinei mentale şi a rezistenţei la dezvoltare reprezintă startul pentru un salt în evoluţie. În cele din urmă, o rafinare crescută a cunoaşterii publicului în ce priveşte psihologia răului va servi ea însăşi la prevenirea abuzării de această psihologie. Deşi avem nevoie de cercetare pentru a cunoaşte mai mult despre rău, ştim deja câteva lucruri dincolo de îndoială. Unul dintre ele este tendinţa celui rău de a-şi proiecta răul în ceilalţi. Incapabil sau nedoritor să-şi înfrunte propriul păcat, el trebuie să justifice acest lucru acuzându-i pe ceilalţi de defecte. Pe măsură ce

[83] Unii, mai ales Martin N. Gross, în cartea *The Psychological Society (Societatea psihologică*), Random House, 1978, deplâng accentul care se pune pe interesul acordat psihologiei, dar, deşi ei sunt elocvenţi în privinţa abuzurilor, trec cu vederea virtuţile. Nu reuşesc să vadă ansamblul sau să ofere o perspectivă echilibrată.

dezvoltăm o psihologie a răului, acest fapt – deja bine cunoscut între savanţi – va fi, fără îndoială, mult mai larg cunoscut. Vom deveni mai capabili să îi depistăm pe cei ce aruncă cu pietre. Pe măsură ce interesul ştiinţific pentru fenomenul răului se va îndrepta către public, consideraţiile noastre despre rău vor deveni din ce în ce mai înţelepte.

Pericolul pentru omul de ştiinţă şi terapeut

Până acum, am vorbit despre felurile în care publicul ar putea fi pus în pericol prin opera oamenilor de ştiinţă asupra subiectului răului. Dar cum rămâne cu oamenii de ştiinţă? Nu ar putea fi puşi ei în pericol de propria cercetare? Cred că da.

Cercetătorul ştiinţific cel mai apropiat de fenomenul răului va fi întotdeauna terapeutul. Nu există nicio metodă de a privi în adâncul unei persoane care să fie comparabilă cu metoda psihanalizei, în ceea ce priveşte profunzimea şi discernământul. Nu există nicio cale de a penetra deghizarea răului în afară de cea a individului care joacă rolul de vindecător – cel care, ca psihoterapeut, este dispus să ducă bătălia cu personalitatea malignă în vederea vindecării sau, ca exorcist, să lupte cu demonicul din spatele pretenţiei. Datele noastre fundamentale despre natura răului vor fi câştigate printr-o bătălie corp la corp cu răul însuşi.

O parte a literaturii despre exorcism insistă asupra pericolului în care se găseşte exorcistul în această bătălie. Deseori, el este descris în termeni fizici, deoarece aceştia sunt concreţi şi uşor de înţeles. Dar bănuiesc că mai mare decât riscul morţii sau al schilodirii este riscul ca exorcistul să ajungă să-şi rănească sau să-şi murdărească sufletul. Cred că psihoterapeutul care încearcă cu adevărat să descâlcească în scop terapeutic răul unui pacient se confruntă cu riscuri similare. Din cauza faptului că, de obicei, este un lucru rar întâlnit ca o persoană rea să se angajeze în psihoterapie, nu ştim prea multe despre aceste riscuri. Dar dacă această carte are succes în stimularea interesului psihiatric în privinţa răului, din ce în ce mai mulţi terapeuţi vor experimenta în tratarea acestuia. Îi sfătuiesc să fie atenţi. S-ar putea pune într-un mare pericol. Nu cred că astfel de experienţe ar trebui încercate de un terapeut tânăr, care mai are mult de învăţat despre cum să lupte cu lucruri mai puţin

obişnuite, precum rezistenţa şi contratransferul. Ele n-ar trebui încercate de cel care încă nu a privit cu atenţie dincolo de ceea ce se poate vedea cu ochii. Pentru că un terapeut cu sufletul neîntărit va fi cel mai vulnerabil.

Pericolele există nu doar pentru terapeuţi, exorcişti şi vindecători, ci şi pentru oricine devine preocupat de subiectul răului. Există întotdeauna riscul contaminării, într-un fel sau altul. Cu cât ne frecăm mai aproape umărul de rău, cu atât este mai probabil să devenim noi înşine răi. Toţi oamenii de ştiinţă – chiar şi cei a căror muncă este redusă la bibliotecă sau la laboratorul steril – sunt sfătuiţi să-şi înceapă cercetarea citind *The Devils of Loudon (Diavolii din Loudon),* cartea lui Aldous Huxley (din care am citat mai jos)[84]. Până când nu vom învăţa mai multe prin dezvoltarea unei psihologii a răului, nu există o altă lucrare mai bună asupra subiectului contaminării de rău decât această analiză istorică asupra unor evenimente rele dintr-un oraş francez din secolul al XVII-lea. Investigatorul răului sau terapeutul să ţină minte:

> Efectele care urmează unei concentrări constante şi intense asupra răului sunt totdeauna dezastruoase. Cei care pornesc într-o cruciadă nu *pentru* Dumnezeu din ei înşişi, ci *împotriva* răului din ceilalţi nu vor reuşi niciodată să facă lumea mai bună, ci o vor lăsa aşa cum era sau uneori chiar sensibil mai rea decât înainte să fi început cruciada. Gândindu-ne în primul rând la rău, tindem, oricât de înalte ne-ar fi intenţiile, să creăm oportunităţi pentru manifestarea răului, (p. 192)
>
> .....
>
> Niciun om nu-şi poate concentra atenţia asupra răului sau măcar asupra ideii de rău şi să rămână neafectat. A fi mai mult *împotriva* răului decât *pentru* Dumnezeu este extrem de periculos. Orice cruciat poate să înnebunească. El va fi vânat de viclenia pe care o atribuie inamicilor lui, care devine, într-un fel, parte din el însuşi, (p. 260)

Pericolele în perspectivă

O altă îngrijorare pe care am putea-o avea în privinţa

[84] Harper & Row, 1952, Perennial Library Edition.

investigării ştiinţifice a răului omenesc este că aceasta ar putea pune în pericol natura ştiinţei însăşi. Tradiţia ştiinţei de a fi independentă de valorile morale ar putea fi serios ameninţată. Dacă privim această tradiţie ca bază a ştiinţei, oare o „ştiinţă" a răului – bazată pe o judecată de valoare apriorică – nu ar submina chiar fundamentele ştiinţei, aşa cum o cunoaştem noi?

Dar poate că acest fundament al ştiinţei trebuie să fie schimbat. Cu rare excepţii, cercetarea ştiinţifică nu mai este dusă într-un laborator, de un căutător solitar şi independent al adevărului, doar de dragul adevărului. Cercetarea este finanţată de guvern sau de firme particulare şi se desfăşoară sub forma unor eforturi de grup, conform unor planificări. Tehnologia cerută de investigarea modernă a devenit atât de complicată, încât poate fi periculoasă. În realitate, ştiinţa modernă a devenit atât de strâns legată de marile afaceri şi de planurile guvernamentale, încât nu mai există o ştiinţă „pură". Iar rezultatele finale ale unei ştiinţe detaşate de cunoştinţele şi adevărurile religioase va apărea ca fiind o nebunie strangeloveană a cursei înarmărilor – la fel cum rezultatul final al unei religii nesupuse unei îndoieli şi scrutări ştiinţifice ar fi nebunia rasputiniană din Jonestown.

Există motive profunde care ne fac să suspectăm faptul că tradiţia ştiinţei libere de valori morale nu mai serveşte nevoile omenirii – că ştiinţa nu mai poate sau nu mai trebuie să ignore chestiunea valorilor. Cea mai clară dintre aceste valori este problema răului. Când trăiam ameninţaţi de animalele sălbatice din pădure, de inundaţii şi de secetă, de boli infecţioase şi de foamete, supravieţuirea noastră depindea de puterea rasei de a controla forţe externe atât de vaste. Nu avem nici timp, nici nevoie de prea multă introspecţie. Dar odată ce am temperat aceste ameninţări externe prin intermediul ştiinţei noastre în mod tradiţional liberă de valori morale şi al tehnologiei rezultate, au apărut pericole interne, cu o rapiditate proporţională. Ameninţările majore pentru supravieţuirea noastră nu mai vin dinspre natura exterioară, ci din natura omenească interioară. Lipsa noastră de grijă, ostilităţile, egoismul, mândria şi ignoranţa încăpăţânată sunt cele ce ameninţă lumea. Dacă nu vom putea tempera şi transmuta potenţialul de rău din sufletul omenesc, vom fi pierduţi. Dar cum vom putea să facem acest lucru până când nu vom fi

dispuşi să privim propriul nostru rău cu aceeaşi atenţie, discernământ detaşat şi metodologie riguroasă cu care privim lumea exterioară?

Pericolele inerente în dezvoltarea unei psihologii ştiinţifice a răului sunt foarte reale şi nu trebuie subestimate. Construcţia judecăţilor morale, confuzia între opinie şi fapt ştiinţific, folosirea greşită a informaţiei ştiinţifice de către cei malefici sau neinformaţi şi riscul unei apropieri prea mari de rău pentru a-l examina nu sunt simple dificultăţi teoretice. Începând elaborarea unei psihologii a răului, unii se vor lovi de ele. Deşi într-o măsură considerabilă va fi posibil să evităm aceste dificultăţi prin modalităţile sugerate, nu am nicio îndoială că vor exista victime. Dar în lumea aglomeraţiei, a bombei cu neutroni, a Holocaustului şi a episodului MyLai, calea pare clară. Pericolele dezvoltării unei psihologii a răului nu se apropie ca magnitudine de pericolul eşecului de a face din răul omenesc subiect al scrutării ştiinţifice riguroase şi coordonate. Oricât de periculoasă ar fi psihologia răului, ar fi mult mai periculos ca ea să nu existe.

O metodologie a iubirii

Răul este urât.

Până acum, nu ne-am concentrat cum se cuvine asupra pericolelor şi distructivităţii sale. Dar există un alt aspect al urâţeniei sale: tristeţea meschină.

„Răul imaginar este romantic şi variat”, scria Simone Weil în eseul său, „Criteriile înţelepciunii”; „răul adevărat este mohorât, monoton, searbăd, plictisitor.” Nu e întâmplător faptul că C. S. Lewis descria iadul ca pe nişte oraşe britanice cenuşii din centrul Angliei[85]. Vizitând recent oraşul Las Vegas, mi-am format o nouă imagine asupra iadului, văzându-l ca pe o sală nesfârşită de maşini de joc, unde alternanţa noapte/zi nu se face simţită, cu un zgomot monoton, cu zarva repetitivă a jackpot-urilor fără sens, la care se înghesuie oameni cu ochi lipsiţi de strălucire, trăgând spasmodic, dar regulat de manete la nesfârşit. Într-adevăr, fastul fără gust al Las Vegas-ului este o pretenţie destinată să acopere această tristeţe teribilă.

Dacă cineva are norocul să întâlnească un sfânt în viaţă, va

[85] *The Great Divorce*, Macmillan, New York, 1946.

întâlni o persoană absolut unică. Deşi viziunile lor pot fi remarcabil de similare, personalitatea sfinţilor este extraordinar de diferită. Aceasta se întâmplă deoarece au devenit integral ei înşişi cu adevărat. Dumnezeu a făcut fiecare suflet diferit, astfel încât, atunci când tot noroiul va fi curăţat, lumina Sa va străluci asupra acestuia într-un mod complet nou, plin de culoare şi de frumuseţe. Keats descrie această lume ca pe o „vale a clădirii sufletelor" şi fie că ştiu, fie că nu, atunci când îşi ajută pacienţii să îndepărteze noroiul, psihoterapeuţii sunt angajaţi într-o activitate de plămădire de sfinţi. Bineînţeles, psihoterapeuţii ştiu că sarcina lor de rutină este de a-i elibera pe pacienţi, astfel încât ei să devină ceea ce sunt.

La celălalt capăt al spectrului omenesc, în partea opusă sfinţilor, stau oamenii cei mai puţin liberi, oamenii răi. Din ei nu se poate vedea decât noroiul. Iar noroiul arată peste tot la fel. În capitolul al treilea, am făcut o descriere clinică, nosologică a personalităţii rele. Este extraordinar cât de bine se potrivesc toţi tiparului. Odată ce-ai văzut o persoană rea, le-ai văzut, practic, pe toate. Chiar şi psihoticii, despre care suntem obişnuiţi să credem că sunt cei mai serios afectaţi psihic, mai interesanţi tipologic. (Există motive să credem că, în unele cazuri, psihoza este aleasă ca o alternativă preferabilă răului.)

Cum se face că psihiatrii nu au reuşit până în prezent să recunoască un tip atât de distinct şi rigid de personalitate? Deoarece persoanele afectate au pretenţia de a fi respectabile. Medicii psihiatri au fost amăgiţi de ceea ce Harvey M. Cleckley numea „masca sănătăţii"[86]. Aşa cum spunea prietenul meu preot, răul este „boala absolută". În ciuda pretenţiei că sunt sănătoşi, cei răi sunt cei mai bolnavi oameni.

Hannah Ahrendt se referea la incredibila tristeţe maladivă a acelor „Adolf Eichmann44 ai lumii atunci când vorbea despre „banalitatea răului". Thomas Merton spune:

> Un fapt tulburător care a apărut în procesul Eichmann a fost acela că un psihiatru l-a examinat şi l-a declarat *perfect sănătos.* Noi punem semnul egalităţii între sănătate şi simţul dreptăţii, umanitate, prudenţă, capacitatea de a iubi şi de a înţelege alţi oameni. Ne bazăm pe oamenii sănătoşi din această lume să o apere de barbarie, nebunie, distrugere. Iar

[86] *The Mask of Sanity*, ediţia a patra, St. Louis: C.V. Mosby, 1964.

acum începe să ni se dezvăluie faptul că tocmai oamenii sănătoşi sunt cei mai periculoşi. Cei sănătoşi, cei bine adaptaţi sunt cei care, fără remuşcare şi fără dezgust, aţintesc bombele şi apasă butonul care va iniţia marele festival al distrugerii, pe care l-au pregătit ei, cei sănătoşi.[87]

Ce să facem cu răul când această mascaradă a sănătăţii are un asemenea succes, iar distructivitatea lui e atât de „normală”? Mai întâi, trebuie să încetăm să mai dăm crezare mascaradei şi să ne mai lăsăm amăgiţi de pretenţii. Sper ca această carte să ne ajute în drumul spre acest ţel. Dar apoi? O veche maximă spune: „Cunoaşte-ţi duşmanul.” Aceşti oameni sărmani, obtuzi, îngroziţi nu trebuie doar identificaţi, ci şi studiaţi. Trebuie să încercăm să facem tot ce putem pentru a-i vindeca sau a-i înfrâna.

Cum poate fi făcut acest lucru, luând în calcul pericolele majore pe care le presupune o psihologie a răului, ţinând seama de posibilitatea că putem să ne contaminăm noi înşine? Părerea mea este că putem face în siguranţă o cercetare ştiinţifică asupra subiectului acordându-i *a priori* o valoare negativă, cu o metodologie ce are o valoare pozitivă. În particular, cred că putem studia şi trata răul doar prin metodele iubirii.

Un bărbat de vreo douăzeci şi opt de ani, care a făcut timp de mai mulţi ani terapie cu mine, a ajuns să-şi domine răul ce-i fusese făcut de-a lungul copilăriei de către tatăl său. Într-o noapte, a avut următorul vis, care reprezintă punctul de cotitură în procesul de vindecare:

Era în timpul războiului. Purtam o uniformă militară. Stăteam în faţa casei Morristown – ştiţi, reşedinţa unde am petrecut cei mai răi ani ai copilăriei mele. Tatăl meu era acasă. Aveam un aparat de emisie-recepţie şi comunicam prin intermediul lui cu o unitate de artilerie. I-am dat şefului de pluton coordonatele casei şi i-am cerut să bombardeze poziţia noastră. Ştiam că, probabil, voi fi aruncat în aer eu însumi împreună cu tatăl meu şi cu casa în bombardament, dar faptul părea să nu mă supere deloc. Şeful de pluton însă mi-a dat bătaie de cap. „Avem o mulţime de cereri de a bombarda peste tot”, a spus el. Se îndoia că ar fi putut să

[87] Raids on the Unspeakable, New Directions Publishing Corp., 1964, pp. 45-46.

ajungă până la casa mea. Am fost foarte supărat. L-am implorat. I-am spus chiar că îi voi da o ladă de whisky dacă ajunge aici. În cele din urmă, a părut să fie de acord. O să vadă el ce-o să facă, a spus. M-am simţit nemaipomenit. Dar apoi tata a ieşit fugind din casă, ca să-mi vorbească. Nu pot să-mi amintesc exact ce mi-a spus, dar era ceva despre musafiri, invitaţi sau alţi oameni. S-a întors înapoi în casă. M-am uitat pe drum şi, într-adevăr, un grup de oameni se îndrepta spre casă. Nu ştiu cine erau. Nu erau din familie. Doar vizitatori. Brusc, mi-am dat seama că vor sări şi ei în aer în bombardament. L-am sunat imediat pe şeful de pluton – doar că de data aceasta l-am implorat să nu ne lovească. I-am spus că îşi va primi oricum lada de whisky. El a spus că a anulat ordinul, după care m-am trezit, simţindu-mă extraordinar de eliberat. Am ştiut că l-am oprit la timp.

La fel ca în visul pacientului, cu toţii ne găsim într-o luptă împotriva răului. În focul bătăliei, este tentant să recurgem la soluţii aparent simple – de exemplu, „nu avem altceva de făcut decât să bombardăm infernul indivizilor respectivi”. Iar dacă pasiunea noastră este îndeajuns de mare, am fi dispuşi chiar să sărim noi înşine în aer în procesul „zdrobirii răului”. Dar astfel ajungem să ne confruntăm cu vechea problemă conform căreia scopul nu justifică mijloacele. Deşi răul este împotriva vieţii, constituie el însuşi o formă de viaţă. Dacă-i omorâm pe cei răi, devenim noi înşine nişte ucigaşi. Dacă încercăm să distrugem răul, vom ajunge să ne distrugem pe noi înşine, spiritual, dacă nu chiar fizic. Şi foarte probabil vom lua cu noi şi oameni nevinovaţi.

Ce să facem în cazul acesta? La fel ca pacientul, trebuie să începem prin a renunţa la ideea simplă, conform căreia putem cuceri răul distrugându-l. Dar acest lucru ne lasă într-un fel de gol nihilist. O să ne încrucişăm braţele, gândind că problema răului este inerent insolubilă? Nu. Ar fi lipsit de sens. Viaţa îşi află rostul în bătălia dintre bine şi rău – şi, de asemenea, în speranţa că binele va învinge. Răul poate fi înfrânt prin bunătate. Atunci când vom pune acest lucru în practică, ne vom da seama de ceea ce ştiam vag dintotdeauna: răul poate fi cucerit doar prin iubire.

Aşa că metodologia asaltului nostru asupra răului – ştiinţific

sau în alt fel – trebuie să fie iubirea. Sună atât de simplu, încât ne simţim obligaţi să ne întrebăm de ce acesta nu este un adevăr evident. Oricât de simplu ar suna, metodologia iubirii este atât de dificilă în practică, încât ne ferim de folosirea ei. La prima vedere, ea pare chiar imposibilă. Cum e posibil să iubeşti oameni răi? Totuşi, exact asta spun că trebuie să facem. Adică, dacă trebuie să facem o cercetare în siguranţă asupra oamenilor răi, atunci să o facem în iubire. Trebuie să începem de la posibilitatea *a priori* a iubirii faţă de ei.

Mă întorc la dilema cu care m-am confruntat în cazul Charlene. Ea insista să o iubesc necondiţionat, ca şi cum ar fi fost un copil mic, nevinovat. Dar ea nu era un copil. Şi nu am putut să găsesc loc în inima mea pentru a o accepta cu răul ei, aşa cum îşi dorea cu disperare. Dar oare nu este rău să iubeşti răul?

Rezolvarea acestei dileme este un paradox. Calea iubirii este un echilibru dinamic al polurilor opuse, o tensiune creativă dureroasă a incertitudinilor, o punte dificilă între acţiuni extreme. Să luăm în considerare creşterea unui copil. A-i respinge toate comportamentele greşite înseamnă a nu-l iubi. A tolera toate comportamentele lui greşite înseamnă a nu-l iubi. Trebuie să fim şi toleranţi, şi intoleranţi în acelaşi timp; acceptând şi pretinzând, trebuie să fim rigizi şi flexibili. E nevoie de o compasiune aproape dumnezeiască.

Un cleric descria astfel compasiunea lui Dumnezeu pentru om, punând următoarele cuvinte în gura lui Dumnezeu:

> Te cunosc. Te-am creat. Te-am iubit încă de pe când erai în pântecele mamei. Ai fugit – după cum ştii – de iubirea mea, dar Eu te iubesc la fel oricât de departe ai fugi. Eu sunt cel care ţi-a dat chiar şi puterea de a fugi şi nu te voi lăsa niciodată. Eu te accept aşa cum eşti. Eşti iertat. Îţi ştiu toate suferinţele. Le-am ştiut dintotdeauna. Mai presus de înţelegerea ta, când tu suferi, Eu sufăr. Ştiu, de asemenea, toate micile trucuri prin care încerci să ascunzi urâţenia pe care ţi-ai făcut-o tu însuţi sau alţii în viaţa ta. Dar tu eşti frumos, mai profund decât poţi tu vedea. Eşti frumos, deoarece tu însuţi, ca persoană unică, reflecţi deja ceva din frumuseţea Sfinţeniei Mele, într-un fel fără de sfârşit. Eşti frumos, pentru că Eu şi doar Eu văd frumuseţea care-ar trebui

să devii. Prin puterea transformatoare a iubirii Mele, care e perfectă prin slăbiciune, frumuseţea ta va căpăta perfecţiune. Vei deveni extrem de frumos, într-un fel unic, de neînlocuit. Pentru aceasta, nici Eu, nici tu nu vom lucra singuri, vom lucra împreună.[88]

Nu este un lucru uşor să îmbrăţişezi urâţenia având ca motiv doar speranţa că într-un fel necunoscut ar putea apărea o transformare a ei în frumuseţe. Dar mitul broaştei sărutate care se preschimbă în prinţ rămâne. Cum de o broască sărutată se preschimbă în prinţ? Cum funcţionează metodologia iubirii? Cum vindecă ea? Nu ştiu exact.

Nu ştiu, deoarece iubirea poate lucra în multe feluri. Şi niciunul dintre acestea nu e previzibil. Ştiu că prima sarcină a iubirii este purificarea de sine. Atunci când cineva s-a purificat prin harul lui Dumnezeu, până acolo încât să ajungă să-şi iubească duşmanii, se întâmplă un lucru foarte frumos. E ca şi cum barierele sufletului ar deveni curate până la transparenţă, iar individul ar radia o lumină unică.

Efectul acestei lumini diferă. Unii, pe drumul lor către sfinţenie, se vor mişca mai ager, încurajaţi de ea. Alţii, aflaţi în drumul lor către rău, atunci când vor întâlni lumina, îşi vor schimba direcţia. Purtătorul luminii (care este doar un vehicul pentru ea, fiind lumina lui Dumnezeu) deseori nu va fi conştient de aceste efecte. În cele din urmă, cei care urăsc lumina o vor ataca. Lucrurile stau ca şi cum acţiunile lor rele sunt puse în lumină şi arse. Energia malignă este, prin urmare, secată, stăpânită şi neutralizată. Procesul ar putea fi dureros pentru purtătorul luminii, uneori chiar fatal. Acest lucru nu înseamnă însă succesul răului. El mai degrabă se retrage. Aşa cum am spus în *Drumul către tine însuţi,* „Răul a fost cel care l-a ridicat pe Hristos pe cruce..., fapt care ne-a făcut pe noi să-l vedem din depărtare.”

Nu pot să fiu mai precis în privinţa metodologiei iubirii decât citând cuvintele unui preot bătrân, care şi-a petrecut mulţi ani în această bătălie: „Există zeci de căi pentru a te confrunta cu răul şi mai multe căi pentru a-l înfrânge. Toate sunt faţete ale adevărului, conform căruia singura cale absolută de a înfrânge

[88] Din „*Known*“ de Reverend Dr. Charles K. Robinson, 4 noiembrie 1973 {Duke Divinily School Review, iarna 1979, voi. 44, p. 44).

răul este de a-l înăbuşi în interiorul unei fiinţe omeneşti doritoare de a face acest lucru. Când este absorbit de acolo ca sângele de burete ori primit ca o suliţă în inima cuiva, îşi pierde puterea şi nu se mai dezvoltă."[89]

Vindecarea răului, în mod ştiinţific sau în alt fel, poate fi dusă la bun sfârşit doar prin iubirea indivizilor. E nevoie de un sacrificiu benevol. Cel ce vindecă trebuie să permită ca sufletul său să devină un câmp de bătălie. El trebuie să *absoarbă* sacrificial răul.

Ce previne atunci distrugerea sufletului? Dacă cineva ia răul în inima sa ca pe o suliţă, cum poate să supravieţuiască bunătatea? Chiar dacă răul va fi învins, nu se va întâmpla oare la fel şi cu binele? Ce va fi dobândit în afară de acest comerţ lipsit de sens? Nu pot răspunde la aceasta decât într-un limbaj mistic. Pot spune doar că acolo se petrece o alchimie misterioasă, prin care victima devine victorioasă. Aşa cum scrie C. S. Lewis: „Când o victimă benevolă care nu a comis nicio trădare este ucisă în locul trădătorului, Tabla se va sparge şi Moartea va începe să dea înapoi."[90]

Nu ştiu cum se petrece acest lucru, dar ştiu că se petrece. Ştiu că oamenii buni pot în mod deliberat să se lase pătrunşi de răul celorlalţi –, să fie, prin urmare, distruşi şi totuşi nedistruşi – să fie chiar ucişi într-un anume sens şi totuşi să supravieţuiască. Ori de câte ori se întâmplă acest lucru, există o mică deplasare în echilibrul puterii în lume.

---

[89] Gale D. Webbe, The Night and Nothing, Seabury Press, New York, 1964, p. 109.

[90] *The Lion, the Witch and the Wardrobe*, Collier/Macmillan, 1970, p. 160